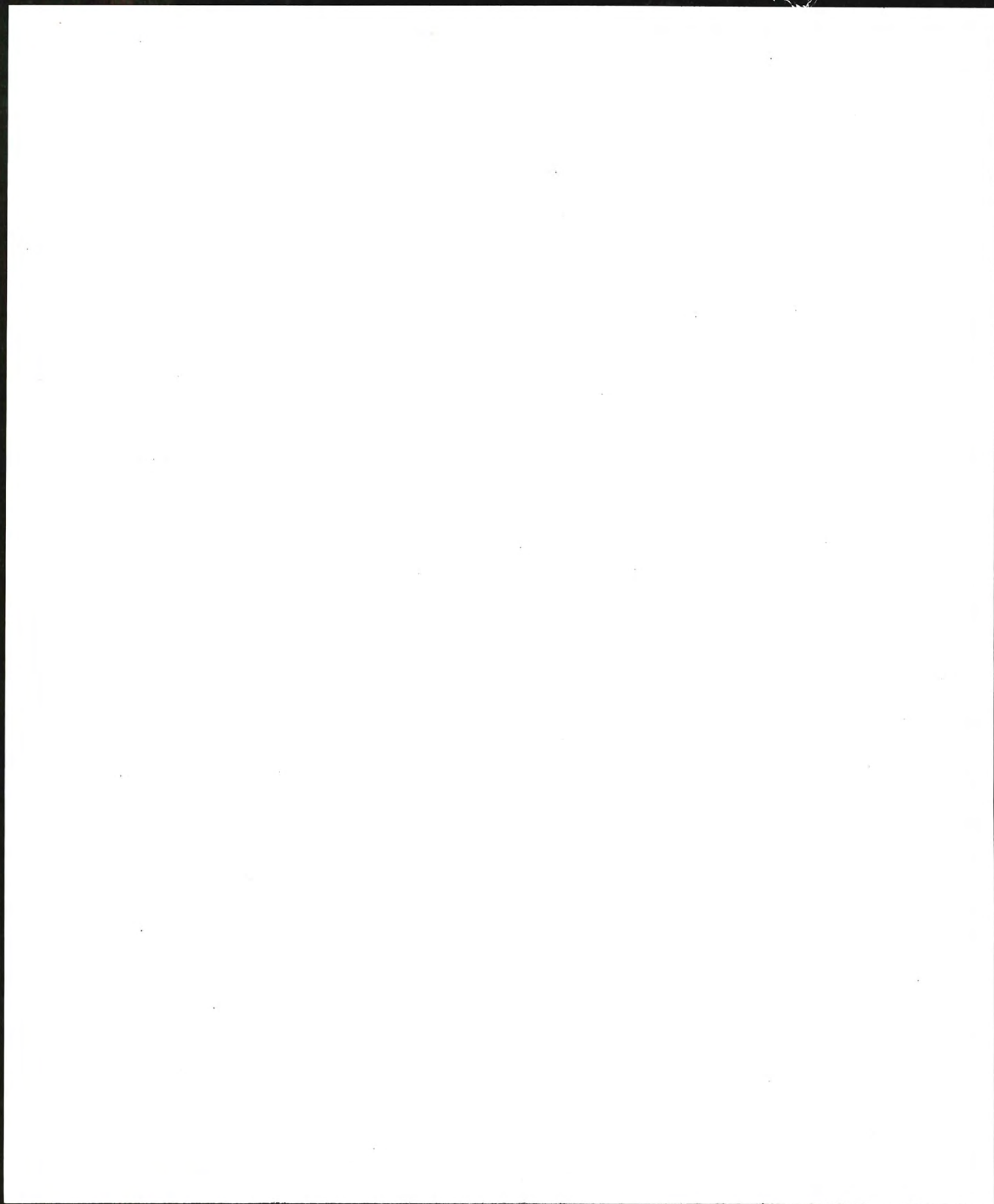

Een kerk en een handvol huizen

Grepen uit de geschiedenis van het dorp Velsen

Een kerken een handvol huizen

Oplissing
Wees welkom mannen en vrouwen
wie ongestoord dit huis treed binnen
uit wagen, schuit, 't zij te voet
elst naar
uw smaak
gij vindt het klaar.

Met bijdragen van: Haije Gemser P. van Heijst Petra Herweijer Gerard Jol H. J. van Kaam P. A. J. M. Maas
C. Ockeloen Siebe Rolle Siem Schaafsma A. J. Schotman drs. J. van Venetien P. Vons

Wie't Stadsgewoel verlang te ontwyken
Zal wis dit stille Dorp wel lyken.
*Ici l'on vit tranquille et content,
Et des oiseaux l'on écoute les chants.*

Houd Schipper, houd, 't is tót uw heil,
Toch altyd wel een oog in 't Zeil.
*Voyez comme le vaillant batelier,
Tient toujours l'œil-au-guet.*

Het Lustverblyf doet ons aanschouwen
Hoe men in ouden tyd ging bouwen.
*Cette campagne bien située,
Est encor une antiquité.*

Hier leeft men stil en wel te vreden,
Door Godsdienst, deugd en goede zeden.
*Au village on vit tranquille,
Sans se soucier du bruit des villes.*

Inhoud

	Voorwoord	8
	Ten geleide	9
P. Vons	Bronstijd <i>Prehistorie</i>	10
	Opgravingen bij het Noordzeekanaal <i>Prehistorie</i>	12
	De Romeinen <i>Oudheid</i>	15
	Een kano uit het Oer IJ <i>vroege Middeleeuwen</i>	19
Petra Herweijer	Een muntvondst bij de kleine sluis <i>vroege Middeleeuwen</i>	20
P. Vons	Een Vikinggraf bij de grote sluis <i>vroege Middeleeuwen</i>	22
drs. J. van Venetien	De lotgevallen van de Velskerkerk <i>in de Middeleeuwen en in de 80-jarige oorlog</i>	23
	Enquete en Informatie <i>eind vijftiende en begin zestiende eeuw</i>	32
	Van scholen en schoolmeesters <i>van 1595 tot 1929</i>	34
Siebe Rolle	Van Rechthuis tot Raadhuis <i>van 1640 tot 1966</i>	40
drs. J. van Venetien	De Velsershaven <i>van 1657 tot in de negentiende eeuw</i>	45
	Velserbeek <i>van de zeventiende eeuw tot nu</i>	48
	Meershoef <i>van de achttiende eeuw tot 1907</i>	52
	Meervliet <i>van de zeventiende eeuw tot 1927</i>	55
Siebe Rolle	's-Gravenlust <i>van de achttiende eeuw tot 1926</i>	58
	De dorpsbrandspuit <i>van 1760 tot 1763</i>	61
drs. J. van Venetien	Het wapen van Velsen	64
Siebe Rolle	De koemarkt <i>van 1735 tot 1930</i>	66
drs. J. van Venetien	Bestaansmiddelen en bestuur <i>in de achttiende eeuw</i>	70

Siebe Rolle	Het diaconie-weeshuis <i>van 1769 tot 1936</i>	73
Haije Gemser	De aanleg van het Noordzeekanaal <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	78
	Restauratie en verleden <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	81
	Anna van Gogh-Kaulbach en haar herinneringen <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	83
	De Velser voetbrug en het pontveer <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	85
	De stoomtram <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	87
	De trein, spoorbruggen en stations <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	
	Herinneringen <i>het dorp Velsen van 1865 tot 1970</i>	93
H. J. van Kaam	Jeugdmo-nu-menten	93
P. A. J. M. Maas	Herinneringen van een schooljongen uit de jaren dertig	99
P. van Heijst	Herinneringen aan oud Velsen	100
Haije Gemser	Wat er van het dorp weg is <i>het dorp van 1865 tot 1970</i>	105
A. J. Schotman	Stichting 'Het dorp Velsen'	130
Siem Schaafsma	Het dorp beschermd	133
	Bouw en restauratie	136
Siebe Rolle en Siem Schaafsma	Een rondgang door het dorp	139
Gerard Jol	Landschap en beplanting	160
	Tuintjes en plaatsjes	164
Siem Schaafsma	Ideeën over de toekomst van het dorp	167
C. Ockeloën	Ideeën over de toekomst van de streek	170
	Literatuur, Bronnen, Afbeeldingen	172
	Colofon	

Voorwoord

Het is zinvol in onze steeds ingewikkelder samenleving een bepaald facet ervan eens een tijdje nadrukkelijk in de belangstelling te plaatsen, zodat bij een breder publiek dan tot dusverre belangstelling wordt gewekt.

Het bestuur van de stichting 'Het Dorp Velsen' heeft gemeend in het monumentenjaar 1975 de belangstelling voor een groep monumenten in Velsen te kunnen stimuleren door de uitgave van dit boek.

Doel van het boek is naar de mening van het bestuur ook om door het kweken van belangstelling voor het dorp Velsen bij een breed publiek een steviger basis te vormen voor een verdergaand beleid met betrekking tot het bewaren en zo nodig restaureren van cultuurschatten en hun natuurlijke omgeving. De gemeente Velsen of ruimer gezien

heel Kennemerland biedt nog mogelijkheden te over om ondanks het feit dat de twintigste eeuw een zwaar stempel op dit gebied heeft gezet, te laten zien hoe in deze streek al vele eeuwen mensen hebben geleefd en gewerkt.

Dit boek is tot stand gekomen door het werk van een groep mensen die zich met het wel en wee van het oude, eerbiedwaardige dorp Velsen en zijn omgeving verbonden voelen.

Zij hebben in dit project veel van hun 'vrije' uren geïnvesteerd.

Het zij mij als voorzitter van de stichting vergund om – zonder iemand afzonderlijk te noemen – allen die medewerkten, hiervoor van harte dank te zeggen.

Velsen, augustus 1975

C. Ockeloen

Ten geleide

In het januarinumnummer uit 1960 van het tijdschrift Heemschut vroeg Corneille F. Janssen onder de titel 'Een kerkje en een handvol huizen' aandacht voor het dorp Velsen. In zijn artikel schreef hij onder meer: 'Aan drie zijden bekneld en bedreigd en inwendig niet ongevaarlijk verkrot, dreigt Velsen zijn ondergang met spoed tegemoet te gaan'. Hoewel we de naam van dit boek, met een kleine variatie, hebben ontleend aan bovengenoemd artikel, beschrijft het boek niet de ondergang van het dorp, maar verschijnt het juist als blijk van herstel in de verwachting dat het voortbestaan van het oudste deel van de gemeente Velsen weer voor lange tijd zal zijn gewaarborgd. Het boek in de vorm zoals het nu voor U ligt, was niet onze vooropgezette bedoeling. Tijdens de voorbereidingen bleken de inzet en de bereidheid tot meedenken van de medewerkers zo groot, dat het boek een vorm en inhoud kreeg die onze oorspronkelijke opzet verre overtrof. Voor hun enthousiasme en deskundigheid zijn wij hen zeer veel dank verschuldigd, terwijl we met nadruk het Archief van de gemeente Velsen moeten noemen, want zonder de werkelijk optimale medewerking hiervan zou dit boek heel moeilijk en zeker in minder uitgebreide vorm tot stand zijn gekomen. Verder een woord van dank aan de stichting 'Het Dorp Velsen' die ons als samenstellers de volledige vrijheid gaf het boek naar onze inzichten te maken. Wat de inhoud van het boek betreft heeft het ons van meet af aan voor ogen gestaan deze niet uit louter historische bijdragen te laten bestaan. Pas als er aandacht besteed zou worden aan zowel het verleden als aan het heden en aan een mogelijke toekomst zou er sprake zijn van een afgerond geheel waarbij de kennis van de historie de handelwijze voor de toekomst mede zou kunnen bepalen. Hoewel het boek bestaat uit elkaar chronologisch opvolgende hoofdstukken waarin reeds bekende historische feiten zijn verzameld en nieuwe, tot op heden onbekende, gegevens het licht zien, valt het uiteen in een vijftal delen, zonder dat dit overigens expliciet is aangegeven. Deze delen zijn: archeologie, historie zonder meer, historie die voor enkelen nog herinnering is, het heden en tot slot de mogelijke toekomst voor het dorp en de streek. Weliswaar zijn de archeologische vondsten niet altijd in het dorp zelf gedaan, maar zij vormen een aanduiding dat er al heel vroeg in de directe omgeving van het latere Velsen gewoond werd. Over de archeologie schrijft **P. Vons**, amateur-archeoloog en voorzitter van de Archeologische Werkgroep afdeling Velsen. Een deel-bijdrage is van **Petra Herweijer**, archeologe. Een deel van de historie komt voor rekening van **Drs J. van Venetien**, schrijver van o.a. 'Hart van Kennemer-

land' en mede-inleider van 'De Stede Beverwijk'. Het andere deel historie is van de hand van **Siebe Rolle**, archivaris van de gemeente Velsen. Over de historie van de laatste honderd jaar schrijft **Haije Gemser**, inwoner van het dorp en lid van de stichting 'Het Dorp Velsen'. In zijn gedeelte zijn de herinneringen opgenomen van de (oud)bewoners van het dorp **H. J. van Kaam**, **P. van Heijst** en **P. A. J. M. Maas**.

Over het 'heden' schrijven meerderen. Er is een bijdrage van **A. J. Schotman**, oud-raadslid en mede-oprichter van de stichting 'Het Dorp Velsen', over het ontstaan van deze stichting.

Siem Schaafsma, architect, inwoner van het dorp en stichtingslid, schrijft over het 'beschermde dorpsgezicht' en over de manier waarop vroeger werd gebouwd en nu wordt gerestaureerd. **Gerard Jol**, landschapsarchitect in dienst bij de gemeente Velsen, besteedt in een tweetal hoofdstukken aandacht aan 'het groen' in en om het dorp. Over de 'toekomst' van het dorp is er nog een bijdrage van **Siem Schaafsma**, over de 'toekomst' van de streek één van **C. Ockeloën**, wethouder van Velsen en voorzitter van de stichting 'Het Dorp Velsen'.

Met nadruk moet ook **Ronald Timmermans** genoemd worden, die dit caleidoscopische geheel in een samenhangende typografie heeft vervaardigd, terwijl hij ook een wezenlijke bijdrage heeft geleverd wat de inhoudelijke kant betreft.

De uitgave van een dergelijk boek over een dorp dat zeker niet in de landelijke belangstelling staat, zou volstrekt onbetaalbaar zijn geweest, als niet iedereen om niet of tegen kostprijs zijn medewerking had willen verlenen. Daarenboven waren velen bereid om deze uitgave door middel van een gelijke bijdrage mogelijk te maken.

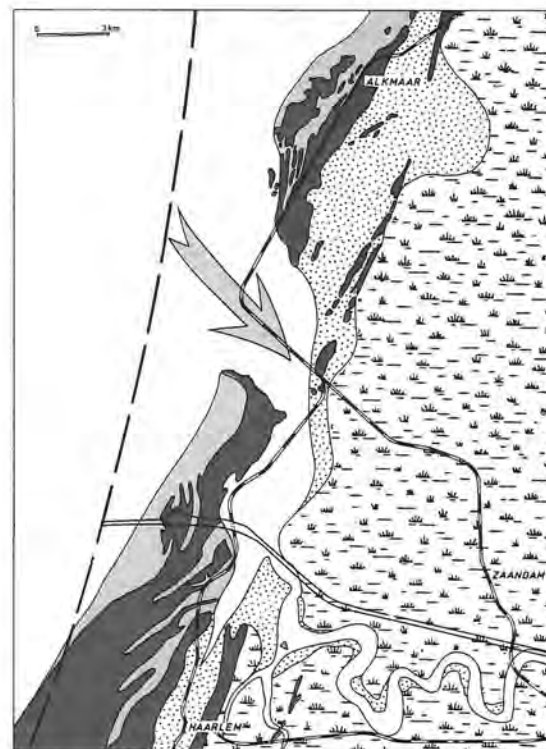
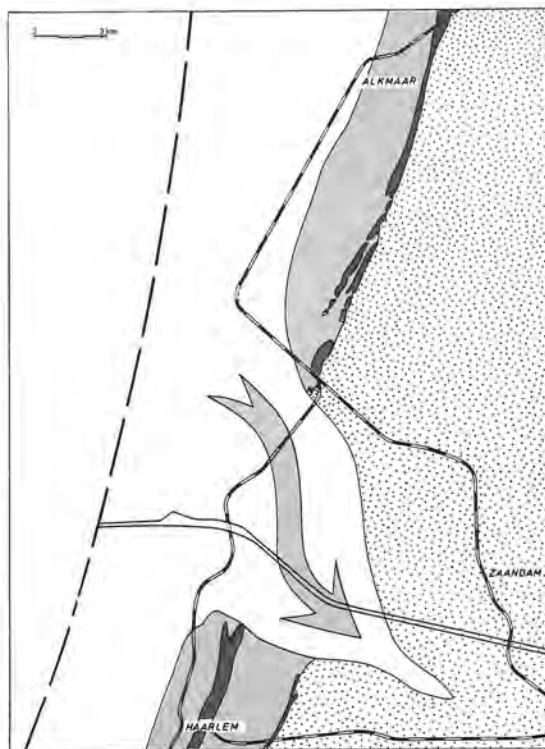
Verder volgen hier de namen van al diegenen die voor ons allerlei werkzaamheden hebben willen verrichten, zoals typewerk, correctiewerk, het afdrukken van foto's, e.d.; geen spectaculaire arbeid, maar zonder hun medewerking zou het boek nooit geworden zijn wat het nu is.

Mevrouw H. Brink-van Zaanen, F. Cana, mevrouw J. Franse-Goldstein, Ingrid Gemser-de Jager, Treesje Karthaus, Maarten Karthaus, L. H. Kloek, Margriet Kolkman, mevrouw J. L. Krnjic-van Erven, Jeanne Mets, Margreet Schaafsma-Sanders, Arnold Schilt, G. Terpstra, J. H. Verhoog, mevrouw J. Woudsma, Ad v. d. Wijst.

Velsen, augustus 1975
Haije Gemser en
Siem Schaafsma

De ontwikkeling van ons kustgebied. Ter oriëntatie zijn het Noordzeekanaal en de spoorlijnen aangegeven. Daar waar de linker spoorlijn het kanaal kruist ligt nu ongeveer het dorp Velsen. De kaartjes dateren achtereenvolgens uit ± 3000 v. Chr., ± 1900 v. Chr., ± 300 v. Chr. en de Romeinse tijd.

→ STROOMGEUL
 → ZEEGAT

OPEN WATER, ZOUT EN BRAK	STRANDEN EN SLUFTERS	RIVIER LOPEN	OPGESLIBD EN VERLAND GEBIED	HOOGVEEN
OPEN WATER, ZOET	STRANDWALLEN, BEDEKT DOOR DUINEN	KREKEN	LAAGVEEN	BIJ EB DROOGVALLENDE GRONDEN
		HUIDIGE KUSTLIJN		

Bronstijd *Prehistorie*

Bij stukjes en beetjes komen de laatste jaren delen van het onbekende, ongeschreven verleden van Velsen te voorschijn. Overal in de gemeente maken draglines de bodem open en amateur-archeologen¹ letten op of bij het openleggen van die bodem sporen van vroegere bewoners aan het daglicht komen. Die sporen bestaan dan meestal uit het afval dat vroegere bewoners hebben achtergelaten en dat niet in de loop der eeuwen is vergaan.

Ieder volk, iedere stam is te herkennen aan een eigen levenspatroon, al zijn de verschillen onderling soms gering. Hoe de prehistorische volkeren (die volken waarover geen geschreven geschiedenis bestaat) leefden en welke voorwerpen ze gebruikten, is nog slechts te herkennen aan óf te reconstrueren uit het weinige dat van hen in de grond is achtergebleven. Veel kan men bijvoorbeeld afleiden uit resten van palen of de verkleuringen die deze palen in de grond hebben veroorzaakt. Zij kunnen de vorm van een huis weergeven. Misschien is het een type dat elders reeds is gevonden, zodat men beide vondsten kan vergelijken. Uit eenzelfde manier van verzorging van de doden, zoals in urnen, hurkgraven of hunnebedden, kan men veel opmaken. Zelfs de sporen van de ploeg van drieduizend jaar geleden zijn terug te vinden. Het zijn echter vooral de scherven van aardewerk die ons helpen een volk te herkennen, waarbij men onder meer kan letten op de gelijke vorm, kleur, versiering en de kleisamenstelling.

Een gelukkige omstandigheid in het westen van ons land is, dat het afval van de verschillende volkstammen die in de loop der jaren hier gewoond hebben, veelal niet door elkaar ligt, maar keurig in verschillende lagen in de grond is terug te vinden. Dit in tegenstelling tot de hogere gronden in het oosten en zuiden van ons land. We hebben dit voornamelijk aan de zee te danken, die niet alleen 4 à 5000 jaar geleden onze kuststreek langzaam opbouwde in de vorm van langgerekte zuid-west/noord-oost gerichte zandbanken (strandwallen), maar bovendien het nodige zand aanvoerde waarmee in de perioden van langdurige droogte grote delen van de kuststrook werden overstoven, waardoor de bewoningslagen netjes werden bedekt onder het zand.

De strandwallen

Toen ongeveer 8000 v. Chr. de ijsmassa's, die in de ijstijd gevormd waren, grotendeels waren gesmolten, ontstond de Noordzee. Deze vormde vier strandwalgroepen. Er achter en ertussen lagen de wadachtige strandvlakten. Bij vloed drong de zee door de zeegaten en riviermonden naar binnen en zette op de strandvlakten klei en zand af. Het gebied werd daardoor hoger en er ontwikkelde

zich plantengroei. Een moerasveenlandschap was hiervan het gevolg. Soms sloeg de zee weer enorme gebieden weg. De wateren die we het IJ en het Wijkermeer, waaraan het dorp Velsen gelegen was, zijn gaan noemen, zijn op die manier ontstaan. Op de strandwallen vormden zich in drogere perioden door de werking van de wind lage duinen. Wij kennen die nu nog als binnenduinen. In de vroege middeleeuwen ontstonden nieuwe duinenrijen. Door de overheersende westenwinden werden de meest westelijk gelegen oude binnenduinen overstoven en de kust, zoals we die nu nog min of meer kennen, ontstond. **Toen ongeveer 4000 jaar geleden de meest oostelijke strandwallen kwamen droog te liggen en begroeiing optrad, kwamen de eerste boeren zich hier vestigen: zij bouwden hun boerderijen en verzorgden hun akkers. Na kortere of langere tijd werden ze verdreven, omdat alles werd overstoven. Pas wanneer, soms na eeuwen, een wat nattere periode aanbrak en boven op de nieuwe zandlaag weer begroeiing ging optreden, kwamen er weer nieuwe bewoners. Bij opgravingen vindt men dan ook een afwisseling van bewoning op lagen met plantenresten en sporen van bewoning (humeuze lagen) en stuifzandlagen zonder sporen van bewoning.**

Ook het dorpje Spaarnwoude is gelegen op de uitlopers van een strandwal.

¹ De amateur-archeologen in Nederland zijn verenigd in de vereniging 'Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland' (AWN) en verdeeld in plaatselijke werkgroepen. Voor Velsen ten zuiden van het Noordzeekanaal en het recreatiegebied Spaarnwoude is dit de werkgroep 'Velsen'.

Opgravingen bij het Noordzeekanaal *Prehistorie*

Het opgravingsterrein bij het dorp Velsen

Die afwisselende lagen-opbouw kon prachtig worden bestudeerd, toen in 1968 het Noordzeekanaal bij het dorp Velsen ongeveer zestig meter werd verbreed. Het maken van een nieuw zuidelijk kanaaltalud bood een unieke gelegenheid archeologische en geologische waarnemingen te doen. Tevens was het, dank zij Rijkswaterstaat, mogelijk een aantal werkputten te laten graven voor onderzoekingen in het horizontale vlak.

Bekend was dat de prehistorische bewoners op of aan de flanken van de drogere strandwallen hun woonplaats kozen. De oude dorpen in Zuid- en Noord-Holland, zo bijvoorbeeld ook de stad Haarlem, zijn op een strandwal gebouwd. Ook het dorp Velsen, zo nam men altijd aan, was op een strandwal gevestigd. De eerste proefsleuven werden daarom in het te verdwijnen dorpsgedeelte van Velsen gegraven. Dit bleek al spoedig een teleurstelling, want van een strandwal was hier geen sprake. Uitgesproken woonlagen konden niet worden vastgesteld. Alleen aardewerkscherven uit de late middeleeuwen kwamen als oudste menselijke bewoningsresten te voorschijn. **Het huidige dorp Velsen bleek op een strandvlakte en niet op een strandwal te liggen.** Groot was daarom de verrassing toen bij verdere onderzoekingen circa vierhonderd meter ten westen van het dorp een strandwal werd gevonden waar op de oostflank een aantal pre-historische bewoningslagen, onderling gescheiden door stuifzandlagen, konden worden blootgelegd.

Bij een verder onderzoek van deze lagen kon aan de hand van scherven worden vastgesteld, dat de onderste twee lagen gedateerd konden worden in de vroege bronstijd. Kende men in Velsen en omgeving tot nu toe als oudste tijd de late brons/vroege ijzertijd (ca 700 v. Chr.), de thans onderzochte lagen dateren van ca 1500 v. Chr. In de meer dan duizend meter lange oost-west gerichte sleuf kwam in een zes meter hoog profiel Velsens bodemopbouw duidelijk tevoorschijn. De op de oostflank van de strandwal aanwezige humeuze lagen met pre-historische bewoningssporen liepen alle naar het oosten omlaag, om ter hoogte van het dorp in een compacte harde veenlaag over te gaan. De lagen zijn gescheiden door meer of minder dikke stuifzandlagen, terwijl op de top en ten westen van de strandwal alle lagen zijn verdwenen door verstuiving. Alleen een donkere veenlaag vrijwel direct onder het maaiveld, komt ook op de westflank van de strandwal voor. Dicht bij het dorp kwamen de afzonderlijke lagen zo prachtig te voorschijn, dat van een 'ideaal-profiel' gesproken zou kunnen worden.

Het profiel

Laag 1. De toplaag direct onder het maaiveld is 30–50 cm dik. De vorming hiervan is begonnen in de inheems-romeinse tijd (begin van onze jaartelling) en zet zich merkwaardigerwijze vrijwel zonder overstuiving tot heden voort. Aardewerkscherven van de Friezen, Romeinen en de Middeleeuwen bevonden zich tussen het plastic van onze tijd.

Laag 2. Dit is een sterk humeuze 10–20 cm dikke veenachtige laag, die in de vroege ijzertijd (500–700 v. Chr.) gedateerd moet worden. De onderzijde van de veenlaag vertoonde over een uitgestrekt gebied fraaie ploegsporen, die soms als een dambord zichtbaar werden. Kennelijk had men in de vroege ijzertijd in Velsen uitgestrekte akkers gehad.

Laag 3. Een humeuze band zonder bewerkingssporen en zonder vondsten, daardoor niet te dateren, maar natuurlijk wel ouder dan laag 2.

Laag 4. Een dunne band waaruit enkele aardewerkscherven geborgen konden worden. Net voldoende om te constateren dat hier een bevolking heeft gewoond, die gerekend moet worden tot de midden-bronstijd (de 'Laren-cultuur', 1200–1000 v. Chr.).

Laag 5. Uit deze donkere bewoningslaag werden voor de eerste maal in Velsen stenen wapens en

1600	HISTORIE	
1000	PROTOHISTORIE	Karolingisch
750		Merovingisch
400		Romeins
0	PREHISTORIE	IJzertijd
700		Bronstijd
1700		Jonge Steentijd
4500		Midden Steentijd
8000		Oude Steentijd

- 1 2 3 Scherven van een friese pot
- 4 Ploegsporen uit de vroege ijzertijd
- 5 Scherf van een romeinse kookpot
- 6 Middeleeuwse scherf met radstempel versiering
- 7 Pijpekop (17e eeuw)
- 8 Kroonkurk (20e eeuw)
- 9 Hilversum-aardewerk
- 10 Benen priem
- 11 Pijlpunt
- 12 Schrabber
- 13 14 15 16 Wikkeldraad aardewerk

geroerde grond 1

IJzertijd 2

onbekende laag 3

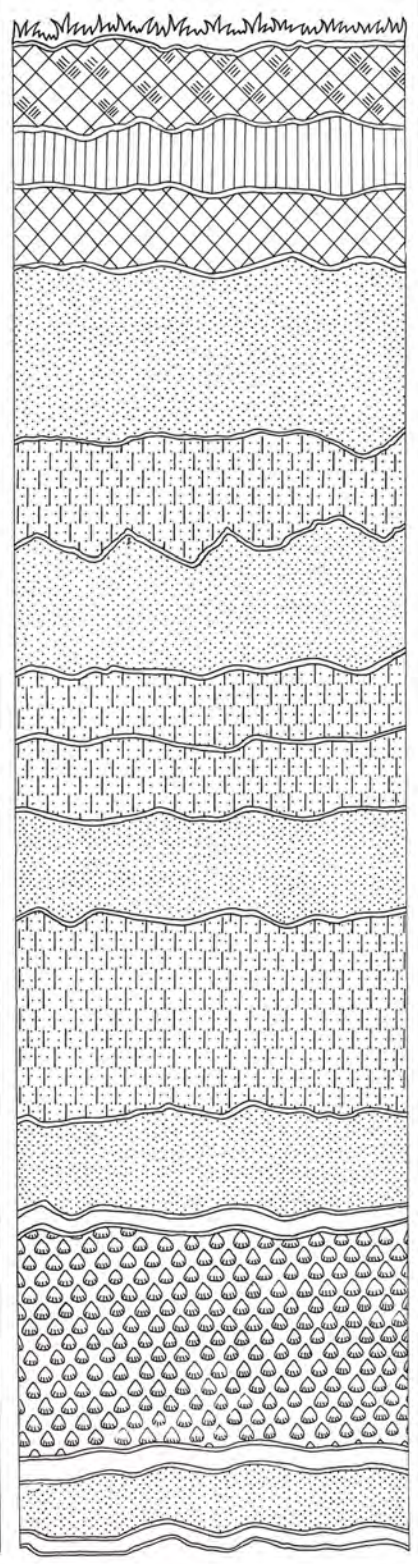
Larenlaag 4

Hilversum laag 5

Wikkeldraadlaag 6

humeusbandje

	grijszand		ijzertijd		geroerde grond		leembandje
	schelplaag		witzand		padzol		leembandje

werkuigjes geborgen. De jacht was naast de landbouw van groot belang en een aantal prachtig bewerkte vuurstenen pijlspitsen getuigen hiervan. Dit is in het westen van ons land een zeldzaamheid. Ook stenen werktuigjes voor allerlei doeleinden, de zogenaamde 'schrabbers', kwamen te voorschijn. Talrijke verkleuringen in de grond waar palen hebben gezeten, en resten van een lemen vloer wezen op de plattegrond van een huis en, gezien de concentratie van vuursteenafslag, bewerkte vuursteen en een klopsteen, kreeg men de indruk dat dit de werkplaats van een pre-historische vuursteenbewerker was geweest.

Naast vuurstenen voorwerpen werden er ook fraai bewerkte benen priemen, beiteltsjes, benen en barnstenen kralen gevonden. Bij de vele stukjes barnsteen, die werden ontdekt, viel het op, dat bijna al het afval boorgaatjes of aanboringen vertoonde. Men meent hier het afval gevonden te hebben, dat bij het maken van barnsteen-kralen was weggesprongen. Bij nadere bestudering van dit afval kon worden nagegaan, op welke wijze de barnsteenkralen werden gemaakt.

Benen kralen had men gemaakt uit stukjes pijpbot van een schaap of geit, door deze botjes met een touwtje of koordje door te snijden. Aan de hand van de gevonden keramiek blijkt het mogelijk iets meer te vertellen van die prehistorische jagers en boeren die bij Velsen woonden. Het waren mensen behorende tot de zogenaamde 'Hilversum-cultuur', een bevolkingsgroep waarvan het bestaan in Nederland voor het eerst bij Hilversum werd vastgesteld en waarvan nu enkele woonplaatsen in ons land bekend zijn. Zij kwamen oorspronkelijk uit Engeland (Wessex). Hun aardewerk, met stukjes kwarts verschaald (gemengd), was dikwandig en had als versiering meestal boven op de rand en enkele centimeters daaronder, vingers- en nagelindrukken, soms gecombineerd met afdrukken van touw.

Laag 6. Tenslotte kwam de onderste donkere bewoningslaag vrij om onderzocht te worden. In die laag werden sporen aangetroffen van een nog iets ouder volk, namelijk uit de jonge steentijd/vroege bronstijd (1800-1500 v. Chr.). Dit volk paste op zijn aardewerk een bijzondere versieringswijze toe die bekend staat als de 'wikkeldraad stempel-versiering'.

Deze werd gecombineerd met kleine doorboringen (gaatjes) vlak onder de rand. Dergelijke versieringspatronen zijn ook gevonden in grafheuvels en woonlagen op de Veluwe, in Drente en Noord-Brabant, maar ook in West-Duitsland, België en Engeland. Zo kwam er uit de Velsense laag een scherf te voorschijn, waarvan versiering en vorm gelijk waren aan die van een wikkeldraadurn uit een grafheuvel in Ermelo.

Een bijzondere vondst was een kunstig gesneden benen voorwerp. Het heeft aan het kleine oog slijpsporen die erop zouden kunnen wijzen dat het als hanger is gebruikt. Er blijkt een overeenkomst in vormgeving met bepaalde rotstekeningen in Zuid-Zweden, die ook in de bronstijd worden gedateerd. Men heeft hier misschien te maken met uitingen van een zonne-cultus. Voorts kwamen dicht onder de oudste woonlaag uitgebreide schelpenlagen te voorschijn, die afgezet zijn door de zee in de tijd dat de strandwallen werden opgebouwd.

Opggravingen aan de rijksweg tegenover de buitenplaats 'Waterland'

In 1970, toen in het weiland tegenover de buitenplaats 'Waterland' aan de oude rijksweg Velsen-Haarlem een gasleiding werd gelegd, werden weer een aantal bewoningslagen zichtbaar en men herkende resten van de Hilversum- en Wikkeldraadcultuur. Een bijzondere vondst die uit de Hilversumlaag kon worden geborgen, was een bronzen priem met vierkante schacht die de relatie met de Wessex-cultuur fraai illustreerde. Dergelijke priemen zijn namelijk ook in verscheidene vroege-bronstijdgrafheuvels in Engeland gevonden. Het onderzoek in deze gassleuf moest zich helaas beperken tot de wanden. Het mag een unicum genoemd worden dat men in drie bewoningslagen (de vroege-, midden- en late bronstijd) recht boven elkaar resten van palen (paalverkleuringen) ontdekte, die aan drie na elkaar gebouwde boerderijen (althans gebouwen) moeten hebben toebehoord. Bovendien stelde men in deze sleuf vast, dat reeds voor de wikkeldraad-periode boeren of jagers in Velsen woonden. Onder de wikkeldraadlaag kwam, gescheiden door een stuifzandlaag, namelijk weer een donkere laag te voorschijn, die zowel aan de onderkant als aan de bovenkant ploegsporen vertoonde.

Zweedse rotstekening uit de bronstijd
Het 'Sieraad van Velsen' uit de 'wikkeldraad'-laag

Het vervaardigen van barnstenen kralen: Van een ruw stukje barnsteen werd een stukje afgesneden ongeveer in de vorm van een kleine kubus. Met behulp van een vuurstenen boortje probeerde men van weerszijden er een gaatje in te boren. Was dat gelukt dan sleep men de kubus tot een kraal. Uiteraard mislukte de doorboring veelvuldig

De Romeinen

Oudheid

Een dertig jaar geleden had men niet het minste vermoeden dat er bij het dorp Velsen ooit Romeinen hadden gewoond. De eerste Romeinse scherven werden pas in 1945 gevonden in het zand van een Duitse tankgracht in het weiland tegenover Beeckesteijn. Deze scherven stamden uit de tijd van keizer Claudius (41–54 na Chr.). Men vermoedde dat men te maken had met de resten van het Castellum van Corbulo, een Romeins veldheer, die dit castellum zou hebben laten bouwen tijdens zijn veldtocht tegen de Chauken in 47 na Chr. Bewijzen voor deze veronderstelling zijn echter niet gevonden.

Het aanleggen van de tunnels onder het Noordzeekanaal, van 1951 tot 1955, leverde een mooie gelegenheid op om een nader onderzoek in te stellen. Er werden veel fragmenten van aardewerk verzameld. Deze dateerden alle uit het midden van de eerste eeuw of iets vroeger. Delen van wapens en uitrustingsstukken wezen duidelijk op een militaire bezetting. Toch kon ook hier niet de juiste plaats van een castellum vastgesteld worden.

In 1964 werd de Lek-Kennemerlandwaterleiding aangelegd. De sleuf lag ca. vijftig meter oostelijk

vanaf en evenwijdig aan de voormalige tunnelput. Er werden niet alleen resten van Romeins aardewerk opgegraven, maar voor het eerst vond men ook de resten van houtwerk. Alles wees erop dat de laag op twee-en-een-halve meter diepte waarin de overblijfselen zich bevonden, in de Romeinse tijd een met riet begroeide oever was geweest van het oer-IJ. Een groot aantal nog in de grond staande, deels scheef gedrukte palen wees op de aanwezigheid van aanlegsteigers. Een dik pakket houtspaanders en resten van scheepsonderdelen, zoals roeispatels, dollen van boten, wiggen, een deel van een katrol, stukken kabeltouw en een stukje pek, rechtvaardigen het vermoeden dat hier de scheepsbouw was uitgeoefend. Veel stukken van kookpotten, wijnkruiken, amphora's, kurkurnen en terra sigillata (dit is donkerrood glanzend, deels gedecoreerd aardewerk) gaven de indruk dat het ongebruikt materiaal betrof, dat ter plaatse werd geladen en gelost. Het gebroken goed werd kennelijk direkt over boord gegooid.

De pottbakkersstempels op de terra sigillata en enkele munten bevestigden de datering in de tijd van keizer Claudius. Opgravingen in 1970 op de

Onder het gebouw van de Gemeente Reiniging Velsen bevindt zich de oever van het Oer-IJ, waar ruim 1900 jaar geleden de Romeinse schepen werden geladen en gelost

Schaaf
Houten wig
Scheepstros

De Romeinen hielden van spelletjes. Naast tientallen glazen speelschijfjes werden ook twee benen dobbelstenen gevonden

De Romeinse vingerringen waren soms voorzien van een gegraveerd zegelsteentje, waarop veelal een mythologische voorstelling stond
Panter of leeuw
Centaur met palmtak
Victoria met palmtak en krans met linten
Silenus (?) met wijnzak en krater

Bronzen sleutel

plaats waar nu het gebouwencomplex van de reinigingsdienst staat, gaven eenzelfde beeld.

Uit de opgravingen en uit boringen is gebleken, dat de Romeinse vondstenlaag zich over een gebied van duizend bij driehonderdvijftig meter uitstrekt aan de zuid-westelijke oever van het Oer-IJ. Mogelijk is er hier sprake van een vlootstation dat werd aangelegd met het oog op de verovering van Brittannië. Deze veroveringstocht is onder keizer Caligula (van 37 tot 41 na Chr.) voorbereid en onder keizer Claudius verwezenlijkt.

Het castellum flevum

Van de Romeinse geschiedschrijver Tacitus weten wij, dat in 12 v. Chr. onder de regering van keizer Augustus de Friezen door de Romeinse veldheer Drusus werden onderworpen en dat zij een periodieke belasting moesten betalen in de vorm van runderhuiden. Friesland strekte zich toen uit tot in ons gebied. In 28 na Chr. kwamen de Friezen in opstand tegen de onredelijk hoge belastingen. Zij doodden talrijke Romeinse soldaten. Olennius, de Romeinse veldheer over het Friese gebied, vluchtte en stelde zich in veiligheid in het Castellum 'Flevum' (*Tacitus in Annales IV, cap. 73*). Men heeft zich door de eeuwen heen steeds afgevraagd, waar dit castellum 'Flevum' heeft gelegen. Allerlei plaatsen zijn hiervoor genoemd – van Castricum tot Delfzijl, van Vechten bij Utrecht tot Vlieland – maar de juiste plek werd nooit gevonden. De overvloedige hoeveelheid Romeinse archeologische vondsten die sedert 1964 in Velsen te voorschijn zijn gekomen, hebben sommige moderne archeologen de overtuiging gegeven, dat dit castellum bij Velsen gelegen moet hebben. De datering van het gevonden aardewerk en de gevonden munten sprak deze veronderstelling echter tegen. Deze vondsten waren, zoals reeds gezegd, uit de tijd van keizer Claudius (41–54 na Chr.), terwijl de opstand der Friezen in 28 na Chr. plaatsvond.

In de zomer van 1972 kwam er echter een grote verrassing! En wel toen een gasleiding werd gelegd door de Velsbroekpolder en de IJ-polders. Bij het verwijderen van de kleilaag om de sleuf te kunnen trekken, kwam in de polder, ca. anderhalve kilometer ten oosten van het dorp Velsen een zandlaag tevoorschijn: de resten van een oeverwal, destijds opgeworpen door het oude oer-IJ. Op de top hiervan kwam over slechts een klein oppervlak een overstelpende hoeveelheid Romeinse vondsten tevoorschijn die te dateren waren tussen ten minste 15 en 30 na Chr.

Hiermee kwam men een belangrijke stap dichterbij de mogelijkheid dat het castellum 'Flevum' bij Velsen gelegen zou hebben. Velsen werd de derde plaats in Nederland – naast Nijmegen en Vechten – met een vondstencomplex uit de tijd van de keizers Augustus en Tiberius (resp. van 27 v. Chr. tot 14 na Chr. en van 14 tot 37 na Chr.). Sedert 1972 wordt dan ook gesproken over de periode Velsen I (15–30 na Chr.) en de periode Velsen II (40–50 na Chr.). Inmiddels kon in 1974 nog een nader onderzoek naar Velsen I worden ingesteld. Daarbij kwamen lange rijen palen tevoorschijn, waarvan het nog niet duidelijk is of deze tot een castellum behoren of verband houden met aanlegsteigers of oeverbeschermingen. In 47 na Chr. kreeg de toenmalige legeraanvoerder van het Nederrijnse leger, Corbulo, opdracht van keizer Claudius om zich achter de Rijn terug te trekken. Algemeen wordt aangenomen dat dit de Midden-Rijn was, die via Vechten (bij Utrecht) en Katwijk naar de Noordzee stroomde. Deze opdracht betekende het einde van het Romeinse castellum in Velsen en het duurde eeuwen, voordat de historie van Velsen weer van zich liet spreken. Uit de tijd van ca. 300 tot 550 na Chr. is ons niets bekend. Mogelijk waren deze streken onbewoonbaar geworden door een tijdelijke stijging van de zeespiegel. Pas uit de achtste eeuw zijn veel gegevens bekend, waarbij voor het eerst ook, zij het schaars, schriftelijke bronnen meespreken.

Voor het sluiten van hun mantel gebruikten de Romeinen een bronzen speld, de 'fibula'

Bronzen doktersinstrumenten

Dupondius van Caligula (37-41 n.Chr.)

Aureus van Augustus (27 v.Chr.-14 n.Chr.)

'Divus Augustus' (goddelijke Augustus)

Zittende Augustus
'Augustus divi filius' Augustus zoon van de goddelijke stier (symbool van Augustus) met IMP. X. geslagen ter gelegenheid van de tiende overwinning

Bronzen beeldje Bacchus voorstellende

De wijnkruik en de kookpot behoorden tot de normale uitrustingsstukken van de romeinse soldaat. Soms kraste hij zijn naam op de bodem, zoals b.v. 'Bilius'

Een gevernist kommetje

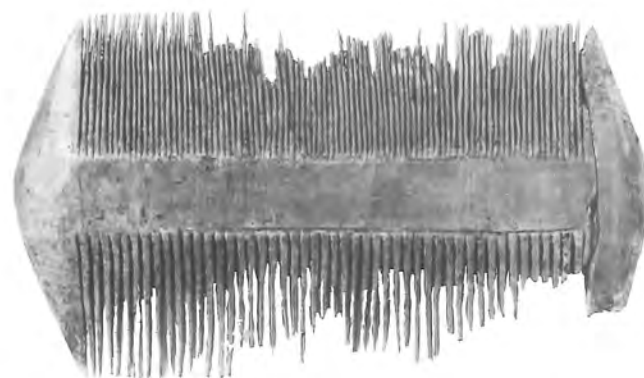

Olielampje

Benen kam

Benen amulet met vruchtbaarheidssymbool (phallus) gesneden uit de roos van een hertengewei

Een kano uit het Oer IJ *vroege Middeleeuwen*

Bij het graven van een kanovijver in het toekomstige recreatiegebied Spaarnwoude kwamen in 1974 de resten te voorschijn van een bootje dat misschien dateert uit de Romeinse tijd. Het is overigens niet een door de Romeinen gebouwd scheepje, maar een produkt van inheemse scheepsbouwers. Sommigen schatten dat het scheepje omstreeks 200 jaar na Chr. is gemaakt. Het is echter bekend dat dit type kano tot in de vroege Middeleeuwen in onze streken werd gebruikt. In Finland kwam het zelfs in het begin van deze eeuw nog voor. Een datering tussen de eerste en de tiende eeuw lijkt het verstandigst, zolang het Instituut voor de Prae- en Protohistorie te Amsterdam het onderzoek naar de juiste ouderdom nog niet heeft beëindigd. Het bootje bestaat uit een uitgeholde eikestam, is zes meter lang en één meter dertig breed. Om zo'n stam uit te hollen maakte men er bovenop vuur, terwijl men de zijkanten nat hield. Met bijlen en later dissels hakte men het hout nog verder weg. Men wist toen al dat men hout kan vervormen

met behulp van hitte en vocht en men drukte met behulp van die methode de zijkanten van de uitgeholde stam naar buiten. De boorden werden verhoogd met langsplanken (opboeien). De slapte overdwars werd tegengegaan door het aanbrengen van kromhouten (spanten). Deze werden vaak gebruikt in een vorm zoals ze in de natuur gegroeid waren. De boomstam, het opboeisel en de kromhouten zijn aan elkaar bevestigd door houten pennen.

Het vaartuigje is overgebracht naar het Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam. Het is nu de daar oudste aanwezige vondst. Het scheepje zal worden geconserveerd, want liet men het drogen, dan zou het hout krimpen tot een vijfde van zijn oorspronkelijke dikte. De stevigheid van het hout is trouwens niet meer dan die van nat beschuit. Twee jaar lang zal het bootje in een tank blijven. Het water in het hout wordt daar onder een temperatuur van 60 graden geleidelijk vervangen door kunstwas.

Spaarnwouder bos, kanovijver

Het bergen van de zorgvuldig vrijgegraven, zeer broze kano gaf veel hoofdbreken. Geheel verpakken in schuimplastic bleek een goede oplossing

In de toren bevindt zich een steen met een voorstelling van Christus uit de 12de eeuw

Zo stelde de 17de-eeuwse tekenaar (Pieter Soutman) zich Engelmundus voor

ENGELMUNDUS MONACHUS S. EUSEBII, LABORANSI FINEM S. WILLIBRORDI R. JUNI S. ADLIBITO
KONINGRIJK VAN CHRISTENLANDS REIK VERVAJES PATERNOUS IN VELSSEN. COLLIGIT S. S. J. J. J.

E ingelmondus monachus des H. Eusebii kerck architectus onder des H. Willibrord grafheyl, en inderdaet des H. Adlbert de

Koningrijck van Christenlands Reik verwaes Paternous in Velsse. West gemaect den 25ten

P. Soutman fecit
H. J. J. J. J.

ter (toebereiden), bestond er nog niet van de vijf 'ecclesiae matrices' van Echternach afhankelijk was. Het bekeringswerk van Willibrord in Velsen moet onder moeilijke omstandigheden hebben plaats gevonden. Velsen lag aan de rand van het Frankische rijk, onder voortdurende bedreiging van de Friezen, die zich tegen de Frankische overheersing te weer stelden. Dat Willibrord deze plaats uitkoos voor zijn evangelisatiearbeid zal zeker gezien moeten worden tegen de achtergrond van de aanwezigheid van een vrij talrijke bevolking. Een nauwelijks bevolkt gebied zou immers als werkterrein voor Willibrord niet aantrekkelijk zijn geweest. In overeenstemming met deze veronderstelling is het gegeven dat er in de omgeving van Velsen in de zevende en achtste eeuw veel bos is gerod. Het is voorts niet onmogelijk dat het oude Romeinse castellum toen nog bestond en dat Willibrord ook om die reden deze plaats uitkoos. Wellicht konden hij en zijn medewerkers daar, al of niet onder bescherming van een Frankische bezetting, een veilig onderdak vinden.

hier aantrof, kan alleen in algemene termen iets gezegd worden. De hoge duinen waren er nog niet, evenmin als het Wijkmeer. Het kustgebied bestond uit enkele achter elkaar gelegen reeksen strandwallen met daartussen min of meer moerassige, langgerekte vlakten. Uit bodemonderzoek ter plaatse is gebleken, dat de kerk van Velsen op zo'n vlakte die met zand was overstoven, is gebouwd. Direct ten oosten van het dorp stroomde hoogstwaarschijnlijk een rivier, die men wel als een zijtak van de Rijn meent te zien. Deze volgde vermoedelijk het tracé van de tegenwoordige Vecht, boog ter hoogte van Amsterdam om naar het westen en stroomde vervolgens langs Velsen en Beverwijk in noordelijke richting, om bij Egmond in zee uit te monden. De monding van deze rivier was door getijstromen zeer verbreed, zeker tot het gebied ten zuiden van Zaandam, en vormde daardoor in feite een ver het land indringend estuarium. Deze gegevens kunnen er mogelijk toe bijdragen een zinsnede te verklaren, die voorkomt in een oorkonde uit de eerste helft van de achtste eeuw, waarin sprake is van een 'villa Adrichaim, situam in Fresia, in pago Kinheim, super fluvium Velisena, ubi mare fluit in parte altera', dat is een 'villa Adrichaim, gelegen in Friesland, in de gouw Kinheim, aan (?) de rivier Velisena, waar de zee zich aan de andere zijde uitstrekt'.

Hierbij aanknopen kan worden opgemerkt dat de meeste naamkundigen er tegenwoordig toe neigen de naam Velsen als een waternaam te zien. Het laat zich aanzien dat de naam van de stroom Velisena, die zeer oud moet zijn, later in gewijzigde vorm ook voor de eraan ontstane nederzetting in gebruik is genomen. De aanwezigheid van een riviermond bij Velsen verklaart wellicht mede de vrij dichte bevolking die wij hierboven signaleerden. De vestiging aan het water bood uiteraard bijzondere voordelen.

Aan het op vrij grote schaal rooien van bos in de zevende en achtste eeuw lag ongetwijfeld de bedoeling ten grondslag, op de betrokken plaatsen landbouw te bedrijven. Het is onduidelijk of we alleen de plaatselijke Friese bevolking hiervoor aansprakelijk moeten stellen, of dat er daarnaast sprake is geweest van Frankische kolonisatie in de streek. De aanwezigheid van de zojuist vermelde villa Adrichaim, die blijkens de hiervoor genoemde oorkonde door Karel Martel geschonken werd aan Willibrord, maakt het waarschijnlijk dat zich inderdaad Franken in dit gebied hebben gevestigd. Afgaande op wat zich elders heeft voorgedaan, zijn we geneigd in hen een soort militaire aristocratie, een geprivilegieerde groep temidden van de Friese bevolking te zien, die tot taak had het Frankische gezag in dit zo strategisch gelegen gebied gewapenderhand in stand te houden. De villa Adrichaim was hoogstwaarschijnlijk een domein, bestaande uit een aantal boerenhoeven, waar landbouw werd beoefend. Gewoonlijk beschikte men op dit soort landgoederen ook over een aantal ambachtslieden, zoals smeden, timmerlieden, schoenmakers, bakkers en bierbrouwers, die er met de boeren voor zorgden dat de villa in vrijwel alle behoeften kon voorzien.

Het opruimen van de hoofdzakelijk uit eiken, elzen en berken bestaande bossen heeft zeker invloed gehad op de toenemende verstuiving in het kustgebied. Deze zou evenwel pas in latere eeu-

wen, en dan mede onder invloed van andere factoren, een catastrofale omvang aannemen en tenslotte leiden tot het ontstaan van de hoge zeeduinen.

Aan de stichting van de christelijke gemeente in Velsen wordt, naast de naam van Willibrord, gewoonlijk ook die van Engelmundus verbonden. Hij zou door Willibrord, na diens vertrek naar elders, belast zijn met de dagelijkse leiding van de parochie en door die opdracht dus eigenlijk de eerste pastoor zijn geweest. Over zijn bekeringswerk onder de 'barsse en tomeloze Kennemaaren' is niets met zekerheid bekend. Men nam gewoonlijk wel aan dat zijn werk met succes bekroond werd:

*'Hy kreegh by meenig oor
In dees zaacken gehoor,
Ja zoo ver nam de waarheid d'overhand
Dat metter tyd bekeerd wierd al dit land'.*

Een legende verhaalt dat hij door zijn gebed, ten behoeve van de Velsenaren, een waterbron deed ontspringen. Deze vormde volgens de overlevering een kleine beek, die eertijds langs de noordzijde van het kerkhof vloeide en de naam St. Engelmundusbeek kreeg. Deze naam wordt echter pas in 1683 voor het eerst gebruikt; in het begin van de zeventiende eeuw heette het stroompje nog Egmondsbeek. Het water van de bron zou in het bijzonder heilzaam hebben gewerkt tegen tandpijn. In later eeuwen kwamen de gelovigen dikwijls naar Velsen om ook in geval van andere ziekten de voorspraak van de H. Engelmundus, de 'patroon van Velsen' te vragen: 'by voorbeeld dat 'er in 't jaar 1370 een kind uyt Gelderland is gebragt, 't welk van een gezwel aan den hals ging quijnen, en dat het daar geneezen is: dat 'er in 't jaar 1390 zeker man, die niet zwelgen konde, aanstonds geholpen is: dat 'er in 't zelfde jaar een ander kind, op het aanroepen van S. Engelmundus, geneezen is van een etterloop, die hem ten neuze en ter ooren uyt vloeide enz.'. Engelmundus zou tenslotte op hoge ouderdom in Velsen gestorven zijn en daar ook zijn begraven:

*'Zoo lange tyd is hy alhier gebleeven
Tot al 't land was bekeerd,
Tot dat zyn levens-jaaren hem begeeven,
Zyn kragten zyn verteerd,
Hy sterft ook hier, en word ook hier begraven,
Zyn lichaam laat hy hier tot pand,
Zyn ziel zeyld van dees werlds strand na hemels-
haven'.*

Steunen deze berichten nu op historisch vaststaande feiten? Een enkele jaren geleden door dr. H. A. van Vessem ondernomen onderzoek naar de historiciteit van Engelmundus leidde tot de ontvullende conclusie dat over het leven van Engelmundus een ondoordringbaar was hangt, sterker nog: dat zelfs de zekerheid van zijn bestaan allerm minst vaststaat. De eerste bekende bron die — en dan nog zeer oppervlakkig — van het bestaan van Engelmundus rept, dateert pas van 1480, dat is ruim zeven eeuwen nadat de 'patroon van Velsen' zou hebben geleefd. In de erop volgende periode schijnt zijn betekenis voor de gelovigen voortdurend groter te zijn geworden. Na de verbreking van de banden met Spanje, in het begin van de 80-jarige oorlog, is de verering van Engelmundus door de rooms-katholieken verder voortgezet en gestimuleerd. In

1640 heeft het bisdom Haarlem de heiligheid van Engelmundus gelegaliseerd, zonder dat men evenwel overging tot officiële heiligverklaring.

Aanzienlijk meer zekerheid bestaat er omtrent het verblijf in Velsen van de bekende prediker Bonifacius, die in 754 bij Dokkum werd vermoord. Weliswaar is er ook over zijn werk in Kennemerland weinig bekend, maar er is althans een achtste-eeuwse bron, namelijk Liudger, die uitdrukkelijk vermeldt dat Bonifacius van 719 tot 721 in Velsen het evangelie heeft verkondigd. Het is vermoedelijk onder zijn bewind geweest dat Velsen uitgroeide tot het kerkelijke centrum van een groot deel van Kennemerland. In Beverwijk, Heemskerk, Assendelft, Spaarnwoude en Sloten werden kapellen gesticht, die ondergeschikt waren aan de kerk te Velsen en dus als dochters van de Velsler moederkerk zijn te beschouwen.

De invloed van de ver verwijderde abdij van Echternach op de haar toebehorende kerken en kapellen in Holland is na verloop van tijd verzwakt. Het schijnt dat de Hollandse graven op een zeker ogenblik de aan Echternach toebehorende kerken in hun gebied, met instemming van de abt, zijn

*Aeternę uero memorię karolus preli
bati ducis filius maior domus magni
karoli auct. iiii. idus mai in urbe tre
uerica dedit ei sitam in fresia in pago
kinheim super fluuium velisena
ubi mare fluit in parte altera
integram uillam adricham nuncu
patam. & rega lis testamenta confirma
uit*

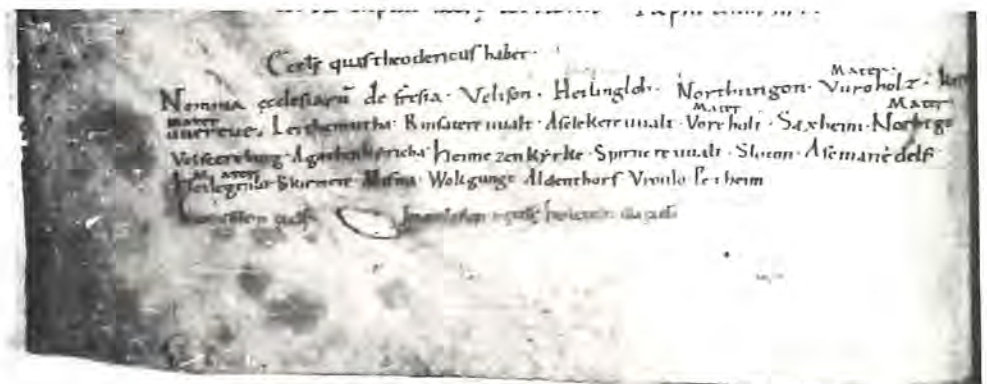
*Kirchweirthe Rinesburch Warunde In ouste a-9
Rinister uualt Lethemurtha hambolter
Northgo Vuoreholt Salsheim hoteurilla
Velsinburch Agachen kircha
Heumethenkircha Amedelf Sleon
Smirneruualt Harlem Valsheim
Heilegonb Alure Misin Skirmer
Florcinga Skie hurega Pechem
Sulape domalimo per hotea aliamonit solandis quareo peua
ad adhamer ad in amantur a bricalemare strua*

Een foto van een tuffstenen graf uit de 10de of 11de eeuw, dat men ten zuiden van de kerk heeft aangetroffen. Het is het oudste gemetselde graf dat werd gevonden. De datering was mogelijk door de aanwezigheid van een aantal aardwerkscherven

Gedeelte van de tekst die betrekking heeft op de schenking van de villa Adrichem aan Willibrord (aantekening uit de 12de eeuw)

Daaronder: In een 11de-eeuws sacramentarium, afkomstig uit Echternach, komen aantekeningen voor, waarin Velsen achtereenvolgens vermeld wordt als 'Velsinburch', 'Velison' en Velsereburg

gaan beheren, waarvoor zij een vergoeding ontvingen. De op de duur ontstane wrijvingen tussen de graven en de abdij resulteerden in 1156 in een overeenkomst, waarbij Echternach afstand deed van de aanspraken op haar kerken in Holland in ruil voor landerijen op Schouwen. In de daarvan opgemaakte oorkonde wordt Velsen aangeduid als 'Velsenburg'. De uitgang 'burg' kan erop duiden dat de kerk oorspronkelijk versterkt was, misschien om overvallen van heidense Friezen te weerstaan. Een andere mogelijkheid is dat er een relatie ligt met het toen misschien nog bestaande Romeinse castellum.

Een heel merkwaardige aantekening uit de 11de eeuw treffen we aan in een uit Echternach afkomstig sacramentarium. Hierin wordt Velsen drie keer genoemd, achtereenvolgens als 'Velisinburch', 'Velison' en 'Velsereburg'. Dit kan erop wijzen dat deze namen, althans in die tijd, door elkaar gebruikt werden. Deze gedachte vindt enigermate bevestiging in de volgende lijst van namen, die ontleend zijn aan bronnen uit de 10de, 11de en 12de eeuw:

Vellesan: kort voor 989

Vellesen: kort voor 993

Velsereburg: 1063

Velsen: 1064

Velson: 1083

Velsen: kort voor 1120

Velsereburch: 1148

Velsenburg: 1156

Daarna komt men nog bijna uitsluitend de spelling Velsen tegen, die een enkele keer wordt afgewisseld door Velzen.

Over de verdere gang van zaken met betrekking tot de kerk in de middeleeuwen zullen wij kort zijn. Voor meer bijzonderheden kan verwezen worden naar het boekje van H. J. Calkoen, 'De Engelmunduskerk te Velsen'.

In de twaalfde eeuw heeft men een nieuw kerkgebouw opgetrokken van uit de Eifel aangevoerde vulkanische tufsteen. De bouw ervan viel in een tijd van betrekkelijke rust. Tevoren was het land eeuwenlang geteisterd door de invallen van de Noormannen; vanaf het begin van de elfde eeuw bleven deze echter uit. Daardoor hebben de bouwers van de nieuwe kerk hun werk waarschijnlijk ongestoord kunnen verrichten. Gelet op hetgeen wij zojuist over Engelmundus te weten zijn gekomen, is het allerminst zeker dat het kerkgebouw onmiddellijk aan hem werd opgedragen. Het is best mogelijk dat men de oorspronkelijke wijding aan de apostel Paulus vooralsnog heeft gecontinueerd en dat men daarin pas later verandering heeft gebracht. Gebrek aan gegevens dwingt ons dit probleem te laten rusten.

Aan de westzijde van de kerk verrees later, waarschijnlijk in de dertiende eeuw, een toren, die eveneens van tufsteen werd gebouwd. Het is een van de weinige romaanse kerktorens die men nu nog in Holland aantreft.

In deze periode deden zich grote veranderingen voor in de geografische gesteldheid van het gebied. Aan de zijde van de Noordzee ontstonden tussen circa 1200 en 1600 de hoge, jonge duinen, waarvan de vorming de bewoners van het kustgebied zeker veel moeilijkheden heeft bezorgd. Door de overstulping van hun nederzettingen en akkers waren zij

vaak gedwongen het veld te ruimen en hun toevlucht meer in het binnenland te zoeken. Of zij daar altijd de gewenste rust vonden valt te betwijfelen. Vermoedelijk in de elfde eeuw begon de Zuidoostzee te ontstaan, waarvan een uitloper doordrong tot de hoger gelegen gronden bij Velsen en Beverwijk, als gevolg waarvan het IJ en het Wijkermeer ontstonden. De overstromingen waarmee deze ontwikkeling gepaard ging, noopten tot dijk aanleg in de streek. Ondanks de bedijking slaagden de bewoners er niet steeds in de waterwolf, die huizen, akkers en weilanden bedreigde, in toom te houden.

Tegen het begin van de vijftiende eeuw vertoonde de Velser bevolking een duidelijke groei. In 1514 bedroeg het aantal inwoners ruim 600. Het is denkbaar dat men om die reden besloot de kerk uit te breiden, maar evenzeer zou er een verband kunnen bestaan met het groeiende aantal pelgrims dat Velsen in die tijd bezocht, om er de voorspraak van Engelmundus in te roepen.

Hoe het ook zij, omstreeks 1500 is men begonnen met de bouw van een zuidelijke zijbeuk, die ongeveer even breed was als het romaanse schip. Vier bakstenen spitsbogen vormden daarna de verbinding

Afdruk in zwart krijt van een 14de-eeuwse grafsteen, die men heeft aangetroffen op de plaats waar eertijds de Brederodekapel stond. Onder de steen lagen de resten van vermoedelijk Willem van Brederode (1131-6) en zijn vrouw Elsebee van Kleef. De zerk, die vervaardigd is van Namense steen en 260 cm bij 200 cm meet, bij een dikte van 16 cm, bevindt zich thans in de kerk, in de Watervlietkapel

De gedeeltelijk herstelde kerk, omstreeks 1635. Op de voorgrond de resten van het vroegere koor en de sacristie, links de ruïne van het zuidelijk schip. In de muur, die het kerkhof toen omringde, bevonden zich drie of vier poortjes, waarvan er een op de tekening zichtbaar is

ding tussen de beide schepen.

Reeds eerder had men aan de zuidzijde van het koor een rechthoekige sacristie aangebouwd en was het oorspronkelijke romaanse koor vervangen door een groter gotisch koor. Aan de noordzijde van de kerk was voorts in de 14de eeuw de zogeheten Brederodekapel gebouwd, waarin men bij de opgravingen in de jaren 1966–1968 onder een grote grafsteen de stoffelijke resten heeft aangetroffen van vermoedelijk Willem van Brederode (†1316) en zijn vrouw Elsebee van Kleef.

Deze omvang zal de kerk gehad hebben toen de 80-jarige oorlog begon. Tijdens het beleg van Haarlem door de Spanjaarden in 1572 en 1573 raakte ook het dorp Velsen bij de oorlogshandelingen betrokken. Reeds in de zomer van 1572, voordat de eigenlijke belegering een feit was, hadden Spaanse soldaten die bij het Huis te Kleef onder Haarlem gelegerd waren, in Velsen grote schade aangericht. Over de juiste toedracht van de gebeurtenissen in deze jaren vernemen wij niets, maar uit een publikatie van 1595 komen we wel het resultaat ervan te weten: *'dat meest alle de huizen te Velsen, zoo wel als de balken der kerke afgebroken zijn'*. De slopers van de kerk, die wij geneigd zijn onder de Spanjaarden te zoeken, hebben waarschijnlijk alleen de bedoeling gehad zich van het aanwezige hout meester te maken. Een aanwijzing daarvoor is het feit dat er geen sporen van brandstichting aan het kerkgebouw zijn aangetroffen. Misschien hebben Spaanse soldaten het hout gebruikt om er schansen mee te bouwen of hebben zij het eenvoudig als brandhout gebruikt gedurende de strenge winter van 1572 op 1573.

Na het vertrek van de Spanjaarden uit de streek in 1577 kwam het zwaar beschadigde kerkgebouw in handen van de jonge gereformeerde gemeente. Deze was voorlopig niet bij machte met de wederopbouw te beginnen. Pas in september 1595 ondernamen de protestantse Velsenaren stappen om te komen tot een gedeeltelijk herstel. De nota-

belen van het dorp vroegen eerst toestemming aan Amalia, weduwe van Hendrik van Brederode, die bij zijn leven heer van Velsen was, om aan de kerk toebehorende landerijen te mogen verkopen, teneinde uit de opbrengst daarvan de wederopbouw van het kerkgebouw te bekostigen. Een aardige bijzonderheid is, dat de meeste adressanten het stuk ondertekenden met hun huismerk, de voorloper van onze handtekening.

Dat het gebouw in een deplorabele staat verkeerde, leert ons de volgende zinsnede uit het rekwest: *'... hoedat wij supplianten nu een tijd lange gedient sijn geweest van onse predicant int woord Gods met leere ende vermaninge der religie in onsen schoole als geen bequamer plaatse daartoe hebbende noch wetende te vinden'*.

De goedkeuring van Amalia liet niet lang op zich wachten, zodat men reeds in het volgende jaar met de werkzaamheden kon beginnen. Het bestek van de wederopbouw is in een achttiende-eeuwse kopie bewaard gebleven, waardoor wij vrij nauwkeurig weten op welke wijze men het herstel ter hand heeft genomen. Een volledig terugbrengen van het gebouw in zijn oorspronkelijke staat werd niet overwogen. Alleen het romaanse gedeelte zou weer worden opgebouwd, *'in de brete van de noordmuur tot de pijlaren die eertijds 't midden binne de kerke sijn geweest'*. Bovendien zou het nieuwe gebouw veel korter worden dan de vroegere kerk. De lengte van de nieuwe kerk bepaalde men aanvankelijk op *'ses ofte seven en vijftig voet'*— dat is ruim zeventien m— gemeten *'van de toorn af in de lengte oostaan'*. Van de vier bogen tussen de beide beuken zouden er dan drie moeten worden dichtgemetseld, zij het dan dat in elke boog een *'glasvenster met eijzers en glazen'* zou worden aangebracht.

Over de reparatie van de noordmuur lezen we in het bestek: *'In den eersten zal den aannemer gehouden wesen den noordmuur toe te verschreven lengte toe ten eene male soo wel sijn als*

De ruïne van de kerk in of kort na 1592
Duidelijk is te zien dat het dak ontbreekt

Een dubieuze afbeelding van de kerk met de naaste omgeving, vervaardigd door een niet erg bekwame 18de-eeuwse amateur-tekenaar. Het water aan de linkerzijde van het kerkgebouw stelt vermoedelijk de Velservaart voor

*Het dorp Velsen aan de noordozijde
den 9 Junij. 1718.*

van binnen te repareren en maken tot gelijken hoogte en viercantigheid als die te voren geweest is, alleen de bogen of glaesvensteren van onderen twee voeten (ca. 60 cm) te vercorten en toe te metselen, daar inne ook te leveren en stellen de glaasen en glaseijsers naar den eijs van 't werk'. De ramen werden dus verkleind, wat nu nog duidelijk te zien is.

Een ruime plaats wordt in het bestek ingeruimd aan de uitvoering van het houtwerk. In het bijzonder wordt veel aandacht besteed aan de constructie van het dak, dat gedekt zou moeten worden met 'goede glaesde pannen'.

In het bestek overweegt men reeds het schip wat langer te maken dan de aanvankelijk beoogde 'ses ofte seven en vijftig voeten'. Men houdt er rekening mee dat in dat geval ook de vierde boog in de zuidmuur zou moeten worden gedicht. Bovendien zou men dan, aldus het bestek, ook de 'boge van Brederodes capel' moeten 'stoppen'. Deze reeds eerder genoemde kapel bevond zich aan de noordkant van de kerk, op de plaats waar nu nog een dichtgemetselde boog duidelijk zichtbaar is. Het bovenstaande impliceert dat de beoogde verlenging inderdaad tot stand is gebracht.

De aannemers die het werk uitvoerden waren Klaas Jacobsz., meester-timmerman bij Alkmaar, en Dirk Heijndricksz., meester-timmerman bij Haarlem. De beloning die zij voor het karwei ontvingen bedroeg 3165 'carolus guldens'.

Het is opvallend dat in het bestek in het geheel niet wordt gesproken van een herstel van de toren. Dat zou erop wijzen dat deze niet of nau-

welijks beschadigd was. Als het de soldaten die de kerk in 1572 of 1573 hebben gesloopt, alleen om het hout te doen is geweest, zullen zij de toren wel met rust hebben gelaten, omdat hierin weinig van hun gading te vinden was.

De ruïne van het koor is tot in de achttiende eeuw blijven staan en is toen pas afgebroken. Misschien heeft men de hoop gekoesterd de kerk nog eens in zijn vroegere gedaante te kunnen opbouwen. Verder dan een verlenging van het schip met één travée in 1773 is men echter nooit gekomen. De toren, die tot 1818 een hoge gemetselde spits heeft gedragen, kreeg in dat jaar een nieuw romaans helmdak, dat waarschijnlijk beter aan de oorspronkelijke toestand beantwoordt.

In de jaren 1966–1969 onderging de kerk een uitgebreide restauratie. Het oudste gebouw van Velsen is er daardoor thans weer volledig op ingericht zijn traditionele functie te vervullen.

De Velsker kerk is in de zeventiende maar vooral in de achttiende eeuw een geliefd object geweest van tekenaars. Er bestaan enkele tientallen afbeeldingen van het gebouw, waarvan sommige duidelijk met amateurshand zijn vervaardigd. In een aantal gevallen hebben de tekenaars het met de waarheidsgetrouwe weergave niet erg nauw genomen. De zaak wordt nog gecompliceerder doordat handelaren er in later tijd wel eens toe schijnen te zijn overgegaan tekeningen van onbekende kerkgebouwen te voorzien van het opschrift 'Velsen', duidelijk met de bedoeling de verkoop ervan te bevorderen. Op de volgende bladzijde vindt men een aantal van deze al of niet betrouwbare tekeningen en prenten afgebeeld.

De hiernaast afgebeelde tekening uit de 17de eeuw toont een kerkgebouw dat men vroeger ten onrechte heeft aangezien voor de kerk van Velsen. De maker van de hieronder staande 18de-eeuwse prent heeft klaarblijkelijk deze tekening zonder bedenkingen tot voorbeeld genomen

Een redelijk betrouwbare afbeelding van de kerk uit de 18de eeuw — mogelijk vervaardigd naar een vroeger voorbeeld — waarop de resten van het oude kerkgebouw nog te zien zijn

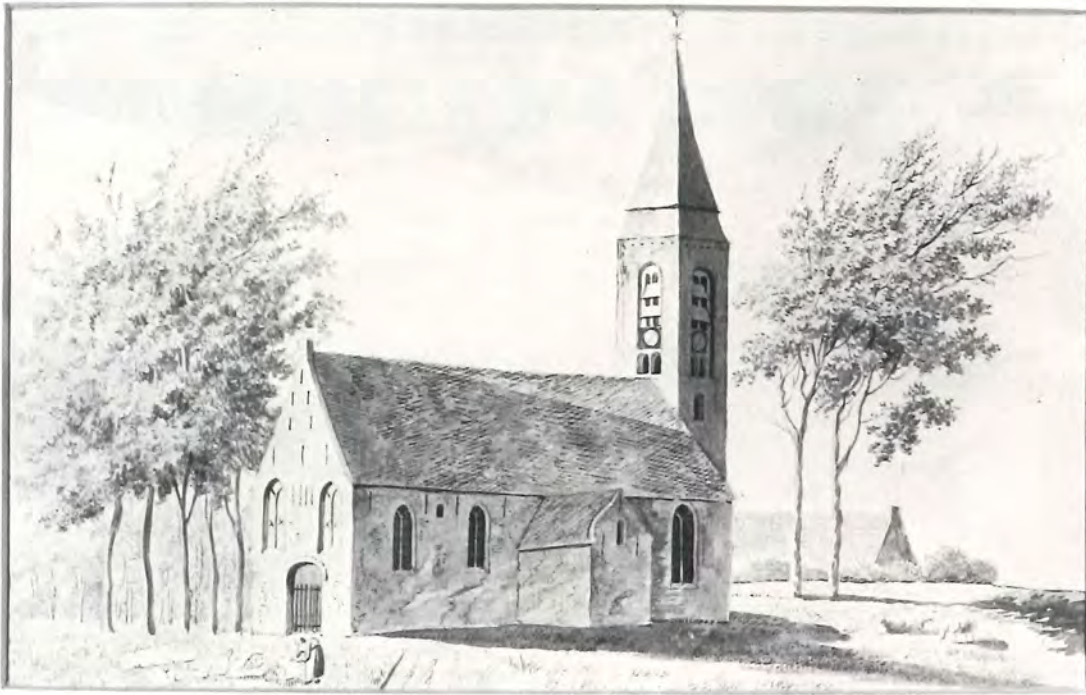

Ruïne van het Klooster van den Heiligen.

Deze tekening, die voorzien is van het onderschrift 'Velsen 1649', berust grotendeels of geheel op fantasie

In 1773 heeft men de kerk met een travee van ongeveer zeven meter verlengd. De tekening geeft de nieuwe situatie weer

De ruïne van het niet herstelde gedeelte is vermoedelijk tot ver in de 17de, of misschien zelfs tot in het begin van de 18de eeuw blijven staan. Op deze 18de-eeuwse afbeelding zijn het koor en de sacristie verdwenen; rond de vroegere zijbeuk bevindt zich nu een hoge muur

Nog een voorbeeld van een afbeelding van een kerkgebouw dat moet doorgaan voor de Velser kerk, maar er geen enkele gelijkenis mee vertoont

Enquête en Informatie eind vijftiende en begin zestiende eeuw

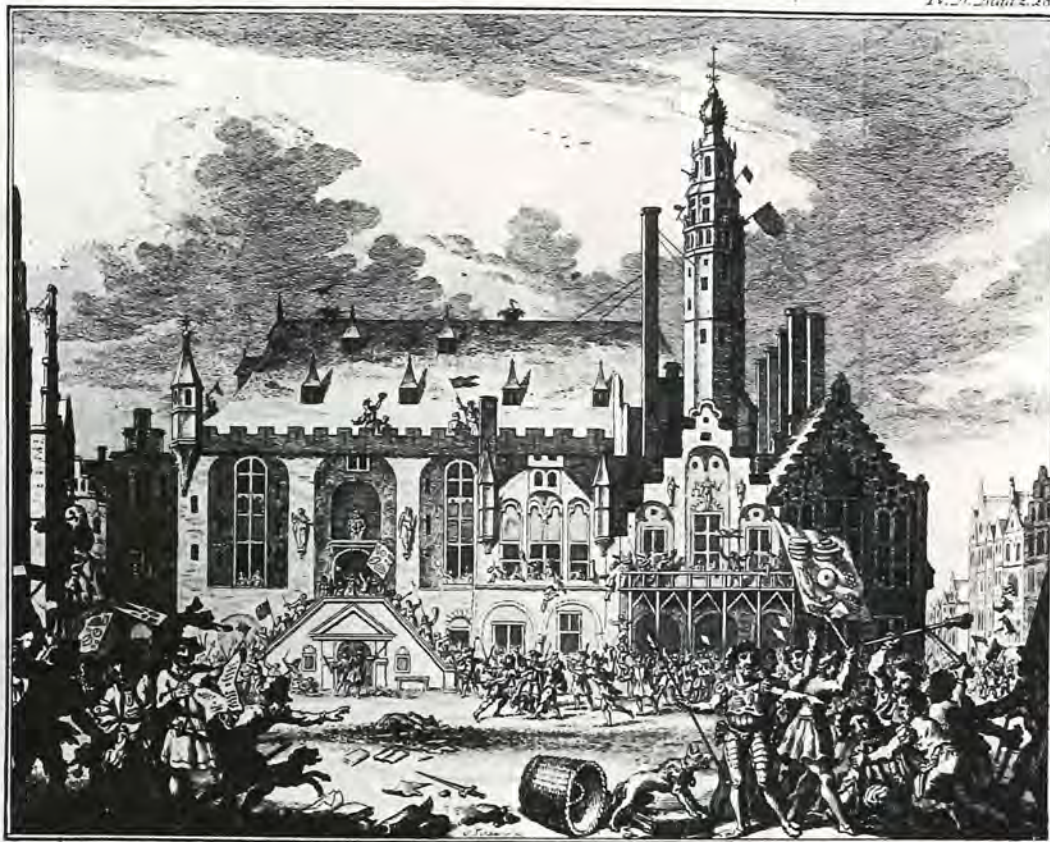
Gegevens over het dagelijkse doen en laten van de Velser bevolking in de middeleeuwen zijn uitermate schaars. Uit de periode die de overgang vormt naar de nieuwe geschiedenis, is een tweetal bronnen beschikbaar die ons een wat duidelijker beeld verschaffen. Daarna vervaagt dat weer gedurende bijna een eeuw om pas na de 80-jarige oorlog, en dan aanvankelijk nog aarzelend, terug te keren. In 1494 liet de landsregering een onderzoek ('*Enquête*') instellen naar de draagkracht van de bevolking van Holland, met de bedoeling het aandeel vast te stellen dat de verschillende steden en dorpen zouden moeten bijdragen in de jaarlijkse 'bede', een soort belasting. Van de plaatselijke besturen werd verwacht dat ze het bedrag, waarvoor hun stad of dorp werd aangeslagen, verhaalden op hun onderdanen. Het spreekt vanzelf dat degenen die ten behoeve van deze '*Enquête*' inlichtingen moesten verstrekken, niet geneigd waren de economische positie van de plaatselijke bevolking erg rooskleurig af te schilderen. Het pessimisme dat zij in het algemeen ten toon spreidden, houdt echter ook duidelijk verband met de sterke teruggang van de welvaart in de voorgaande periode. Door misoogst en duurte en door de belemmering van de handel en visserij, als gevolg van de oorlog met Frankrijk en het optreden van zeeroovers, bestond er in Holland toen grote armoede. Deze werd verergerd door de druk van de hoge oorlogsbelastingen. De onder de bevolking ontstane ontevredenheid nam nog toe toen de regering trachtte de bestaande monetaire chaos op te heffen door een nieuwe munt in te voeren en de waarde van de oude toegestane muntsoorten met maar liefst 66% te verminderen. In Noord-Holland waren de omstandigheden tenslotte zo nijpend dat het in de jaren 1491 en 1492 tot een gewelddadige uitbarsting kwam. De rebellie van het '*Kaas- en Broodvolk*', waaraan ook Velsenaren deelnamen, eindigde tenslotte in een bloedige onderdrukking door de beroepssoldaten van de landvoogd Albert van Saksen. In de '*Enquête*' wordt, met betrekking tot de bevolking van Velsen, onderscheid gemaakt tussen de '*welboren luyden*' en de '*huysluyden*'. De eerste groep bestond uit afstammelingen van vroegere adellijke geslachten, die afgezakt waren tot de staat van gewone boeren. Aanvankelijk genoten zij nog bepaalde voorrechten boven de '*huysluyden*', zoals vrijdom van belastingen, maar in de loop van de 15de eeuw begonnen zij die te verliezen. Toch hebben zij nog lang getracht allerlei lasten op de huislieden af te wentelen. Illustratief is in dit verband een geschil in 1565 over het verdelen van de kosten van de inhuldiging van de heer van Brederode en het aan hem verschuldigde jaarlijkse geschenk van drie tonnen boter. Bij scheidsrechter-

lijke uitspraak werd tenslotte bepaald dat de welgeborenen $\frac{1}{3}$ en de huislieden $\frac{2}{3}$ in de kosten zouden bijdragen.

Uit de '*Enquête*' blijkt dat de welgeborenen in 1494 22 haardsteden bezaten, tegenover de huislieden 47. Dat betekent dat het aantal welgeborenen in Velsen toen bij benadering 100 bedroeg en het aantal huislieden ruim het dubbele daarvan. In bestaansmiddelen en levenswijze onderscheidden beide groepen zich nauwelijks van elkaar. Van de welgeborenen wordt verteld '*dat zij hem generen met koeyen te houden, met lant te zayen, met ballast te voeren, met tarren ende met schelpen te voeren*'. Over de huislieden lezen we onder meer: '*dat zij hem generen metter koe ende oock met zayen, met schelpen ende zant te voeren; zonder hooger off meerder neringe te hebben*'.

Welgeborenen en huislieden vertoonden wel enig verschil in welstand. Met betrekking tot de '*welboren luyden*' heet het '*dat alle tgoet van deze particulieren welboren mannen niet meer waardich en is dan 2500 R. gl.*' (Rijnse guldens). Over de huislieden zegt het verslag '*dat zij rijck zijn alsnu 11 schotponden, elck schotpond tot 200 R. gl.*'. In de jaren die verliepen tot de met hetzelfde doel als de '*Enquête*' opgezette '*Informatie*' van 1514, blijkt zich in het algemeen in Holland wel een verbetering in de economische toestand te hebben voorgedaan, zonder dat echter gesproken kan worden van een volledig herstel van de welvaart, zoals die bestond ten tijde van Karel de Stoute. De bevolking van Velsen was in aantal toegenomen en telde nu ongeveer 400 communicanten. De eerste communie had toen vermoedelijk plaats rond de 13-jarige leeftijd. Het percentage van de kinderen die nog geen communie hadden gedaan in de bevolking bedroeg ongeveer 35%, wat dus inhoudt dat de Velser parochie circa 615 inwoners omvatte. De welgeborenen hadden toen 25 haardsteden en gaven te kennen '*dat zy hem generen mitter plouch, coyen, dijcken ende dammen, ende de wijven mitte spille*'. Daartegenover deelden de huislieden mede '*dat zy hebben 60 haertsteden*' en '*dat zy hem generen mit wat koyen ende wat lants te zayen, daer zy dit jaer niet veel of en hebben gehadt; voert andere generen hem sant te voeren, ende mit scelpen ende mit dijcken ende delven*'. De belangrijkste gewassen die in die tijd verbouwd werden waren granen, waaronder overwegend tarwe, haver en rogge, en peulvruchten, koolsoorten en rapen. Aardappelen en een groot aantal groente-soorten waren nog onbekend. De huislieden klaagden er in 1514 over dat in de zomermaanden aan hun gewassen veel schade werd aangericht door wilde dieren, waarvan zij in het bijzonder noemen '*herten ende hinden*'. Deze

Generen = zich bezighouden
Tarren = teren
Neringe = middel van bestaan
Mitter plough = letterlijk 'met de ploeg', bedoeld wordt akkerbouw
Coyen = koeien
Dijcken ende dammen = opwerpen van dijken
Spille = spinrokken, bedoeld wordt dat de vrouwen zich bezig hielden met spinnen

Woede van 't Kruis- en Broeds-Volk, te Haarlem, in 't jaar 1492.

zullen vooral talrijk zijn geweest in het duingebied. De 'wildernis', zoals men de duinen vroeger noemde, bezorgde de boeren in de omgeving nog meer ongemak. Behalve met de daarin aanwezige dieren hadden zij ook rekening te houden met het gevaar van overstuiving van akkers en weilanden. Aan dit laatste kon men iets doen door beplanting aan te brengen, maar tegen het probleem van vraatzuchtige konijnen, herten en andere dieren kon men weinig ondernemen, omdat het jachtgenoegen van de weinige daartoe gerechtigden geen strobreed in de weg gelegd mocht worden. De bewoners van de dorpen langs de duinrand moesten zelfs hun honden een blok om de nek hangen of deze een poot afhakken om te voorkomen dat ze het wild achtervolgden. Een verordening van 1430 gebood de eigenaren van katten hun dieren de oren af te snijden. Deze zouden dan niet in de konijnholen kruipen, omdat hun oren daarbij vol zand zouden lopen. 'Geoorde' katten waren ook niet geneigd bij nat weer naar buiten te gaan en het jachtveld af te stropen.

Slechts door het bouwen van konijnen- en hertenheiningen kon de bevolking trachten het wild uit de akkers te houden. Daar het onderhoud ervan, door gebrek aan samenwerking, vaak te wensen liet, bleef het effect gewoonlijk beperkt. Tegenover de genoemde nadelen stonden ook enkele voordelen. Zo was het de inwoners van Velsen toegestaan hun vee in de 'wildernis' van Brederode te laten weiden van 'Sinte Geertruyt' (17 maart) tot 'Luycas marckt' (18 oktober) of 'Alerheylygen' (1 november). Voorts kon men er velden slaan die gebruikt werden voor de mestvoorziening, maar ook wel bij de bouw van schuren en zelfs van woningen.

Drie jaar nadat de 'Informacie' van 1514 was gehouden, deed zich een gebeurtenis voor die de mensen in de streek weer veel moeilijkheden bezorgde. Een bende Friezen en Geldersen, die de geschiedenis is ingegaan als 'De Zwarte Hoop' trok vanuit het noorden brandstichtend en rovend door Noord-Holland. Meer dan tegenwoordig waren de legers van die tijd gewend zich te fourageren ten koste van de bevolking. Geld, voedselvoorraden, maar ook paarden en vee waren gewilde buit bij plunderingen. Uit balorigheid of vernielzucht staken de soldaten gewoonlijk ook nog huizen en schuren in brand. De bewoners van Beverwijk moesten 'De Zwarte Hoop' een schatting betalen, maar dat behoedde hen niet voor brandstichting. Ook Santpoort ging in vlammen op. Over de gebeurtenissen in Velsen zwijgen de berichtgevers, maar het lijkt bijna uitgesloten dat de bende de Velsenaren met rust gelaten heeft.

Het verdere verloop van de 16de eeuw wordt in Holland gekenmerkt door een opmerkelijke economische expansie, die echter gepaard ging met een sterke toename van de bevolking, zodat het reële inkomen van de mensen niet of nauwelijks verbeterde. Velsen zal op deze regel geen uitzondering hebben gevormd.

Tijdens de 'commocie van Casenbroot' drongen opstandige boeren Haarlem binnen, waar zij grote vernielingen aanrichtten. De prent is vervaardigd in de 18de eeuw en bedoelt niet meer te geven dan een indruk van het gebeuren.

Van scholen en schoolmeesters 1595 tot 1929

Het rekwest dat de dorpsnotabelen in 1595 aan Amalia, douairière van Hendrik van Brederode schreven, dat wij noemden in het verhaal over de lotgevallen van de kerk, is vooralsnog de oudste bron, waarin sprake is van een school in het dorp. De juiste ligging van het schoolgebouw kennen we niet. In de 18de eeuw was de school te vinden tegenover de kerktoren, op de plaats waar nu het perceel Kerkplein no. 3 staat. Zoals ook elders zal er in Velsen voor de 80-jarige oorlog een parochieschool zijn geweest, waar het onderwijs gegeven werd door rooms-katholieke geestelijken. Het schoolgebouw zal daarom niet ver van de kerk afgestaan hebben. Het zou best kunnen zijn dat de situering door de eeuwen heen ongewijzigd is gebleven.

Na de reformatie moest er, onder toezicht van de predikanten, onderwijs gegeven worden op gereformeerde (= hervormde) grondslag. Het peil van het onderwijs liet in het algemeen op deze 'Duytsche' scholen nogal lange tijd te wensen, omdat er niet onmiddellijk voldoende goed opgeleide schoolmeesters beschikbaar waren. In dit licht moet men het boekje zien dat Dirck Adriaensz. Valcooch, schoolmeester te Barsingerhorn, in 1591 deed verschijnen. De titel van het boekje verschaft al direct duidelijkheid over de bedoelingen ervan: *'Een nut ende profytelick boecxken, ghenaeemt Den regel der Duytsche schoolmeesters, etc.'* Het was inderdaad een handboek voor onderwijzers, waarbij Valcooch in het bijzonder dacht aan hen die op de dorpscholen onderwijs gaven en, zoals toen en nog lang daarna gebruikelijk was, tevens het ambt van koster vervulden. Als voornaamste reden voor zijn uitgave noemt hij *'de plompheyt (botheid) ende onghelieertheyte die daghelijcx wort geuseert (aan de dag gelegd) by den Hollantschen, Vrieschen en Zeeuschen schoolmeesteren ... waer door sy maken de edele const ende het Godtlijcke amt op nul ende van gheender waerden'*.

Er is nauwelijks iets dat in zijn boekje niet aan de orde komt. Bijzonder veel waarde hecht Valcooch bij voortdurend aan het bijbrengen van goede manieren; al demonstreert hij tegenover zijn leerlingen een vaderlijke toegenegenheid, op het punt van het handhaven van de tucht wenst hij weinig door de vingers te zien. Plak en roede diende de meester steeds gereed te hebben om de kinderen met vaste hand in het gareel te houden. Weinig heeft Valcooch op met ouders die hun kinderen te zachtmoedig behandelen en hun in alles hun zin geven:

'D'ouderen gevense hedensdaechs al haar willekens.

'Men straft haer niet, men spaert haer billekens.' Valcooch doet zijn collega's ook een reglement

aan de hand *'om inde school te hanghen'*, waarvan we hier enige regels laten volgen. Het lijkt weinig twijfel dat ook de schoolkinderen van Velsen van deze of soortgelijke voorschriften goed op de hoogte zijn geweest.

'Die zijn muts niet af neemt voor een man van eeren

*Die daer loopen, crijten, vloecken ende zweeren,
Die wilt en onsedich loopen lanx der straten,
Die spelen om ghelt, boecken, oft loghenen praten,
Die der luyden eenden smijten, en beesten jaghen,
Die niet en doen dat haer ouderen behaghen,
Die met messen poghen, int hayr plocken,
Die int velt loopen deurt hoy springhen met stokken,*

*Die buyten meesters oft ouders raet thuys blijven.
Die ghelt, boecken, pennen, papier nemen als dyven,*

*Die naeckent baden, in erten, in wortelen loopen,
Die in de kerck rabbauwen, of snobberij coopen,
Die speecksel wten neuse oft den mont,
Metten voeten niet wt treden terstont,
Die opten wallen loopen als men gaet na huys,
Die malcander beworpen met snot vloyen en luys,
Wat scholiers dees voorsz. puncten niet onderhouden,*

Sullen twee placcken hebben, of hen met roeden clouwen.'

Zeer ten nadele van het onderwijs achtte Valcooch de povere bezoldiging waarmee men de schoolmeesters toen meestentijds afscheepte. In het begin van de 17de eeuw blijken er tallozen te zijn die hun officiële functie moesten vervullen voor minder dan f100 's jaars, een inkomen dat hun geen mogelijkheid bood er redelijk van te leven, zodat zij genoodzaakt waren er allerlei werkzaamheden bij te verrichten die hun extra-inkomsten verschafften. Met betrekking tot Velsen is er een stuk uit 1608 bewaard gebleven, getiteld *'Artyckelen van den schoolmeester'*, waaruit duidelijk wordt op welke ingewikkelde wijze het officiële traktement van de meester tot stand kwam:

'Sal elck huijs, wtgeseyt daer de middelen niet en syn, betalen alle jaers in plaetse van de prooven thien stuijvers an gelt oft twe brooden ofte coorne. De kynderen van arme luyden die de middelen niet en hebben om te betalen sal hij voor niet leeren. De kynderen sullen geven die niet en schryven een stooter en die schryven drie stuijvers int vierendeel jaers. Het luyden over de dooden sal so toegaen die selfs off ymant wt synen naem begeert te luyden sal hij toelaten diet niet en begeert sal hij dienen om een eerlycke vergeldinghe. Van de costerie sal hij genieten alle jaers de somme

Twee 'schoolborden', zoals er ook enkele te zien zijn op het hiernaast afgebeelde schilderij. In zo'n houten doos, die voorzien was van een schuifdeksel, bewaarden de kinderen hun schoolbehoeften

van drie en tseventich gulden des moet hij de clocke stellen en die kerkcke bedienen voor het selfde'.

Het beschikbaar zijn van het handboek van Valcooch gaf natuurlijk niet de zekerheid dat iedere schoolmeester zich voortaan behoorlijk van zijn taak kweet. Of het nu kwam doordat de Velserschoolmeester die in 1631 in functie was, onbekwaam was of lui, of dat hij het te druk had met het verrichten van allerlei nevenwerkzaamheden, is niet te zeggen, maar de bestuurders van het dorp achtten het toen wel gewenst hem eens duchtig tot de orde te roepen:

'Alsoo der seeckere groote clachten van verscheiden bueren aen ons schepenen ende regeerders van Velsen sijn gedaen over den schoolmeester sulcx dat hij op de kinderen weijnig regaert is neemende soo opt leeren als anders ... soo ist dat wij ... u Mr. Heijndrick mits dese expresselijk belasten ende beveelen u inde voorseijde clagten te beeteren ... dat ghij sult sgicken int school te wesen bij de kinderen smorgens te agt uren ende nae smiddaegs ten een uren, mits dat de kinderen te twaelf uren int school moeten sijn, ende de kinderen als dan wel te leeren ende t'overhoren mitsga-

ders de jonge jeugt in goede tugt te houden sonder in de buert off andersins onbehoorlijk te laten loopen rabouwen ... ofte wij sullen u volgens onse resolutie op maij naestcomende deporteren van u sgooddienst dus sijt hier met voor de leste rijs gewarschout'.

Al zal lang niet elke onderwijzer zich schuldig hebben gemaakt aan het soort plichtsverzuim waardoor mr. Heijndrick zich het ongenoegen van het dorpsbestuur op de hals haalde, naar de mening van de beter gesitueerden schoot het onderwijs op deze 'Duytsche' scholen toch tekort. Zij gaven er in de regel de voorkeur aan hun kinderen naar particuliere 'Franse' scholen te sturen. Gewoonlijk werden deze als kostscholen geëxploiteerd door uit de Zuidelijke Nederlanden en uit Frankrijk afkomstige protestantse immigranten, die op die manier in hun onderhoud voorzagen. De kennis van het Frans was in deze tijd van toenemende ontwikkeling van de scheepvaart op en de handel met Frankrijk voor de kooplieden onontbeerlijk. Het leren van de Franse taal vormde mede daardoor reeds vroeg in de 17de eeuw in vooraanstaande kringen een noodzakelijk geacht onderdeel van een behoorlijke opvoeding. De kinderen ontvingen op de 'Franse' scholen

Dit door Jan Steen geschilderde interieur van een 17de-eeuwse school geeft een kostelijk beeld van de wijze waarop de jeugd toen onderwijs kreeg. De kinderen kregen veelal individuele opdrachten. Hadden ze die uitgevoerd, dan dienden ze hun werk door de meester of de 'matres' te laten nazien of overhoren

Geen rekenboek is in ons land zo lang in gebruik geweest als de 'Cijfferinge' van Willem Bartjens. De auteur stierf in 1645, maar tot in de 19de eeuw verschenen er herdrukken van zijn werk. Pas omstreeks 1850 drongen nieuwe rekenmethoden door, die de kinderen althans enigermate verlost van de hersenpijnigen de sommen, die Bartjens en de latere bewerkers hadden uitgedacht. De lezer kan zijn krachten beproeven op enige aan het brein van meester Jan de Groot ontsproten voorbeelden. De gebruikte gewichtseenheid is het pond, als rekenmunten komen voor het pond en de schelling (1 pond = 20 schellingen)

behalve les in Frans, ook onderwijs in Nederlands, soms ook in Italiaans en voorts in schrijven, rekenen, boekhouden en soms nog andere vakken. Doordat het onderwijs zich vooral op de praktische richtte, konden jongens uit koopmansfamilies hierdoor de voor een commerciële carrière noodzakelijke basiskennis opdoen. Maar niet alleen jongens, ook meisjes bezochten de Franse kostscholen. Instructief is in dit opzicht de volgende advertentie van een te Velsen gevestigde Franse schoolmeester, in de 'Haerlemse Saterdagse Courant' van 22 juli 1662:
'Daer wert een yegelijck bekent gemaect dat Mr. Joannes van den Bergh, Francoisse schoolmeester tot Velsen, ghelegen buyten Haerlem, een half uur aen dees zijde van de Beverwijck, aldaer heeft een

meer als gemeene bequame ghelegentheydt om kost-kinderen te houden, om de selve te onderwijzen in de Francoyse en Nederduytse tael, mitsgaders lesen, schrijven, als oock de reecken-konst na de practijcke: en voor de selve prijs een deuntje op de fluyt, dwars-fluyt, clavecynbael of op een instrument dat geluyt geeft als klackjes dat seer aerdigh is om te hooren, 't welck instrument noch weijnigh is bekendt. En om alle quade gedachten wegh te nemen presenteer ick aen yeder, dat indien de vooghen of ouders geen contentement mochten hebben, als haere kinderen bij mij een viendeel of een half jaer school gelegen hebben, ick van die tijdt af niets begeere voor kost of yet. De matres onderwijst oock de dochtertjes in allerhande hantwerck, alles voor een cevilen prijs.'

We willen zeker niet de indruk wekken dat de gewone dorpsschoolmeesters van Velsen slechts bekwaam waren in het met harde hand onder de duim houden van de hun toevertrouwde kinderen. Het tegendeel bewijst het optreden van de bekwaame mr. Jan de Groot, die gedurende enige tientallen jaren, aan het einde van de 17de en in het begin van de 18de eeuw, de Velsler jeugd onder zijn hoede heeft gehad. Deze man heeft een bewerking verzorgd van het beroemde cijferboek van Willem Bartjens — men denke aan de zegswijze 'volgens Bartjens' — waaraan hij zelf een aantal sommen heeft toegevoegd, die zijn leerlingen heel wat hoofdbreken zullen hebben gekost, maar die ook ons nog voor de nodige problemen stellen. Het aardige is dat hij ook een aantal sommen heeft samengesteld die betrekking hebben op Velsen. Enkele ervan zijn hierbij afgedrukt. Zijn opvolger, die in 1720 de ambten van schoolmeester, koster en voorlezer in de kerk aanvaardde,

DE VERNIEUWDE
CYFFERINGE,
 VAN
MR. WILLEM BARTJENS,
 TWEDE DEEL.
 Handelende van verscheyde Regulen der
REKEN-KONST,
 Alle Koopluyden nodig te weeten.
Hersteld, vermeerderd en verbeterd.
 DOOR
JAN DE GROOT;
School-meeſter tot Velsen.
 En deze laatste Druk op Nieuw door een
Liefhebber der Reken-konst nauwkeurig na-gezien,
 en van alle voorgaande Fauten gezuiverd.

Tot AMSTERDAM,
 Bij JOANNES KANNEWET. Boekverkooper
 in de Bes / in de Gekroonde Jugte Bybel.
 1768.

52. Cornelis Born, onze Schout / zeyde eens tot mijn / de Wallt die midden in de Kerk is leyd van de Zarken of Dier 60 Daeten hoog / en van dezelfde is een Coult gespannen tot aan de Kerkdeur / lang 75 Doet: Kienend nu eens / hoe lang dat de Kerk is? En ik antwoorde / dan is de Kerk 90 Daeten lang / of het Kiekenen is mijn vergeten.

of geveynsde Getallen. 173
 3. Item / ymand in mijn School komende / zeyde: goeden Dag Mr. de Groot, met M. 300 / ik zeyde wy zijn 30 sterck niet / maar als gy het Getal dubbelleerden $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{2}$ van ons Getal daar nog by telden / en daar-en-boven nog 80 / dan zoude wy effen 300 wezen / rekenend nu hoe veel wy zijn? Antwoord, sterck 80 Personen.

Rekeninge Cæcis, of Virginum. 213
 69. Pieter Zegerisz. Komende hy vder alhier tot Velsen / heeft besteed in 't geheel 410 L / booz 30 R Bagelen / 60 R Peper / 90 R Gemker / 100 R Pijp-Caneel / het R van de Bagelen heeft hy gekocht booz een zeker getal R / booz de volgende R geeft hy 10 R / 20 R / 30 R booz vder R meerder als 't R Bagelen hem kost? Vrage. hoe duer vder R van elke 300t hem kost? Antw. de Bagelen 10 R / Peper 20 R / Gemker 30 R / Pijp-Caneel 40 R.

41. De Nieuwe kleyne Klook tot Velsen / weegt zwaar een zeker Getal Ponde / 30 gy zijn zwaarte Dubbeert booz 7 / het komende met 3 Multipliceert / de Quotient nog booz 5 dezelfde / en van het komende 20 Substraherte / by de Kerk 30 Abdeerde / en dan de overige Ponden halveerde / komt 35 R: Vrage, hoe zwaer de Klook is? Antw. 700 R.

42. De

was Dirk de Zoete. Aan zijn loopbaan kwam een tiental jaren later een zeer onplezierig einde. In de zomer van 1730 raakte hij betrokken bij een rechtszaak, die in die tijd buitengewoon veel beroering veroorzaakte. Tegen de Viaanse predikant ds. Emanuel Valk, werden in juni van dat jaar aantijgingen ingebracht, volgens welke hij zich schuldig zou hebben gemaakt aan 'sodomie', met welk woord men toen homoseksuele gedragingen aanduidde. Volgens de beschuldigingen zou ds. Valk, die tot april als predikant in Velsen had gestaan, een homofiele verhouding hebben gehad met een knecht van Gerrit Corver, heer van Velsen en Santpoort. In die tijd beschouwde men het onderhouden van dergelijke relaties als een afgrijselijke zonde, waarvoor de overtreders zonder meer de doodstraf verdienden. Gewoonlijk werden zij gewurgd of verdrinken, waarna men hun lichamen in zee gooide of verbrandde. Een gewone begrafenis achtte men voor hen te veel eer.

De Velserschoolmeester Dirk de Zoete verklaarde op 30 juni 1730 in Vianen onder ede dat hij volstrekt niets kwaads van ds. Valk wist en beweerde tevens 'dat hij nooit gedagt ofte gezegt zoude hebben dat ds. Valk hem zoude versogt hebben tot die gruwelijke sonde'. Uit getuigenverklaringen van 'eerlijke lieden' te Velsen en 'uijt meer andere bewijsen' zou echter gebleken zijn dat Dirk de Zoete wel degelijk aan het adres van ds. Valk de beschuldiging had uitgesproken dat die hem 'aanleiding zoude gegeven hebben'. De Zoete schijnt op een gegeven ogenblik bevreemd te zijn geworden voor zijn eigen welzijn, waarop hij 'van zijn vrouw afscheijft heeft genomen om nooit weder te komen'. Voor de magistraat en de kerkeraad van Velsen waren zijn gedragingen voldoende aanleiding om

hem, met toestemming van Gerrit Corver, op 20 juli 1731 uit zijn ambten te ontslaan. Ter verdere motivering voerden zij aan dat 'Dirk de Zoete niet alleen is tot groote ergernis van de gemeente, maar ook van de aansienlijke luijden alhier' en dat 'te dugten is dat zoo lange hij de kerkdienst en school blijft waarnemen, de bloeiende vergadering in onse kerk zal te gronde gaan'.

De zaak tegen ds. Valk sleepte zich intussen voort, zonder dat het overtuigend bewijs van zijn schuld kon worden geleverd. Niettemin voelde de man zich op de duur zodanig in het nauw gedreven dat hij zich in juli 1732 van het leven beroofde door zich in de gevangenis aan zijn sjerp op te hangen. Naar de opvatting van die tijd toonde hij daarmee zijn schuld aan. Zijn lijk werd daarna op een kar door Vianen gesleept, in een schip gebracht en bij Brielle in zee geworpen.

Er is weinig fantasie voor nodig om zich voor te stellen welke indruk deze gebeurtenissen op de Velsers bevolking zullen hebben gemaakt. Hierover verschaffen de archiefstukken ons nochtans geen opheldering. De wereldlijke en de kerkelijke overheid hadden er natuurlijk alle belang bij de plooiën weer zo snel mogelijk glad te strijken. Ze verscherpten het reglement voor de schoolmeester, annex kosten en voorlezer, om in de toekomst op alle eventualiteiten voorbereid te zijn en zochten een nieuwe meester met wie ze weer eer konden inleggen.

We laten de opvolgers van Dirk de Zoete in de 18de eeuw verder met rust, maar maken even een uitzondering voor de schoolmeester die onze bijzondere waardering verdient omdat hij zo'n aardige kaart van de gemeente heeft getekend. Afgaande op de titel die hij erbij bedacht was hij zelf ook

De in één van de sommen genoemde 'kleyne klok', die het opschrift droeg: 'Jan Pietersen en Pieter Clasen kerkmeesteren tot Velsen hebben mijn doen gieten anno 1687', werd in 1943 op last van de Duitse bezetters, ten behoeve van hun oorlogsindustrie, uit de toren gehaald

De plattegrond van Pieter Corver. Men dient eraan te denken dat het westen zich op deze kaart bovenaan bevindt

PLATTE GROND
VAN T' QUANTIER VAN
VELSEN
Geneeten en op deze meetmaat vermenst
door
P. CORVER,
Lijphebber der Notarijshuizen van
L'vmeester der huizen
Te VELSEN.

AANTEKENINGEN

1 Watermolen	18 Middelen
2 Berooych	19 Beekriet
3 Oud-Schulpoort	20 Nuis en Luyt
4 Schepboord	21 T. Berenthe
5 Kerkweeg	22 Rossestein
6 Belderwe	23 Rossestein
7 Kloosterhof	24 Kaperold
8 Velderbek	25 Kruisboord of
9 Watermolen	26 Pennenboord
10 Schooneberg	27 Den Belt
11 Oud-Telduin	28 Velderbek
12 Oud-Telduin	29 Ingelust
13 Oud-Telduin	30 Velderbek
14 Oud-Telduin	31 Spaarboord
15 Oud-Telduin	32 Beekriet
16 Oud-Telduin	33 Beekriet
17 Beekriet	34 Beekriet

Bericht
De Aantekeningen en inwonige gebouwen der
Wijk, in andere partikuliere eigen-
dommen, heft men om meer dan eens
reden, op deze aftekening niet kunnen
plaatsen, dan voor te zien dat de aftekening
zichtbaar is, in alle van zelve in de ogen valt

Het gedeelte van de Stationsweg ter hoogte van het dorp. Geheel rechts bevindt zich de Rijksnormaalschool. De lagere school stond achter het kleine huisje, links op de voorgrond

nogal ingenomen met zijn geesteskind: *'Platte grond van 't quartier van Velsen. Gemeeten en op deeze voetmaat geteekend door P. Corver, liefhebber der weetenschappen en leermeester der jeugd*

te Velsen'. (Zie blz. 37).

Corver was geboren in 1767 te Assendelft en kreeg zijn aanstelling tot schoolmeester te Velsen in 1793. Hij verrichtte zijn werkzaamheden blijkbaar tot ieders tevredenheid, want hij bleef in Velsen tot zijn dood in 1833. Enkele jaren tevoren had het schoolgebouw, dat toen door ongeveer 130 leerlingen werd bezocht, een vernieuwing ondergaan. Over de wijze waarop er in die jaren onderwijs werd gegeven vernemen we het een en ander uit een rapport, dat de hoofdinspecteur Wijnbeek opstelde naar aanleiding van een bezoek dat hij in 1839 aan de school bracht: *'Den besten dorpsonderwijzer van dit district vond ik te Velzen, in den persoon van W. de Vries. In al de scholen van hetzelfde wordt wel Prinsens' leerwijze gevolgd, doch in geene derzelve zoo volledig als 'hier. Met veel genoegen hoorde ik hier het natuurlijk en verstandig lezen, de rede- en taalkundige ontleding van volzinnen, het regt gebruik van lees- en scheiteekens onderwijzen, de getalleer ter voorbereiding tot het uit het hoofd rekenen, en de vormleer ter opscherping van het oordeel aanwenden. Bij beide, getalen vormleer moesten eerst de leerlingen eener klasse elk op zijne beurt eene vraag beantwoorden. Daarna werd telkens het antwoord, als het goed was, in koor, op de maat, door al die leerlingen herhaald. Hierin waren zij zeer bedreven. Nergens heb ik meer naijver dan hier onder de scholieren aangetroffen'*.

De school was intussen door het groeiende aantal leerlingen te klein geworden, reden waarom het gemeentebestuur stappen ondernam om tot een vergroting van het gebouw te komen. Met steun van de provincie en het rijk kreeg de uitbreiding

na drie jaar voorbereiding in 1843 haar beslag. Toen ook dit verbeterde gebouw op de duur niet meer voldeed aan de eisen die men in het belang van behoorlijk onderwijs meende te moeten stellen, liet de gemeentelijke overheid in 1877 op het grondgebied van de voormalige buitenplaats Meershoef een geheel nieuwe school bouwen. De hoofdonderwijzer J. H. Geraets Jr. had ter gelegenheid van de officiële opening op drie september 1877 een feestlied gemaakt, waarvan we de eerste twee coupletten laten volgen:

*Komt nu, makkers, ongedwongen,
En in blijde hartetaal
Uit de volle borst gezongen
In dit nieuwe schoollokaal.
Juichen wij
Allen blij.
Vreugd moet ons uit de oogen stralen,
Nu de wanden 't lied herhalen:
Welkom, makkers, al te maal
In dit nieuwe schoollokaal.*

*Dank aan U, geachte Heeren,
Voor de vreugd ons thans bereid;
Dank ook, dat ge ons wilt vereeren
Met uw tegenwoordigheid.
In dit uur
Zij 't Bestuur
Der Gemeente hoog geprezen;
't Moge steeds gelukkig wezen,
En zijn zorgen vroeg en spä
Late rijke vruchten na'.*

Geraets, die in 1864, als opvolger van W. de Vries, de leiding van de Velserschool op zich nam, heeft het met zichzelf en met veel mensen met wie hij in Velsen in aanraking kwam niet gemakkelijk gehad. We leren hem het beste kennen uit zijn gedichten, die hij in een tweetal bundels het licht heeft doen zien. Hij komt daarin naar voren als een ijver-

*P.
Papegaey,
Klapt ook zeer fraey.
Perroquet,
Propre et net.*

ge, gevoelige, openhartige, hoewel niet altijd tactvolle man, belezen, maar niet geheel vrij van betweterij, die met name door zijn principieel atheïsme en zijn maatschappijkritiek heel wat mensen in zijn omgeving tegen zich in het harnas zal hebben gejaagd. Enkele fragmenten uit zijn dichtwerk kunnen dit verduidelijken.

*'Te Velsen zouden vlijt en moeite me eind'lijk loonen.
Gelukkig was ik zeer, en 'k nam mij voor te toonen,
Dat niets gaat boven plicht en ongerepte trouw,
Ik mij met hart en hoofd aan Velsen geven zou.
De ouders wilde ik spoedig overtuigen,
Dat ik voor al hun kroost een goede mentor was.
Voor overreding zou elk onverstand wel buigen,
Doch dat ik mij vergiste bleek alras,
Heel gauw zag ik, dat tal van andere zaken
Een hooger waarde had dan deeg'lijk onderwijs;
Aan schoolverzuim bleef men zich schuldig maken
En dongen godsdienstaat en domheid om den prijs.
Een predikant, wiens werk alleen kon strekken
Om ook de kleinste ontwikk'ling nog te breid'len
in heur vaart,
Wiens zielloos woord dan ook geen geest kon wekken
Werd toch nog hooggeacht, met eerbied aange-
staard
De adel steunde hem op allerhande wijzen,
En haalde voor diners per rijtuig hem vaak af;
Doch meende op dien grond dan ook te mogen
eischen,
Dat hij het volk geen nieuwe ideeën gaf,
Och neen, het volk dorst meer naar een recht weel-
drig leven,
Naar sterken drank vooral, naar ijdelheid en geld;
Maar om door deugden zich een hooger stand
te geven
Daar is het voor als nog volstrekt niet op gesteld.
Te vatten, dat geluk slechts in ons is gelegen,
Daarvoor was niet alleen, maar is het veel te laag.
Op Pope's wijs alleen wordt dat begrip verkregen
Maar voor die studie was en is het volk te traag.
De kindren van de Roomschen zóó te ontwikkelen
Dat er verbeering kwam bleek onbegonnen werk;
Hun ouders laten toch zich boven alles prikkelen
Tot 't menschonwaardig, zinn'loos ijvren voor hun
kerk.
Wat kon mijn pogen ooit in zulk een toestand
baten
Door d'adel en de geestelijkheid volstrekt begeerd?
Wanneer het volk dien draagt, gewillig en gelaten,
Volkomen onbewust, dat het zich zelf verneêrt.'*

In 1893 schreef hij:

*'Ook ik zag mij dit jaar vervaarlijk bespringen
Door addren gebroedsel van ver en nabij;
Dat mij uit mijn werkring, mijn woning wou drin-
gen,
Omdat ik geen deel nam aan goddienerij.
Gelukkig bewaarde ik, Spinoza, uw wijsheid;
Ervaarde ik den zegen, dien stilzwijgen biedt;
Het schonk mij ten slotte de kroon van de grijsheid,
De vrijheid, die 'k nu nog na 't rampjaar geniet.'*

De gebeurtenissen rond zijn persoon zullen hem niet onberoerd hebben gelaten. Zijn aanleg en een mislukt huwelijk deden waarschijnlijk de rest. In

november 1899 moest hij ontslag vragen uit zijn ambt. Enkele weken later werd hij wegens zijn labiele geestelijke toestand opgenomen in 'Meerenberg' te Bloemendaal, waar hij gedurende enige tijd werd verpleegd.

De school, die gelegen was aan de noordzijde van de Stationsweg en later aangeduid werd als school E, telde in januari van het jaar waarin Geraets vertrok 320 leerlingen. Het zegt wel iets over de maatschappelijke positie van de ouders dat slechts voor 84 leerlingen volledig schoolgeld werd betaald. Van de overigen stonden van 39 leerlingen de ouders te boek als minvermogend en van 197 als onvermogend.

Door de groei van IJmuiden-Oost ontstond voor het gemeentebestuur de noodzaak daar nieuwe lagere scholen te stichten. Ten gevolge daarvan liep het aantal leerlingen van de school in het dorp, die voorheen kinderen uit de wijde omgeving aantrok, geleidelijk terug. In 1928 besloot het gemeentebestuur daarom de school op te heffen. Voortaan moest de dorpsjeugd de wijsheid elders gaan halen. Het was een van de symptomen die duidelijk maakten dat het brandpunt van de gemeente zich had verplaatst. Het schoolgebouw, dat een andere bestemming kreeg, werd in 1950 met het oog op verbreding van het Noordzeekanaal, gedeeltelijk afgebroken. Het overgebleven stuk heeft daarna nog als schippersbeurs dienst gedaan. Toen het kanaal in 1969 opnieuw verbreed moest worden, viel ook dit laatste restant onder slopershanden. Van 1879 tot 1923 bevond zich in het dorp ook een Rijksnormaalschool. Deze voorloper van de latere kweekschool, tegenwoordig pedagogische academie, diende voor de opleiding van onderwijzend personeel aan lagere scholen. Gedurende de eerste jaren van haar bestaan vond zij onderdak in een der lokalen van de dorpschool, maar sedert 1881 beschikte zij over een eigen gebouw, dat eveneens gelegen was aan de Stationsweg. Na de opheffing van het instituut werd het kantoor van de dienst Openbare Werken erin gevestigd. Tot kort voor de afbraak in 1969 diende het gebouw tot huisvesting van de Woningstichting.

Willem. Dries en Klaas.

Het zwemmen is een nutte zaak,
Wanneer men in 't geval geraakt.
Dus leere 't kinderen groot en klein,
Het is tot nut van 'talgemeen.

Deze foto van de openbare lagere school is gemaakt rond de eerste wereldoorlog. In het gebouwtje rechts, dat dicht bij het Noordzeekanaal stond, lag toen meel opgeslagen, dat de plaatselijke bakkers daar tegen inlevering van distributiebonnen in ontvangst konden nemen

Van Rechthuis tot Raadhuis van 1640 tot 1966

De 17e eeuwse gevelsteen van het oude rechthuis die in 1965 uit de voorgevel van het voormalige raadhuis werd gehakt

Rond 1640 was het binnen het college van schout en schepenen van Velsen lang geen koek en ei. Dat blijkt uit een verslag in het gemeentearchief van een zitting voor de baljuw van Brederode en zijn leenmannen, de hoge vierschaar, ten stadhuize van Haarlem op 14 juni 1640. De vreemde zaak diende, dat *'onlangs op eene ongewoondelijcke maniere van doen bij eenige weijnige Regeerders buiten weten en consent vanden schoudt, welgeboren mannen ende meeste schepenen'* een nieuw en gewenst rechthuis hadden aangekocht en opgericht. Voorts hadden diezelfde schepenen, eveneens zonder hun medebestuurderen daarvan te stellen, ordonnantiën, keuren en statuten opgesteld, waarin deze eenzijdige en ontoelaatbare handelswijze werd gelegaliseerd. Zonder blikken of blozen hadden zij die ordonnantiën enz. uit naam van het gehele gemeentebestuur aan de hoge vierschaar ter goedkeuring ingezonden. Alvorens dit college zijn goedkeuring verleende,

kon een ieder in de eerdergenoemde zitting zijn bezwaren naar voren brengen. Deze gelegenheid werd door de zich gepasseerd en gekrenkt voelende Velsler regenten aangegrepen om bij monde van een procureur deze onjuiste gang van zaken uit de doeken te doen. Zij verzochten daarbij onder meer de ingediende ordonnantiën enz. nietig te verklaren en voorts te ordonneren, dat *'de Regenten tot Velsen voorseyt, als namentlyck schout, schepenen soo oude als nieuwe ende welgebooren mannen, gesamentlyc voortaan opt maken van keuren sullen vergaderen ter plaetse, daermen voor desen gewoon is geweest te vergaderen, omme naer beoorlycke communicatie mette gebuiren aldaer te delibereren'*. Op 25 juni 1640 hechtte de hoge vierschaar haar goedkeuring aan *'seeckere Ordonnantien, keuren ende Statuijten vanden Dorpe van Velsen tot Welstant van haerder Gemeente'*. In het eerste artikel werd bepaald, dat de schout en schepenen *'ten negen uren voorde Noen precijs, op alle Rechtda-*

Acte van overdracht van het nieuwegebouwde rechthuis van 12 februari 1642

gen, hun sullen moeten laten vinden inden Rechthuyse tot Velsen, daer toe gefundeert, getimmerd ende gereet gemaect . . .

Of met dit rechthuis het bouwsel van de eigenzinnige schepenen of een daarvoor reeds bestaande vergaderplaats wordt bedoeld, is niet duidelijk. In ieder geval wordt kort daarna de vrede getekend, want op 12 februari 1642 verschenen voor de schout Jan Cornelisz. Post en de schepenen Cornelis Engelsz. Bos, Gerryt Arentsz. Brouwer, Jan Jacobsz. Dod, Huybert Gerrytz. en Dirck Laurisz. de buurlieden en de oud-schepenen in de bannē van Velsen Frans Symonsz., Dammis Pietersz. en Jan Cornelisz. Lans, die verklaarden in vrije eigendom te hebben overgedragen aan de gemeente Velsen het nieuw gebouwde rechthuis met erf en werf van een grootte, zoals die door de belendende bureu werd erkend, gelegen te Velsen in de Kerkbuurt, ten oosten belend door het voetpad, ten zuiden door het eigendom van Marytgen Pieters en ten westen en ten noorden door de eigendommen van Adriaen oude Keeszoon. De onderhoudskosten van het gebouw, zo werd uiteraard besloten, kwamen voor rekening van het ambacht.

Op het rechthuis behandelde de schout, schepenen en welgeboren mannen alle burgerlijke en bestuurszaken en verder was dit college als 'kleine of lage vierschaar' belast met de berechting van lichte vergrijpen. Naast bestuurszaken dienden de ernstige vergrijpen en misdrijven voor de eerdergenoemde hoge vierschaar. Zoals toen gebruikelijk, zal de administratie ongetwijfeld door en ten huize van de schout, die tevens secretaris was, zijn gevoerd. De geschiedenis zou leren, dat in de huisvesting van het gemeentebestuur gedurende 225 jaar geen wijziging zou komen. Wat wel in de loop der tijden veranderde was de betiteling van de bestuurders.

De revolutie had in Frankrijk een regering aan het bewind gebracht, welke ook andere volkeren wilde laten delen in de 'zegeningen' van die geweldige omwenteling. In 1793 verklaarde Frankrijk Willem V de oorlog. Door velen werden de Fransen als 'bevrijders' beschouwd, vandaar dat de revolutie hier in alle kalmte verlopen kon. In Holland — het gewest der patriotten — gebeurde dit het snelst en het volledigst.

Velsen bleef weliswaar niet achter, maar de bestuurswisseling verliep toch minder glad als in de omliggende dorpen. Oorzaak daarvan was, dat de bewoners van Santpoort de gelegenheid aangrepen om eindelijk eens onder de door hun zo gevoelde macht en invloed van het dorp Velsen uit te komen door een totaal nieuw bestuur te eisen, waarin zij evenredig vertegenwoordigd zouden zijn. Onder de leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap werden in 1795, het eerste jaar van de Bataafse Republiek, plaatselijke verkiezingen gehouden geheel in de geest van de tijd, namelijk tijdens massale en wat Velsen betreft rumoerige bijeenkomsten. Het rechthuis was voor die volksvergaderingen te klein, vandaar dat men zijn toevlucht zocht in de oude Engelmunduskerk. Het kerkbestuur was daar niet zo gelukkig mee. Maar bezwaren hunnerzijds werden afgedaan met de mededeling dat er nu eenmaal geen andere grote ruimte in de omgeving was.

De oppositie van de Santpoorters resulteerde uit-

eindelijk in het verdwijnen van de vertegenwoordigers van het afgedankte stadhoudelijk gezag, te weten schout Doelman en zijn schepenen.

De 'burger' Francois Jacob Prince van de buitenplaats Schoonenberg werd de nieuwe schout, bijgestaan door eveneens nieuw verkozen schepenen. Het getij keerde.

De economische toestand was bedroevend, de armoede nam hand over hand toe, staatsgrepen volgden elkaar op. Als reactie op de vroegere provinciale souvereiniteit werden nieuwe, sterk centraliserende grondwetten van kracht.

Reorganisaties van het staatsbestel waren aan de orde van de dag. Onder de grondwet van 1805 van raadspensionaris Schimmelpenninck werd voor Velsen een reglement vastgesteld, dat onder meer bepaalde, dat 'het gemeentebestuur' uit zeven leden en een schout bestond. De laatste had alleen een adviserende stem. De schepenen verdwenen van het toneel.

Een gevolg van de inlijving bij Frankrijk in juli 1810 was, dat door het inwerking komen van de Franse wetboeken in ons land uniformiteit van rechtsbedeling ontstond, in plaats van de uiteenlopende gewestelijke en stedelijke rechtsbepalingen. Een doelmatige rechterlijke organisatie kreeg haar beslag. Dientengevolge hield, zoals later bleek voorgoed, het gemeentebestuur van Velsen met ingang van 31 december 1810 op een rechtsprekend college te zijn.

Een ander gevolg van de inlijving was, dat de schout werd vervangen door de maire. In tegenstelling tot zijn voorganger had de maire veel meer uitvoerende bevoegdheid.

Bij het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 werd op aanschrijving van de commissaris-generaal van 14 januari 1814 de titulatuur van maire veranderd in die van burgemeester. Maire was de op de buitenplaats Roostenstein wonende M. H. Ogelwicht. In afwachting van een regeling van het bestuur ten plattelande werd op 9 augustus 1814 de voor velen aan de Franse bezetter herinnerende burgemeester Ogelwicht vervangen door een fungerend burgemeester in de persoon van W. L. Walraven. De organisatie van het bestuur ten plattelande kreeg gestalte bij besluit van Zijne Majesteit de Koning van 19 februari 1817. Krachtens dit besluit keerde de schout, die tevens secretaris en ontvanger was, terug, bijgestaan door twee *assesseurs* (voorlopers van de wethouders) die tevens lid waren van de zeven leden tellende gemeenteraad. Per 1 mei 1817 werd notaris C. Schreuder benoemd tot 'Schout en Secretaris voor de Gemeente Velsen, Zandpoort, Jan Gijzenvaart en de Breesaap'. Het besluit van 1817 werd op zijn beurt vervangen door het reglement van bestuur van 23 juli 1825. De eeuwenoude betiteling van schout binnen het gemeentelijke bestel werd afgeschaft om definitief plaats te maken voor de burgemeester, die evenals in 1817 voor het dagelijks bestuur bijstand verkreeg van twee assesseurs, leden van de gemeenteraad.

In 1838 ontving het gemeentebestuur bericht van de Koning, dat de functies van burgemeester en ontvanger niet langer verenigbaar waren. Het gevolg was, dat Velsen op 1 januari 1839 in H. op der Heyde zijn eerste gemeenteontvanger mocht begroeten.

Na de inlijving in 1810 van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk ressorteerden de gemeenten Velsen en Santpoort, gelegen binnen het arrondissement Haarlem, onder het departement 'du Zuide-Zee'. Met ingang van 1 januari 1812 werden 'Velsen en Zandpoort' onder de naam 'Velsen' bij Keizerlijk decreet tot één gemeente samengevoegd. In tegenstelling tot het decreet is Velsen op de stempels **wel** juist weergegeven

Het secretariëpersoneel in 1897. V.l.n.r. bode G. van Schinkel, volontair Van Waveren, gemeentesecretaris Th. J. Wynoldi Daniëls zich bewust van zijn waardigheid met één wetboek in de hand en meerdere aan zijn voeten, volontair W. Corporaal, volontair C. van Tienhoven, adjunct-commissies R. Cannegieter en veldwachter W. de Ruyter

Het gemeentehuis zes jaar na de verbouwing van 1894. Bij het aanplakbord is de deur van de conciërgewoning, de rechterdeur is die van de secretarie, geheel rechts het brandspuithuisje

Velsen, Dorpsplein

J. Winterswijk

De gemeentewet van 1851 ten slotte verving de naam assessoren voor wethouders en gaf een organisatie van en benamingen aan de gemeentelijke organen, zoals wij die op de dag van vandaag in grote lijnen nog kennen.

De activiteiten in Velsen door de aanleg van het Noordzeekanaal en de spoorlijn Haarlem-Uitgeest deden de plaatselijke overheidsbemoedigen zo toenemen, dat de gemeenteraad in 1866 besloot de secretariefbesognes van de burgemeester te verlichten door de aanstelling van Willem Steen als eerste en voorlopig enige ambtenaar ter secretarie. Deze maatregel bleek onvoldoende, want twee jaar later ging de gemeenteraad er toe over de functie van secretaris los te koppelen van het burgemeesterschap, dat op dat moment werd bekleed door J. C. Enschedé. Op 1 januari 1869 werd deze schei-

ding een feit en kende Velsen in J. H. de Vidal St Germain zijn eerste gemeentesecretaris. Deze uitbreidingen hielden tevens in, dat het secretariëwerk niet langer als huiswerk van de secretaris kon worden aangemerkt. Men zocht voor de administratie naar een nieuwe en grotere ruimte. Op 12 juli 1869 werd aan de Achterweg, de latere Burgemeester Enschedélaan, te Santpoort een nieuwe gemeenteschool in gebruik genomen. De oude school, die even verder op stond, kwam daarvoor leeg en werd door de gemeenteraad uitstekend geschikt bevonden als gemeentesecretarie. De burgemeester kreeg zowaar een eigen kamer. Er was nog zoveel ruimte over, dat het achterste gedeelte van het gebouw aan het hoofd van de Santpoortse school kon worden verhuurd als bolenschuur. Of het feit dat de burgemeester in huize Vlugthoven te Santpoort woonde, heeft meegespeeld in de plaatskeuze van de secretarie, verhaald de geschiedenis niet. Het oude rechthuis, of beter gezegd het gemeente- of raadhuis, in het dorp Velsen bleef de vergaderplaats van de zeven leden tellende gemeenteraad. Een ander gevolg van de grote werken binnen het gebied van Velsen was de bevolkingstoename. Een ontwikkeling die ook van invloed zou zijn op het aantal leden van de gemeenteraad. De gemeentewet schrijft namelijk voor, dat de uitslagen van de openbare volkstellingen bepalend zijn voor het aantal raadsleden van een gemeente. Beneden de 3000 zielen zijn dat er zeven en van 3000 tot 6000 zielen elf. De vierde algemene volkstelling van 1859, in Velsen ondeugdelijk verklaard en in 1862 herhaald, gaf een zielental van 2428. In de jaren die volgden, breidde de bevolking zich zo uit, dat in 1866 de magische grens van 3000 werd gepasseerd. Men moest echter wachten op de vijfde algemene volkstelling van 1869. De uitslag van die telling was 3585 inwoners en dus mocht de raad met vier leden worden vermeerderd. De verkiezing vond eerst op 16 juli 1872 plaats

VELSEN, — Het nieuwe Raadhuis. 5331

De toch al kleine raadzaal was op deze uitbreiding niet berekend en daarom werd in 1874 besloten het raadhuis te vergroten. Van F. W. C. H. baron Van Tuyll van Serooskerken werd een stukje grond van Velserbeek aangekocht ter grootte van ± 30 centiare voor f 25,— en van het aan de noordzijde belendende brandspuithuisje werd de bovenverdieping bijgetrokken, waardoor het mogelijk werd op de eerste verdieping een nieuwe raadzaal te bouwen. Tevens werd van de gelegenheid gebruik gemaakt een archiefkamer in te richten. In het bestek tot verbouwing werd uitdrukkelijk vermeld, dat al het materiaal dat door sloop van het gebouw tot de eerste balklaag vrijkwam, voor de aannemer was, met uitzondering van het wapensteentje van het oude rechthuis in de voorgevel.

In 1892 richtten 143 ingezetenen van IJmuiden en Velsen een adres aan de gemeenteraad, waarin zij verzochten de secretarie te Santpoort over te brengen naar het voor alle gemeentenaren meer centraal gelegen dorp Velsen. De bevolkingsconcentratie was in het noordelijke deel van de gemeente veel en veel groter dan in het zuidelijk deel. Om zijn burgerlijke plichten te voldoen moest men van IJmuiden anderhalf uur en van Velsen drie kwartier gaan om in Santpoort te komen. De raad besloot in gunstige zin en bereidde een verbouwing van het raadhuis voor. Van F. W. C. H. baron Van Tuyll van Serooskerken werd opnieuw grond van Velserbeek aangekocht, nu ter grootte van ± 110 centiare voor f 25,—. De verkoper stelde onder meer als voorwaarde, *'dat het thans voor gemeentehuis ingericht gebouw nimmer zal mogen gebezigd worden voor fabriek, herberg, kofiehuis of dergelijke inrichting'*. De verbouwing kwam in 1894 gereed en bestond gelijkvloers in een congiegewoning en een archiefbewaarplaats. Op de eerste verdieping kwam naast de bestaande raadzaal ruimte voor de secretarie en kamers voor de burgemeester en de secretaris. Veldwachter Gijs

van Schinkel werd bij raadsbesluit van 27 juni 1894 tot de eerste bode/congiegerge benoemd.

De snelle groei van de gemeente maakte opnieuw uitbreiding van het raadhuis noodzakelijk. De kwestie van de verbouw was reeds geruime tijd bij het gemeentebestuur aanhangig. De moeilijkheid was echter, dat het raadhuis geen achtererf had. Bij vergroting zou men de congiegewoning moeten opofferen, wat men met het oog op direct toezicht en bewaking geen aantrekkelijk idee vond. Dit bezwaar werd opgeheven toen F. W. C. H. baron Van Tuyll van Serooskerken voor de zoveelste maal te hulp schoot door genegen te zijn het aan de noordkant gelegen gebouw 's-Gravenlust met een flink stuk grond van Velserbeek achter het gemeentehuis te verkopen voor f 4500,—¹⁾. Op 23 februari 1907 werd de akte van koop en verkoop voor notaris Boerlage verleden. 's-Gravenlust werd geschikt bevonden als congiegewoning en het gemeentehuis kon nu naar beho-

Het raadhuis na de verbouwing van 1907. Rechts is een gedeelte zichtbaar van het pand 's-Gravenlust met daarvoor de deur, die toegang gaf tot de cachots

¹⁾ Zie het hoofdstuk over 's-Gravenlust

Het raadhuis in 1926 na de aanbouw van een nieuwe rechtervleugel

ren worden ingericht. Die inrichting bestond in hoofdzaak uit het bijbouwen van lokalen voor de secretarie, nieuwe kamers voor de burgemeester en de secretaris, een brandvrije archiefkluis, vertrekken voor publiek en bode, hèt geheel achter een nieuwe voorgevel in neo-renaissance stijl. Voorts bouwde men voor 's-Gravenlust nog drie arrestantenlokalen.

Al spoedig werd het gebouw weer te klein. Het aantal raadsleden breidde zich uit en ook het aantal personeelsleden werd groter. Het gevolg was dat in 1926 aan de noordzijde het gebouw 's-Gravenlust en twee daarnaast gelegen woningen, gesloopt om plaats te maken voor een nieuwe vleugel in dezelfde stijl als het hoofdgebouw. In dit gedeelte kwam een nieuwe raadzaal, ter verfraaiing waarvan verscheidene plaatselijke ondernemingen en Velsers burgers geschenken gaven.

Een ramp voltrok zich toen in de strenge winter van 1929 het stadhuis van Leiden in vlammen opging. Het gemeentebestuur van Velsen ging bij zichzelf te rade. De kleine archiefbewaarplaats uit 1907 was boordevol en belangrijke bescheiden bleven daardoor op de afdelingen liggen en waren derhalve blootgesteld aan brandgevaar. Ten einde in deze ongewenste situatie te voorzien werden plannen gesmeed tot uitbreiding en verbetering van het raadhuis. In 1931 werd een grote brandvrije archiefbewaarplaats aan de zuidzijde bijgebouwd in een stijl, die bepaald niet ieders bewondering afdwingt, vooral als men bedenkt dat daarvoor twee pittoreske huisjes moesten verdwijnen. Het vrijkomende terrein was zo groot dat er tevens vergader- en kantoorruimte en een congiege-woning konden

worden gebouwd.

De groei van Velsen was niet te stoppen en de toeneming van de overheidsbemoeiingen hield daarmee gelijke tred. Meer personeel en betere werkruimte waren hoognodig. Kostbare uitbreiding van het bestaande raadhuis werd niet meer gewenst geacht. Men was voornemens een nieuw gebouw te doen verrijzen. In 1939 werden daartoe plannen ontworpen, waarbij het nieuwe stadhuis werd ge-projecteerd direct achter het bestaande raadhuis op het gebied van Velserbeek, dat sinds 1924 eigendom van de gemeente was. Een alternatief zag men op de plaats van het huidige herenhuis van Velserbeek. Stel u voor! Waarschijnlijk is het niet doorgaan van deze plannen het enige goede dat de tweede wereldoorlog Velsen heeft gebracht. Na 1945 namelijk liet men de stadhuisplannen van 1939 varen en richtte men in het kader van de wederopbouw het oog op het grotendeels afgebroken en meer centraal gelegen IJmuiden-oost. Het zou toch nog tot september 1965 duren, voordat het oude raadhuis in het dorp Velsen ophield de zetel van het gemeentebestuur te zijn. Op dat tijdstip namelijk werd de schepping van architect Dudok aan het Plein 1945 als huis der gemeente in gebruik genomen.

Het leegstaan van het immense gebouw in het kleine dorp duurde kort. De voormalige burgemeesters- en secretariskamer, de b. en w.-zaal en de secretarieafdelingen werden nieuwe onderkomens voor de kantoorafdelingen van de gemeentelijke dienst van de volkshuisvesting en de Woningstichting Velsen. De oude raadzaal en omliggende ruimten is het voorlopige domein van de Archeologische werkgroep Velsen.

Het nieuwe stadhuis van de gemeente Velsen vanuit het oosten gezien

Het raadhuis in 1931 na de aanbouw van een nieuwe zuidelijke vleugel, waarvoor de twee pittoreske huisjes, die rechthuis en raadhuis aan de linkerzijde begrensd, moesten verdwijnen

Velsen-Kerkweg m. Gemeentehuis

De Velsershaven van 1657 tot in de negentiende eeuw

De ligging van Velsen en Beverwijk aan de westelijke oever van het Wijkermeer betekende allerminst dat deze plaatsen het voordeel genoten van een onbelemmerde scheepvaart. Vanaf het ontstaan van het meer in de late middeleeuwen waren de omstandigheden daar bijzonder gunstig voor het op ruime schaal bezinken van slib. Een belangrijke factor die dit in de hand werkte was het feit dat het water een stille uithoek van de Zuiderzee was, terwijl voorts de windrichting en de richting van de vloed gewoonlijk tegengesteld waren, waardoor bij vloed de grondstroom sterk was en bij eb zwak. Daardoor werd er bij wassend water veel slib aan-gevoerd, dat bij aflopend tij achterbleef.

Door het ontbreken van gegevens hierover weten we niet wanneer de scheepvaart hiervan last begon te ondervinden. Een bericht uit 1345 wijst in deze richting, maar geeft ons te weinig zekerheid om er de gevolgtrekking aan te verbinden dat de opslibbing toen al hinderlijke vormen had aangenomen. In dat jaar werd er in Beverwijk, in opdracht van graaf Willem IV, waarschijnlijk als voorbereiding tot een expeditie naar Friesland, een hoeveelheid kalk gebrand. De daartoe benodigde turf kwam gedeeltelijk uit Aalsmeer. Per schuit werd deze brandstof naar *'Thoeloever'* gebracht en vandaar door *'mijns heren dienstlude'* uit Bloemendaal en Overveen met wagens naar Beverwijk gevoerd. Het ligt voor de hand *'Thoeloever'* aan het Wijkermeer of aan het IJ te zoeken, maar de juiste ligging ervan is niet vast te stellen. Wel mag men uit dit bericht concluderen dat de schuiten in Beverwijk toen blijkbaar niet aan de wal konden komen. Dat dit geen tijdelijk verschijnsel was, blijkt uit de mededeling dat de gereedgekomen kalk weer door *'wagenaars'* in Beverwijk werd opgehaald en van elders met schuiten naar Amsterdam gebracht. Het is mogelijk dat men toen al hinder ondervond van de slibafzetting, maar het is evenzeer denkbaar dat het Wijkermeer toen nog niet zijn grootste omvang had bereikt.

In de 16de eeuw bezorgde het dichtslibben van het Wijkermeer het stadsbestuur van Beverwijk ongetwijfeld veel hoofdbrekens. Zo lezen we in een rekwest van *'burgemeesteren ende regeerders'* van maart 1594, waarin zij vragen voor hun stad een haven te mogen aanleggen, *'dat atlicke jaeren geleden 't voorschreven water . . . seer heeft begonst te verlanden ende ondiep te worden'*. Uit dit rekwest blijkt ook dat men om dezelfde reden reeds in 1570 plannen had om een dergelijk verzoek in te dienen.

Niet veel beter zal het gesteld zijn geweest met de toegankelijkheid van het dorp Velsen voor de scheepvaart. Toch heeft het nog tot ver in de zeventiende eeuw geduurd voor Velsen de beschikking

kreeg over een eigen haven. Deze dankte men aan het initiatief van Joseph Coymans (1621–1677), eigenaar van de buitenplaats Watervliet. Hij liet in 1657 een vaart graven van het Wijkermeer door de Meerweiden tot vlak ten zuidoosten van de kerk. In de vaart bevond zich een sluisje en beoosten daarvan lag een kwakel, een hoge, smalle voetbrug. Bij de graafwerkzaamheden ten behoeve van de bouw van de niet voltooide eerste Velsertunnel, in 1941, heeft men de fundamenten van het sluisje teruggevonden.

De voor de haven geldende keur (verordening) uit 1657 bepaalde onder meer dat de veerschipper op Haarlem elke maandag moest varen bij *'vaarbaar weer en wind'*, terwijl de veerschipper op Amsterdam *'tweemaal ter weeke'* en wel op dinsdag en vrijdag diende af te varen. Er waren blijkbaar maar twee schippers, want de keur bepaalt uitdrukkelijk dat de *'schippers of veerluyden sulle week om week de een na Haarlem en de ander op Amsterdam vaaren'*. De keur geeft ook enig inzicht in de soort goederen die het meest zullen zijn aangevoerd. Enkele artikelen daarin gaan namelijk in het bijzonder over de aanvoer van turf, mest, stenen en bier. Wie per schuit naar Amsterdam of Haarlem wilde reizen betaalde 3 stuivers. Voor een kind beneden twee jaar was het tarief een stuiver acht penningen. Aan deze betaling kon men ontkomen, door het kind onderweg op schoot te houden: *'Een kind dat op de schoot sit is vrij als mede een doosje of sakje van degene die mede varen'*.

Behalve voor het transport van mensen en goederen deed de schuit ook dienst voor het vervoer van brieven en pakjes. Voor het meenemen van een brief door de schipper naar Amsterdam of Haarlem betaalde men toen een stuiver. Wie haast had kon zijn brieven echter ook meegeven met te paard rijdende postiljons. In die tijd was het postvervoer nog nauwelijks een taak van de overheid, maar belastten particulieren zich gewoonlijk hiermee. Het eigendomsrecht op de Velservaart en het recht om de schippers aan te stellen kwam later in het bezit van leden van de familie Trip, waarvan de namen nauw verbonden zijn met de buitenplaatsen Beeckestijn en Meerfliet.

De nieuw aangelegde haven kreeg weldra te lijden van de gestadig voortgaande slibafzetting. Herhaaldelijk horen we dan ook mededelingen over het uitdiepen van de haven. In 1699 heeft men bovendien, in een poging om de vaart door schuring op diepte te houden, de Lievendaalse beek zodanig verlegd dat deze voortaan in de haven uitmondde. Het mocht allemaal weinig baten. In het begin van de vorige eeuw heette het dat de vaarweg *'zoodanig door aanslibbing is verergerd . . . dat hetzelfde slechts bij zeer hoog tij gebruikt kan worden'*

Op deze plaats aan de Meerflietstraat strekte zich vroeger de Velsertunnel uit. Er is nu geen spoor meer van te ontdekken.

Sterk vergroot kaartfragment uit omstreeks 1730, waarop de Velser haven duidelijk te zien is

en wel spoedig geheel als vaarwater onbekwaam zal zijn'. De Velser veerschipper – in die jaren Johannes Huijg – had een nieuwe ligplaats toegewezen gekregen aan de Velserdijk, voor de Oostlaandersluis, waar het Wijkermeer nog behoorlijk diep was. Bij stormweer, of in het geval dat de Oostlaan, waarlangs men de aanlegplaats kon bereiken, door zware regenval niet te berijden was, maakte men gebruik van de haven van Beverwijk. Zijn aanstelling kreeg de schipper ook toen nog van de eigenaresse van de praktisch onbruikbaar geworden Velser haven, Maria Boreel-Trip.

Voor de Velsers, zoals men de Velsenaren toen nog noemde, maar ook voor de bewoners van de buitenplaatsen was de toestand van de vaarweg natuurlijk een bron van ergernis. Jacob Pompejus Hoeufft, de zoon van de 'Vrouwe van Velsen en de Sandpoort', Margaretha Levina Geelvinck, schreef in 1817 vanaf zijn buitenplaats Meersoog aan de schout van Velsen dat 'eene goede vaart tot zeer groot gerijf zou verstrekken van verscheiden bewoners van buitenplaatsen, door welke aan de meeste dorpelingen de voornaamste middelen van bestaan verstrekt wordt, en die meermalen over de moeilijkheid in 't vervoer hunner goederen naar Amsterdam geklaagd hebben'.

Men heeft inderdaad herhaaldelijk plannen opgesteld die ten doel hadden de vaarweg over het Wijkermeer te verbeteren. In 1817 koesterde het gemeentebestuur de gedachte om een nieuwe vaart te doen graven van het dorp in zuidoostelijke richting door de Meerweiden naar een punt bij de Velserdijk, waar het Wijkermeer het diepst en de aanslibbing het geringst was. Het plan raakte op de achtergrond doordat enige Haarlemse heren in 1819 een rekwest tot de koning richtten, waarin zij toestemming vroegen om het Wijkermeer in zijn geheel droog te leggen. Weer enige tijd later ontvouwde het goevernement zelf een plan tot afsluiting en bedijking van het IJ 'waardoor het Wijkermeer van zelfs op een bevaarbaar peil gebracht zoude zijn geworden'. Het grote struikelblok werd echter steeds weer gevormd door de kosten. Toch bleef de kwestie de gemoederen bezig houden. Het raadsverslag van de gemeente Velsen van 16 juni 1833 vermeldt een plan om langs de westelijke

oever van het Wijkermeer een nieuwe vaarweg te maken, die van Beverwijk naar het IJ, ter hoogte van de Hadersluis zou lopen. Dit ontwerp voorzorg tevens in de aanleg van een zijtak naar Velsen, die het tracé naar de vroegere haven zou volgen. Het hoofddoel was, aldus het verslag, 'om deze gemeente voor meerder achteruitgang en de aangrenzende gemeenten Beverwijk, Wijk aan Zee en Duin voor een geheel verval te bewaren'. De kosten van deze vaarweg begrootte Waterstaat op f 86 000. Tot uitvoering ervan is het echter niet gekomen. Vermelding verdienen verder nog plannen om het Wijkermeer droog te maken uit de jaren 1838, 1844, 1845 en 1846, die steeds rekening hielden met de aanleg van een vaart van het open IJ naar Beverwijk en Velsen. Al deze projecten liepen evenmin op iets uit. Pas de aanleg van het Noordzeekanaal maakte een goede scheepvaartverbinding met Amsterdam weer mogelijk. In 1868 verleende het provinciale bestuur concessie aan A. H. Brak c.s. om met een schroefstoomboot twee keer per week goederen en passagiers van Velsen naar Amsterdam, vice versa, te vervoeren. Vanaf 1876 onderhield de firma Goedkoop een stoombootdienst tussen Amsterdam en IJmuiden, die in latere jaren door de 'Alkmaar Packet' werd overgenomen. De boten deden ook Velsen aan. Aan de noordzijde van het Noordzeekanaal, op de plaats waar nu de houtlosplaats van de papierfabriek is, bevond zich daartoe een aanlegsteiger. Vooral in de zomermaanden stapten veel dagjesmensen uit Amsterdam hier van de boot, om vervolgens te voet de afstand naar het strand van Wijk aan Zee af te leggen. De opkomst van het vervoer per trein en per autobus heeft aan het personenvervoer te water een einde gemaakt. Hoe aardig zo'n boottocht op zichzelf ook was, het genoeg ervan stond niet meer in verhouding tot de tijd die men er voor moest uittrekken.

De oude Velser haven was kort voor het graven van het Noordzeekanaal nauwelijks meer terug te vinden. Het gedeelte bij het dorp was geheel verland en van de vaart naar het Wijkermeer was niet meer overgebleven dan een sloot. Thans zijn de sporen ervan geheel uitgewist.

De aanlegsteiger van de Amsterdamse boot aan de noordzijde van het kanaal. Hier werden jarenlang, in de zomermaanden, honderden Amsterdammers ontscheept, die vervolgens de lange wandeling naar Wijk aan Zee maakten, om daar verder de dag genoeglijk aan het strand door te brengen

ORDONNANTIE

OF

REGLEMENT

OP DE

HAVEN VAN VELLESEN,

Onder de directie en opfichte van den Havenmeester PIETER

DE GROOT, Secretaris van den Gerechte.

Den eerste wert gelast en ge-

ordonneert dat geswooren Turs-Consiers / ende die vervolgens in haer plaetse sullen komen te succederen / in 't meten van de Turs / soodanige gebruchte tonnen sullen gebuychen / mitsgaders in het vullen en aengroeven van de Turs / aen de Daghre ofte desselvs Collecteur soodanige ordre observeeren als de Ordonnantie van de Ed: G: Mog: Heeren Staten van Hollandt en West-Indiëstandt / op den Timpot van de Turs gemakert / medebeyngan.

2.

De Turs Consiers / sullen de Schuypers / en Schuyplieden / als deselve Turs hebben aengegheven / niet mogen laten waaghten / om te lossen / maer sullen deselve aansonters wuerten voorschuypen / op paxte van booz: de tijt van twee maanden wut den dienst dooz: den Havenmeester geset te woyden: en sal de Schuyper die eerst aengheft / ende bekent maakt aen den Havenmeester / dat hy Turs in heeft en geveert is te lossen en af te leveren / voozgaen / en eerst geholpen werden: en in geval van dijuyt / sal de Havenmeester oordeelen / wie gelijck heeft / na winng deselvs ofte oordeel de Schuypers gehouden sullen sijn haer te reguleren.

3.

Sullen de Turs-Consiers / soe haest de Scheypen / of Schuypten gelost sullen sijn / in alle opeerchighheit aen den Havenmeester aengheven / hoe veel tonnen sy / wut de selve gelost hebben / op poene van suspensie van haeren dienst / wende de Havenmeester in dit geval / gelijck oock in cas van alle andere suspensie / grauyhorseret by provisie een andere Consier ofte Consiers / in des uytgevallenys plaetse te stellen / mits doende den gewonnen eet.

4.

Enn Goederen in onse Haven van Velsen aenkomende / sullen mogen worden gelost / booz: en aler dat deselve aen onsen Havenmeester sullen wesen aengheven / om daer van het Haven ofte Kay-gelt betaelt te werden: Sullen oec de gebruchte ofte onwillige / ingevolge ende na inhoudt van den Octroey van de Edle G: Mog: Heeren Staten van Hollandt en West-Indiëstandt op den 6 April 1664. gemeynereet / niet aenhoudblige van haer Verloopen / Schuypten en Goederen / by paarse executie worden geconsteigereet.

5.

De Deertman sal gehouden sijn haermaet ter weech pteels af te baren op Amsterdam / des Mandaghs en Donderdaghs aboung by tijts: en dat van den Maert tot den 1. November toe / en van den 1. November toe den 1. Maert toe / zens g' weerdig: en dat Sondaghs aboung: sonder dat hy sy haerbaer wut en water sal vermogen over te blijven leggen / op een boere van dize Kiemmer ponden.

6.

Niemant sal vermogen tot nader van onsen ordinaris Deertman wut ofte in onse Haven tot Velsen / te boren booz: andere eenige Goederen / het sy bieveit ofte andere facten / op een poene van dize Kiemmer ponden / en daer en boven van de vraght van de selve Goederen aen de Deertman te moeten goet doen.

7.

Deluyt de erbaentheit gelast heft / dat sommige Schuypers haer onderwuden by wuyng waer met haer Scheypen en Schuypten tot boven in de holck van de Haven te willen baren / en dan verlijts onderwegen by de Sluyt ofte in de Dyp blijven leggen / de passagie vooz: de Deertman als anders r' enemaet verhoopende / sal boozgaen niemant buyten de ordinaris Deertman / nadoben in de gelijcke holdt met sijn Schip of Schuypten vermogen te schieten / sonder hemis en toelaten van den Havenmeester: van gelijcken sal niemant aen 't Hoof / in de Sluyt / ofte sloers met sijn Schip of Schuyt soodanigh vermogen te blijven leggen / dat hy de passagie vooz: de Deertman sijn te verhoopen / moghte oock niet booz: de Dyp / om hem in 't lossen handelijck te wesen: altes op een poene van dize Kiemmer ponden / te vergoeden 't verlijt en schade dat de ordinaris Deertman daer dooz: sijn te lijden / en 't sijn in hofte daer van daer geplast te worden.

8.

Enn pegelick sal gehouden sijn varende in ofte wut de Haven / aldooreng sijn Tepl ofte Focht te stuycken / op de boere van dize Kiemmer ponden.

9.

Niemant sal sich bevoorderen met eenigh schep te steecken in de Deuren ofte Schoepinge van de Schuyt-stuyten / moghte eenige Louwen aen de Sluyt ofte deselvs Deuren vast te machelen en daer aen te winden / moghte oock niet de steyen van sijn Schip ofte Schuyt tegen de Deuren aen te baren / op gelijcke boere van dize Kiemmer ponden.

10.

De boeren in dese betrelt / sullen bederck woyden als na segghen.

L Y S T E

Van

Vraght-loonen en Kay-gelden, dewelke moeten betaelt werden wegens Schuyren, en Goederen alhier tot Velsen aenlandende te water, ofte van daer te water gevoert werdende.

De byende Schuypers van buyten komende / ende landende binnen onsen Haven van Velsen / 't sy de selve aldaer komen omme te lossen ofte wut / sullen de facten booz: Kay-gelt / wergeng

Enn Kay-schuyt	1.		
Enn Schuyt met Doelch	3.		
Enn Schuyt van vier Last	6.		
Enn Schuyt van merede als vier Last	10.		
D'ordinaris Deer-schuyt op dese Haven varende / sal (mits betalende sijn jaerlyc recognitie) van Kay-gelt / wut sijn: maer de Goederen die de selve aldaer komte op te scheypen (gelijck oock die de byende Schuypers of scheypen) daer booz: sal dooz: de eppenareg betaelt moeten werden / als volghet / booz:			
Enn Maetsch		3.	
Enn Hint benden de 12 jaeren		1.8	
Enn Hint dat op de schoot sic byp / als oock een doozie / of factie van die genie dewelcke mede baert.			
Enn Last Teer	4.	1.	1.4
Nder Ton Teer onder de Last	1.	5.	6.
Enn Ton Specn of Whicken	1.	5.	6.
Enn Erhoft Specn of Wincken	2.	6.	8.
Enn Daen Wijnhout	2.	12.	14.
100 Taclerboosen	2.	13.	15.
100 Woos Stroo	2.	12.	14.
100 Willige Hoeren	2.	13.	15.
100 Wonen / het sy Effen / Olmen / Welen ect.	2.8	17.8	21.
100 Hoozse Treden	4	1.6.	1.10.
100 Walck-breden van een duyten / swaerder na advenant	4.8	1.9.5	1.14.
100 Kapravens / swaerder na advenant	2.	14.	16.
Althout de duyten een peunigh / en van 15 peun. daer en oben noch een rot Kay-gelt			
1000 Elst	5.	15.	18.
Nder Bogie Elst benden de 1000	2.	6.	8.
Half Hoer koolen.	2.	5.	10.
100 pont Vla	4.	14.	18.
Enn Mant Spychers / 100 groot of swaert 16	8.	5.8	6.
Nder Mant Spychers	8.	2.5	3.
Enn Last Rogge / Tarwe / of Garst	6.	1.14.	2.
Enn Mudde daer van	4.	14.	18.
Enn Sach daer van	4.	1.	1.4
Enn Last Haber	6.	1.10.	1.16.

Kay-gelt.	Vragt.	te samen.
fl. p.	gl. fl. p.	gl. fl. p.

Enn Mude Haber	4.	1.	4.
Enn Sach Haber	4.	1.	1.4
Enn half Aem Wijn	1.	5.	6.
Enn Ancker Wijn	12.	3.	4.
Enn minder baetse Wijn	8.	2.	3.8
Enn half vat Bier	8.	3.	3.8
Enn vierendel Bier	8.	2.	2.8
Enn kammerg Teep	8.	2.	8.
Enn toubderg Teep	4.	1.12.	2.
Enn Sach Grotten / Wonen / of Gort	4.	1.12.	2.
Enn Ton Sement	4.	1.12.	2.
Enn Ton Kalk	4.	1.12.	2.
Enn Sach Sement of een Sach Kalk	4.	1.4	1.8
Enn Bier met byngen	4.	2.	2.
Enn Lam	4.	2.12.	3.
Enn Schayp	8.	3.	8.
Enn Dacten	1.8	6.	7.8
Enn Dacten met een bief / dat men in de Sach slecht	8.	2.	2.8
100 pont Kaeg	4.	2.12.	3.
Enn vierendel Water	8.	3.	8.
Enn Sach Sout	4.	1.12.	2.
Enn Frymant	4.	2.	2.4
Enn lege Mant Werton	4.	2.	8.
Enn Alereben	1.	5.	6.
Soo groot is	1.8	6.	8.
100 gulden aen gelt		3.	3.
Booz yder 100 gulden meer noch		1.	1.
1000 Hamen	4.	1.6.	1.17.
1000 Vloer-steyen baden	4.	1.6.	1.10.
1000 Stoppen	4.	1.6.	1.10.
1000 Luytse / Courte steyn ofte Klinkert	3.	17.	1.
Enn Beet	1.	6.	7.
Enn Koffer	8.	3.	8.
Enn Schuytmant	8.	3.	8.
100 Dellingen	3.	13.	16.
100 Sparden	2.	8.	11.8
Enn andere Goederen na advenant.			

De Turs-scheypen sullen byp sijn van Kay-gelt: maer moeten betalen booz: yder jonck Ton vier en twintig stuyders / merede en tander na advenant.

Enn heele schepsladinge / ofte daer ontrent met Taet / Koojn / Waken / Walen ofte andere hier boren gespecificeerde ofte niet gespecificeerde Goederen / (wutgruyt de Turs en sijn) daer van sal eens betaelt werden vierentwintigh stuyders.

Van yder Kormst sal betaelt werden booz: Kay ofte Havengelt 4 stuyders / des sal deselve niet langer als 4 dagen op de Kay mogen blijven leggen / op paxte van dize Kiemmer ponden / ten behoere als de vorige boerting / en sal de Havenmeester bevooght sijn / om de sijn die langer als 4 dagen leit / tot kosten van den Eygenaar wegh te boeren.

Die des Somers hem begeert tot buyten-vraghten / ende des Winters met sijn Schip ofte Schuyt in de Haven home overwinteren / sal booz: yder Winterlaegh betalen de somma van 2: 10 st.

By provisie aldus gedaen by my den eersten October 1710. in Velsen.

JAN TRIP.

Velserbeek van de zeventiende eeuw tot nu

Velserbeek zoals het er thans uitziet

De omgeving van het dorp omstreeks 1730. In het gebied rond Velsen telde men in de 18de eeuw zeker zestig buitenplaatsen, die merendeels aan rijke Amsterdammers toebehoorden

De kaart uit Het Zegenpralent Kennemerlant, die de gesteldheid omstreeks 1730 weergeeft, laat zien hoe het dorp in die tijd als het ware ingebed lag in een hoefijzervormige krans van buitenplaatsen. Alleen aan de zijde van het Wijkermeer ontbraken zij. Langs de oevers daarvan waren door aanslibbing kleiige stroken land ontstaan, de Meerweiden, die in gebruik waren als grasland. De buitens bevonden zich op wat hoger gelegen verstoven duinzand, aan de westkant van de Heereweg. Niettemin kon het bij zwaar stormweer gebeuren, dat het water van het Wijkermeer, behalve de Meerweiden, ook het dorp en de buitenplaatsen in de omgeving binnendrong. In februari 1825 had bijvoorbeeld een overstroming plaats, die het dorp en de buitens onder water zette en er veel schade aanrichtte aan moestuinen, broeikassen en vruchtbomen. Bovendien sloeg er bij die gebeurtenis ter hoogte van Waterland een groot, diep gat in de straatweg. Onder normale omstandigheden was het Wijkermeer echter een geschikt vaarwater, waarover de bewoners van de buitenplaatsen in enkele uren tijds Amsterdam konden bereiken. De landwegen waren in het algemeen slecht. Zelfs de Heereweg, de belangrijkste verkeersader in de streek, was, tot de bestrating met klinkers in 1814, grotendeels een moeilijk te berijden zandweg. In de lager gele-

gen delen werden de wegen bij regenval gewoonlijk spoedig herschapen in modderpoelen.

Aan de buitenplaatsen die direct aan het dorp grensden, willen wij hier wat meer aandacht besteden. De belangrijkste daarvan was ongetwijfeld het aan de westzijde gelegen Velsersbeek. Het oudste bericht dat ons over dit buiten ter beschikking staat, dateert van 1639. In dat jaar verkocht Jacob Jacobsz. den Jonge Velsersbeek voor f 7500 aan Jeremia van Collen. De nieuwe eigenaar was koopman te Amsterdam en verkeerde aanvankelijk in goede doen. Ook in zijn particuliere leven ging het hem naar den vleze: zijn huwelijk met Susanne van Uffelen werd gezegend met vijftien kinderen. Op een schilderij van P. van Anraedt, dat zich in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt, staat Van Collen afgebeeld met zijn vrouw en twaalf van hun kinderen. Op de achtergrond ziet men Velsersbeek. Het geluk keerde Van Collen later de rug toe. In 1668 ging hij failliet en vier jaar later moest hij verklaren, dat hij en zijn vrouw 'voor desen van seer goede gelegentheit sijnde geweest, door misfortuyn ende sware bancqueroeten geraackt sijn in soodanige beclagelijcke staat, dat sij alle haere goederen hadden moeten abandonneeren en aan haer crediteuren moeten overgeven en . . . oock t'enemaal ontbloot waeren om haer en haer twaelf levendige kinderen te sustenteren ent onderhouden'. Toch schijnen de kinderen Van Collen er financieel niet zo slecht te hebben voorgestaan. Zij kochten namelijk in 1672 uit de boedel van hun vader Velsersbeek voor f 8200. In 1677, enige tijd na hun vaders dood, verkochten zij de plaats aan Jacob Croock, wiens erfgenamen in 1699 Velsersbeek op hun beurt overdeden aan Hendrik Tersmitten.

De buitenplaats werd in die jaren als volgt begrensd: 'heeft ten oosten de kerk- en achter-wegh, ten zuiden de Velsers Hei, ten westen St. Engelsmondsbeek, die oostwaert op te midden door deeze hofstede heen loopt en den naem van Velsersbeek aan dezelve gegeven heeft, ende ten noorden den kerk-wegh'. Het is vermoedelijk Tersmitten geweest die de plaats in de staat heeft laten brengen waarin zij staat afgebeeld in Het Zegenpralent Kennemerlant. De rechtlijnige aanleg van het park was wel grotendeels in overeenstemming met de modevoorschriften van de achttiende eeuw, maar had toch iets typisch. Het huis lag namelijk geheel terzijde — in tegenstelling tot wat we gewoonlijk bij de buitens van die tijd aantreffen — en stond niet in harmonisch verband met de tuinaanleg. De oprijlaan bevond zich toen nog recht tegenover het huis en kwam uit op de Driehuizerkerkweg. In het huidige park, dat in de tweede helft van de 18de eeuw in landschapsstijl werd aangelegd, vindt men

nog enkele bomen die eertijds deze oprijlaan omzoomden.

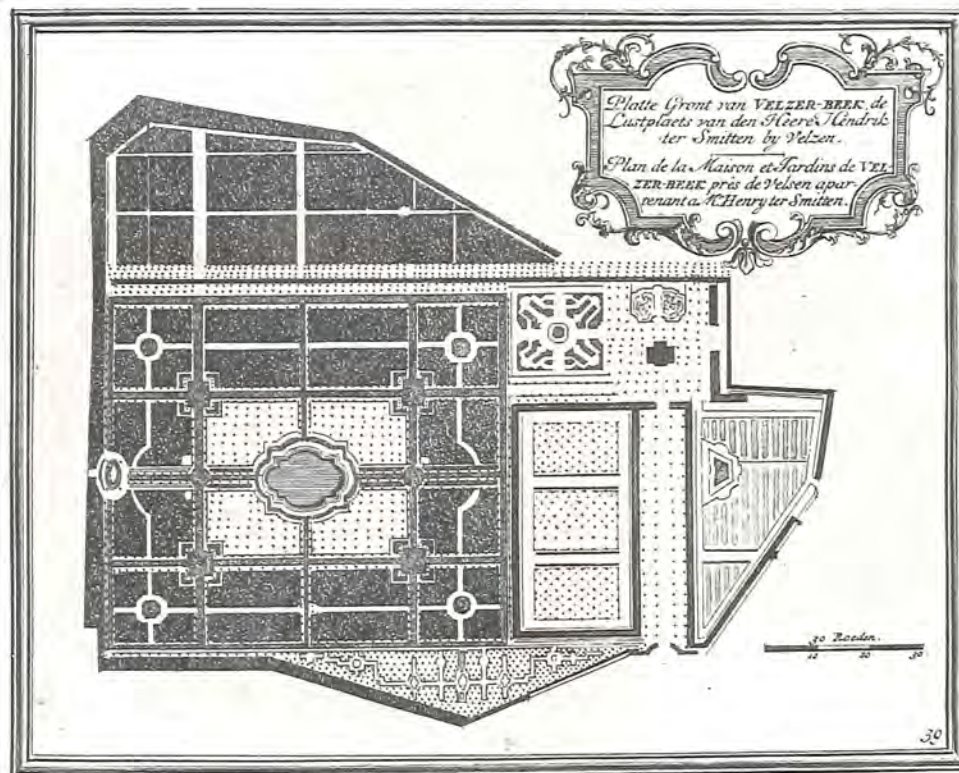
Na de dood van Hendrik Tersmitten werd Velserbeek eigendom van zijn enige zoon Henrick. Deze was evenals zijn vader een welgesteld koopman te Amsterdam. In 1742 werd hij door aankoop tevens eigenaar van de in de Velskerkerbuurt staande en aan Velserbeek grenzende kleine hofstede 's-Gravenlust. Zijn vrouw bleef nog acht jaar na zijn dood in het bezit van de beide buitens, maar deed deze tenslotte in 1761 voor f 24 000 van de hand. Na die tijd verwisselde Velserbeek een aantal keren van eigenaar, over welke episode niet veel bijzonders is mede te delen, totdat de plaats in het bezit kwam van Johann Goll van Franckenstein. Deze van oorsprong Duitse koopman en bankier te Amsterdam was een bekend kunstliefhebber en -verzamelaar. Hij bezat een van de grootste collecties tekeningen van zijn tijd, die hij ook regelmatig aan belangstellenden toonde.

Over de wijze van aanleg van het park in deze periode weten wij weinig, maar er zijn toch aanwijzingen dat men hier al vroeg een begin heeft gemaakt met het aanbrengen van veranderingen, die er tenslotte toe leidden dat de oude vroeg-achttiende-eeuwse, rechte lijnige opzet geheel werd veranderd in een aanleg in landschapsstijl. Een Duitser, Heinrich Sander, die in 1776 de plaats bezocht, merkte daar onder meer op: een boerenhuisje, waarop zeer bedrieglijk een venster, koffiegerei, een bed, een bord en een tafel waren geschilderd; een Chinees huisje, beschilderd met afbeeldingen van Chinezen; een groep geniën (schutsengelen) met voorstellingen van de vier elementen; een Chinees in de ontvangkamer (waarschijnlijk ook geschilderd); een hermiet, vervaardigd van hout en was, gekleed in kamerjapon en pantoffels, die er zeer natuurlijk uitzag en een 'geheim gemak' in de vorm van een kapel met een torentje. Laten wij de vermelding van een aap die tabaksbladeren vrat, een bok uit Guyana, theestruiken, allerlei Amerikaanse gewassen en een aantal walvisribben of -kaken terzijde, dan kan worden vastgesteld dat de tuin elementen bevatte, die eigenlijk hun oorsprong in de romantiek vonden, maar die ook de aanhangers van de landschapsstijl vaak nog toepasten om de natuur, die zij bij de aanleg van tuinen trachtten te benaderen, nog te 'verfraaien'. Na de dood van Goll in 1785 kwamen zijn omvangrijke bezittingen in handen van zijn zoon Johan, eveneens koopman en bankier. Deze werd in 1818, ondanks zijn Patriotische verleden, in de Nederlandse adel ingelijfd met het predikaat van Jonkheer. Evenals zijn vader had hij veel belangstelling voor de teken- en schilderkunst en was ook zelf een verdienstelijk tekenaar.

In het voetspoor van zijn vader liet hij de tuinaanleg op Velserbeek verder in landschapsstijl veranderen, waardoor van de oude, geometrische aanleg thans praktisch niets meer is terug te vinden. De volgende beschrijving, ontleend aan het werk van H. Numan, 'Vier en twintig printtekeningen met couleuren, verbeeldende Hollandsche buitenplaatsen' uit 1797, geeft een goed beeld van de staat waarin Velserbeek was gebracht: 'Deze Heer was sedert dien tijd (d.i. 1785) bedacht en werkzaam om, alles wat nieuw aangelegd of veranderd wordt, zooveel mogelijk in den zo genoemden Engelschen smaak, met telkens afwisselende en kronkelige wandelin-

gen en heuvelachtige gronden, aan te leggen, en den loop der beek, welke aan deze plaats eene geduurige frisheid verschaft, zo te leiden, datze door haare bogten, de volkomen gelijkheid eener natuurlijke rivier verkreegen heeft, welkers boorden, dan eens met bosschen begroeid of schuine wallen vertoonen, dan weêr door heuvels of vlakke velden bepaald worden, waardoor de afwisselende schilderachtige gevallen, geduurig den aandacht en verwondering der wandelaaren opwekken. Voorders zijn, op verscheiden plaatsen, bijzondere bruggen, kasteelen, vervallen gebouwen, hermitagie, en meer bijzonderheeden, welke alle medewerken, om, als 't ware, den aanschouwer eerst in een natuurlijk landschap, dan in eene aangelegde buitenplaats

Gezicht op de grote kom met daaronder een plattegrond van Velserbeek omstreeks 1730. Al beantwoordde de aanleg van de plaats in die jaren niet geheel aan de eisen van strenge symmetrie, zoals die door de Franse tuinarchitect Le Nôtre waren geformuleerd, in de onderdelen ervan was zijn invloed toch terdege merkbaar. Dit gold met name voor de grote kom, die zich bevond op het snijpunt van twee elkaar rechthoekig kruisende hoofdpaden, en omsloten was door hoge geschoren hagen met tuinbeelden en banken in Lodewijk XIV-stijl

te brengen'.

Van de bijzondere bouwsels is nog het een en ander bewaard gebleven: het jeneverhuisje, de hermitage, het Chinese schellenhuisje en een bruggetje van knoestige takken.

Johan Goll Jr. overleed in 1821. Zijn weduwe behield de buitenplaats tot haar dood in 1830. Twee jaar later stierf de enige zoon van het echtpaar, waarna Velserbeek werd verkocht. De plaats werd eigendom van W. Ph. Willink, echtgenote van E. L. baron Van Tuyll van Serooskerken, de toenmalige gouverneur van Noord-Holland. De nieuwe bewoners lieten Velserbeek door de toen zeer bekende tuinarchitect J. D. Zocher Jr. verder verfraaien. Ook schijnt de plaats nog vergroot te zijn, waardoor ze tenslotte een omvang verkreeg van bijna 1.00 ha. Velserbeek strekte zich toen uit van het dorp Velsen tot aan de Zeeweg. De samenhang werd echter in 1867 verbroken door de opening van de spoorlijn Haarlem-Uitgeest, die het landgoed van zuid naar noord in tweeën sneed.

Tot 1918 is Velserbeek in het bezit van de familie Van Tuyll gebleven. Toen echter zag F. W. C. H. baron Van Tuyll van Serooskerken zich door de tijdsomstandigheden gedwongen de plaats te verkopen aan C. Alberts en P. N. Kluft, fabrikanten van elektrische apparaten. Zij wilden op het terrein, langs het Noordzeekanaal, een fabriek bouwen en op een ander gedeelte, in de nabijheid van het station, een aantal woningen. In hun streven om op korte termijn een deel van de aankoopgelden terug te ontvangen, lieten zij in het westelijke gedeelte een groot aantal bomen kappen, waarvan het hout voornamelijk verkocht werd aan IJmuider rederijen, die bij gebrek aan kolen hun trawlers op hout lieten varen. Het herenhuis ontteden zij van wandbeschilderingen, houtbetimmeringen en

tegelwanden. De gemeente, die reeds in 1918 een poging had gedaan om het landgoed aan te kopen, zag de gang van zaken met lede ogen aan. Teneinde een verdere ontmanteling van de plaats te voorkomen, legde zij een bouw- en kapverbod op de terreinen, zodat de verdere plannen van de heren Alberts en Kluft niet uitgevoerd konden worden. Zij gaven er in 1924 dan ook de voorkeur aan de buitenplaats, die toen nog circa 85 ha groot was, aan de gemeente over te doen voor het niet geringe bedrag van f 450.000.

Het gemeentebestuur besloot het mooiste gedeelte, ter grootte van 34 ha, te reserveren voor het gebruik als openbaar wandelpark. Het overige deel werd bestemd voor de bouw van villa's. De eerste daarvan, gelegen aan de Van Tuyllweg, no. 22, draagt een gevelsteen met de volgende inscriptie: *'Deze steen in de 1e villa in "Velserbeek" werd gelegd door 't gemeentebestuur in januari 1929'*.

De inrichting van het park als publieke wandelplaats bracht de gemeente ertoe geleidelijk een aantal voorzieningen aan te brengen, die de aantrekkelijkheid van het geheel moesten vergroten. De Engelmundusbeek was in 1924 nauwelijks meer terug te vinden en de vijvers bevatten in droge jaren meestal geen water, als gevolg van het graven van het Noordzeekanaal en het dalen van de waterstand in de duinen. De gemeente zorgde ervoor dat de vijvers voortaan kunstmatig op peil werden gehouden. In de orangerie kwam een theeschenkerij. Het herenhuis werd aanvankelijk verpacht en ingericht als hotel-restaurant. Thans is het gebouw in gebruik van de dienst Openbare Werken. Verder voorzagen men het park van een klein zoogdierenhuis, waarin voor de Tweede Wereldoorlog ook apen verbleven, een vogelhuis, een muziektent, tennisbanen, een kinderboerderij en twee speelvijvers.

Het herenhuis van Velserbeek met links op de achtergrond de Lindenlaan, omstreeks 1840

BEZICHT IN DE HOOFSTEDEN VELSERBEEK

VEILING TE VELSEN.

wegens aanschaffing van automobielen, op **Woensdag 10 April 1912**, voorm. 11 uur, aan den stal op de buitenplaats „Velserbeek” van den Heer Baron VAN TUIJLL VAN SEROOSKERKEN, van diverse Rijtuigen als: 1 Coupé (fabr. Kimman) 1 Victoria (fabr. Spijker) 1 dogcart (fabr. Hermans) 1 jachtwagen [fabr. Hermans) alle met lantaarns en lange boomen.

Voorts: 3 éénpaardstuigen, 3 twee paardstuigen, 1 hittentuig, 1 sulkeytuig, diverse andere tuigen, gareelen, zadels, dekken, stangen, bitten, zweepen enz, alsmede een

6-jarige PONY (rasmerrie)

Bezichtiging op den dag der veiling van des morgens 9 tot 11 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den makelaar D. BUS te Velsen.

Hierboven: 'Gezigt op de Chineesche tent' (1798) en 'Gezigt op de hermitagie en 'teilandje' (1793)

Voorts: een advertentie uit 1912 en foto's van het inmiddels verdwenen koetshuis uit 1879, het huisje dat aan de vroegere Kerkweg stond en in 1940 werd afgebroken i.v.m. de aanleg van de Parkweg, de voormalige ingang tegenover de Kerk-singel en het dierenhuis in de jaren dertig

Meershoef van de achttiende eeuw tot 1907

'Een nieuw getimmerde heerehuysinge met desselfs thuynmanswooninge, stallinge en koetshuys, staande aan, en benoorden 't dorp Velsen, genaamt Meershoef'. Onder deze omschrijving treffen we dit buiten aan in een verpondingsregister (belastingregister), dat in 1785 is aangelegd. In de oudere verpondingsregisters, die in het gemeentearchief aanwezig zijn vanaf 1704, wordt de naam Meershoef niet genoemd. Toch moeten we aannemen dat aan het nieuwe herenhuis, dat omstreeks 1780 zal zijn gebouwd, een ander huis, dat dezelfde naam droeg, is voorafgegaan. Het staat namelijk aangegeven op de kaart uit Het Zegenpralent Kennemerlant, die rond 1730 is vervaardigd, en wel op dezelfde plaats als het latere huis.

Als vroegst bekende eigenaars vinden we vermeld de erven van Margaretha Agatha van de Poll, weduwe van Jan Trip. Uit de betrokken transportakte blijkt dat zij Meershoef op 29 september 1777 voor f15900 verkochten aan mr. Johan Cornelis van der Hoop te Amsterdam.

Jan Trip, die tot zijn dood eigenaar was van de hofstede Roosenbeek, eveneens gelegen onder Velsen, was in 1772 gestorven. Een tijdgenoot te

Amsterdam memoreert dit overlijden in zijn dagboek als volgt: *'Elf dito (februari) is de Wel Ed. Gestr. Heer Mr. Jan Trip, oudt scheepen deser stad overleeden, sijnde geweest een seer hubs, goetaardig, vrindelijk mens, in sijn tijd een groot liefhebber van de jagt; laat een blinde vrouw naar'*. Bij gebrek aan voldoende gegevens heeft het weinig zin, zich af te vragen of Jan Trip beide buitenplaatsen in zijn bezit heeft gehad. Erg waarschijnlijk lijkt dat evenwel niet.

De nieuwe eigenaar, mr. Johan Cornelis van der Hoop, die in die tijd secretaris was van de Sociëteit van Suriname te Amsterdam, behield de plaats, waarop hij waarschijnlijk het zojuist genoemde herenhuis liet bouwen, tot 1782. Toen verkocht hij – intussen Raad en Advocaat-Fiscaal ter Admiraliteit te Amsterdam geworden – het buiten aan de Velsler predikant Daniel van Diepen en verwierf zelf enige dagen later het aan de zuidkant van het dorp gelegen Meervliet. Van der Hoop bekleedde zijn hoge functie bij de Admiraliteit tot de Bataafse omwenteling in 1795. Het revolutionaire bewind, dat aan de macht kwam toen de Fransen ons land binnenkwamen, onthief hem, als typische

Meershoef kort na 1842. Pieter Elias was toen overleden en de plaats behoorde aan zijn dochter Margaretha Levina. Geheel rechts ziet men de theekoepel, van waaruit men een goed gezicht had op het voorbijgaande verkeer op de Heereweg

MEERSHOEF.

vertegenwoordiger van het oude regiem onmiddellijk van zijn functie en liet hem zelfs arresteren.

Men stelde hem echter al spoedig weer in vrijheid. Hij had het geluk dat de omwenteling in ons land een rustig en gematigd karakter droeg. Onder de revolutionairen was geen meerderheid te vinden voor het in werking stellen van het 'scheermes der Franse revolutie', de guillotine.

In november 1813 deed Van der Hoop, die toen al 71 jaar was, weer van zich spreken door de leiding op zich te nemen van het voorlopige bewind, dat in Amsterdam, na het vertrek van de belangrijkste Franse autoriteiten, het bestuur van de stad op zich nam. Ook daarna bleef hij, ondanks zijn hoge leeftijd, nog actief in overheidsdienst. Hij besloot zijn carrière als Minister van Marine, welke functie hij bekleedde tot hij in 1825 op 82-jarige leeftijd overleed.

Meershoef werd in 1793 door de erven van ds. Van Diepen voor f18000 verkocht aan de Amsterdammer Johannes Haas. Bij de volgende verkopen, die plaats vonden in 1802 en 1806, deed zich waarschijnlijk de invloed gelden van de malaise in de Franse tijd. In 1802 veranderde de plaats twee keer van eigenaar voor resp. f12060 en f8000. Voor eveneens f8000 werd Meershoef in 1806 eigendom van Agnes Maria Geelvinck, weduwe van Daniel Hooft Gerritsz. van Vreeland. Daniel Hooft was tijdens zijn leven eigenaar van de zeer grote buitenplaats Velserbosch, waarvan het huis zich ongeveer op de plaats bevond waar nu de Noordersluis ligt. Zijn weduwe, die zonder kinderen achterbleef, gaf er waarschijnlijk de voorkeur aan na de dood van haar man te beschikken over een wat kleiner buiten: op de dag dat zij Meershoef kocht, deed zij Velserbosch van de hand voor het aanzienlijke bedrag van f80000.

Een aantal jaren later is Meershoef in het bezit van Pieter Elias Pietersz., die woonachtig was te Amsterdam, aan de Herengracht no. 501. Hij was getrouwd met de zeer rijke Suzanna Isabella Hoeufft, een dochter van Margaretha Levina Geelvinck, die vrouwe van 'Velsen en de Zandpoort' was. Deze was de enige zuster van de genoemde Agnes Maria Geelvinck. Het ligt nu voor de hand het vermoeden uit te spreken, dat Meershoef daarvoor mettertijd is overgegaan in eigendom van de vrouw van Pieter Elias.

Het buiten had toen nog een bescheiden omvang: het besloeg nog geen drie hectare. In 1842 vergrootte Elias zijn bezit evenwel aanzienlijk door de aankoop van het fraaie en omvangrijke buiten Watervliet, waarvan hij het huis met het erf en de tuin, ter grootte van circa elf hectare, verhuurde aan zijn zwager J. J. van Voorst, predikant te Amsterdam. Later werd Van Voorst eigenaar van dit gedeelte.

In het gezin Elias hadden zich intussen tragische gebeurtenissen voorgedaan. Zijn vrouw en kinderen waren allen door hun zwakke gestel zeer vatbaar voor tering (tuberculose). In 1835 en 1836 verloor Pieter binnen achttien maanden achtereenvolgens zijn oudste zoon, zijn vrouw, zijn tweede zoon en zijn jongste zoon. Drie andere kinderen waren reeds eerder op jeugdige leeftijd aan dezelfde ziekte gestorven. Alleen zijn dochter Margaretha Levina bleef voorlopig gespaard voor de slopende kwaal.

Pieter Elias sloot in 1837 een tweede huwelijk

met Susanna Catharina Six, waaruit evenwel geen kinderen voortkwamen. Na zijn overlijden in november 1842 bleef zijn enig overgebleven kind, dat toen zeventien jaar oud was, met haar stiefmoeder, met wie ze het erg goed kon vinden, zomers op Meershoef wonen en 's winters te Amsterdam. Tien jaar later bezweek Margaretha Levina echter aan dezelfde ziekte, waaraan haar moeder en al haar broers en zusters waren gestorven. Zij liet, als enige erfgename van haar vader, een vermogen na van meer dan twee miljoen gulden. Het vruchtgebruik van de vaste goederen, die voor het grootste deel onder Velsen gelegen waren, kwam levenslang aan haar stiefmoeder. Na diens overlijden in 1863 werden deze bezittingen, met een omvang van ruim 263 hectare, in het logement De Prins te Velsen in veiling gebracht. De opbrengst ervan bedroeg meer dan een half miljoen gulden. De catalogus die naar aanleiding van deze veiling werd samengesteld, geeft een groot aantal interessante bijzonderheden over het bezit dat in verschillende kavels werd verkocht. Meershoef vinden we er als volgt in beschreven:

'De Hofstede MEERSHOEF, met derzelver hechte, sterke, weldoortimmerde, goed onderhouden, zeer logeable Heerenhuizinge, zeer fraaije Koepel, Tuinmanswoning, ruim Koetshuis, Paardenstalling en Oranjerie, extra vruchtbare Moes- en Broeituinten, Persiken-, Abrikozen- en Druivenkisten, exquisite Boomgaarden en Vruchtboomen, Zware hoog opgaande Boomen, welig groeiend Hakhout, een Stuk best Wei- en Teelland, alles staande en gelegen even buiten en benoorden het dorp Velsen aan den Heeren- of Straatweg van Haarlem naar

CATALOGUS
DER
HOFSTEDEN MEERSHOEF,
MET DERZELVER BOERENWONING EN OPTREK,
MET TWEEDE OEFENINGEN BOOR VAN
WATERVLIET,
DER
3 BOEREN- EN 1 ARBEIDERSWONING,
HOOG OPGAANDE BOOMEN
EN
BEST HOEI-, WEI-, TEEL- & BOSCULANDEN,
geligt op de Meershoef, de Buitendijk en des Paterkooptuik, onder Velsen,
gemiddelt ter grootte van
245 BUNDERS 87 ROEDEN 94 ELLEN
op een gedeelte van den Kleinen Houtweg van de daarop staande,मारुलर extra coars, EIKEN BOOMEN,
VOOREN
10 BUNDERS 40 ROEDEN 70 ELLEN
Wei-, Hoi- en Teellanden,
geligt onder de Grammeten Schoote, Coelsteun en Linnen,
in de Oefening in het Lagerland "de Buis" te Velsen.
aangetrokken tegen Vrijdag 7 en Zaterdag den 8 Augustus 1863,
des voormiddags ten 10 ure,
ten overzichte van den Notaris G. SCHREUDER te Velsen, bijzitting, alsmede bij de Makelaars B. LANGERHUIZEN en L. DE BULL te Amsterdam, J. VAN DER VLIET en N. WAALWIJN te Haarlem en C. STOMPPIJUS te Beverwijk, waartoe inschrijving en den Oeffening op twee vanoverge, tegen betaling van 25 Grote schel te behouven zijn
De eenzame gaderen zijn alle verhalven te beletten van des meesters 10 van 's maandags 4 ure, waartoe men zich verrijgt bij den Tuinman van de Hofstede Meershoef en bij de boerders der Woning.
100 Bode- en Stondschrift van Met 9 Meershoef te Haarlem.

Titelblad van de veilingcatalogus, waarin een overzicht wordt gegeven van de goederen uit het bezit Elias, die in 1863 in 'De Prins' onder de hamer werden gebracht

Het in 1908 gebouwde huis van notaris Boerlage. Daarvoor woonde hij in het iets ten noorden van het kanaal, aan de Wijkerstraatweg gelegen huis Meerzicht

Alkmaar en aan den achterweg, opleverende de fraaijste vergezigten; zijnde gesitueerd als volgt: Aan den straatweg bevinden zich twee ijzeren inrijhekken tusschen een gemetseld muurtje voorzien van ijzeren kettingen, leidende door eene Lindenlaan naar de Heerenhuizinge; bij het inkomen eene met marmer bevloerde en gestukadoorde Vestibule en doorlopende Gang naar de achterdeur; aan de regterzijde der Vestibule eene zeer ruime Zijkamer met marmere Schoorsteenmantel, fraaij behangen, geschilderd en geplafonneerd; verder aan de regterzijde van den Gang een Trapje afgaande, eene Dessert- eene Kantoor- en eene Mangelkamer, met Secret en vele Kasten; daarachter eene Knechtskamer met Bedstede; aan de linkerzijde der Vestibule, eene roijale Zijkamer met marmere Schoorsteenmantel, zeer net behangen, geschilderd en geplafonneerd, door eene deur toegang

gevende tot eene niet minder ruime, nette en geplafonneerde met schoorsteen voorziene Binnenkamer, door eene deur in gemeenschap met den Gang; uit die kamer eene Trap, opgaande, eene zeer nette behangen en geschilderde Logeerkamer; uit de Vestibule eenen Trap opgaande eene groote Logeerkamer en in gemeenschap door eene deur eene groote Slaapkamer, een Kabinetje met Secret en eene kleine Slaapkamer, een Portaal met vaste kast, alles zeer net geschilderd, behangen en van kasten en vele gemakken voorzien; van uit het Portaal eene Trap opgaande naar ruime Zolders met afgeschoten Kamertjes en vijf Slaapplaatsen; in den Gang onder den Trap een ingang naar eenen ruimen Kelder, verder eene Keuken met Fornijs, Oven, vaste Kast en Regen- en Welwaterspomp, eene Dienstboden Eetkamer, uitgang hebbende op eene afgesloten binnenplaats, waarop Boen- en Vaathokken.'

Het huis werd ter veiling gekocht door de predikant van Velsen, Arnoldus Hoffman, die er ook ging wonen. Twee jaar later begon men met het graven van het Noordzeekanaal, dat dwars door de terreinen van de buitenplaats heenliep. Omstreeks 1900 was het herenhuis, dat op de noordelijke hoek van de Stationsweg en de Meervlietstraat stond, nog in gebruik als postkantoor. In 1907 werd het gesloopt om plaats te maken voor een nieuw kantoor van de PTT.

Weer een jaar later liet notaris W. Boerlage op de fundamenteën van het intussen afgebrande hotel Appeldoorn, dat op de zuidelijke hoek van de genoemde wegsplitsing stond, een kantoor benevens woonhuis bouwen, waarin hij een gevelsteen liet aanbrengen met het opschrift Meerschoef. Toen dit huis in 1964 met het oog op de verbreding van het Noordzeekanaal moest worden gesloopt, heeft men de gevelsteen overgebracht naar een nieuw notariškantoor, met woonhuizen, dat in 1962 werd gebouwd aan de De Savornin Lohmanlaan 1-3.

12 - Postkantoor te Velsen

13 - Huis van J. F. Savornin Lohman

Het huis Meerschoef in het begin van deze eeuw, toen het dienst deed als postkantoor. De voor het huis langs lopende Heereweg, die nu als Meervlietstraat bij het kanaal doodloopt, sloot vroeger in noordelijke richting aan op de Wijkerstraatweg in Velsen-Noord

Meervliet van de zeventiende eeuw tot 1927

'Meervliet, de lustplaats van den Edelen en Groot-achtbaren heer en Mr. Lukas Trip, Burgemeester der Stadt Amsterdam en Raet ter Admiraliteit aldaer, van den Heerenwegh af in te zien, die hier ter plaetze maer ruim hondert roeden ver van den oever van het Wykermeer gelegen is. weshalven deeze hofstede een onbedenkelyk ruim en vermakelyk gezicht langs en over het zelve Meer geniet'.
(Het Zegenpralent Kennemerlant, ca. 1730)

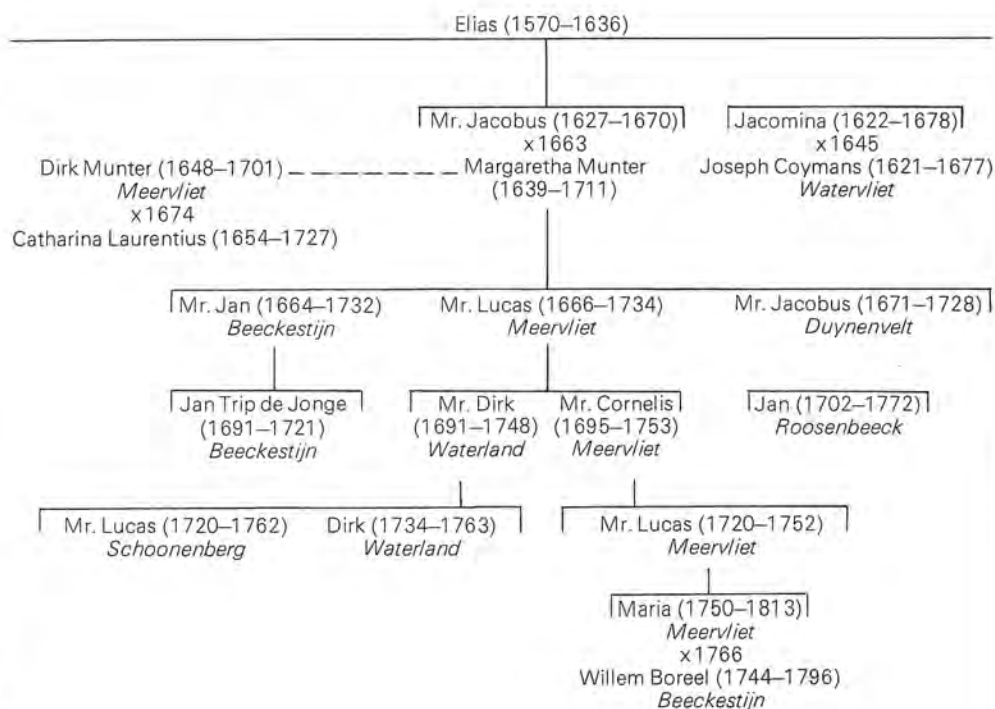
De buitenplaats die deze 18de-eeuwse schrijver op het oog heeft lag direct ten zuiden van het dorp, in de zogenaamde 'Klaterbuurt'. Het is duidelijk dat Meervliet, evenals Meershoef, zijn naam te danken had aan de ligging aan het Wijkermeer. Het woord 'vliet' zal ontleend zijn aan de Lievendaalse beek, die nog in de vorige eeuw vanuit de duinen langs de plaats stroomde, vervolgens met een duiker onder de Heereweg werd doorgeleid en tenslotte uitmondde in de Velser haven.

Voorzover wij weten was de eerste eigenaar van de buitenplaats Louys Trip, achtereenvolgens koopman 'in waepenen, geschut, cogels & amonitie van oorlog', mede-eigenaar van een geschutgieterij en een ijzermijn in Zweden en handelaar in ijzer en koper, met welke activiteiten hij een vermogen van meer dan een miljoen gulden bijeen wist te brengen, waardoor hij een van de rijkste mannen van Amsterdam werd. Samen met zijn broer Hendrick liet hij in 1665 het schitterende 'Trippenhuys' aan de Kloveniersburgwal bouwen, waarvan hij de noordelijke en zijn broer de andere helft bewoonde. Hij kocht Meervliet in 1681, toen hij al 75 of 76 jaar oud was. Enige tijd na zijn overlijden, vermoedelijk omstreeks 1692, is zijn hofstede in handen gekomen van mr. Dirk Munter. Door diens weduwe kwam Meervliet weer terug in de familie Trip: bij haar overlijden in 1727 liet zij de plaats na aan de Amsterdamse burgemeester Lucas Trip, een achterneef van de 'kanonnenkoning' Louys en een neef van Dirk Munter.

Een rijmstuk uit 1728, dat wij nu ervaren als hinderlijke pluimstrijkerij, vertelt over plaats en eigenaar onder meer het volgende:

*'ô Meervliet! gy verstrekt een parady's voor 't oog,
Om d'ed'len Trip in al zyn zorgen te verkwikken,
Die nooit geen dag, ja geen der weinigste oogeblikken
Verslyt, dan in de zorg tot welzyn van den staat.'*

De familie Trip schijnt een zwak voor Velsen gehad te hebben. Uit het hierbij gaande — onvolledige — overzicht blijkt, dat ook verscheidene andere leden van het geslacht buitenplaatsen in Velsen in hun bezit hebben gehad.

Overzicht van de relaties tussen leden van het geslacht Trip, met vermelding van de buitenplaatsen die zij te Velsen in hun bezit hebben gehad

Huize Meervliet omstreeks de eeuwwisseling

We willen niet van hen allen in extenso de levenswandel beschrijven. Men kan dienaangaande alle gewenste inlichtingen putten uit het werk van J. E. Elias, De vroedschap van Amsterdam. Bij wijze van illustratie zullen we slechts een uitzondering maken voor de reeds genoemde Lucas Trip. De leden van het geslacht Trip, en dus ook Lucas, genoten in die tijd te Amsterdam een zeer bijzondere voorkeursbehandeling. Volgens onderlinge afspraken verdeelde de kleine groep van vooraanstaande regentenfamilies de winstgevende ambtelijke functies onder elkaar, waardoor alle telgen verzekerd waren van de voor het voeren van een hoge levensstaat noodzakelijke ruime inkomsten. Door voortdurend onder elkaar te trouwen hielden zij de familiekring gesloten, wat de macht en kapitaalvorming slechts ten goede kwam. Lucas Trip bekleedde in zijn leven te Amsterdam de volgende ambten, die hem de gewenste emolumenten in ruime mate deden toevloeien; Commissaris, Schout, Burgemeester, Raad ter Admiraliteit, Directeur van de Levantse handel, Regent van het Dolhuis, Kerkmeester van de Zuiderkerk, Kapitein der Burgerij, Kolonel, Postmeester van het Hamburgs 'postcomptoir', Commissaris van de Wateren en Kanalen te Amsterdam en Superintendent van de Laken Venthal. In zijn gewone doen was hij koopman op Italië en de Levant.

Zijn achterkleindochter Maria Trip, die op 16-jarige leeftijd trouwde met Willem Boreel, de oudste zoon van mr. Jacob Boreel Jansz., in die jaren eigenaar van het naburige Beekestijn, was de laatste telg uit het geslacht Trip waarvan de naam met Velsen verbonden is. Willem Boreel verkreeg in 1778, bij de dood van zijn vader, Beekestijn en het aangrenzende Hoogergeest. Het had voor hem en zijn vrouw dus weinig zin om ook nog het veel kleinere Meervliet aan te houden. Toch duurde het nog tot 1782 voor zij besloten tot verkoop van de buitenplaats. Een deel van Meervliet, waaronder het huis, verkochten zij in januari van dat jaar aan

Hendrik Kromhout, timmerman en tevens schepen te Velsen, voor een bedrag van f10 000. Deze kocht de plaats klaarblijkelijk met speculatieve bedoelingen. Hij werd in deze verwachtingen niet teleurgesteld: nauwelijks twee maanden later deed hij zijn zojuist verworven bezit, ter grootte van bijna vier hectare, met f6000 winst over aan mr. Johan Cornelis van der Hoop, die wij reeds bij Meershoef hebben leren kennen. Een ander gedeelte van de buitenplaats, 'met boomgaarden, bosschen, plantagien ... en een stuk bosch genaamd Lievendaal', in het geheel eveneens bijna vier hectare groot, verkocht het echtpaar Boreel aan Archibald Hope, telg uit een bekend bankiersgeslacht, die er zijn buitenplaats Waterland mee vergrootte. In dit stuk bevond zich ook een vinkenbaan.

Tenslotte deden zij nog 'een gedeelte van een bosch, agter Velserbeek met deszelfs cabinetten of zitbanken', ook al ongeveer vier hectare groot, over aan Johann Goll van Franckenstein, eigenaar van Velserbeek.

Het geven van een opsomming van de eigenaren die na Van der Hoop over het huis Meervliet hebben beschikt, is een weinig boeiende aangelegenheid. Omdat hierover evenwel nogal wat misvattingen bestaan, laten we het lijstje, voorzover het uit kadastrale gegevens was te reconstrueren, toch volgen. Van der Hoop heeft Meervliet later vermoedelijk ter beschikking gesteld van zijn oudste dochter, die gehuwd was met mr. Jan Clifford. Na diens overlijden in 1823 wordt de plaats verkocht aan W. F. Mogge Mulman. Deze liet zowel het huis als de stal aanzienlijk vergroten. In 1849 verkocht Mogge Mulman het buiten aan Ernest Louis baron van Tuyll van Serooskerken, die toen eigenaar van Velserbeek was. Waarschijnlijk door vererving kwam Meervliet in 1870 aan Otto Jan Herbert graaf van Limburg Stirum en Ernest Louis graaf van Limburg Stirum. Deze verkochten Meervliet in 1874 aan Cornelia Adriana Boreel, douairière van Hugo baron van Zuylen van Nyevelt. Drie jaar later wordt de plaats eigendom van Jhr. Jacob Willem Gustaaf Boreel van Hogelanden, die er ook enige tijd verblijf heeft gehouden, maar na het overlijden van zijn moeder, in 1892, op Waterland is gaan wonen.

Meervliet werd, evenals Beekestijn, dat Jhr. Boreel ook in zijn bezit had, gedurende enige tijd verhuurd. Door de veranderde tijdsomstandigheden werd het onderhoud van de buitens een te kostbare aangelegenheid. Dit verklaart waarom Jhr. Boreel er in 1926 toe overging Meervliet te verkopen aan H. van Oudshoorn, aannemer te Velsen. Deze liet het oude huis slopen en bouwde er de rij nu nog bestaande villa's. Het inrijhek en het tuinhuis zijn tot nu toe gespaard gebleven. De naam van de buitenplaats bleef bewaard in de Meervlietstraat, die vroeger de hoofdstraat van het dorp en de belangrijkste verkeersader voor het doorgaande verkeer vormde.

Meervliet in de dagen dat het eigendom was van de Amsterdammer mr. W. F. Mogge Mulman

DE HOOFSTEDEN MEERVLIET

DE HOFSTED E WATERLAND

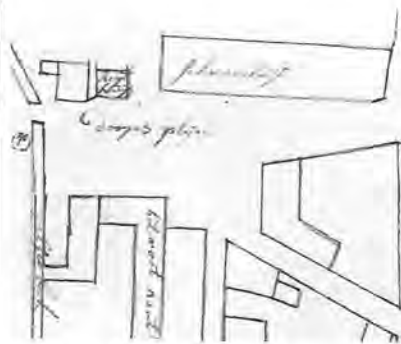

DE HOFSTED E BEECKESTIJN

De hofstede Waterland, die aan het vroegere Meervliet grenst, staat met de achterzijde naar de weg toegekeerd. Het is een van de weinige buitens in Kennemerland die nog in particuliere handen zijn. De plaats wordt bewoond door F. C. H. baron van Tuyl van Serooskerken en zijn echtgenote M. E. gravin van Limburg Stirum

Het naast Waterland gelegen Beekestijn, dat dankzij een algehele restauratie weer in oude luister is herrezen, was een van de meest representatieve buitenplaatsen van het Amsterdamse regentenpatriciaat. Het buiten werd in 1952 eigendom van de gemeente Velsen, nadat het meer dan twee eeuwen in het bezit van het geslacht Boreel was geweest

's Gravenlust van de achttiende eeuw tot 1926

Detail van de brandweerkkaart van 1760 met de ligging van 's-Gravenlust in het centrum van het dorp

Resolutie van de schout, schepenen en welborenmannen van 2 november 1712 om tegen Jan de Graef van 's-Gravenlust te gaan procederen omdat deze zonder toestemming een schuur tegen het rechtshuis had gebouwd

De naam van de buitenplaats 's-Gravenlust spreekt al generaties lang tot de verbeelding van de Velsenaren. Hoewel zo'n vijftig jaar geleden het kleine herenhuis verdween, doet nu nog de overlevering in het dorp de ronde, dat het buiten ooit in het verre verleden heeft toebehoord aan een graaf. Daarbij wordt zelfs één van de graven van Holland niet uitgesloten.

De eerste feitelijke gegevens in het verpondingsregister van Velsen uit 1704 zijn wat dat betreft ont-nuchterend.

Op de plaats later aangeduid als 's Gravelust of Schravenlust' stonden namelijk volgens dat register twee huizen, in eigendom toebehorende aan ene 'Pieter de Graef'!

Pieter de Graeff werd geboren te Amsterdam op 15 augustus 1638. Hij huwde op 11 april 1662 met Jacoba Bicker, dochter van de Amsterdamse koopman dr. Jan Bicker de bouw- en hofstede Akerendam te Beverwijk.

Hij droeg de titel van Vrijheer van Zuid-Polsbroek, welke heerlijkheidstitel zijn grootvader Jacob Derckz. de Graeff, eens eigenaar van de hofstede Soestdijk bij Baarn, in 1610 had aangekocht. Voornoemde Pieter woonde als zakenman op de Heerengracht te Amsterdam. Hij was een voornaam ossenweider (fokker) en bekleedde daarnaast functies als bewindhebber van de Oost-Indische Com-

pagnie en schepen van Amsterdam.

In 1674 werd zijn vermogen aangeslagen voor f130.000,—.

Sinds 1684 was hij eigenaar van de hofstede Valkenburg onder Heemstede en had dus rond 1704 bezittingen te Velsen.

Hij stond bekend als een man 'van sacht en beleefte humeur', en stierf op 3 juni 1707.

Na zijn overlijden kwamen de bezittingen te Velsen op naam van zijn zoon mr. Jan de Graeff, Vrijheer van Zuid-Polsbroek en Heer van Purmerland en IJpendam. Het laatste deel van zijn titel behoorde oorspronkelijk toe aan zijn zwakzinnige, ongehuwde broer Cornelis.

Tussen 1704 en 1734 werden beide eerdergenoemde huizen samengevoegd, vergroot en verbouwd tot een 'heerehuysinge', aangeduid met de fraaie en originele naam van 'S Gravelust'.

De op 29 oktober 1673 geboren Jan de Graeff stierf reeds op 40 jarige leeftijd. Uit zijn huwelijk met Joanna Hooft werden 3 kinderen geboren, te weten: Jacoba Adriana, Gerrit en Alida Johanna. Bij het overlijden van Joanna Hooft in 1738 kwam 's-Gravenlust op naam van haar oudste dochter Jacoba Adriana.

Deze verkocht de hofstede op 31 oktober 1742 voor f8400,— aan de Amsterdamse koopman Henrick Tersmitten, Heer van Spaland. De Tersmitten's waren sinds 3 maart 1699, door aankoop voor f16.500,—, eigenaars van de hofstede Velserbeek. Met uitzondering van de periode tussen 1781 en 1802, zouden beide aangrenzende buitenplaatsen vanaf 1742 gedurende meer dan 150 jaar dezelfde eigenaar kennen.

In het verpondingsregister van 1752 wordt het bezit als volgt omschreven: 'een heere huysinge, stallinge en wagenhuys op 's Gravelust, met 290 roeden boomgaard, moestuyn enz.' Daarbij staat de aantekening, dat het herenhuis in 1744 een vergroting onderging.

In 1762 werd 's Gravenlust overgeschreven op naam van Vrouwe Anna Scheltes, weduwe van Abraham van Hoboken, die op haar beurt de buitenplaats in 1766 doorverkocht aan de Velsertimmermansbaas en aannemer Barent Kromhout. Even stond het huis in dat jaar op de nominatie om als diaconiehuys te worden ingericht. De kerkeraad van de hervormde gemeente Velsen besliste echter anders.¹ In de jaren 1768 en 1770 werd het huis opnieuw vergroot.

Na het overlijden van Kromhout op 9 september 1783 verkocht zijn weduwe de 290 roeden boomgaard en moestuin van 's-Gravenlust aan Johan Goll van Frankensteyn sr., die in 1781 de nieuwe eigenaar van Velserbeek was geworden.

Het 'herehuys enz. zijnde een gedeelte van 's Gravelust'

¹ zie het hoofdstuk over het diaconie-weshuis.

~~De Heer Jan de Graaf
 Jacoba Dorian de Graaf
 1721 De Heer Hendrik Jansz~~

N. deze g. kelepote hier na te geboort

	N: 167 een keere kuydinge Seillinge weghen hant	op schraevenlast	4	5	-
1721 B	2 20 twee hondere Streeghen Roeten de boorngaard	op s. spavelast	2	0	14
	vijf hondere Roeten ghog. van de Meeuwge met	jaar 1730	4	10	-
1743 C	1	1000 Grensclaantje van f. 108	4	5	8
	1744 by voor gemeld op de it N: 167 ghevoert		1	10	-
	Transport van hier nevent		2	8	8
1744 D	51 3 50	de Marcus	3	6	4
1744 E	50 3 50	het Wyk. op Zee orlagentje	1	4	5 8
1744 F	51 3 50	shijde van Drijnde Profersse	1	2	10 -

Beschrijving van de bezitting 's-Graven-
 lust in het verpondingsregister van Velsen
 van 1734. De verponding was eertijds een
 belasting op vaste goederen

² zie het hoofdstuk van Rechthuis tot Raadhuis.

Doorkijk vanuit de Meervlietstraat in de Zuiderdorpstraat ca. 1907. Op de achtergrond 's-Gravenlust met de daarvoor gebouwde cachots

Deze in 1968 gefotografeerde ommuurde tuinen en de aansluitende bijzonder brede panden Torenstraat 11-17 zijn de laatste overblijfselen van 's-Gravenlust. De muur is waarschijnlijk gebouwd in het begin van de 19e eeuw door de toenmalige eigenaar van Velserbeek en 's-Gravenlust, Johan Goll van Frankensteyn

lust' werd eigendom van de erven Jan Rijperman. *'Een Stallinge en Wagenhuys, zijnde een gedeelte van 's Gravelust* kwam op naam van haar zoon Hendrik Kromhout. *Twee woonhuysen, zijnde een gedeelte van 's Gravelust'* bleven op naam van Geertje van Koot, weduwe van Barent Kromhout. Eén van deze huizen aan de noordzijde van 's Gravenlust aan de Kerkweg werd geamoveerd, waarvoor in de plaats twee nieuwe huizen werden gebouwd. Het andere huis verkocht zij in 1802 aan ene Dirk Schoon.

In datzelfde jaar werd Johan Goll van Frankensteyn jr. eigenaar van het herenhuis 's-Gravenlust en de twee daarnaastgelegen nieuwe woonhuizen. Na de hernieuwde hereniging van beide buitenplaatsen viel er een stilte rond 's-Gravenlust. Het kleine herenhuis werd door de opvolgende eigenaren van Velserbeek verhuurd als woonhuis of gebruikt als werkplaats.

Eén van de laatste bewoonsters was mevrouw J.

Apetz-Los, die, zij het tevergeefs, onvermoeid in de kelders heeft gezocht naar een onderaardse gang tussen 's-Gravenlust en Velserbeek. Volgens de overlevering zou deze gang ooit hebben bestaan. Mevrouw Apetz was ook in het bezit van een zalf, zwart voor zweren en rood voor algemeen gebruik, die zeer goed stond aangeschreven en bekend was onder de naam van *'de zalf van Hogelanden'*. Het recept zou namelijk afkomstig zijn van de familie Boreel van Hogelanden van de buitenplaatsen Waterland en Beekestijn.

In 1907 kocht de gemeente Velsen² *'het gebouw, genaamd 's-Gravenlust, met kelder, erf en grond, staande en gelegen in het dorp Velsen, naast en achter het erf, waarop het gemeentehuis staat'* van de toenmalige eigenaar F. W. C. H. baron Van Tuyll van Serooskerken voor f 4.500,—. De snelle groei van de gemeente maakte uitbreiding van het naastgelegen raadhuis noodzakelijk. 's-Gravenlust kreeg daarbij de bestemming van congiergewoning. Het front van het herenhuis werd daarbij geschonden door de bouw van 3 cachots. Het roemloze einde van huize 's-Gravenlust kwam in 1926. In dat jaar werd het gebouw met twee aangrenzende percelen, te weten het snoepwinkeltje van 'koude' bakker De Bruin en het kruidenierswinkeltje van Kloek, afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe rechtervleugel van het raadhuis. Wat thans nog rest van 's-Gravenlust zijn de aan de noordkant van het voormalige raadhuis gelegen panden Torenstraat 11-17 en de moestuin achter de muur aan de noord-westkant van het dorp.

De dorpsbrandspuit van 1760 tot 1763

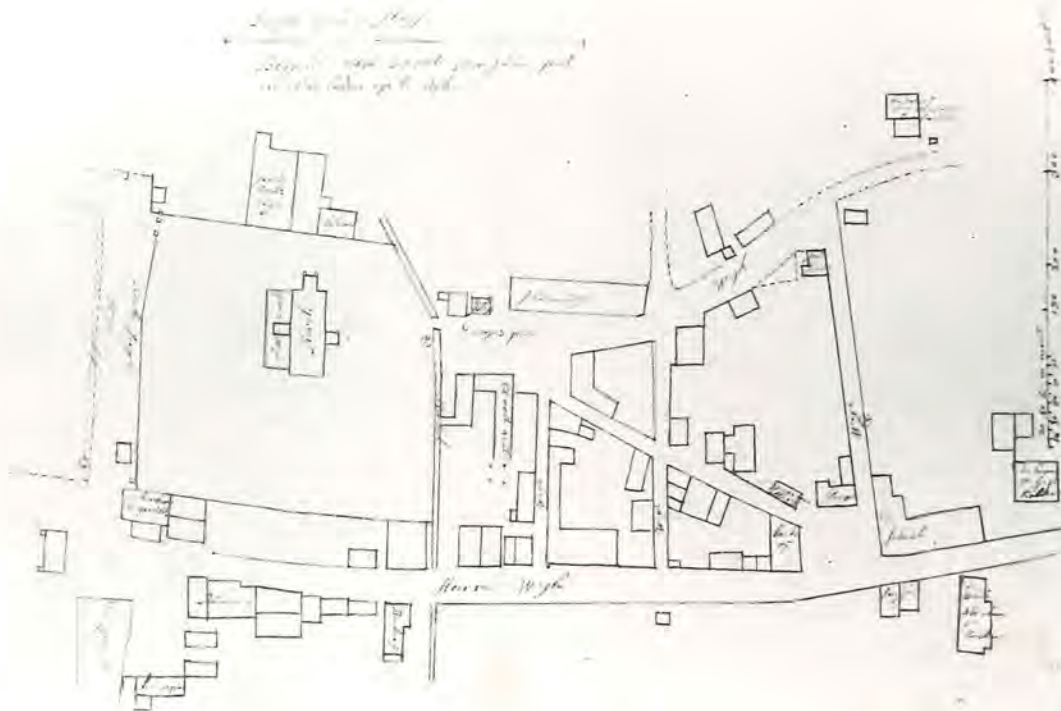
In 1712 werd op verzoek van de meeste bewoners van de Velskerkerbuurt een waker aangesteld, die bij nacht met een ratel zijn ronde moest doen ten einde inbraakpogingen zoveel mogelijk te vrijdelen, branden te voorkomen en beginnende branden te signaleren. Het voorkomen van brand plachten de nachtwakers in die tijd in het algemeen te bereiken door tijdens de eerste ronde luidkeels te waarschuwen met de kreet: *'Tien uur heit de klok, bewaar je vuur en kaarsje wel'*.

Brand betekende, zeker vroeger, rampspoed. Door het ontbreken van schadevergoedingen uit afgesloten brandverzekeringen en van effectieve bestrijdingsmiddelen waren door brand getroffen, minder gesitueerde dorpelingen veelal aangewezen op de bedeling.

Brand hield ook een levensgroot gevaar in voor de omwonenden zodat de bestrijding daarvan een burenplicht was. Die plicht bestond uit het doorgeven van emmertjes water en trachten te redden wat er te redden viel. Ongetwijfeld deed toen ook de in onze tijd veel gehoorde zeggwijze opgeld

'voorkomen is beter dan blussen'. Desondanks was het in 1757 opnieuw raak. Het uitbreken van een grote brand in dat jaar was voor schout en schepenen aanleiding te constateren, dat *'veelen van onse inwoonders seer agteloos sijn om op onbequaame plaatsen te vuuren en te stooken'*. Met voorweten en goedvinden van de ambachtsheer Mr. Nicolaas Geelvinck vaardigden zij op 28 juli 1757 de maatregel uit, dat alleen mocht worden gestookt *'op bequaame haardsteeden, dewelken van steen en kalk gemaakt zijn, op de boete van twee en vijftig stuivers ten behoeve van de Schout'*.

Opdat niemand zou kunnen zeggen van dit gebod geen kennis te dragen, werd het besluit van de pui van het rechthuis *'na voorgaande klokkegeklep aan den Volke gepubliceert'* en voorts door de bode in het ambacht aangeplakt. Brandpreventie is goed, maar de brandbestrijding zou veel beter kunnen. De burenplicht behoorde te worden omgezet in een van overheidswege georganiseerde burgerplicht, waarbij men de beschikking zou moeten hebben over de nieuwste bestrijdingsmiddelen. Dit

19e eeuwse flambouw bestaande uit een stok en een hanger waarop pekkransen werden bevestigd. Het attribuut behoorde tot de zorg van de 'lugter' of flambowdrager en voorzag de mannen aan de zuigpomp, die meestal ver van de brand bij de waterputten hun werk verrichtten, van licht

Plattegrond van het dorp uit 1760 aan de hand waarvan de lengte van de waterslang werd bepaald op 300 voet. Met deze slang kon met het bluswater uit de beek langs de Kerkesingel uit twee putten in de St. Engelmonds- of Velserbeek nabij het Diaconiehuis, de heul in de Heerewegh (Meervlietstraat) en een put in de weg bij de schout (Noorderdorpstraat) het hele dorp worden bestreken

Het wapen van Velsen

Het nu in gebruik zijnde gemeentewapen, ontworpen door Karel van den Sigtenhorst

Het lam op deze oude collectebus is wat schriël uitgevallen. Waarschijnlijk heeft de dorpsschilder zich indertijd met het aanbrennen van het wapen belast. Op de andere zijde van de bus prijkt het opschrift: 'Gedenck den armen van Velsen'

Bij Koninklijk Besluit van 24 december 1814 werd bepaald dat de Hoge Raad van Adel alle steden, dorpen, heerlijkheden e.d. zou oproepen om een aftekening te krijgen van de wapens die deze voerden. De Hoge Raad van Adel zou deze wapens dan officieel, bij diploma, dienen te bevestigen. Voor de dorpsbestuurders van Velsen was het verzoek blijkbaar niet eenvoudig te beantwoorden. De burgemeester lichtte de Hoge Raad in over de afbeelding van het Velser wapen, maar over de kleuren ervan deed hij geen mededeling. Zonder verder onderzoek te verrichten, stelde de Hoge Raad van Adel op 26 juni 1816 het wapen als volgt vast: *'zijnde van lazuur, beladen met een Agnus Dei, staande op een terras, alles van goud'*. Wanneer namelijk de gemeentebesturen in gebreke bleven bij het vermelden van de kleuren, schreef de Hoge Raad eenvoudig de kleuren van het Rijkswapen voor: lazuur (blauw) en goud. In het Agnus Dei, het Lam Gods, moeten wij een oud Christelijk symbool zien, namelijk het zinnebeeld van Jezus' zoenoffer. Christus is het lam dat ter slachtbank wordt geleid en daarmee boet voor de zonden der mensheid, naar het woord van Johannes de Doper: 'Ziet het Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld'. Het lam draagt een kruisvaan. Op het tegenwoordige wapen, maar ook

op afbeeldingen daarvan uit de 18de eeuw, treft men in de banier een Andreaskruis aan, een diagonaalsgewijs geplaatst kruis met gelijke armen. Andreas (Sint Andries) was een broer van Petrus en een van de apostelen van Christus. Volgens overlevering zou hij op een dergelijk kruis ter dood zijn gebracht.

Op de afbeelding van het Velser wapen in een 18de-eeuws handschrift prijkt in de vaan echter een rechtstandig, zogenaamd Latijns kruis. Dit lijkt beter in de symboliek van het wapen te passen dan het Andreaskruis. De arcering van dit wapen, dat omstreeks 1730 moet zijn getekend, zou volgens de nu geldende heraldische interpretatie, die trouwens reeds in de 17de eeuw werd toegepast, de volgende betekenis hebben: het wapen van purper, het lam en de kruisvaan van zilver en het kruis rood. In de Christelijke symboliek hanteert men het purper als de kleur van rouw, van boete. Wit (zilver) symboliseert waarheid, goedheid, liefde, geloof en goddelijke wijsheid, en rood drukt liefde, lijden en offer uit. In dit geval bestaat er dus een zeer aanvaardbare relatie tussen de kleuren en de voorstelling.

Op een groen geschilderde collectebus, aanwezig in het stadhuis, die mogelijk reeds uit de 17de eeuw stamt, staat het Agnus Dei ook afgebeeld. Het lam is hierop wit en de vaan is rood. Het kruis ontbreekt echter geheel.

Dan zijn er in het stadhuis nog twee Patriottenvaandels aanwezig uit 1785, waarop het wapen eveneens voorkomt. De kleuren zijn tamelijk verschromten, zodat zij niet met zekerheid vast te stellen zijn. De ondergrond is donkerblauw of zwart; het witte lam staat op een groen terras en draagt een rode vaan, waarin zich een wit Andreaskruis bevindt.

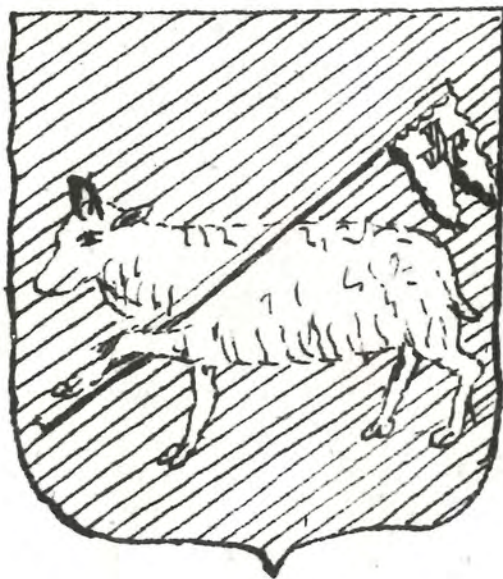
Onze voorlopige conclusie mag zijn dat er in het verleden onzekerheid heeft bestaan over de juiste kleuren van het Velser wapen. Misschien zat het dorpsbestuur daarom met de vraag van de Hoge Raad van Adel nogal in zijn maag en heeft het om die reden ter zake van de kleuren geen inlichtingen verstrekt.

Als er op dit ogenblik zekerheid bestond over de oorspronkelijke kleuren, zou het aanbeveling verdienen te trachten de vroegere kleuren in ere hersteld te krijgen. Vooralsnog ziet het er niet naar uit dat Velsen op korte termijn de Rijkskleuren in zijn wapen zal kwijt raken. Over de wijze waarop het wapen tot stand gekomen is, tasten wij geheel in het duister. Het Agnus Dei is een zeer oud Christelijk symbool en het is denkbaar dat er een verband bestaat met het feit dat Velsen een vroeg centrum van Christelijke activiteiten is geweest. Het bewijs hiervoor zal moeilijk geleverd kunnen worden.

Een van de Patriotten-vaandels uit 1785
 De uit een wolk voortkomende geharnaste arm, die een sabel draagt, is een zinnebeeld van wilskracht, eendracht en deugdzaamheid. 'Pro aris et focus' wil zeggen: 'Voor altaar (kerk) en haardstede'.
 Linksonder een detail van dit vaandel

In een handschrift van omstreeks 1730, vervaardigd door Gerrit Schoemaker, treffen we dit wapen van Velsen aan: een zilveren lam met dito kruisvaan, dat voorzien was van een rood Latijns kruis, op een veld van purper

De koemarkt 1735 tot 1930

Onder: resolutie van schout en schepenen van 23 maart 1735 tot het instellen van de koemarkten

Rechts: bekendmaking op 22 oktober 1769 door schout en schepenen van Velsen uitgevaardigd in verband met het heersen van een besmettelijke ziekte onder het rundvee

Rechtsonder: advertentie uit het Nieuws- en Advertentieblad voor IJmuiden, Velsen en Santpoort van zaterdag 30 maart 1912

Tweehonderd en veertig jaar geleden werden krachtens een resolutie van schout en schepenen van 23 maart 1735 in het dorp Velsen de eerste koemarkten gehouden. Eén koemarkt in het voorjaar op de zaterdag voor de Alkmaarse koemarkt (tweede woensdag in april) en twee in het najaar en wel op Sint Maarten (11 november) en Sint Cathrijn (25 november). Op de marktdagen waren de Heereweg en de oostelijk gelegen buurtweggetjes wegens het ontbreken van een marktplein vol met mensen en beesten. De koemarkten genoten tot ver in de omgeving grote bekendheid en waren voor het merendeels agrarische Velsen van grote betekenis.

De besmettelijke veeziekte die in 1769 de provincie Holland en Westfriesland teisterde, zal ongetwijfeld invloed hebben gehad op de koehandel. De Staten

van Holland en Westfriesland hadden namelijk beperkende maatregelen afgekondigd met betrekking tot de aan-, af- en doorvoer van vee. Bepaald was onder meer, dat een ieder die van plan was vee 'op publieque Markten en Verkoopingen te brengen of onder de hand te verkoopen' een gezondheidscertificaat moest tonen, afgegeven door de 'Magistraat of Regeering van de plaats, stad of provincie' van herkomst van het vee. Dat de toestand ernstig was blijkt uit de cijfers die op Velsen van toepassing waren. In oktober 1769 waren in 25 stallen of weiden waar de ziekte had toegeslagen, 101 runderbeesten van de 442 gestorven. De ziekte was hardnekkig, want tot 1780 treft men in het gemeentearchief maandelijkse opgaven aan van het aantal gestorven beesten.

Velsen bleef desondanks bij de boeren en veehandelaren in trek. Zelfs ten tijde van het Koninkrijk Holland van Lodewijk Napoleon (1806-1810), in een periode van een geweldige economische recessie, was er in Velsen op de drie jaarlijkse vee-markten een levendige handel. Dit blijkt uit een opgave van het gemeentebestuur aan de Landdrost van het departement Amstelland, gedateerd 12 juli 1808, naar aanleiding van de vraag hoeveel vee binnen Velsen werd verhandeld en wat de vervoersbestemming daarvan was. De letterlijke tekst van die opgave luidt als volgt:

'Het is moeijelijk om een juiste calculatie te maken hoeveel stuks Hoornvee onder de plaats verkogt worden tot binnenlandsch gebruik, aangesien hier jaarlijks gehouden worden drie vermaarde koemarkten, waar te saamen meer dan duizend stuks vee komen, en dikwils op dezelve veel negotie gedaan word door zuidhollandsche kooplieden van welke men niet weten kan, waar zij hetzelve vee na toe voeren, ook zijn eenige op- en ingeseetenen gewoon publieke verkoopinge van vee jaarlijks te houden, door welk een en ander men gerust mag stellen, dat er wel duizend stuks Hoornvee jaarlijks alhier verkogt word, waarvan ook verscheiden voor ingeseetenen van deze plaats zijn'.

In de jaren die volgden groeide het aantal plaatselijk te houden markten zelfs uit tot vier. Van der Aa schrijft in 1848 in zijn Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden over Velsen onder meer:

'Ook worden er vier voorname beestenmarkten gehouden, als de eerste den derden Zaterdag in April, den tweeden Zaterdag in November en de vierde den 25 November'.

De handel was ongekend groot. In het jaar 1852 bijvoorbeeld werden 2950 stuks hoornvee aangevoerd, die over de vier markten als volgt waren

Resolutie wegens houding van
de koemarkten te Velsen.

Schout & schepenen van Velsen hebben overloopen
en vastgeleest dat de koemarkten alhier in't voorjaar
te wel als in't najaar te worden gehouden. In't voorjaar
in't voorjaar werden de 1ste zaterdag voor de Alkmaarse
koemarkt, en in't najaar, als 23de maart onder overvoeren
op 2de Maarten & 25de Cathrijn. Aldus gedaan &
overloopen op den 23^{den} maart te Velsen den 23^{den} maart
1735

Alb. H. Kalker
J. van't Hof
J. van't Hof
Aldert van Tongeren

D. Meijer
A. van't Hof

M. van't Hof

Alb. H. Kalker

verdeeld : 17 april 275 stuks, 1 mei 250 stuks, 6 november 1825 stuks en 20 november 600 stuks. De betekenis van de veehandel voor Velsen werd door de gemeenteraad in zijn vergadering van 13 januari 1866 nogmaals benadrukt, door de wenselijkheid uit te spreken, dat de gemeente de beschikking zou moeten hebben over een terrein zoveel mogelijk in de nabijheid van het te graven Noordzeekanaal voor het aanleggen van een marktplein en andere werken in het belang van de gemeente. Als gevolg hierop werd een deel van de op 3 februari 1866 in veiling gebrachte gronden van de voormalige buitenplaats Meershoef aan de noordrand van het dorp voor f11.000,— aangekocht. Deze voor het marktwezen van Velsen verheugende ontwikkeling kreeg even een domper door het uitbreken in de loop van 1866 van de runderpest. De ziekte verbreidde zich vanuit Zuid-Holland snel in noordelijke richting. Van overheidswege werden allerlei maatregelen getroffen. Zo trok het rijk door het Noordzeekanaal een denkbeeldige lijn ten zuiden waarvan het houden van koemarkten verboden was en de aan-, door- en afvoer van vee en aan die bedrijfstak verwante voorwerpen niet of nauwelijks was toegestaan. Gelukkig was de ziekte, in tegenstelling tot 100 jaar daarvoor, in korte tijd bedwongen.

Ten aanzien van de aanleg van een goede marktplaats had de gemeenteraad op 23 september 1867 een commissie uit zijn midden benoemd. Die commissie had de taak een plan te ontwerpen tot het realiseren van een koemarktplein op het nieuw verworven terrein op Meershoef en het aanleggen van een verharde weg van de pasgebouwde stationshalte nabij 'de Goedkoop' naar en over de bedoelde koemarkt, met een uitweg op de Rijkstraatweg tussen de hofstede Meershoef, bewoond en toebehorende aan de predikant A. Hoffman, en het logement van J. J. Appeldoorn. Deze 'Grootte Straatweg over Meershoef', later Stationsweg genoemd, werd in 1869 inderdaad gerealiseerd. De zaak van de aanleg van een marktplein werd echter aangehouden. De kosten van dit project waren hoger dan men had gedacht en bovendien spraken enkele raadsleden hun twijfels uit over het rendement van zo'n markt. Van uitstel kwam afstel. De gronden van Meershoef werden

Belangrijke Voorjaarskoemarkt te Velsen.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente VELSEN vestigen de aandacht op de belangrijke Voorjaars-Koemarkten welke dit jaar zullen gehouden worden op Zaterdagen den 13 April en 4 Mei 1912.

Velsen, den 29 Maart 1912.
Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Burgemeester,
H. VER LOREN VAN THEMAAT.
De Secretaris,
TH. J. WIJNOLDY DANIËLS.

BEKENTMAKINGE.

Schout en Scheepenen der

Ambagts Heerlykheid VELSEN, adberteren by deesen allen en een iegelyk die zulks aangaat / dat ingevolge het Placaat van de Ed: Groot Mogende Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, in dato den 28 September 1769. ten Huize van den Secretaris dezer Heerlykheid, op de eerste Donderdag van ieder Maand, des Doozmiddags / zal werden gebaceerd ter aangebingen van het Rundvee, jong of oud / het welk in de afgelopen Maand / binnen het district van Velsen aan de besmettelijke ziekte is ziek geworden / gestorven / of gebeterd.

Dat voorts alle Vee-Houders in deze Heerlykheid, ten voorgesimelde dagen en tyd gehouden zullen weesen / na waarheyt op te geven het getal hunner Rundvee, jong of oud / het welk in de laatste afgelopen Maand door de besmettelijke ziekte is aangetast / en daar aan is gestorven / of daar van is gebeterd / op pene dat de Gebzeekige in nabolginge van het voorsz. Placaat / daar over telkens zullen verbeuren een boete van vyftig guldens.

En ten eynde de gerequireerde opgave telkens over eenkomstig / en omme de geordonneerde lyste daar up na bereysch als by het meergemelte Placaat werd geordonneert / zal kunnen worden gesozmeerd en gedaan / werden de voornoemde Vee-Houders gercommandeert by derselver te doene opgebinge telkens te obserbeeren :

Het geheele getal hunner Beesten, zoo oud als jong,
Hoe veel ziek geworden,
Hoe veel van de ziekte gestorven,
Hoe veel buyten de ziekte gestorven, of geslagt,
Hoe veel van de ziekte gebeterd,
Hoe veel die nog ziek zyn,
En hoe veel gezond gebleevne Beesten.

Wyers recomanderende alle en een iegelyk / in wiens Stal of Weyde de ziekte onder het Rundvee sig openbaart / dat de zulke zoo dya het hun lievelyk is of syn klan / en wel upterlyk binnen den tyd van twee-maal 24 uren daar na / het zelve zal moeten aangeben aan den Secretaris dezer Heerlykheid : En voorts tot een teelien dat de ziekte op syn Stal of in syn Weyde is / aan de gemeene Weg zal moeten stellen een opgericht teelien van een Planck / ten minste van een voet in het vierkant / vastgehegt aan een paal of staak / ten minste vier voeten up de grond staande / en wel secura in de grond geset / op pene van daar over by de nalarige te zullen verbeuren een boete van 100 Guldens.

En op gelyke boete het zelve opgericht teelien niet weg te neemen / als na verloop van vier weeken / dat in die Stal of Weyde geen Beest aan de besmettelijke ziekte gestorven zal zyn. Alles in conformité van het meergemelte Placaat.

En ten eynde een iegelyk zal weeten hoedanig sig te gedragen, ofte door onkunde niet komen te geraaken in schaade, zoo is dezen ten Regthuyze van Velsen gepubliceerd, en alomme in deeze Heerlykheid geaffigeerd, daar men gewoon is zodanige affixie te doen. Op den 22 October 1769.

In kennisse van my Secretaris.

J. V. KALKER.

Te HAARLEM, Gedrukt by *Michiel van Leeuwen.*

van jaar tot jaar als tuintjes verhuurd en bleken later als bouwterrein bijzonder in trek te zijn. In 1894 werd nogmaals een commissie ingesteld, die zich bezig moest houden met de vraag of er voor de jaarlijks ongeveer 2000 aangevoerde en verhandelde runderbeesten al dan niet een marktplein moest komen.

Bij bestudering van het commissierapport schrok de raad wederom terug voor de hoge kosten van het bestraten en het aanbrengen van hekken op het marktplein. Aan het plan de staanplaatsen te overdekken viel helemaal niet te denken. Zelfs het heffen van markt- of staangeld zou onvoldoende tegenwicht geven. Een minder kostbaar plan om op de markt zogenaamde 'ronde' bedden aan te leggen, ingezaaid met gras, waarop de koeien moesten staan en waar tussendoor de handelaren en het publiek konden lopen, vond eveneens geen genade.

Het terrein, dat aan de zijde van het postkantoor lager lag dan aan de kant van de gemeenteschool, zou daarvoor eerst met 5000 m³ zand moeten worden opgehoogd, waardoor het als bouwterrein te veel aan waarde zou verliezen. De aanleg van het marktplein was daarmee definitief van de baan. Het idee van het heffen van marktgeld had desondanks de meeste raadsleden wel aangesproken. Uit deze nieuw gecreëerde ontvangstopost konden voortaan de kosten van het schoonmaken van de straten na de markten worden bestreden. Het gevolg was dat voor de Velser koemarkt met ingang van 1896 voor het eerst in haar lange bestaan een marktgeld werd geheven van tien centen voor iedere koe, stier, os, vaars, pink, hokkeling of kalf. Het geld werd geïnd door een aantal ontvangers die als bewijs van betaling de beesten van een duidelijk kenteken voorzagen. Dat kenteken bestond uit een afdruk van het wapen van Velsen, aangebracht door een in menie gedoopt stempel of merkijzer.

Het niet doorgaan van de aanleg van een marktplein, de komst van de stoomtram waardoor de Rijksstraatweg in het dorp niet meer als marktplaats gebruikt kon worden en de heffing van marktgeld ondanks de klachten over de marktgelegenheid, bevorderden het marktbezoek bepaald niet. Het gemeentebestuur weet de teruglopende belangstelling vooralsnog aan de vermeerdering van het aantal veemarkten in de omgeving.

Bij Koninklijk besluit van 11 februari 1910 werd het marktgeld afgeschaft, omdat de opbrengst van de gelden hoger was dan de uitgaven voor de markt. De gemeente mag nu eenmaal geen winst maken.

De toenemende industriële bedrijvigheid in het Noordzeekanaalgebied en de snelle opkomst van IJmuiden als vissersplaats verdrongen het oude, agrarisch ingestelde Velsen definitief naar de achtergrond.

De Noord-Hollandschen Bond van Veehandelaren daarentegen verkeerde in 1920 in de veronderstelling dat het minder floreren van de veemarkt te wijten was aan de omstandigheid dat het pleintje aan de Hoofdbuurtstraat en een gedeelte van die straat zelf slecht gelegenheid bood tot het ontvangen en vastzetten van vee. Zij waren ervan overtuigd, dat, wanneer er voldoende palen verbonden door touwen ter plaatse van de markt zouden worden aangebracht, 'de veemarkt te Velsen één der belangrijke veemarkten van N. Holland' zou kunnen worden. De raad bleek gevoelig voor die argumenten en wees bij besluit van 19 april 1921 het pleintje aan de Hoofdbuurtstraat, de Hoofdbuurtstraat vanaf bedoeld pleintje tot aan de Middendorpstraat, de Kerkweg vanaf de Middendorpstraat tot de Stationsweg en de Dwarsweg van de Stationsweg af tot het Wijkgebouw van 'Het Witte Kruis' aan als marktplaatsen van vee. De Dwarsweg werd daarbij uitsluitend bestemd voor het markten van kalveren en dergelijk klein vee. Voor het aanschaffen van palen en touwen werd een krediet van f600,— verleend. Wel werd de heffing van marktgeld weer ingevoerd en gesteld op een kwartje voor dezelfde categorie beesten, waarvoor in 1896 tien cent werd betaald. Het merkijzer werd niet meer gebruikt, daarvoor in de plaats kwam een kaartje als bewijs van betaling.

Inmiddels was in 1920 ook de Veewet in werking getreden, houdende bepalingen betreffende het veeartsenijkundige toezicht op veemarkten. Op grond van de wettelijke voorschriften moest de gemeenteraad van Velsen een verordening vaststellen, waarin dit toezicht nader was uitgewerkt. Het ontbreken van zo'n verordening namelijk hield het verbod in tot het houden van veemarkten. Het gevolg was echter wel, dat de aan het houden van een markt voor de gemeente verbonden kosten, door het inrichten van een keuringslokaal en het aanstellen van keuringspersoneel, niet onbelangrijk zouden stijgen. Burgemeester en wethouders achtten het daarom gewenst, dat de voorjaarsmarkten toen jaarlijks gehouden op zaterdag onmiddellijk voorafgaande aan de derde maandag in april en op de zaterdag onmiddellijk voorafgaande aan de eerste maandag in mei en 'welke in den regel van zeer weinig belang zijn', werden afgeschaft. Aldus geschiedde bij raadsbesluit van 25 juli 1922. De aanvoer van vee op de tweede najaarsmarkt, die toen jaarlijks gehouden werd op de derde zaterdag na de eerste maandag in november, was zo gering geworden, dat de raad op 19 december 1924 besloot deze eveneens op te heffen. Wat dus restte van de eens zo vermaarde Velser koemarkten was de 'eerste' najaarsmarkt, door de eeuwen heen de belangrijkste en drukst bezochte. Het verslag van het veeartsenijkundig toezicht op de veemarkt over 1925 echter vermeldde, dat, hoewel de markt tot één dag beperkt was, de aanvoer gelijk was aan die van vorig jaar (± 360 dieren) en dat derhalve van bloei van de veemarkt niet gesproken kon worden.

Het gemeenteverslag van 1928 was zo mogelijk nog pessimistischer en memoreerde de aanvoer van

Onder: het gemeentelijk stempel- of merkijzer dat door de ontvanger der marktgelden werd gehanteerd tussen 1896 en 1910. Een afdruk van het stempel op het vee diende als bewijs van betaling

Rechtsboven: tekening uit 1894 behorende bij een niet doorgegaan plan tot aanleg van een overdekt veemarktplein op de gronden van Meershoef

Rechtsonder: een beeld van de laatste koemarkt op 26 oktober 1929 op het Wilhelmipleintje

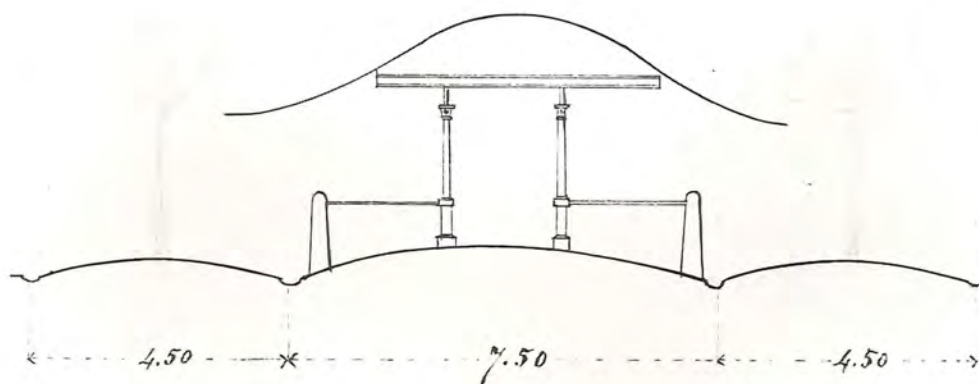

204 stuks hoornvee, waarbij ten overvloede werd aangetekend, dat de markt *'een kwijnend bestaan leed'*.

Bij de gemeentelijke begrotingsdebatten in 1929 werd, zoals te verwachten viel, gesuggereerd tot opheffing te besluiten. Alvorens daartoe over te gaan werd eerst nog het advies ingewonnen van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, afdeling Velsen en omstreken. Ook dit afdelingsbestuur was de mening toegedaan, dat de tijd gekomen was *'om de markt op te heffen, alzijds van geen nut meer, daar de aanvoer steeds kleiner word en binnen zekere tijd geheel zou verlopen en daarom dit najaar voor het laatst gehouden zou kunnen worden'*.

De raad volgde het advies en besloot op 18 juni 1929 *'de najaarskoemarkt te Velsen, welke wordt gehouden op de Zaterdag voorafgaande aan den laatsten Dinsdag in October, met ingang van 1930 op te heffen'*.

Eens in lang vervlogen dagen waren de straatjes overvol, maar op 26 oktober 1929, de dag van de laatste Velsse koemarkt, bood het pleintje aan de Noorderdorpstraat voldoende ruimte aan het handjevol belangstellenden voor de slechts 41 aangevoerde koeien.

Bestaansmiddelen en bestuur in de achttiende eeuw

PUBLICATIE EN REGLEMENT

op een personele

QUOTISATIE

Te doen na ieders Inkomsten.

Geopend den 21 Maart 1742.

IN 'S GRAVENHAGE.
By PAULUS en ISAAC SCHELTUS, ordinaris Druickers
van de Edele Groot Mog. Staten van Hollandse en West
vrielanden Anno 1742. Afs. A. 1742.

In de achttiende eeuw vond in Holland, in tegenstelling tot de eeuw ervoor, slechts een uiterst langzame toename van de bevolking plaats. Voor het gebied ten noorden van het IJ heeft men zelfs een duidelijke teruggang geconstateerd. Deze ontwikkeling hing nauw samen met het afnemen van de economische bedrijvigheid: het vroeger zo bloeiende gewest zakte weg in armoede. De 'ban' Velsen blijkt in dit beeld echter een uitzondering te vormen. De bevolking vertoonde hier in die tijd zelfs een niet onbelangrijke groei.

aantal inwoners

1632	1732	1795	1840
ca. 660	ca. 870	ca. 1380	ca. 2000

De aanwezigheid van een groot aantal buitenplaatsen van beter gesitueerden uit Amsterdam en Haarlem is op deze ontwikkeling zeker van invloed geweest. Zij verschafte werk aan een aantal meisjes en mannen, en de boeren en tuinders konden er melk, boter, kaas, groenten en fruit slijten. In het Velsers ambacht breidde de tuinbouw zich bovendien juist in de achttiende eeuw vrij sterk uit, waardoor deze aan vele handen werk gaf.

Velsen genoot in het bijzonder bekendheid om zijn boomfruit: 'Velsen is vermaard door het smaaklijk boomooft, welks aankweeking en vertieren aan de meeste ingezetenen een bestaan geeft'. Vooral de kersenteelt was er van veel betekenis. De Haarlemse dichter Pieter Langendyk zong in de 18de eeuw:

*'Wy treên door Beverwyk, daar 't pluimgedier te
queelt,*

*Dat heerlyk paradys 't welk ieders zinnen streelt,
Vol Atlas hoven, daar de goudgeele app'len
bloeyen;*

*En Velsen, daar men ziet de balle kersen groeyen,
Die barsten op den boom door sap als ambrozyn,
Veel frisscher in den mond dan d'allereêlste wyn'.*

Het kweken van boomfruit is tot vrij ver in de 19de eeuw van betekenis gebleven. In 1860 heeft een zware storm echter veel boomgaarden in de streek vernield. Men heeft deze toen in het algemeen niet herplant, maar is zich meer gaan toelagen op de teelt van aardappelen en groenten. Een goed beeld van de bevolking van de Velserskerkbuurt en haar bezigheden geeft de bijgaande lijst die in 1742 is opgemaakt ten behoeve van de in dat jaar ingevoerde 'personele quotisatie', een soort belasting. Hieruit kan men zien dat er in deze buurt, die administratief ook een gedeelte van de gemeente ten noorden van de dorpskern omvatte, toen ongeveer 70 huizen stonden, waarvan de bewoners in het algemeen tot de kleine burgerij en de 'arbeidersstand' behoorden. Er woonden niettemin ook enkele notabelen, onder

wie de schout, Abraham van Kalkar, die in Velsen tevens de ambten van secretaris, bode en doodgraver waarnam en bovendien nog als notaris optrad. Hij vermeldt in zijn opgave dat hij er een 'meyd' en een 'paart en chaise' op nahoudt, maar haast zich er bij te vertellen dat hij de sjees en het paard 'geensints voor plaisier' houdt, maar 'uijt groote noodsaekelykheit'. De 'personele quotisatie' was namelijk een vorm van inkomstenbelasting, waarbij het inkomen werd geschat naar de 'blijkende vertieringen van weelde'. Men lette hierbij op het aantal dienstboden, huisknechten en andere personen die iemand in dienst had, maar ook op het bezit van speeljachten, rijtuigen en paarden, voorzover die niet in gebruik waren uit hoofde van beroep of bedrijf.

Quohier personele quotisatie 1742 Velserskerkbuurt

Nommers der huysen int quohier van de verpondinge

- 149 **Barent Bakels**, is een arbeydsman
- 149 **Reyer Symonsz**, is een arbeydsman
- 150 **Geurt Prins**, is een herbergier... heeft twee dienstboden... een chaise met een paart dat hy verhuurt
- 151 **Pieter Harmz**, is een schipper
- 152 **Jan Theunisz**, is een timmermansknegt
- 153 **de weduwe Engel Prins**... heeft drie dienstboden... en een chaise met een paart
- 154 **Jan Woonberg**, is een chirurgijn
- 155 **de weduwe Jan Mulder**, is een naaijster
- 156 **Jacomeyntie van Eeteren**, heeft een comenijwinkel
- 157 **Jan Franke**, is collecteur van des gemene-lands middelen en heeft een comenijwinkel... heeft 1 chaise met 1 paard dat hy verhuurt
- 158 **Stoffel Harmz**, is een arbeydsman
- 158 **de weduwe van de kleermaker Pieter Franke**, heeft daar toe een knegt
- 159 **Anthony Munk**, is een broodbacker... heeft een dienstboode
- 160 **Cornelis Heemskerck**, is een chirurgijn
- 160 **de weduwe Jacob Arienz**, gaat uijt werke
- 160 **Ary Decker**, is een arbeydsman
- 161 **de weduwe Gerrit de Boer**, gaat uyt werken
- 162 **Hendrik Harmz**, is een arbeydsman
- 163 **Cornelis van Vliet**, is een herbergier en voerman
- 164 **Frans Redeker**, is een kleermaker
- 164 **de weduwe Dirk Liefart**
- 164 **de weduwe Emst van Domselaar**, werd gealimenteert voor haar kinderen
- 165 **Harme Benning**, is een arbeydsman
- 166 **Dirk Danielz**, is een thuyman, en bewoont

het thuyjmanshuijs van de heer **Hendrik Tersmitte** (Tersmitten was eigenaar van Velserbeek)

- 167 **Warnar de Graaf**, is een thuyman, en bewoond het thuymanhuijs van juffrouw **Jacoba Adriana de Graaf** (zij was eigenares van 's-Gravenlust)
- 168 **Jan Jansz Deen**, is een arbeydsman
- 168 **Jacoba Wangerpoel** ... heeft een winkeltie van catoen, gaarn en lindt etc.
- 169 de weduwe **Gerrit Zeylman**, heeft een comeny winkel
- 170 de weduwe **Dirk Egmond**, is een naaijster
- 171 **Jan Benning** is een timmermansknegt
- 172 **Barend Kromhout**, is een timmermansbaas
- 173 en 174 **Jacob Gaaijkema**, is een timmermansbaas
- 175 **Barend Kromhout**, is een timmermansbaas (172 is een schuur, door hem gebruikt als opslagplaats)
- 176 **Pieter van Wyk**, doet een comenywinkel
- 176 **Lambert de Broer**, is een arbeydsman
- 177 **Klaas de Jong**, is een arbeydsman
- 178 **Klaas van den Heuvel**, werd met zijn kinderen gealimenteert door de Roomse aalmoesmeesteren
- 178 **Hendrik van de Poll**, is een arbeydsman
- 179 weduwe **Cornelis Pieterz**, gaat uijt werke
- 179 **Cornelis Schuyt**, is een werkman
- 180 de weduwe **Jan Roscam**, gaat uijt werke en bewoond met Jan Barentz, een arbeijdsman, een gedeelte van haar eyge huys
- 180 de weduwe **Maarte Arisz**, gaat uijt werke
- 181 **Jan Westgeest** is een boer ... heeft een dienstboode
- 182 staat ledig
- 183 **Christiaan de Vos**, is een vleeshouwer ... heeft een meyd voor $\frac{1}{2}$ jaar
- 184 staat ledig
- 185 **Jan Lingerack**, is een broodbacker ... heeft twee dienstboden ... en een chaise met een paard
- 186 **Pieter van Tongeren**, is een smit ... heeft een knegt ... een meijt om zyn huyshouden waartenemen vermits hy ongehuwt is
- 187 **Abraham van Kalker**, is schout en secretaris en boode te Velsen, en schout te Limmen, en exerceert het notarisampt ... heeft een meyd, een paart en chaise, dog geensints voor plaisier, maar uijt groote noodsaekelykheit, vermits hij niet alleenig qualijk ter gang zynde maar ook de ver uytgestrektheit vant district met geen mogelykheit om voor hem is te be-gaan.
- 188 **Gysbert van Kalker**, is een schilder en glasemaker
- 189 **Leendert van Muyen**, is een metselaarsbaas
- 189 **Steve van Spankeren**, is een schoenmakerbaas
- 189 **Willem van Barnevelt**, is een arbeydsman Anno 1740 heeft Leendert van Muyen aan zyn voornoemde huys nr. 189 nog 4 kleyne huijsjes getimmert en werden bewoont het 1e by **Gerrit de Jong**, een schilder en glasmakersknegt het 2e by **David Smits**, een schoenmakersbaas het 3e by **Gerrit Houtwipper**, is een arbeijdsman het 4e by **Stoffel Galmaejer**, is een arbeydsman
- 190 **Klaas Blaauw**, is een arbeydsman

Extract uyt het 2^e Memoriaal van
alderhande voorstellen en daer op genomen
Resolucien by scheidt & schepenen van
Velsing, begunnende met den jaer 1735
f. 138 ff.

Keure ende Oronnantie
uytacht & werpen van iet anders
als asch in de asch. bak by
& schuithopote velsen

alder scheidt & schepenen van Velsen, hebben doen maken ende kerke
tuurt by de schuit bak een asch. bak om op te dienen tot het berg en van
asch, en niet anders, ende ommy daer tegen te voorlich. so hebben
haar D. Gc. gekeurt ende geordonneert Keuren ende ordonneeren by
desen, dat niemant wyl hy zy, in de elve asch. bak, niet anders zal
vermogen te werpen als de sch. of p. dat dies contrarye w. bevonden
gedante hebben, en daar over door den scheidt van Velsen w. bekeurt,
jalwerbairen een boete van 13 fl. te w. 10 fl. voor den scheidt
en 3 fl. voor den gemeenen armen verdelers;
Verbodende mede op gelijke boete, dat niemant ontrent de voorn. asch
toe en enige Ruysse, Kofsch of anderen vuyligheden jal hebben te werpen
of brengen.
En zal een ieder gequalificeert zyn de bekeuringen ten saaken
voort te mogen doen, en zal den geenen die daar over bryten de scheidt
w. bekeurt, verbairen in plaetse van 13 fl., een boete van 21 fl., waer
van zal genieten een derde deels de bekeuring doet, een derde voor den scheidt,
en een derde voor den gemeenen armen te Velsen. en dat so mannsmaep
op de daad of namaal w. bevonden, juld te hebben geaan.

Wijde Renoverende

al dit geaan ende gekeurt op den Reghthuyse te Velsen den 21^{en}
Augusty 1737 Gc.

Leet het voorst

- 191 **Maarte de Wolf**, is een boer ... heeft twee dienstboden ... een chaise met een paart
- 192 **Maas Willemz**, is een thuyman, en bewoond het thuyjmanshuijs van de heer **Gerrit Hooft** (deze bezat Wijkerroog)
- 193 **Cornelis Toorneburg**, is een arbeydsman
- 194 **Abram de Groot**, is een arbeydsman
- 195 **Bouwe Aelbertz**, is een boer ... heeft twee dienstboden
- 196 **Dirk de Ruyter**, is een boer ... heeft twee dienstboden
- 197 **Jan Kreps**, is een thuyman en bewoont het thuyjmanshuijs van gemelde Heer van Velsen (**Gerrit Corver**, eigenaar van Water-vliet)
- 197 **Jan Dircx**, is een boswagter of arbeydsman en bewoond het huysje int bos van gemelde heer van Velsen
- 198 **Pieter Kleybroek**, is een boer
- 199 de weduwe **Maarte Cornelisz**, is een boerin
- 200 **Pieter Sank**, is een thuyman
- 201 **Louwris Kaay**, is een schilper

'Keur' van schout en schepenen, waarin zij verbieden iets anders dan as in de dorpsasbak te gooien. Opmerkelijk is dat iedereen gerechtigd was overtreders te bekeuren, waarvoor men dan als beloning een derde deel van de boete van 21 stuivers in ontvangst kon nemen

- 201 **Jacob Molenaar**, is een arbejdsman
 202 **Hendrik Heersink**, is een arbejdsman
 203 **Jan Schuijt**, is een arbejdsman
 203 **Willem van den Boogaart**, is een arbejdsman
 204 de thuyman van deze plaats, woond over de Schybeek onder Beverwyk
 205 t dorps Regthuys, werd niet bewoont
 206 het predicantshuys, werd bewoond by de predicant **Johannes van der Sluys** ... heeft een meyd
 207 het school en costershuys werd bewoond by de schoolmeester voorsanger en coster **Jan Hals** ... heeft een meyd

Tot de belangrijkste voorrechten, waarover Gerrit van Corver als heer van Velsen en Santpoort kon beschikken, behoorde het recht om de schout aan te stellen. In dit stuk wordt Abraham van Kalkar benoemd tot schout, bode en doodgraver. De laatste functie zal hij wel door een ander hebben laten vervullen

In de lijst treffen we enkele beroepen aan die een toelichting vereisen. In de twee chirurgijns van het dorp moeten we heelmeeesters zien, primitieve voorlopers van de hedendaagse huisartsen. Als het te pas kwam trokken ze ook tanden en kiezen. Indien hun medische activiteiten hun niet voldoende inkomsten verschaften, beoefenden zij vaak ook het

baard- en haarsnijden.

De 'comenijwinkels' waren kruideniersnerinkjes, waar de dorpsbewoners hun dagelijkse benodigheden haalden, voorzover ze die niet zelf voortbrachten. Jan Franke, 'collecteur van des gemene-lands middelen', was belastingpachter. Voor 1749 verpachtte de overheid de inning van belastingen aan particulieren. Dat legde de betrokkenen in de regel geen windeieren. Wegens het hevige verzet tegen dit stelsel, dat in een aantal steden zelfs tot oproer leidde, maakte de overheid er in het genoemde jaar een einde aan.

Over het beroep van 'schilper' kunnen we kort zijn: het waren schelpenvissers, die de op het strand bijeengezamelde schelpen leverden aan kalkbrandrijen, waar men er metselkalk van brandde. In het 'regthuys' zetelde de schout. Hij vertegenwoordigde en handhaafde in het ambacht het centrale gezag. Tezamen met een vijftal schepenen zorgde hij voor de berechting van zaken van lagere jurisdictie, d.w.z. van eenvoudige civiele kwesties. Dit college, gewoonlijk de lage vierschaar genoemd, had ook het recht plaatselijke verordeningen (keuren) uit te vaardigen. Deze betroffen bijvoorbeeld een verbod op het los laten lopen van beesten, op het werpen van iets anders dan as in de asbak, of ze hadden betrekking op een regeling betreffende het dienst doen van de nachtwacht, het ijken van gewichten en maten, het begraven der doden, het luiden van klokken of het verplicht stoken 'in bequaame haardsteden, de welken van steen en kalk gemaakt zijn' met het oog op het voorkomen van brand. De schout had verder een taak als hoofd van de plaatselijke politie. Het algemene bestuur van het ambacht berustte bij schout en schepenen en – tot 1728 – bij een aantal welgeboren mannen.

Veel invloed op het bestuur had de heer van 'Velsen en de Sandpoort', in die jaren de Amsterdamse burgemeester Gerrit Corver, die de heerlijkheid in 1723 voor f 25 000 had gekocht. Corver had het recht de schout, secretaris, bode en doodgraver aan te stellen en koos verder elk jaar, uit een in dubbeltallen gestelde voordracht, onder andere vijf schepenen en een aantal welgeboren mannen die deel gingen uitmaken van het bestuur van het ambacht. Aan het benoemen van deze laatsten werd in 1728 een einde gemaakt. De goedkeuring van de heer was ook nodig voor de aanstelling van de predikant, de schoolmeester en de koster. Ten slotte kon niemand binnen de heerlijkheid een bedrijf beginnen zonder zijn toestemming. Het behoeft niet te verbazen dat er tegen deze wijze van regeren op de duur verzet rees. In 1795 vond onder invloed van de komst der Fransen een omwenteling in de Republiek plaats, die ook in Velsen een einde maakte aan het verouderde bestuursstelsel.

Eerwaame Discreten.

Vermits door het overlijden van Jan van Wijk, het Schout, Bode, en Doodgraver van dit dorp is komen te vacceren, so heb ik tot het waarnemen van die ambten by provisie aengesteld den Persoon van Abraham van Kalkar, met Last de selve in die qualijte te erkennen.

Eerwaame Discreten.

Uw goede vriend

G. Corver
 Heer van Velsen en de
 Santpoort

Amsterdam 1 february
 1724.

Het diaconie-weeshuis 1769 tot 1936

Het aantal bedeeden of gealimenterden van de diaconie van de Hervormde gemeente van Velsen was van tijd tot tijd door *'bedroefde sterfgevallen als anderzints'* zo groot, dat de kerkeraad in de vergadering van 15 december 1765 besloot om, in navolging van Aalsmeer, Amstelveen, ja zelfs van Durgerdam, naar oprichting van een publieke diaconie te streven.

In zo'n tehuis zou aan alle armen, zowel oud als jong, *'van beyde sexcen'*, beter *'gemak toegebracht'* kunnen worden en kon de gealimenterde jeugd, die nu door de uitgestrektheid van de gemeente ver van kerk en schoolmeester woonde, door middel van tucht gedwongen worden stipter de openbare bedieningen in de kerk en de school bij te wonen. Tevens kon gemakkelijker worden gecontroleerd of de verstrekte kleren werden gebruikt en onderhouden, *'t welk nu bij sommige in een gemeene ende slegte manier word nagekomen'*. Voorts kon het voor de diaconie profijtelijk zijn om *'eenige van de arme in soodanig Huys'* werkzaam te laten zijn, *'daar het nu waarlijk schande, soo geen Sonden is, nog veel geld word van toegegeven'*.

Bovendien verkreeg men voor een wees- en armenhuis vrijstelling van veel landelijke imposten, zoals bij voorbeeld de belasting op levensmiddelen. Als nu ook nog met de armmeesters van de algemeene armen, die onder toezicht en voor rekening van het gemeentebestuur werkzaam waren, een regeling kon worden getroffen om voortaan daarvoor in aanmerking komende en voor hun kosten vallende armen in het tehuis te plaatsen, dan moest volgens de kerkeraad zo'n instelling van de grond te krijgen zijn.

In maart 1766 werd een commissie, bestaande uit twee leden van de kerkeraad, naar Amstelveen gezonden om het daar pas opgerichte diaconiehuis te bezichtigen en daarvan rapport te doen. Aan *'den WelEdelegeboore Vrouwe Maria Margareta Corver, Vrouwe van Velzen ende Sandpoort, etc. etc., laast weduwe van den WelE. gestr. Hr. ende Mr. Nicolaas Geelvink, in syn Wel Edele leewe Heere van Castricum ende Burgemeester der Stad Amsterdam etc.'* werd besloten *'kenisse tegeeven van dit voornemen ende haar Edelheids goeddunke ende toestemming daar over in te neemen'*. De Welgeboren Vrouwe had *'woordelijk haar genoege betoont ende ook vrundelijk toesegging gedaan het selve dadelijk te sulle betoonen'*.

Uit het onderzoek van de commissie bleek, dat niets in de weg stond om bij hun Edele Groot Mogende in Den Haag een request in te dienen ten einde vergunning of octrooi te krijgen voor de oprichting van een diaconieweeshuis: aldus geschiedde. In het request werd voorgesteld om "t

huys vande Erffgenamen van Pieter Segertsen in het dorp Velsen, dat de diaconie al sedert het jaar 1700 in eigendom had, geschikt te mogen maken voor een *'Diaconie Oude Mannen en Vrouwen, midsgaders Kinderhuys'* en daarover de nodige tucht te mogen uitoefenen in die zin dat kwaadwilligen aan een blok of in een kamer van het huis konden worden opgesloten en zo er onverhoopt krankzinnige personen waren tot de jurisdictie van Velsen behorende, die eveneens in het op te richten huis af te zonderen, *'tot voorkoming van alle onheylen'*. Ten slotte werd de hoge heren gevraagd het

Het diaconie-weeshuis in 1913, een pen-tekening van Sydney R. Jones

Octrooi (illustratie rechter pagina) van de Staten van Holland en West-Friesland voor de kerkeraad van de Hervormde Gemeente van Velsen tot het oprichten van een diaconie-weeshuis d.d. 1 november 1766

'Godshuys' te begunstigen met vrijdom zowel van 'ordinaris en extraordinaris verpondingen', als van de belasting van al hetgeen in het huis zou worden geconsumeerd.

Inmiddels deed de Vrouwe van Velsen ende Santpoort haar toezegging gestand, hierin bestaande, dat bij haar, sedert de verkoop van Velserbeek en het aangrenzende 's-Gravenlust, het idee was gegroeid om een gedeelte van 's-Gravenlust aan te kopen en in te richten als 'Diaconie Arme Weeshuys'. Ze deed daarbij het aanbod om de benodigde gelden voor aankoop en verbouw zonder interest voor te schieten.

Op 11 juli 1766 ging ze hoogstpersoonlijk het gebouw in ogenschouw nemen, in gezelschap van de predikant Joh. van der Sluys en kerkeraadslid Barent Kromhout, welke laatste tevens eigenaar was. Timmerman en aannemer Kromhout was bereid het gebouw voor f 3.000 van de hand te doen, mits hij de verbouwing mocht uitvoeren. Ds. Van der Sluys bracht dit bod in de daaropvolgende kerkeraadvergadering van 15 juli. In die vergadering werd echter besloten zich te houden aan het reeds ingediende request en 'het Diaconie Huys ende tuyn, bij de Velserbeek, aan Diaconie reeds van den jare 1700 hebbende toebehoort, het bewuste Diaconie arme weeshuys op teregten, te meer omdat voornoemde Huys tans so vervalte en verswakt is, dat het niet sonder grote kosten (dat nu meteene geschiede konde) in standgebragt soude konne worden'. De Ambachtswrouwe werd van dit besluit mondeling op de hoogte gebracht, onder dankzegging voor haar edelmoedige aanbod. Op 1 november 1766 verleende De Staten van Holland en Westfriesland aan de kerkeraad van de ambachtsheerlijkheid Velsen 'Octroij tot het opregten van een Diaconie Weeshuys aldaar met zekere Vrijdommen en qualificatie op 't Stuk der Erfnissen'.

In de vergadering van 11 december 1766 werd het octrooi door schoolmeester G. Rijperman voorgelezen en door de leden akkoord bevonden. De schoolmeester schreef daarna de tekst van het octrooi in het actenboek van de kerkeraad, waarop 'het Origineele Parquement met aanhangend Groot Seegel van de Staaten van Holland in eene der blikke koffers van de Diaconie' werd opgeborgen om daarin blijvend te rusten. De timmermansbazen Barent Kromhout en Jacob Gaykema kregen ieder de opdracht om een bouwplan in te dienen. Op 8 juni 1767 werden beide ontwerpen aan de kerkeraad voorgelegd.

Over de inpassing van het oude huis van de diaconie in de nieuwbouw bestond tussen beide ontwerpers verschil van mening, wat tijdens de vergadering leidde tot ellenlange debatten. Ter voorkoming van verder uitstel besloot de kerkeraad met meerderheid van stemmen het oude diaconiehuys af te breken en het sloopmateriaal te gebruiken voor het maken van een turf- en houtschuur, alsmede van een was- en slacht¹ is behorende bij het nieuwe huis, een en ander volgens het project van Gaykema. De uitvoering van dit besluit werd opgedragen aan de diakenen. Verder werd goedgevonden, dat de bestekken en tekeningen aan een neutraal persoon, zijnde Jan Smit, 'architect en Roy-meester' te Amsterdam, werden voorgelegd, ten einde te beslissen, 'welke der projecte en tekening hem dunkt de bequaamste en beste te zijn in orde

van de bouwkunde'.

Op 19 juni zette architect Smit, na onderzoek van de bouwplannen en na inspectie 'op het erv van diaconiehuysje', zijn handtekening onder het ontwerp van Jac. Gaykema. Wel had de architect wat lichte veranderingen aangebracht. Voor het doorspreken van deze veranderingen en om te komen tot de definitieve vaststelling van het bouwplan is Gaykema bij Smit in Amsterdam geweest. Barent Kromhout werd verzocht om van het goedgekeurde bestek meerdere exemplaren over te schrijven. Deze weigerde echter, omdat het hem tegenstond, dat de aanbesteding niet openbaar had plaatsgevonden.

De kerkeraad legde die opmerking naast zich neer en gunde in de vergadering van 21 juni het gehele werk aan Jac. Gaykema. Deze gang van zaken stond Gaykema blijkbaar niet helemaal aan: misschien voelde hij zich als lid van de kerkeraad bevoordeeld of hij was een bijdehande zakenman, in ieder geval werd in de kerkeraadvergadering van 3 augustus 1767 zijn volgende verklaring voorgelezen en goedgekeurd: 'Alsoo de Heer Jan Smidt, als wij hem ower de de verandering van het werck spraake, oordeelde, als dat de kerkenraet van Velse het werck niet moeste bij de minst schrijvende besteede, als hebbende dan geen goet werck te wagte.

Soo doe ik aan de Heerre kerkenraet, dewijl het een godtshuys is, eeddelmoedig preesenteere om het geheele werck te besorge en op allis opsigt te houde, al de meeterjaale (materialen) te koope en te betaale en met quitansis te toone en ook al de arbijs loone sonder eenige voordeel daar van te geniete als alleen de penninge van mijn timmermans knegs, sullende het verdere alles besorge en koope als of het myn aangenoome werk waare sonder winst en sal dan, bij het owerleevere van het werck en reekennige en quitansis, allis wel naa genoege sal bevonde worde, mijn gevege worde en duseur van f 300 voor myn besorge, opsigt, houdkoope en verschot van mijn gelt enz. en bij aldien de heere kerkenraet bij meerderhijt van stemme oordeelde van mijn niet welgedaan te zijn en de f 300 niet hebbende verdient, soo schenck ik de f 300 aan den arme van de diejakoni en blijwe ik ondergeschreewe altijt geneege als begeert wort, onder ede te verklaare mijns wetens geen winst getrocke te hebbe als van de dagh loone van mijn timmermans knegs'.

Gaykema ging meteen aan de slag. Hij verzocht de kerkmeesters toe te staan, dat voor rekening van de diaconie, langs de Schouwbeek (Velserbeek), lopende tussen de grond van de diaconie en de noordzijde van het kerkhof, aan de kant van dat kerkhof een muur werd gemetseld, die ook aan de zijde van de diaconie zou worden gemaakt, alsmede dat over die beek een stenen wulft (duiker) zou worden geslagen. Verder om bezuiden de voornoemde beek, op grond van de kerk, rasters (palen) te mogen zetten, 'en wel een a twee voeten van d'olmen boomen af' tot afsluiting van het Diaconie weeshuis, en 'daar inne een Hek of Poort, waardoor turf, hout en andere Noodigheden tot en in 't zelve Huys zullen kunnen werden gebragt'. De kerkmeesters gingen akkoord, onder voorbehoud van de goedkeuring door schout en schepenen. Die goedkeuring werd verkregen onder voorwaarde dat in de te maken wulft een luik of grote

¹ Merritje.

Kleine inhoudsmaat, in het algemeen voor meel. De omvang van de maat, die alleen in Noord-Holland werd gebruikt, is onbekend.

² Pint en Mingel.

Oude hollandse maten voor natte waren, doch niet altijd van dezelfde grootte. Die grootte varieert wat de mingel betreft tussen de 1 en 1,2 liter. Eén mengel, menghel, minghel, menghelijn = 2 pinten.

losse stenen werden aangebracht om verstoppingen beter te kunnen verhelpen.

Voorts resolveerden en arresteerden schout en schepenen op die 13e augustus 1767 ten rechthuis van Velsen, dat de put, die nog op de grond van de Diaconie lag en ten dienste stond van de brandspuit van Velsen, mocht worden verwijderd mits een andere stenen put op het Dorpsplein voor het rechthuis werd gemaakt. Deze put behoefde slechts tot straathoogte te worden opgetrokken en moest voorlopig met planken worden belegd en afgedekt.

In het aanstaande jaar zou de put dan, voor rekening van het ambacht, verder en hoger worden opgemetseld en afgedekt met een houten luik, 'uit welke nieuw te maaken Put, een ieder bij gebrek van Waater, dat zal mogen haalen en scheppen'. Voor de oprichting van het nieuwe tehuis ontving de diaconiekas van Maria M. Corver, Vrouwe van Velsen etc. een renteloze lening van tienduizend gulden. Op dit 'lievdenrijk ende edelmoedig aanbod' moest jaarlijks duizend gulden worden afgelost.

De bouw verliep voorspoedig. In de kerkeradsvergadering van 4 januari 1769 deelde de voorzitter mede, dat het werk zover was gevorderd, dat het over drie maanden in gebruik kon worden genomen. De voorzitter stelde daarom voor van nu af aan wekelijks te vergaderen teneinde zich zoveel mogelijk te kunnen beraden op de organisatie en inrichting van het huis.

Zo werd in die vergaderingen onder meer vastgesteld een 'Reglement en Instructie gemaakt en gearresteerd bij de volle kerkeraad van Velsen concernerende het Nieuw Gebouwde Diaconie Weeshuys te Velsen, met last en bevel aan een ieder, wien het aangaan mag, sig daarna stiptelijk te gedragen; Eerstelijk voor en aangaande de Regenten en Regentessen, Wegens en aangaande de Huysvader en Moeder en Aangaande en voor de Personen, die gealimenteerd werden'. Van dit stuk is alleen een concept, gedateerd 10 februari 1769, bewaard gebleven. Ter uitvoering van dit reglement moest voor de huisarmen een spijlslijst worden opgemaakt, waarvan eveneens alleen het ontwerp bestaat. Van dit document, dat een bijzonder goed inzicht geeft omtrent de voedingsmiddelen uit die tijd, volgt hieronder de letterlijke tekst.

'Lijste van 't geen in 't Weeshuijs tot Velsen dagelijks zal moeten worden geschapt, ende also dienen voor de Vader ende Moeder om Zig daar na te reguleeren.

Sondag

's Middags . . Merritjes¹ gort met $\frac{1}{2}$ pond Boter ende 2 pinten² soetemelk daarover.

's Avonds . . Mingelen² soetemelk met . . pond Rijst daarin gekookt.

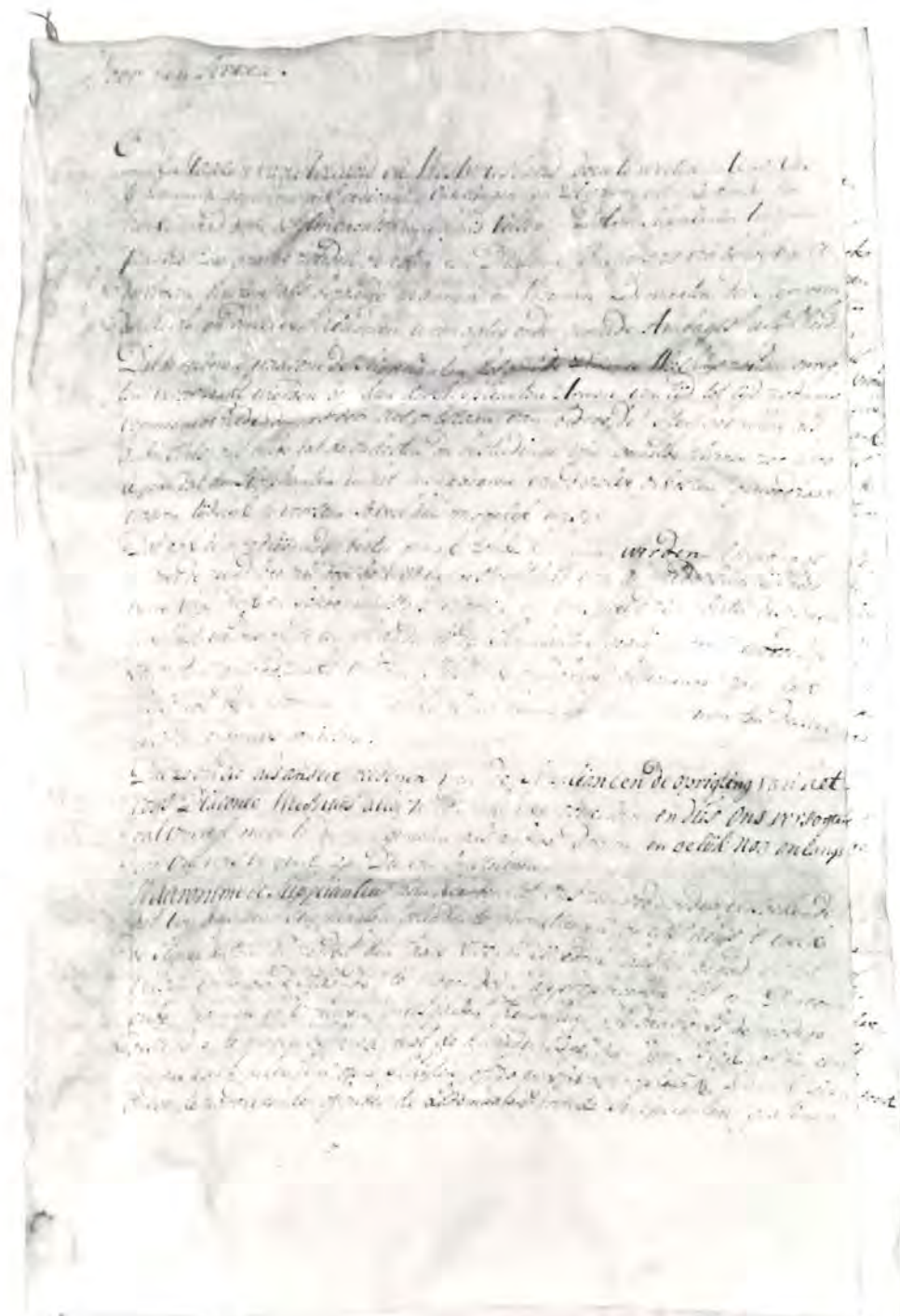
Maandag

's Middags 3 Merritjes grauwe erten met . . pond Vet daarover.

's Avonds 6 Mingelen kammelk met . . merritjes gort daar in gekookt, ende $1\frac{1}{2}$ pond stroop daar door geroert.

Dingsdag

's Middags . . Merritjes Boekende gort met . . min-

gelen karmelk gekookt, ende . . pond stroop daar over.

's Avonds 6 Mingelen soetemelk met . . merritjes gort daar in gekookt.

Woensdag

's Middags 3 Merritjes Witte boonen met $\frac{1}{2}$ pond Boter ende $1\frac{1}{2}$ pintje azijn daar over.

's Avonds 6 Mingelen karmelk met . . merritjes meel gekookt ende $1\frac{1}{2}$ pond stroop daar doorgeroert.

Donderdag

's Middags 3 Merritjes groen erten met spek gekookt.

's Avonds 6 Mingelen soetemelk met . . pond Rijst daar in gekookt.

Vrijdag

's Middags . . Merritjes gort met $\frac{1}{2}$ pond Boter ende 2 pinten soetemelk daar over.

N.B. Ofwel iets anders, dat ieder week nader zal worden gereguleert.

's Avonds 6 Mingelen karmelk met . . merritjes gort daar in gekookt, ende $1\frac{1}{2}$ pond Stroop daar doorgeroert.

Zaterdag

's Middags 3 Merritjes Witte Boonen, met $\frac{1}{2}$ pond Boter ende $1\frac{1}{2}$ pintje Azijn daar over.

's Avonds 6 Mingelen soetemelk met . . merritjes gort daar in gekookt.

De quantiteit van al het bovenstaande kan ende zal worden verandert, na Rato, dat er Personen moeten eeten.

Het broodgebruik was kennelijk zo vanzelfsprekend, zeker 's morgens, dat het niet in het menu is opgenomen. Opmerkelijk is verder het ontbreken van groente en vlees.

Voorts werd besloten, dat de predikant, ouderlingen en diakenen en hun vrouwen als regenten

en regentessen zouden optreden.

In de Haarlemse en Amsterdamse courant werd een oproep geplaatst voor een vader en een moeder. Het tractement werd bepaald op f 125,— per jaar. Jacobus Koning en zijn vrouw werden uit een aantal sollicitanten gekozen en als zodanig aangesteld. De inrichting van het tehuis, zoals het aanschaffen van bedden, beddegoed, keukengerei enz. was een taak voor de diakenen, die daarvoor later aan de kerkeraad moesten rapporteren.

De bouwer van het huis, Gaykema, kreeg ook opdracht een speciale zitbank voor de huisarmen in de kerk te maken. Hij werd aangespoord te zorgen, dat, tegen de tijd dat het huis zou worden betrokken, zowel de werkzaamheden aan het huis als die aan de galderij of zitbank in de kerk voltooid waren.

Ten aanzien van de kleding van de gealimenteerden werd besloten, dat jong en oud een uniform moest dragen van bruin Amsterdams laken met op de linkermouw het Velserswapen in de vorm van een wit lammetje.

Bovendien moesten de gealimenteerden, die op verzoek en voor rekening van de algemene of schaalarmeesters in het diaconiehuis werden opgenomen, ter onderscheiding naast het wapen nog een 'S' aanbrengen, ten teken dat zij tot de zogenaamde schaalarmen behoorden.

Het bruine laken werd besteld bij de Amsterdamse koopman Pieter West op de Nieuwedijk, tussen de Kolksteeg en de St. Jacobsteeg, tegen 34 stuivers de el.

Ieder kreeg eerst één pak, waarna in de loop van de tijd nog een zondags pak zou volgen, hetwelk twee jaar gedragen moest worden.

De kleding die de armen op dat moment droegen, zou, indien mogelijk, als ondergoed worden benut en de rest zou worden verkocht.

De armen stonden bepaald niet te trappelen om in het huis te worden opgenomen. Diverse verzoeken kwamen binnen om buiten het huis te mogen blijven, die echter alle zonder pardon werden afgewezen.

Uit de schaarse gegevens valt op te maken, dat het nieuwe diaconiehuis in april 1769 in gebruik werd genomen.

In het notulenboek van de kerkeraad wordt met geen woord gerept over deze ongetwijfeld feestelijke gebeurtenis. Oorzaak daarvan is waarschijnlijk de ziekte van de notulist/predikant Van der Sluijs. Hij noteerde op 16 april zijn laatste aantekeningen in het aktenboek, waarna een aantal blanco pagina's volgen. Deze pagina's, die op de dag van vandaag nog een leemte vormen in het aktenboek, waren klaarblijkelijk bedoeld om het verslag van de opening weer te geven. Daarentegen vervolgt het boek echter met de mededeling dat de promotor van het nieuwe diaconieweeshuis, de 'weleerwaarde heer Joannes van der Sluis' op 18 september 1769 was overleden.

Op 12 juli 1769 stelden de diakenen en aalmoesmeesters de 'conditien' vast 'waarop de kinderen, die door de Aalmoesmeesteren van de Gereformeerde (lees: Hervormde) gemeene armen sullen werden ingenomen en mogen komen in 't Diaconie Weeshuys te Velsen'. Deze voorwaarden werden op 27 juli 1769 en op 6 september 1769 goedgekeurd respectievelijk door schout en schepenen en de regenten van het huis.

In het eerste jaar van zijn bestaan v . . . 24 geali-

Collectebus bedoeld voor de 'gemene- of schaalarmen', eind 17e eeuw. Deze 'bossen' stonden of hingen door de hele gemeente en de opbrengst diende onder meer om de plaatsing van een 'algemene arme' in het diaconie-weeshuis te bekostigen

menteerden, zowel jong als oud, in het tehuis opgenomen, te weten 21 zogenaamde diaconiearmen, één arme voor rekening van zowel de diaconie als van de gemene schaalarmmeesters (ieder voor de helft) en twee zogenaamde schaalarmen. In het kerkarchief zijn geen stukken aangetroffen, waaruit kon worden afgeleid hoeveel het totale project heeft gekost.

Tijdens de Bataafse Republiek werden de zaken, onder de leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap, energiek aangepakt. Een nieuw en bijzonder uitvoerig *'Reglement voor het Diaconie-Weeshuis te Velsen'* werd vastgesteld. Het enthousiasme nam weldra af door de toeneming van de armoede, veroorzaakt door de uitzuiging van de Franse bezetter. Het voortbestaan van het tehuis hing in 1805 aan een zijden draad, toen van hogerhand werd verordonneerd, dat de tot dan genoten vrijdom van diverse belastingen, vooral die op de gebruiksgoederen, werd ingetrokken. Met veel moeite wist men het hoofd boven water te houden.

Over het verder reilen en zeilen van het tehuis in de 19e eeuw valt weinig te vermelden, mede omdat de diaconieboeken met de daarbij behorende bescheiden betreffende die tijd helaas in het ongereede zijn geraakt. In 1836 werd nog een nieuw reglement vastgesteld, dat later incidenteel werd gewijzigd of aangevuld. Verder werd het beheer van het tehuis afwisselend gevoerd door een binnenvader en -moeder of alleen een weesmoeder. Op 16 januari 1895 werd door de kerkeraad besloten, dat voortaan de regentessen voor het Weesen diaconiehuis zouden worden benoemd door de kerkeraad en dat bij deze benoeming niet alleen de vrouwen van de leden van de kerkeraad in aanmerking behoeften te komen.

Na 1900 zien we dat de verzorging van kinderen werd losgelaten. Dit kreeg zijn beslag in het reglement van 18 september 1905 voor het Diaconiehuis, waarin onder meer was bepaald, dat alleen meerderjarige personen in het huis zouden worden toegelaten. De aanduiding *'weeshuis'* verviel. In 1928 werd het huis in een nieuw reglement betiteld als *'Het tehuis voor ouden van dagen der Ned. Herv. Gemeente te Velsen'*.

De zogenaamde crisisjaren brachten ook het voortbestaan van het tehuis in gevaar. Om aan deze ontwikkeling het hoofd te bieden vroegen de diaconen aan de kerkeraad toe te staan, dat maandelijks een extra collecte in de kerk werd gehouden, met bijzondere aankondiging van de kansel *'gezien de zeer desolaten toestand van de diaconie'*.

Het doek viel echter toch snel. Op 17 oktober 1935 besloot de kerkeraad de exploitatie van het tehuis met ingang van 1 november 1935 te beëindigen.

De laatste vader en moeder, de heer en mevrouw Drooger, zetten de exploitatie van het tehuis in eigen beheer voort, in een pand gelegen aan de Stationsweg. Het diaconiegebouw werd in gebruik genomen als kosterswoning, vergaderruimte en opslagplaats van kerkmeubilair.

Eerder, in 1927, was bij de afscheiding van IJmuiden van de kerkelijke gemeente Velsen notarieel vastgelegd, dat al de roerende en onroerende goederen van de oude gemeente, met uitzondering van het tehuis voor ouden van dagen, sectie H no. 4804, met een oppervlakte van 20 centiaren, hetwelk

in onverdeeldheid bleef, werden toegewezen aan de Nederduitsch Hervormde Gemeente Velsen, die op haar beurt f 50.000,— moest uitkeren aan de diaconie van de nieuwe kerkelijke gemeente Velsersoord (IJmuiden) en f 15.000,— aan de kerkvoogdij van die gemeente. De onverdeeldheid van het Tehuis voor ouden van dagen werd door IJmuiden geëist, omdat men verwachtte, dat het gebouw wel eens voor een groot bedrag aan de burgerlijke gemeente verkocht kon worden. Daarvan wilde men graag een graantje meepikken. Dit gebeurde echter niet.

Na de tweede wereldoorlog, in 1946 om precies te zijn, werd in een gemeenschappelijke vergadering van Velsen en IJmuiden-oost overwogen, dat na bijna 20 jaar gebleken was, dat er voor IJmuiden-oost geen enkel belang bestond om dit eigendom onverdeeld te laten. Bij besluit van 27 juni/2 juli 1946 werd de onverdeeldheid met ingang van 1 januari 1946 opgeheven en werd bij notariële akte de eigendom van het tehuis ten volle toegeschreven aan de Nederlands Hervormde gemeente Velsen en eigenaardig genoeg niet aan de diaconie van die gemeente. Het kadaster werd ook in die zin bijgewerkt. Bij besluit van de kerkeraad van 7 april 1947 werd het gebouw in beheer overgedragen aan de kerkvoogdij, waarbij onder meer was bepaald, dat het gebouw bruikbaar moest worden gemaakt voor het gemeentewerk, in casu moest worden ingericht voor kosterswoning, woning voor de hulpprediker of een andere familie of persoon en voor verenigingswerk. De zogenaamde Regentkamer, rechts aan de voorzijde van het gebouw, moest ten allen tijde beschikbaar blijven voor de kerkeraad.

Rond 1965 verkocht het kerkbestuur het gebouw aan de Stichting Bouwfonds Trias te Velsen. Deze stichting begon direct met de restauratie van het pand, wat tevens een inwendige verbouwing inhield.

De benedenverdieping werd in 1966 verhuurd aan de handelmaatschappij Elco Nederland nv en in september 1967 namen de vrijmetselaarsloges Trias en De Hoeksteen de bovenverdieping in gebruik.

De bejaarden ca. 1907 poserend in de tuin van het diaconiehuis. Staande de 'vader en moeder' van het tehuis, de heer en mevrouw Duinker

De aanleg van het Noordzee- kanaal *het dorp Velsen van 1865 tot 1970*

Tot de tijd waarin het Noordzeekanaal werd gegraven, leefde men in het dorp Velsen betrekkelijk rustig voort op een wijze die weinig zal hebben verschild van die van de voorgaande eeuw(en). De buitenplaatsen bezorgden een deel van de bewoners werk en een zekere welvaart, de bevolking bestond uit boeren en wat handwerkslieden. Het dorp was groter geworden maar de vorm van de dorpskern en de relatie met de landelijke omgeving was sinds 1760 (kaart ter bepaling van de lengte van de brandslang en de plaats van de brandputten) nauwelijks veranderd.

In de negentiende eeuw ontstond er in Nederland een nieuwe mentaliteit. Prof. Dr. L. J. Rogier schrijft hierover:

'de eerste helft van de negentiende eeuw was de knollentuin van de Biedermeiers, geneigd tot induten. Het Nederland van Willem I was het hofje van de Stastoks, die een onoverwinnelijke afkeur van stoommachines harmonisch paarden aan de overtuiging, dat de samenleving van het ancien régime, waarin ieder gelukkig had te zijn in de stand, waarin God hem geplaatst had, een maatschappelijk evenwicht had gekend, dat door de Revolutie wreed verstoord was. Maar de Stastoks

stierven uit. Hun kinderen gingen een soort upper middle class vormen, die straks zou zweren bij stoom, ijzer en hogere burgerscholen, die havens aanlegde, nieuwe waterwegen groef, entrepôts, tentoonstellingshallen, straks Paleizen voor Volksvlijt en Diergaarden bouwden en zich in 'metalen tenten met bliksemende wielen' langs 'tweelingslijnen' over de aardbol liet voeren'.

Ook Velsen kwam met deze nieuwe ontwikkelingen in aanraking, toen men besloot het Noordzeekanaal te graven. Amsterdam, in de zeventiende eeuw de belangrijkste havenplaats van Europa, had veel aan betekenis ingeboet. De ondiepte bij Pampus werd een belemmering voor de steeds grotere zeilschepen. Het graven van het Groot Noordhollands Kanaal in 1824 bood alleen tijdelijk een oplossing. Voor de veel groter wordende stoomschepen, die rond die tijd in gebruik werden genomen, was het te lang, te smal, te ondiep en te bochtig. De problemen van Amsterdam meende men te kunnen oplossen door een directe verbinding met de Noordzee te maken via het IJ en Holland op z'n smalst. Hoewel Amsterdam, vreemd genoeg, in het begin niet veel enthousiasme voor het idee kon

'Velsen' akwarel door E. A. Hilverdink, 1846-1891. Deze akwarel uit de tweede helft van de negentiende eeuw laat duidelijk zien, dat het dorp Velsen toen nog een zeer landelijk karakter had.

opbrengen, werd met het graven van het Noordzeekanaal in 1865 begonnen. 1 November 1876 werd het voor de scheepvaart geopend.

Voor het dorp Velsen werd het bijna het begin van 't einde. Niet dat men dat destijds zo zal hebben ervaren, want de nieuwe ontwikkelingen brachten heel wat leven in de brouwerij. Het dorp kwam immers aan de belangrijkste waterweg van Nederland te liggen. Engelse ingenieurs en arbeiders gaven het leven er een internationaal tintje. De nieuw aangelegde Velser voetbrug (1872) deed veel verkeer door het dorp trekken. Een hotel werd gebouwd (1866) om de reizigers te kunnen opvangen. Er kwam een station aan de spoorlijn Haarlem-Alkmaar (1869), een stoomtramlijn (1896), een post- en telegraafkantoor (1908), en aan de noordkant van het kanaal de papierfabriek van Van Gelder en Zonen (1895).

Nieuwe woongemeenschappen ontstonden. Aan de noordzijde van het kanaal Wijkeroog (het latere Velsen Noord). In de buurt van het huidige stadhuis een nederzetting van werklieden die bij het graven van het kanaal werkzaam waren, de 'Heide' genaamd. Tegen de duinrand verrees IJmuiden. Zij gingen alle tot de gemeente Velsen behoren, die daar niet erg enthousiast over kon zijn. Er bestond onderling nogal wat wrijving en er werd veel gevochten. Vooral de bewoners van de 'Heide' waren wat dat betreft berucht. Het gemeentebestuur van het dorp Velsen miste, zeker in het begin, de nodige kracht en ervaring om de nieuwe gemeente Velsen op de juiste manier te besturen.

Het was uiteindelijk de groei van IJmuiden die het dorp Velsen bijna zou doen verdwijnen. Na de opening van de vissershaven in 1896 ging het de nieuwe vissersplaats IJmuiden economisch zo voor de wind dat zij al snel het centrum van de

gemeente werd. Het oude dorp kwam er maar wat bij te liggen. De zetel van het gemeentebestuur bleef weliswaar tot 1965 in het dorp gevestigd, meetellen deed het niet meer. De nieuwe ontwikkelingen speelden zich steeds meer af in IJmuiden en het dorp werd onaantrekkelijk voor nieuwe bewoners en bedrijven. Een groot deel van het dorp werd opgeslokt door de verbredingen van het kanaal en de rest raakte langzaam in verval. Er was niet veel meer nodig om het geheel van de kaart te doen verdwijnen. In 1957 was het verval al zo ver voortgeschreden, dat, met het oog op te verwachten kanaalverbredingen, men het niet nodig achtte *'dat de bouwvallige huizen met hun vaak erbarmelijke woonomstandigheden bleven staan om een schilderachtig geheel te redden'*.

Hoe de omgeving van het dorp veranderde

Vóór 1876 lag het dorp Velsen te midden van weilanden en buitenplaatsen, aan het Wijkmeer en vlak bij de duinen die nog volstrekt ongerept waren gebleven. Het was met eeuwenoude wegen verbonden met de stadjes en dorpjes in de omgeving. Rond 1875 werd het ineens afgesneden van zijn open verbindingen naar het noorden. Een deel van de buitenplaatsen werd afgebroken. Het kanaal werd steeds meer een barrière voor het dorp, vooral toen in 1906 de voetbrug verdween en in 1963 de pont. Vanuit het noorden was het dorp nu niet meer toegankelijk. Liep het kanaal er oorspronkelijk langs, na een aantal verbredingen werd het een watervlakte van 270 meter breed en sinds 1969 loopt het er dwars doorheen.

Het Wijkmeer werd drooggemaakt. Het is haast niet meer voor te stellen dat Velsen en bijvoorbeeld de buitens Waterland en Beeckestijn bij het water waren gelegen. Hoe anders moet men het dorp

Een aantal verbredingen van het Noordzeekanaal en die delen van het dorp die eraan ten offer zijn gevallen. Vooral de verbredingen van 1963 en 1969 hebben veel van het dorp doen verdwijnen. De gearceerde panden zijn de monumenten. Van het oudste, meest waardevolle deel van het dorp is gelukkig veel behouden gebleven.

De Hoofdbuurtstraat met het metselaars-huis vóór de restauratie van 1972. Veel huizen waren leeg komen te staan of onbewoonbaar geraakt. Velen vroegen zich af of de *'bouwvallige huizen met hun vaak erbarmelijke woonomstandigheden moesten blijven staan om een schilderachtig geheel te redden'*.

'Gezicht op het Noordzeekanaal genomen van Velsen westwaarts 1872'. Kleuren-litho door J. C. Greive.

De tekenaar heeft ongeveer op de plaats gestaan van de Velser voetbrug. Rechts aan de overkant van het kanaal de fabriek, waar men de betonblokken vervaardigde, die werden gebruikt voor de bouw van de pieren. Nu staat op die plek de papierfabriek van Van Gelder en Zonen. Op de plaats van het duin middenachter — de z.g. 'hoge berg' — staat nu de gasfabriek. Op de achtergrond ziet men de dam waarover tot 15 augustus 1872 de trein Haarlem-Uitgeest reed. Op die datum werd de eerste spoorbrug in gebruik genomen.

'Gezicht op het Noordzeekanaal genomen van Velsen westwaarts 1872'

Ansichtkaart ± 1905. Kerkesingel. Door de aanleg van een plantsoen is ook hier de oorspronkelijke landelijke omgeving van het dorp verdwenen. Op de achtergrond ziet men de Meervlietstraat met de 'Villa Maria' – nu postkantoor. Schuin links hiertegenover is de serre van hotel 'De Prins' zichtbaar. De dijkjes die men hier bij de Kerkesingel ziet, verhinderden dat het dorp bij hoge waterstand van het Wijkermeer onderliep. Het grootste deel van de bomen langs de Kerkesingel is verdwenen, maar zij zullen opnieuw worden geplant.

Ansichtkaart. De Parkweg voor de verbreding in 1969. Hij werd in 1939 aangelegd als verlengde van de Stationsweg en als verbinding met de weg naar Amsterdam. De Torenstraat waar zij uitkomt op de Parkweg/Stationsweg vóór en na 1969 als voorbeeld van de veranderde situatie van het dorp ten opzichte van zijn omgeving. De boom links op de voorgrond is bij beide foto's dezelfde.

Velsen.

Voorstraat.

LINKS: KERKESINGEL
ACHTER: MEERVLIETSTRAAT

Velsen toen hebben ervaren. Werd in het begin de bereikbaarheid van het dorp aanzienlijk verbeterd door het bestraten van de Rijksstraatweg (rond 1816) en de aanleg van de Stationsweg (1869) en de Parkweg (1939) – de verbreding van de laatste twee van tweebaansklinkerstraat tot vierbaansasfaltweg (1969) verbrak vooral de relatie met het landgoed Velserebeek. De oude verbindingen naar het zuiden, de Driehuizerkerkweg en de Rijksstraatweg (oorspronkelijk de weg die langs het Wijkermeer van Alkmaar naar Haarlem liep), werden volledig doorbroken en verloren vrijwel iedere logische aansluiting op het stratenpatroon van het dorp. De aanleg van wegen rond en bij de tunnel verhoogden het ruimtelijk isolement naar de polders die in het oude Wijkermeer waren ontstaan en de dorpen ten zuidwesten, zoals bijvoorbeeld Spaarndam en Spaarnwoude. De open, weilandachtige vlakte die het dorp in het oosten nog iets van zijn oude aanzien gaf, is sinds 1972 verdwenen. De nieuwbouw van Velsen-Oost ontnam het dorp het laatste restje open omgeving en maakte het in feite tot een wijk. Toch had deze ontwikkeling, onbedoeld, een positief kantje. Toen na de eerste wereldoorlog kantoor- en zakenmensen uit Haarlem en Amsterdam de geneugten van het buiten wonen ontdekten, kozen zij voor Bloemendaal, Overveen, Santpoort, Driehuis en een deel van Nieuw-IJmuiden. Het waren vooral de mooie omgeving en een goede spoorwegverbinding die deze plaatsen voor hen aantrekkelijk maakten. Het dorp was voor hun doel minder geschikt. Daardoor bleef, zij het in een verwaarloosde staat, de oude dorpskern in een min of meer achttiende-eeuwse vorm bestaan en viel hij niet ten prooi aan de sloop- en verbouwoede die het aanzien van veel oude dorpen en huizen zo heeft geschaad.

'Kanaaldijk' door v. L. gedateerd Velsen 10.30. Kleurpotloodtekening. Deze tekening toont het dorp vanuit het westen gezien. Het gebouw met het torentje is het Post- en Telegraafkantoor (1908–1939).

Restauratie en verleden *het dorp van 1865 tot 1970*

Hoewel het dorp zoveel mogelijk wordt gerestaureerd in de vorm die het in het midden van de achttiende eeuw heeft gehad, bevindt men zich toch niet in een omgeving die ècht lijkt op het dorp uit die tijd. Wat men nu rondom zich ziet, is in feite een aan onze wooneisen aangepast geheel, gebouwd met stijlvormen uit de achttiende eeuw. Om een juist beeld te verkrijgen moet men beseffen dat het in de achttiende eeuw toch anders was. De huizen werden vaak bewoond door meerdere gezinnen en in ieder geval door meer mensen. De straten waren niet verhard en er was geen straatverlichting. De verwarming was gebrekkig of ontbrak geheel, om van het sanitair maar helemaal niet te spreken. Het leven speelde zich, veelal ook door de krappe behuizing, op straat af, terwijl de handwerkslieden, die hun bedrijf nog bij huis uitoefenden, het straatbeeld de nodige levendigheid verleenden.

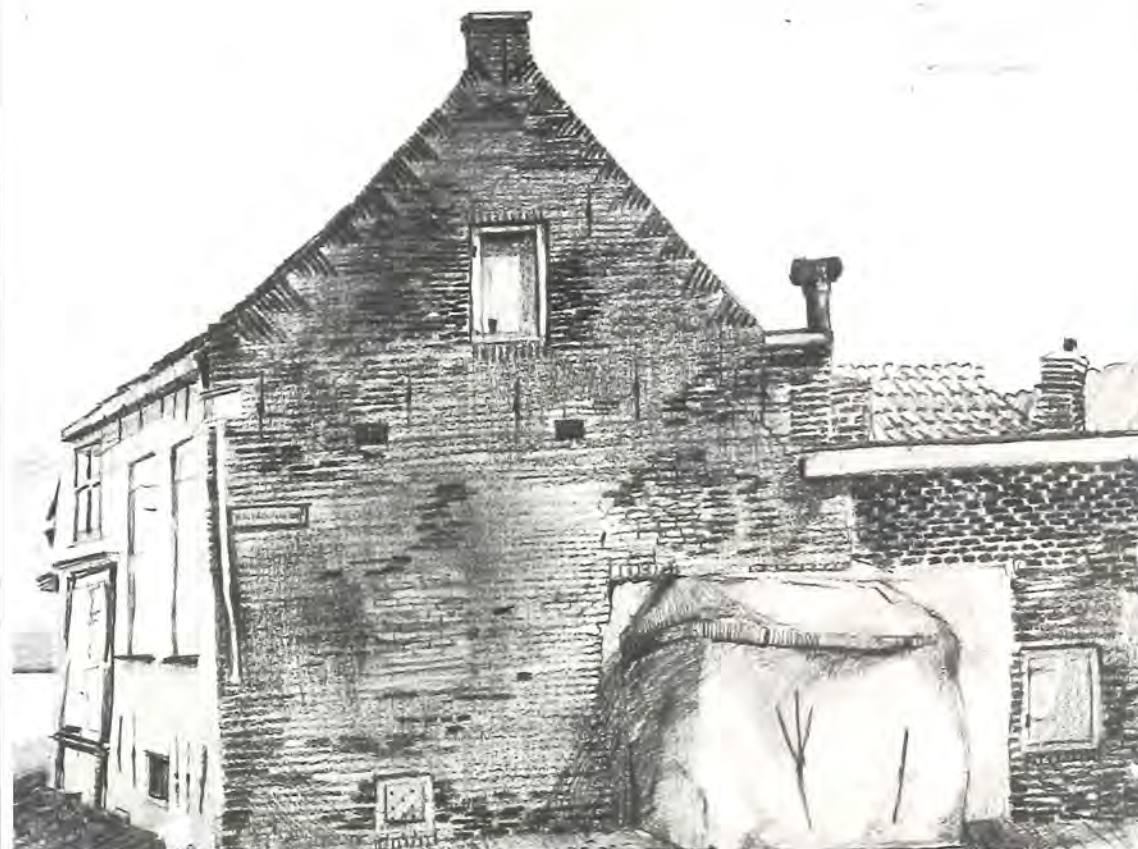
Het geheel zou op ons een veel minder welvarende indruk gemaakt hebben. De huizen, zoals ze er nu staan, zijn of lijken fraaier dan toen, doordat alles met grote zorg is gerestaureerd of wordt onderhouden. Allerlei details maken het beeld

mooier, men heeft er (onbewust) een schepje bovenop gedaan. Dit is bijvoorbeeld te zien aan buitenlantaarns, uithangborden, geveltoppen, brievenbussen etc. In de achttiende en negentiende eeuw, toen de huizen nog eigentijds waren, zal met veel minder aandacht voor het effect gebouwd zijn. Men bekijkt een oud dorp of een oude stad meestal niet met het oog van de historicus of de bouwkundige. Wij zijn op zoek naar zaken die ons schilderachtig voorkomen. Dit is een wijze van zien die in de periode die Romantiek wordt genoemd, is ontstaan. Men kreeg toen oog voor het oude, het doorleefde, voor voorwerpen die met een bepaalde emotie geladen zijn. Als er een huis gerestaureerd is, dan vindt men het jammer dat het weer zo nieuw lijkt. Men vindt het niet echt meer. Echt, dat wil hier zeggen oud, beladen met de last der eeuwen. Het moet een beetje verrot aandoen, afbladderend, of er moet mos op groeien. Maar gaaf mag het niet zijn, terwijl in de achttiende eeuw de panden toch ook splinternieuw waren.

Behalve door deze romantische manier van kijken wordt het zien (bezien) van dorps- en stadsgezichten in hoge mate bepaald door de indruk die

'Poort te Delft 1840' akwarel door Jan Weissenbruch (1822-1880). In de Romantiek krijgt men oog voor de 'schilderachtige' aspecten van oude gebouwen.

'Huis van bakker Boogaard 1968'. Potloodtekening door Paul Höhner (geb. 1943). Deze bakkerij stond op het Wilhelmina-pleintje en werd tezamen met dat pleintje in 1969 afgebroken. Ook bij deze tekening is de nadruk gelegd op de 'charme van het oude'. Kenmerkend voor deze bakkerij was de uitgebouwde oven.

men ervan heeft gekregen bij het bekijken van oud fotomateriaal. Vooral ansichtkaarten spelen hierbij een grote rol. Trouwens, een groot deel van ons beeld van 'vroeger' wordt door oude foto's bepaald. Maar dan wel een vroeger dat hoofdzakelijk rond 1900 gedateerd moet worden. Fotomateriaal is nu eenmaal in veel ruimere mate voorhanden en goedkoper te verzamelen dan de veel oudere en kostbaardere schilderijen, tekeningen en prenten. Hun aantrekkingskracht is waarschijnlijk voor een groot deel gelegen in het feit dat zij de sfeer van vroeger voor ons lijken te hebben vastgehouden. Door hun wazige fotografische natuurgetrouwheid geven zij ons een zeer authentiek beeld. Authentiek tussen aanhalingstekens, want de armoe, de grote klasseverschillen, de zestien-urige werkdag, de slechte woonomstandigheden en wat zo al niet meer, vindt men slechts zelden terug. Dit aspect wordt door de beschouwer trouwens ook niet gezocht. Hij zoekt het knusse, het beslotene. Hij wenst een ontmoeting met een tijd die hij nog kent uit de verhalen van grootouders en vaak zelfs ouders. Een tijd waarin de mensen nog te hoop liepen als er een fotograaf verscheen, en die binnen vijftig jaar definitief tot het verleden is gaan behoren.

Ansichtkaart afgestempeld 1904. De Meervlietstraat in een tijd, waarin de mensen nog te hoop liepen als er een fotograaf kwam. Links zien we de smederij van Melgerd, rechts het Wilhelmina-pleintje met op de achtergrond de bakkerij van Boogaard. In het midden de rails van de stoomtram Haarlem-Alkmaar.

UITG. N. J. BOON, AMSTERDAM.

Dorpstraat. Velsen.

Anna van Gogh-Kaulbach en haar herinneringen *het dorp Velsen van 1865 tot 1970*

Een aardig beeld van de tijd die wij in de ansichtkaarten ontmoeten, wordt opgeroepen in de herinneringen van de schrijfster Anna van Gogh-Kaulbach. Zij was de dochter van de populaire dorpsdokter Kaulbach die in het pand Meervlietstraat 60 woonde. Zij leefde van 1869 tot 1960. Zij schreef meer dan dertig romans. Als haar beste werk geldt **Moeder** (1908). Andere werken van haar hand zijn o.a. **Levensdoel** (1898) **Rika** (1905) **Jet-Lie** (1917) **Vergeef ons onze schuld** (1923) **Het brandende hart** (1927) **De groote vijand** (1928) **Tot het moederschap** (1929) **Menschen in 't huwelijk** (1931) **De vreemde vogel** (1932) **Schaduwkinderen** (1935) **Menschen van dezen tijd** (1936) **Spel van vier** (1937) en enkele drama's, o.a. **Eigen haard** (1906) **Durf te leven** (1928) **Zie, hier ben ik** (1929) en **Frank en de dood** (1941). Haar werk heeft een moralistische strekking en enkele, vooral oudere romans leggen sociale misstanden bloot. Haar latere oeuvre behandelt vooral de problemen van de 'moderne' jeugd.

Uit haar 'Herinneringen' die in 1957 in de IJmuiden Courant zijn verschenen volgen hier een aantal fragmenten. Zij zijn aan elkaar gelast om ze leesbaarder te maken.

Mijn geboortehuis stond aan de ingang van het oude dorp Velsen.

Het huis zelf was ook oud en laag. Het lag in de schaduw van de linden langs de dorpsstraat en keek zonder tuin achter uit op de oude kerk met de nog oudere Romaanse toren, waarin volgens ons geschiedenisboekje de kogel werd bewaard, waarmee de zeeheld Heemskerk bij Gibraltar was gedood. Volgens datzelfde boekje werd die kogel door de dorpsbewoners gebruikt om er moster mee te malen. Misschien is hij bij die vreedzame arbeid verloren geraakt, ik heb tenminste nooit iemand gesproken, die de relikwie had gezien. Het kerkhof, vlak om de kerk heen, werd in mijn jeugd al niet meer gebruikt, achter het houten hek lagen de graven vrijwel vergeten, maar vóór dit hek strekte zich een brede strook grasveld uit — ook hier hadden in vroegertijden de dorpelingen hun doden begraven, waaraan een enkele scheefgezakte grafsteen nog herinnerde.

Het oude dorp Velsen met zijn net van smalle straatjes, zijn dromerig pleintje vóór het raadhuis, zijn omgeving van prachtige buitenplaatsen met statige behuizingen: Velserbeek, Waterland, Beeckesteyn, zijn stille boswegen, zijn ouderwetse dorpsstraat, waar het gehamer van de hoefsmid de geluiden beheerste, wachtte in die jaren op de grote verandering: de opening van het Noordzeekanaal, dat Noordholland in twee helften ging splitsen. 'Holland op zijn smalst' was doorgraven,

Amsterdam werd toegankelijk voor de grootste zeeschepen en aan de mond van het kanaal zou een nieuwe stad: IJmuiden verrijzen. De naam bestond nog niet, men sprak eenvoudig van 'aan zee' en de weg erheen was nog niet bestraat; als mijn vader in het regenseizoen naar een patiënt 'aan zee' werd geroepen, moest zijn paard dikwijls stapvoets voortgaan, zo modderig waren de karrespoeren.

Maar de verandering stond voor de deur en was reeds aangekondigd door nieuwe bewoners. Op enige afstand van het oude dorp aan de overkant van de spoorlijn was een nieuwe buurt ontstaan. 'De Hei' noemde men die, al was er van een heideveld niets te bespeuren. De buurt werd voornamelijk bewoond door polderwerkers, werkzaam aan het kanaal, een ruw volkje, met wat er aan kleefde van kroegen en andere minder oirbare gelegenheden, waar het vaak ongezouten toeging in de avond. Vechtpartijen waren er aan de orde van de dag. 'De Hei' en de 'Heiers' stonden in ons rustige dorp in een kwade reuk en bleven dit lange tijd, ook nadat de oorspronkelijke bewoners waren verdwenen. Tegenwoordig heeft dat deel van de gemeente Velsen de naam gekregen van 'IJmuiden-Oost'.

Ook naar de kant van Beverwijk was een nieuwe buurt verzezen: 'Wijkeroog', werd bewoond door het hogere personeel betrokken bij de graving van het kanaal: ingenieurs, opzichters, enzovoorts, veelal Engelsen, want het werk werd door een Engelse aannemersfirma uitgevoerd. Zij onderhielden weinig contact met de eigenlijke dorpsbewoners.

Begin november werd het kanaal officieel geopend door Koning Willem III. Mijn vader nam mij mee om bij de sluizen van wat voortaan 'IJmuiden' zou heten de koning met zijn gevolg te zien. IJmuiden was geboren en het oude dorp Velsen voorgoed ontwaakt uit zijn eeuwenlange rust, al bleef het nog lang omhangen door de oude sfeer en is zelfs nu nog een stuk van de oude dorpsstraat intact gebleven. Doch naar alle kanten heeft het zich uitgebreid: stille landwegen zijn bebouwd en hebben hun karakter verloren, wie in lange tijd niet is geweest herkent oude geliefde plekjes niet meer. Tot ineens ... daar is de kerk met het oude kerkhof en het pleintje vóór het raadhuis, hier is als door een wonder nog veel van de vroegere sfeer bewaard, al zitten er geen oude vrouwen meer voor de ramen van wat eens het weeshuis is geweest. En de oud geworden mens, die hier als kind heeft geleefd, voelt, dat er ook in haar nog niet alles van die kindertijd is gestorven.

Op mijn zevende jaar werd ik leerling van de meisjesschool in Beverwijk.

Openbare Verkoop

TE VELSEN.

Op *Woensdag 2 Mei 1900*, des nam. één uur, in Café „van Heijst“, van

een Heerenhuis met Stal

en het recht van *Erpacht* op den grond, staande en liggende in het *Dorp Velsen*, naast Hotel „DE PRINS“, aan den Rijksweg, kadastraal bekend in Sectie H. No. 628, groot 1 are 26 centiares.

Mondeling verhuurd bij de week aan den heer *S. Barghoorn*.

Grondbelasting 1900 f19.39.

Erpacht aan de Ned. Herv. Kerk te Velsen per jaar f6.25.

Behoorende tot de nalatenschap van den Heer *L. L. E. Kaulbach*.

Inmiddels uit de Hand te Koop!

W. BOERLAGE,

Notaris te Velsen.

Dokter Kaulbach overleed in november 1899. Met café 'Van Heyst' wordt de 'Zwarte Os' bedoeld.

De grafsteen van een van de zes Engelsen die betrokken waren bij het graven van het Noordzeekanaal en begraven liggen op het kerkhof te Velsen.

Met een klein troepje meisjes liep ik voortaan mee. Onderweg vonden wij veel vermaak: er waren sloten om overheen te springen of kikkers en visjes in te vangen, bosjes om verstoppertje in te spelen en weilanden vol bloemen om te plukken, waaraan de nabijheid van de koeien iets avontuurlijks verleende. Nu en dan mochten wij meerijden op een ratelende boerenwagen zonder veren, waarin je zo heerlijk door elkaar werd geschud. We moesten dan altijd de voerman ertoe bewegen, ons een eind vóór de school af te zetten, want meerijden op een boerekar werd op school niet gepast geoordeeld voor meisjes 'uit onze stand', zoals het heette. Mijn ouders echter hadden het mij nooit verboden en ik begreep eenvoudig niet, wat er tegen kon zijn, behalve dat je in de winter er bijna bij bevroor. Elke dag passeerden wij dus tweemaal de brug over het kanaal. De twee brugwachters waren vriendelijke mannen, zij hadden elk een wachthuisje bij de twee uiteinden van de brug en stonden ons toe bij slecht weer in zo'n huisje te wachten. 's Winters was het daar zo gezellig met een snorrend miniatuur kachelkje, dat wij er node van konden scheiden. Kwamen wij te laat op school, dan leverde 'gewacht voor de brug', een gereed excuus op, al of niet naar waarheid te berde gebracht.

Een tweede pleisterplaats op onze weg naar school, was de winkel aan de overkant van het kanaal, die op zijn gevel het opschrift droeg: 'English Provision Stores' en die alle Velsenaren 'de Staar' noemden. Het was een royaal gebouwd winkelhuis. De eigenaar, een oudachtig mannetje, had de durf gehad, deze zaak te beginnen, hoofdzakelijk terwille van de tijdelijke Engelse bevolking van 'Wijkeroog' en hij behoeft zijn ondernemingslust niet te betreuren. Het dorp herbergde verder geen

enkele comestibleswinkel en Beverwijk evenmin, dus concurrentie behoefde hij niet te vrezen. De eigenaar van 'de Stoor' had iets bijzonders: hij sprak Engels met zijn hondje om zich te troosten over het vertrek van de Engelsen, naar hij beweerde. Sinds het kanaal gereed was, waren zij voor het merendeel naar hun vaderland teruggekeerd. Dat hondje dat Engels verstond, leek mij een wonderdier, waarvoor ik eerbied had; ik durfde het nauwelijks te aaien.

Waren de tochten naar en van school vol van prettige dingen, de school zelf bracht mij het eerste jaar bitter verdriet. Onder de Beverwijkse jeugd leefde een ongemotiveerde rancune tegen de 'Velsers'—trouwens deze bleef niet beperkt tot de jeugd. In een herberg, halfweg tussen de twee plaatsen gelegen, werd elke zondagavond tussen 'Wijkers' en 'Velsers' gevochten.

De bovengenoemde eigenaar van de Engelse winkel, Alfred Franklin, storekeeper on the Amsterdam Canal Works, overleed juni 1870 en ligt op het kerkhof van het dorp Velsen begraven. In totaal vindt men er de graven van zes Engelsen die allen bij de aanleg van het kanaal betrokken waren.

In 1899 huwde Anna Kaulbach met de bloembollenkweker W. J. van Gogh. Bij de foto die van haar en haar verloofde hier is afgedrukt, het volgende fragment uit haar 'Herinneringen'.

'In 1892—ik was toen tweeëntwintig jaar—ontmoette ik de man, die tot aan zijn dood in 1934 mijn toegewijde levenskameraad zou blijven. In het eerste jaar van onze verlovings ondernamen wij een reisje door het land om familieleden en vrienden te bezoeken en wij deden die tocht op een voor die tijd originele manier, namelijk per driewieler tandem. De fiets, zoals wij die nu kennen, had zijn intrede niet of nauwelijks gedaan in ons land. Jonge mannen zaten wel hoog verheven op het grote voorwiel van hun vélocipède, waaraan door het kleine achterwiel enige stabiliteit werd gegeven, maar geen vrouw kreeg het in haar hoofd een dergelijk vehikel te bestijgen.

Onze driewieler was door een Haarlemse fietsenmaker gebouwd naar Engels model. De wielen waren beschut door dunne rubber banden. Aan mij, op de voorplaats, bleef het besturen opgedragen. Het principe van deze bouw was, dat de man, die achter zat, al zijn kracht op het voorttrappen kon concentreren.

Nu waagden wij, als jong verloofd paar, ons op de tandem. Dat was een gebeurtenis in het dorp, die besproken werd en becritiseerd. Want was het in de kring der notabelen al ongebruikelijk dat een verloofd paar er onbegeleid op uittrok, bij onze gekozen manier van reizen ontbrak alle contrôle.

De Velservoetbrug en het pontveer *het dorp Velsen van 1865 tot 1970*

Met de aanleg van het Noordzeekanaal werd een belangrijke verbinding voor het verkeer doorsneden nl. de Rijksweg die van Haarlem naar Alkmaar liep. Via de Hoofdstraat te Santpoort en langs Beeckestijn kwam hij door het dorp Velsen over de straat die nu Meervlietstraat wordt genoemd, maar die destijds de namen Dorpsstraat, Voorstraat, Rijksweg en Rijksweg heeft gehad. Om de noord-zuid verbinding in stand te houden werd een draaibrug gebouwd die in 1872 voor het verkeer werd opengesteld. Deze zogenaamde Velservoetbrug bestond uit een draaiend gedeelte met een vast bruggedeel aan de dorpskant. De doorvaartopening was 19.50 meter breed, het rijdek had een breedte van 4.20 meter. De bouwkosten beliepen f10.000,— (exclusief de remmingswerken). Er ging nogal wat verkeer over de brug; in december 1897 passeerden er per dag gemiddeld 2750 personen en 460 rijtuigen en karren. Mede door de handbediening was zij voor de scheepvaart een ware sta-in-de-weg en zij werd vele malen aangevaren. In 1891 moest de draaiplaat zelfs worden vervangen door een nieuwe, het overzetten geschiedde in die periode met een kettingpontje dat men zelf moest bedienen.

De steeds toenemende scheepvaart eiste verbeteringen. Men besloot het kanaal te verbreden en de brug te vervangen door een veerpont. Een groot deel van Kennemerland protesteerde, maar in 1899 besliste men toch ten gunste van een pontveer. Het lag aanvankelijk in de bedoeling de verbinding met vrijvarende stoomponten te onderhouden. In 1900 werd de bouw van twee raderponten aanbevolen. Bij de proefvaarten bleken deze vrijvarende ponten niet te voldoen en bij sterke wind, vooral als er op het kanaal gespuid werd, zelfs geheel onbruikbaar te zijn. De raderen werden daarna vervangen door kettingschijven, met behulp waarvan de pont zich langs twee kettingen kon voortbewegen. Tevens werden de overkappingen, welke de raderponten door de te grote windvang mede onbestuurbaar maakten, gesloopt. Door de tegenslag met de raderponten werd pas in 1906 de eerste kettingpont in gebruik genomen. De brug, die net weer door een aanvaring totaal onbruikbaar was geworden, werd in februari 1906 afgebroken. De dienst werd vele jaren door slechts één pont onderhouden, terwijl de tweede als reserve diende. Ten behoeve van de stoomtramweg Haarlem-Alkmaar waren de ponten ingericht voor het overzetten van een trein van ongeveer dertig meter lengte. Het aantal ponten, 'Velsen' en 'Kennemerland' genoemd, heeft dienst gedaan tot 1940. Al omstreeks 1930 was door het inzetten van een vrijvarende stoompont de capaciteit van het veer vergroot. Sinds 1940 werd het veer volledig met vrijva-

rende stoomponten onderhouden. Na 1945 werd alleen maar een pontverbinding voor het steeds groeiende verkeer te lastig. Men voerde een al van voor de oorlog daterend plan uit en in 1957 werden de tunnels onder het kanaal geopend. Het Velservoer werd bij een nieuwe verbreding van het kanaal en in verband met uitbreiding van de industrie aan de noordzijde ervan in 1963 meer naar het westen yerplaatst.

De Velservoer stoompont ± 1910. Ten behoeve van de stoomtramweg Haarlem-Alkmaar waren de ponten tevens ingericht voor het overzetten van een trein van ± 30 meter lengte.

Ansichtkaart ± 1890. De Velservoer voetbrug vanuit het zuiden gezien. De rails van de stoomtramlijn Haarlem-Alkmaar zijn nog niet gelegd.

Ansichtkaart afgestempeld 1901. Aan de rechterkant ziet men het dorp Velsen. Bij de verbreding van het kanaal en de aanleg van de ponthaven in 1906 is het grote pand vlak bij de brug gesloopt.

Ansichtkaart 1905-1906. De Velservoer voetbrug vanuit het dorp gezien. Midden en linksachter zijn de hijsinstallaties van de laadbruggen van het pontveer al aanwezig. De ponten werden in 1906 in bedrijf gesteld, de brug werd in dat jaar gesloopt. Zij had vanaf 1872 dienst gedaan.

Geachte Redacteur!

Een antwoord op de vraag of 't schade zou zijn voor onze gemeente, wanneer onze kostbare brug door een zoogenaamd stoompont vervangen wordt?

Ons dunkt, dat behoeft niet gezegd te worden, als wij met onze gelachten teruggaan naar 1800, toen als 't ware Velsen van Beverwijk gescheiden was. Wanneer men bedenkt dat 't maar al te dikwijls voorkwam, dat, wanneer men met een voertuig voor 't Pont kwam men heel gewoon terug kon gaan; of daar iemands gehele bestaan van af hing werd niet gevraagd.

Ook is 't meermaals gebeurd, dat de handen of voeten van een Voerman vanwege 't lange wachten bevroren waren. Toen scheen er niets op gevonden te kunnen worden om de overvaart sneller te doen gaan, en nu, als er nu niets gedaan wordt, zullen wij dezelfde wachtparade terug krijgen.

Geachte lezers, herrinnert gij u nog welk eene vreugdedag het was, toen de brug weer voor 't eerst bereden werd, en zou nu de Kamer van Koophandel die dag weder willen vervangen door een ellendepoel?

Maar, zal men zeggen, 't is nu een stoompont, goed, maar 't blijft toch altijd een wachtparade, als men er regelrecht op kan rijden moet het eerst nog los gemaakt worden, dan komt er nog een voetganger aan, wacht daar komt nog een rijtuig ook aan, die dan de eerste was wacht 't langst. Aan de overkant loopt en rijdt 't zoo vol, dat zij in eens niet mede kunnen, dan wordt het nu eens een *Stoompont-wachtparade*.

Waar moet dat heen geachte lezers, als dat zoo eens mocht worden, laten wij dan toch ons best doen voor 't algemeen belang.

De Kamer van Koophandel noemt onze brug maar een voetbrug, maar er wordt niet bij gedacht dat de brug ons bedient van zooveel vervoer en dan de éénige provinciale weg, die dan eindelijk voor de scheepvaart een weinigje hinderlijk is, iets, wat gemakkelijk verholpen kan worden, door 't aanbrengen van duckdalven, dan behouden wij tenminste onze zoo gewenschten brug.

Een voerman.

Het adres.

Behoud Velsersbrug ligt Maandag nog ter teekening.

Velsens Gratis Advertentieblad d.d. 1 februari 1896. Al in 1894 kwamen er voorstellen om de brug bij Velsen — gelijktijdig met een verbreding van het kanaal — te vervangen door een pontveer. De brug betekende een enorme hinderpaal voor het scheepvaartverkeer en werd vaak aangevaren. Lang niet iedereen juichte het verdwijnen van de brug toe.

Ansichtkaart ± 1905. Tussen 1903 en 1906 is er heel wat afgetobd met de Velsers stoompont. De oorspronkelijk vrijvarende raderpont bleek tamelijk onbestuurbaar en werd verbouwd tot een kettingpont. De overkapping, die op deze foto nog te zien is, werd, omdat zij te veel wind ving en de onbestuurbaarheid vergrootte, weggehaald.

Uitg. J. P. Nauta, Velsen, (Holland).

Velsen, Exerçities met het Pontveerster N. 250

Hans. Binken
1895

Velsen
Velserspont met Stoomtram

Ansichtkaart ± 1910. Er kwam nogal wat voor kijken om het hele tramstel zonder ongelukken de pont te doen oprijden. De laadhoofden moesten, afhankelijk van het getij, omhoog of omlaag worden gedraaid. Vervolgens werden de rails van de pont en die van het landingshoofd in het verlengde van elkaar gewrikt en vergrendeld. Daarna werd de pont door twee hydraulisch werkende armen behoeft voor 'zakken', als het enorme gewicht van de tram bij het oprijden op de pont kwam te rusten.

De stoomtram *het dorp Velsen van 1865 tot 1970*

Van groot belang voor het dorp Velsen was het feit dat het een halte werd aan de stoomtramlijn Haarlem-Alkmaar. Deze verbinding heeft in niet geringe mate de ontsluiting van de streek bevorderd in een tijd dat het bezit van een fiets nog tot de uitzonderingen behoorde. De bevolking kreeg nu de kans verder te kijken dan de enge grenzen van het eigen dorp en de eigen streek.

Het eerste tramvervoer in Nederland geschiedde nog met behulp van de trekkracht van paarden. De eerste lijn werd in 1864 geopend. De grote ontwikkeling van de tram werd pas mogelijk met de komst van stoomtractie. De eerste stoomtramverbinding in Nederland was de lijn Den Haag-Scheveningen die op 1 juli 1879 door de Nederlandsche Rhijnspoorweg Maatschappij werd geopend. Van ongeveer 1880 tot 1890 groeide het aantal stoomtramwegen zeer snel. Deze snelle ontwikkeling was mogelijk doordat de exploitatiekosten gering waren. Publiek en overheid stelden nog niet veel eisen, zodat kon worden volstaan met een lichte spoorbaan, lichte rijtuigen en een lage snelheid. Bovendien waren de lonen laag en de arbeidstijden lang. Daar men echter gaandeweg hogere eisen ging stellen, waren de tramwegen die omstreeks 1890-1895 werden aangelegd, minder primitief, maar de aanleg ging minder snel in zijn werk dan in de periode daarvoor.

Omstreeks 1900 echter waren bijna alle belangrijke tramverbindingen in Nederland tot stand gekomen. Na 1920 kregen de tramwegmaatschappijen steeds meer last van de concurrentie van de autobus. Daar het autobusvervoer nog niet aan wettelijke bepalingen was onderworpen en het busondernemers vrij stond om op drukke tijden voor de tram uit te rijden, werd de exploitatie van tramverbindingen steeds moeilijker. Het vergunningen-stelsel voor autobussen, dat in 1926 werd ingevoerd, bracht wel enige verbetering, maar een oplossing was het nog niet. Het was inmiddels wel duidelijk geworden dat minder drukke tramverbindingen voordeliger met bussen waren te exploiteren. Vele tramwegmaatschappijen gingen er dan ook toe over zelf bussen in te zetten. Alleen in de grote steden kon de tram zich uiteindelijk nog handhaven. In 1890 kwamen er plannen van particuliere zijde om een lijn Haarlem-Beverwijk langs de Rijksweg aan te leggen. Een Memorie van Toelichting, opgesteld door de aanvragers H. A. Groote c.s. te Velsen, wordt op 22 juli 1890 'om bezigt en raad' aan B. en W. van Velsen voorgelegd. Het advies van B. en W. van 30 juli 1890 was positief, maar besloot wel met de opmerking:

'mocht onverhoopt aanleg en exploitatie van een stoomtramweg bedoeld worden, dan adviseer ik met de meest mogelijke aandrang, dat het verzoek

—o— De tram van 6.30 Maandagavond van Beverwijk komende, was bijna in het kanaal alhier gereden, aangezien de brug open was en 't sein op veilig stond. De knecht v. d. hr. v. Spl. ondekte intijds wat er gaande was en wierp het seinlicht om, waardoor de tram onmiddellijk stopte en de reizigers een groot gevaar ontstapten.

Stoomtramw. HAARLEM-BEVERWIJK.

Voorloopige ZOMERDIENSTREGELING van af 21 Juni 1896.

AMSTERDAMSCH E TIJD.

Aankomst der Spoorwegen te Haarlem:

Van Amsterdam			6.33	8.46	11.28		2.09	4.08	5.49	8.23	10.40
Van Rotterdam				7.47	11.20		2.10	4.04	5.55	7.01	10.45
TREINNUMMERS	I	3	5	7	9	11	13	15	17	19	21
HAARLEM V.			7.—	9.—	11.30		2.30	4.30	6.30	8.30	10.50
Roomsch Kerkhof			7.43	9.13	11.43		2.43	4.43	6.43	8.43	11.03
Tol Schoten			7.20	9.20	11.50		2.50	4.50	6.50	8.50	11.10
Sandpoort, (weg Driehuis)			7.20	9.20	11.59		2.59	4.59	6.59	8.59	11.19
Velsen, Brug			7.40	9.40	12.10		3.10	5.10	7.10	9.10	11.30
Remisen	5.16	7.16	7.44	9.44	12.14	2.47	3.14	5.14	7.14	9.14	11.34
BEVERWIJK A.	5.28	7.28	7.56	9.56	12.26	2.59	3.26	5.26	7.26	9.26	11.46
TREINNUMMERS	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22
BEVERWIJK V.	5.34	7.32	9.32	12.02	12.31	3.02	5.02	7.02	7.32	9.34	11.52
Remisen	5.46	7.44	9.44	12.14	12.43	3.14	5.14	7.14	7.44	9.46	12.02
Velsen, Brug	5.50	7.48	9.48	12.18		3.18	5.18	7.18		9.50	
Sandpoort, (weg Driehuis)	6.01	7.59	9.59	12.29		3.29	5.29	7.29		10.01	
Tol Schoten	6.10	8.08	10.08	12.38		3.38	5.38	7.38		10.10	
Roomsch Kerkhof	6.17	8.15	10.15	12.45		3.45	5.45	7.45		10.17	
HAARLEM A.	6.30	8.28	10.28	12.58		3.58	5.58	7.58		10.30	

Vertrek der Spoorwegen van Haarlem:

Naar Amsterdam	6.45	8.57	10.40	1.11	4.08	6.46	9.08	10.48
Naar Rotterdam	8.01	8.49	11.48	1.10	4.44	6.51	9.16	10.43

Personen-Tarief IIe klasse.

HAARLEM.

5	ROOMSCH KERKHOF.			
10	5	TOL SCHOTEN.		
15	10	5	WEG N. DRIEHUIS.	
20	15	15	10	VELSEN BRUG.
20	20	20	15	5 BEVERW.

N.B. De uren van vertrek te Haarlem en Beverwijk zijn juist, de andere zijn benaderend.

Behalve in scherpe bochten, stopt de trein overal, voor het in- en uitlaten der reizigers.

Kindereen, begeleid door hunne ouders, die de grootte van 1 Meter niet bereiken hebben en geen nuttige plaats innemen, betalen niet.

De plaatsbiljetten zijn alléén geldig voor één rit en wel voor den trein, waarin zij genomen zijn.

Voor de Ie klasse betaalt men het plaatsbiljet IIe klasse plus een supplement-biljet van 5 cents.

Abonnementen: Gewone en buitengew. abonnementen zijn zeer voordelig.

Van de buitengewone abonnementen, ten gerieve van schoolgaande kinderen en studenten, beneden den leeftijd van 18 j., zijn de prijzen uiterst laag berekend.

De tarieven zijn bij de verschill. agenten en bij de directie te Velsen verkrijgbaar.

Alhoewel de Maatschappij zal trachten een geregelden treinenloop te verzekeren stelt zij zich niet aansprakelijk voor schade die uit vertraging onstaat.

Het is verboden in en uit de rijtuigen te stappen, alvorens deze volkomen stilstaan.

De stoomtram Haarlem-Alkmaar ± 1920. Omdat de concessie voor een stoomtramweg aan een *Belgische* maatschappij werd verleend is de locomotief van een ander type dan in Nederland gebruikelijk was.

Ansichtkaart ± 1900. Een van de eerste haltes van de stoomtram was bij hotel 'De Prins', dat was gelegen op de plaats waar zich nu café 'Annetta' bevindt. Rechts ziet men een deel van de 'Villa Maria', nu postkantoor.

Wils. Joz. Nuss, Amsterdam

Hotel de Prins. VELSEN

wordt gewezen van den hand'.

De definitieve concessie-aanvraag van 15 januari 1891 betreft dan ook een paardentrambaan. Op dit verzoek werd reeds 17 januari 1891 gunstig beschikt, echter onder de voorwaarde dat *'gene andere trek- of beweegkracht dan van paarden zal worden gebezigd'*. Een paardentram is er echter nooit gekomen, de aanvragers zullen dat toen al te ouderwets hebben gevonden.

In de loop van 1891 ging de concessie over in handen van C. D. le Comte te Heemstede. In 1894 vraagt ingenieur M. Lübeké uit Brussel, een relatie van C. D. Le Comte, een concessie aan voor een stoomtramweg. Door de adressant zullen *'alle mogelijke voorzorgen "tegen" de openbare veiligheid worden genomen'*. Ondertussen hadden B. en W. van Velsen hun angst voor de stoommachine overwonnen en zij verleenden 30 maart 1895 vergunning. De aanleg van de nieuwe trambaan geschiedde aan de oostkant van de Rijksweg, nadat het plan nog iets gewijzigd werd, omdat men het ontoelaatbaar achtte dat er enige bomen zouden worden omgehakt.

Op 21 juli 1896 werd, na enige maanden uitstel o.a. wegens het afkeuren van de reminstallaties, de dienst geopend. De route van de tram liep over de Velser voetbrug door de Meervlietstraat, langs de Rijksweg, door de Hoofdstraat te Santpoort naar de Rijksweg in Haarlem met als eindpunt het Frans Halsplein. De reistijd Velsen – Haarlem was 37 minuten en de rit kostte vijftien cent. Bij het sluiten van de lijn (1924) was de ritprijs slechts tot 25 cent gestegen. In het eerste jaar stopte de

STOOMTRAM Haarlem - Alkmaar. Bekendmaking.

Vanaf 10 Jan. 1900 is in de plaats van den Hr. van Heijst, die bedankt had, aan gesteld tot Goederen-Agent de Heer VENIS Hôtel „Appeldoorn” en is vanaf dien datum genoemd Hôtel als éenig Station aangewezen.

Het Publiek wordt beleefd verzocht in dezen mede te werken in het belang van een geregelde dienst, ten einde vertraging bij de Brug te voorkomen

DE DIRECTIE.

tram op verzoek ('*behalve in scherpe bochten*'), daarna voerde men vaste halteplaatsen in. In het dorp Velsen was die halte bij hotel Appeldoorn, vlak bij de Velser voetbrug. Op 15 februari 1897 wordt het traject Beverwijk-Alkmaar in gebruik genomen.

Dat er van de tram druk gebruik werd gemaakt, blijkt uit het feit dat er twee maanden na het openen van de dienst (augustus 1896) al 30 ritten per dag gemaakt worden. In een krantebericht van 27 mei 1899 staat:

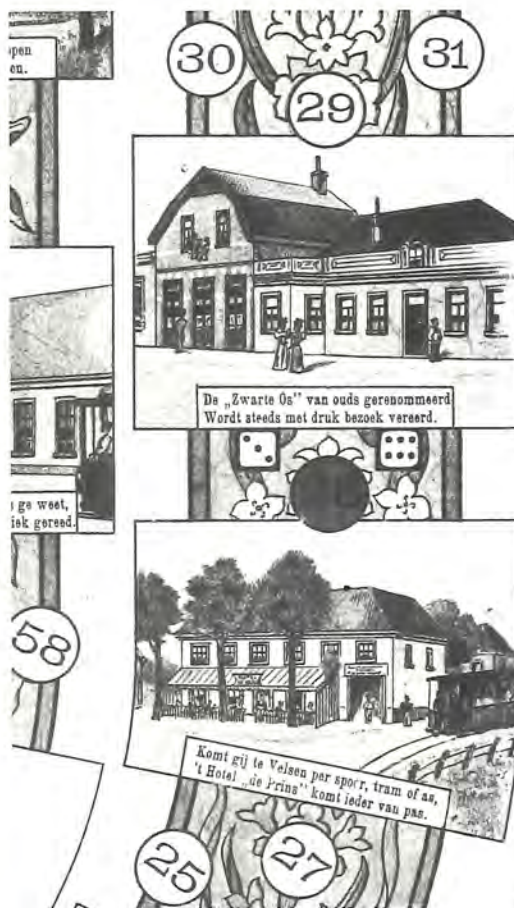
'Velsen. Gedurende de Pinksterdagen bedroeg het aantal vervoerde personen per stoomtram Haarlem-Alkmaar ruim 20.000 en de ontvangsten een bedrag van plm. f 1.000,—'

De eerste maatschappij die de lijn exploiteerde, was de '*Société Anonyme Tramways Néerlandais Haarlem-Alkmaar*', de laatste de N.Z.H., die nog steeds het busvervoer in het grootste deel van Noord-Holland verzorgt.

Na een bloeiende beginperiode, waarin overigens ontsporingen, aanrijdingen en ongelukken niet ontbraken — bijnamen als '*moordenaartje*' en '*koffie-molen*' waren in zwang — ging het allengs slechter met de stoomtram. De concurrentie van de autobus en het spoor werd te groot. Op 15 juni 1923 werd het traject Velsen-Alkmaar opgeheven en 7 april 1924 volgde het deel Haarlem-Velsen. Een aantal bielzen zijn gebruikt om het weiland tegenover de landgoederen 'Beeckestijn' en 'Waterland' af te rastersen. Er zijn nog pogingen geweest om de stoomtram te vervangen door een elektrische tram, doch deze liepen op niets uit.

—o— Zaterdagmiddag te 5 ure sprong iemand uit Beverwijk van den hooiwagen om zijn paard vast te houden voor de in aantocht zijnde tram, ter hoogte van „Roostenstein“, doch het volgende oogenblik was de tram reeds genaderd en wierp de machine den man omver en sleurde hem een paar meters mede. De machine stond echter bijna onmiddellijk stil, waarop de ongelukkige, die aan het hoofd en vooral aan de beenen zich dauig bezeerd had, meegevoerd werd naar Velsen, waar dr. Kaulbach de eerste geneeskundige hulp verleende.

—o— Zaterdagavond ontspoorde de tram, die om 8 uur uit Haarlem naar Beverwijk vertrekt, ter hoogte van „Meervliet“ te Velsen, bij het passeeren van een wissel; de machine beet in het zand, de wagens bleven op de rails. Het was Beverwijker kermis, dus er kon niet verwacht worden, dat alles in een oogenblik hersteld zou zijn. Toch werd zooveel doenlijk voor vertraging in beide richtingen raad geschapt. Het ongeluk zelf moet waarschijnlijk aan kwaadwilligheid worden toegeschreven, aangezien het slot van den wissel was verwijderd, evenals de daaraan bevestigde bout. Het is te hopen, dat de dader ontdekt wordt. Om ruim 12 uur was de lijn weer in orde.

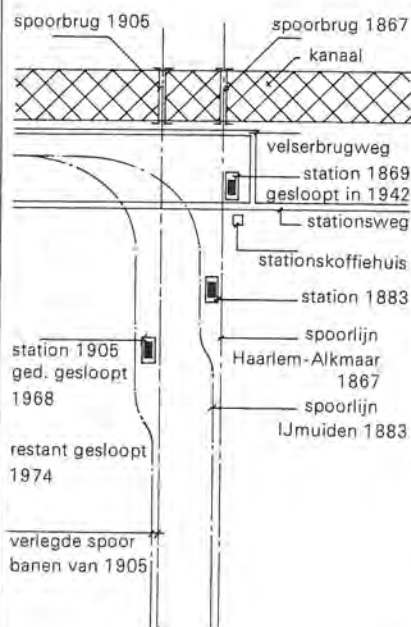

Rond 1900 verscheen er een ganzenbordspel van de stoomtramweg Haarlem-Alkmaar. Het gehele traject met halteplaatsen, café's, hotels, remises en verder ontsporingen, het missen van de tram, ongelukken, e.d., maakten deel uit van het spel.

Ansichtkaart ± 1900. De stoomtram op de Velser voetbrug. De tram heeft dienst gedaan van 1896 tot 1924.

De trein, spoorbruggen en stations *het dorp Velsen* van 1865 tot 1970

Geschematiseerde reconstructie van de opeenvolgende stations Velsen (IJmuiden-Oost).

In 1865 was aan de 'Hollandse IJzeren Spoorwegmaatschappij' concessie verleend tot aanleg van een spoorlijn Haarlem-Uitgeest. Op 1 mei 1867 werd deze lijn geopend. Dit was achtentwintig jaar na het in gebruik nemen van de eerste treinverbinding in Nederland, Amsterdam-Haarlem (1839). Het werk aan het Noordzeekanaal zou pas negen jaar later worden beëindigd. De trein passeerde het kanaal tot het midden van 1872 door middel van een dam, terwijl men aan de eerste lage spoorbrug bouwde. De brug was ingericht voor dubbel spoor en bestond uit een vast- en draaigedeelte. De doorvaartbreedte was 19.23 meter. De brug kostte f 230.000,— (exclusief het graven van de bouwput).

Het eerste station Velsen werd geopend 1 mei 1869 en was uitsluitend bedoeld voor reizigers en bagage. Het lag aan de zuidoever van het kanaal, iets ten oosten van de huidige pont. Er werd druk gebruik van gemaakt blijktens een raadsverslag van 25 april 1870.

'De opname van reizigers is zoo groot, dat het stationsgebouw weldra te klein zal worden, en eene vergroting zal moeten ondergaan. Intusschen zijn door dezen maatregel de bewoners van het Noordelijk gedeelte der gemeente zeer gebaat, terwijl zij zich vroeger naar Beverwijk moesten begeven, en thans eenen afstand van ongeveer 10 minuten gaans hebben af te leggen van het dorp naar de Spoorweg-halt'.

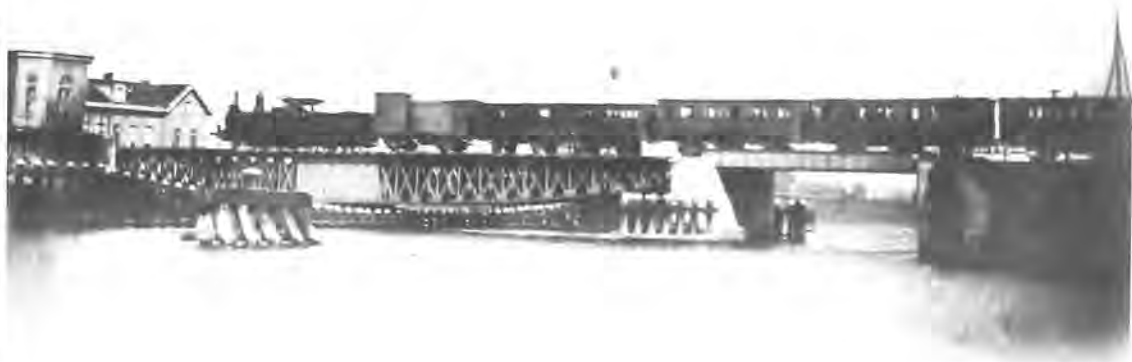
De weg van het dorp naar het station werd verbeterd (1869) en van Kerkweg omgedoopt in Stationsweg.

Al snel bleek er behoefte aan een verbinding met het steeds groeiende IJmuiden dat tot dan toe

moelijk te bereiken was geweest: of men moest door het zand waden of men kon met een stoombootje van het station Velsen naar IJmuiden varen. Pas in 1878 werd de IJmuider Straatweg aangelegd en 1 november 1883 volgde de opening van het traject Velsen-IJmuiden. In verband met deze nieuwe aansluiting op de al bestaande spoorlijn was een nieuw, iets zuidelijker gelegen station Velsen nodig. Het eerste stationsgebouwtje uit 1869 werd pas in 1942 gesloopt.

Bij een verbreding van het kanaal werd in 1905 de eerste lage spoorbrug vervangen door een grote/hoge vakwerk-draaibrug. Deze was 128 meter lang en lag 85 meter ten westen van de oude brug. Eén van de armen van de draaibrug reikte over de doorvaart, die 55 meter breed was, de andere arm overspande de zuidelijke oever, terwijl een derde opening werd overbrugd met een vaste brug aan de noordelijke oever. Deze vaste brug was 56 meter lang. De brug was destijds de grootste spoorwegdraaibrug van Europa en vorderde een bedrag van f 1.861.000,— (inclusief het opruimen van de oude brug en het verruimen van het kanaal nabij de brug).

De bouw van de nieuwe brug maakte een verhoging van de spoorbaan noodzakelijk. Dit leidde tot de bouw van weer een nieuw station, het nog bestaande station Velsen-IJmuiden-Oost. Wegens de bouw van onder meer een spoorweg-tunnel onder het kanaal (geopend 1957) lag het station Velsen niet meer aan de doorgaande lijn Haarlem-Alkmaar. Het werd niet meer dan een halte aan een lokaal lijntje. Het station werd daarom in 1968 voor een groot deel gesloopt. De spoorbrug, die een enorme sta-in-de-weg voor de scheepvaart was, verdween in 1958.

De eerste spoorbrug ±1900.

Tegelijkertijd met de bouw van het eerste station Velsen werd de verbinding met het dorp verbeterd en van Kerkweg omgedoopt in Stationsweg (1869).

Het eerste spoorwegstation Velsen, gebouwd in 1869 en gesloopt in 1942.

Het eerste station Velsen moest al snel worden uitgebreid. Deze foto dateert uit ongeveer 1880.

Ansichtkaart ± 1895. Het tweede spoorwegstation, gebouwd in 1883. Op de achtergrond is het eerste station nog zichtbaar. Men kijkt in de richting van het Noordzeekanaal.

Ansichtkaart ± 1905. Het station Velsen-IJmuiden Oost, gebouwd in 1905. Het station was gelegen aan de lijnen Haarlem-Alkmaar en Haarlem-IJmuiden. De aanleg van de spoorwegtunnel onder het kanaal liet alleen de verbinding Haarlem-IJmuiden over en maakte het bijna overbodig. In 1968 en 1974 werd het bijna geheel gesloopt.

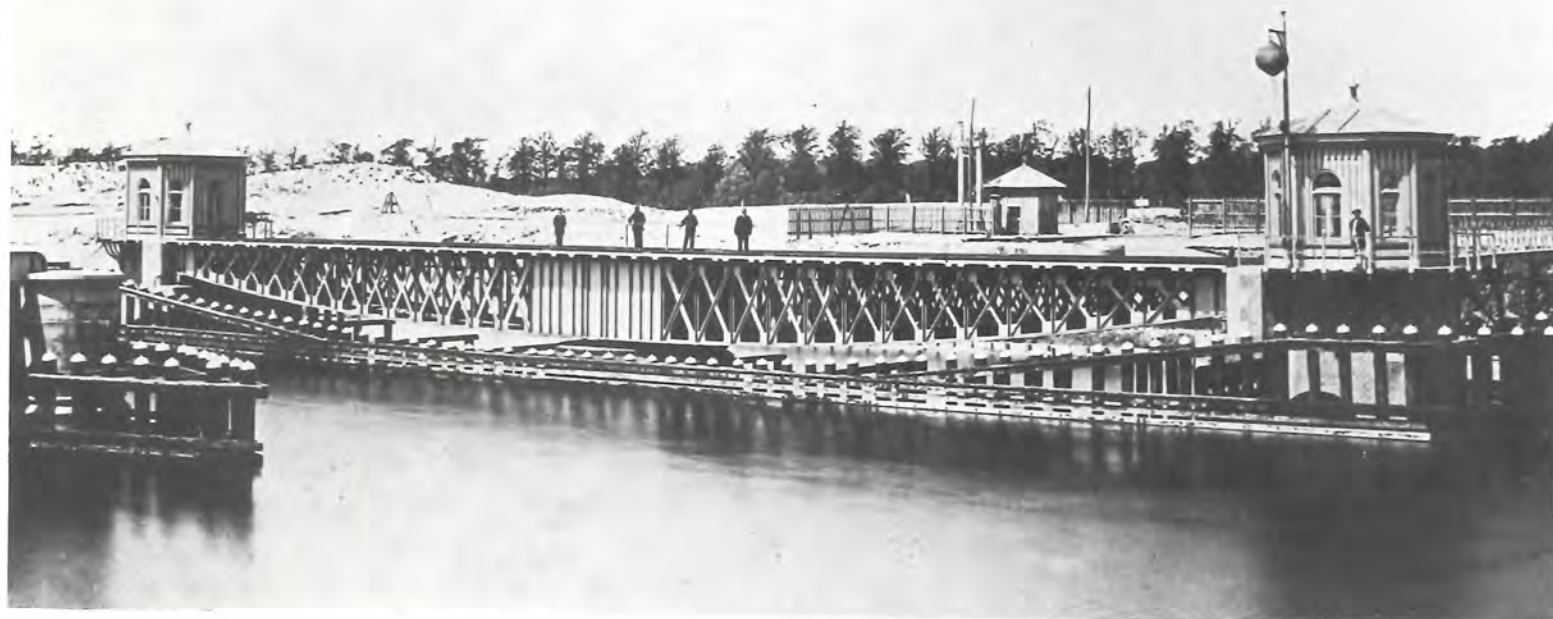
Station

Velsen

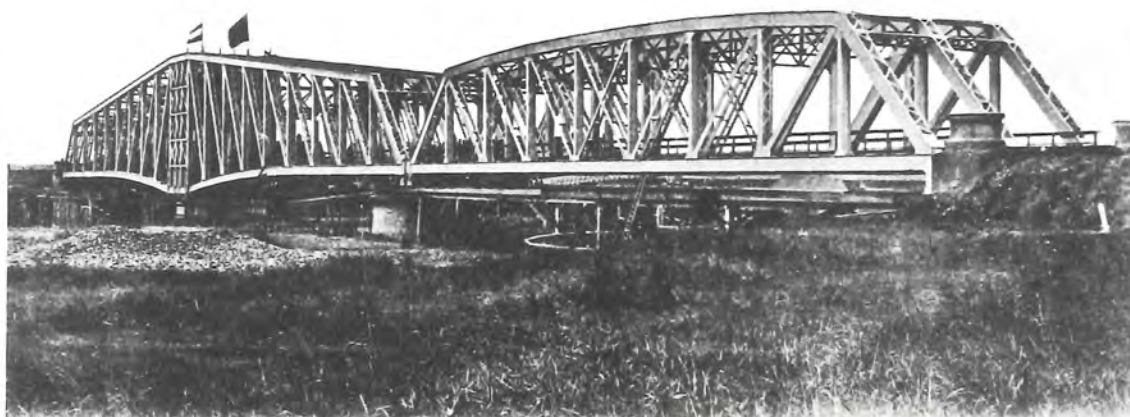
VELSEN

Station Velsen

Utg. J. H. v. A. Wateren

De eerste spoorbrug werd in gebruik genomen in 1872. Men had toen nog te maken met bijna maagdelijk duingebied.

De tweede spoorbrug, die werd gebouwd in 1905, was destijds de grootste spoorwegdraaibrug van Europa. Zij werd in 1958 gesloopt.

UITG. NAYTA, VELSEN. 1480.

VELSEN, — De grootste spoorwegdraaibrug van Europa.

Herinneringen *het dorp Velsen* van 1865 tot 1970

Door middel van foto's—vooral in de vorm van ansichtkaarten die in deze periode overvloedig zijn uitgegeven—kunnen wij ons een beeld vormen van het aanzien van het dorp Velsen gedurende de laatste honderd jaar. Voor degenen die er gewoond hebben, is dat beeld niet compleet zonder de verhalen. Verhalen over kattedwaad, roddel, en sterke verhalen. Het dorp was een besloten gemeenschap, waar iedereen elkaar kende. Het zijn in het algemeen die geschiedenissen die door iedereen kunnen worden verteld, waar hij ook gewoond mag hebben.

Anna van Gogh-Kaulbach schetste ons een beeld van het dorp uit de jaren rond 1880. De heer H. J. van Kaam geeft de sfeer van het leven in het dorp uit de jaren 1912–1915 uitstekend weer in een stuk dat in zijn geheel is afgedrukt en dat van hem de titel kreeg:

'Jeugdmo-nu-menten'

'Wanneer ik dit verhaal ga schrijven, geef ik toe aan een reeds lang gekoesterde gedachte, om een aantal belevenissen uit mijn jeugd op papier te zetten. Het aangekondigde monumentenjaar 1975 was het laatste stootje wat ik nodig had om tot schrijven over te gaan. 'Waarom?' zult U vragen.

Omdat ik in het oude dorp Velsen zo'n fijne jeugd heb doorgebracht, waarvan de herinneringen mij zo dierbaar zijn. In het licht van onze tegenwoordige samenleving bezien kijk ik nog altijd met een brokje weemoed op die jaren terug, waarop het mogelijk was op straat te spelen en te ravotten en je je jongenshart compleet kon uitleven. Verwacht van mij echter geen verhaal à la Dik Trom, ofschoon ik het gepleegde kattedwaad niet uit de weg wil gaan, maar ik wil proberen een klein monumentje op te richten ter nagedachtenis aan die benijdenswaardige dorpsgeest, dat Velsen in die jaren tot zo'n gelukzalige woonkern maakte. Om U in gedachten tot gids te zijn is een plattegrond van Velsen uit die jaren bijgevoegd. Voor de juiste situering heb ik de welwillende medewerking gekregen van Bureau Bouw- en Woningtoezicht der gemeente Velsen, waarvoor hartelijk dank.

Hoe het begon

Het was het gesprek van die avond. 'Jongens', zei Vader, toen hij van zijn werk thuiskwam en wij als jonge wolven om de dampende middagpot zijn komst ongeduldig zaten af te wachten: 'Jongens, we gaan verhuizen!' Dat bericht sloeg in. Weg was alle trek en eenparig klonk de vraag: 'Waarheen?' Vaders werkterrein werd verplaatst van Haarlem naar IJmuiden en hij had een geschik-

te woning kunnen vinden in het dorp Velsen. In de geest zagen we reeds een grote verhuiswagen voor de deur staan met twee paarden ervoor en er ontspon zich meteen een heftige discussie wie naast de koetsier op de bok mocht zitten. Tot Vader resoluut ingreep door te bevelen: 'Allemaal van de bok af, jullie gaan met de tram!' En zo gebeurde het, dat op 29 juni 1912 het hele gezin vader, moeder en zes jongens in de leeftijd van 2 tot 14 jaar, met de stoomtram Haarlem-Alkmaar in Velsen aankwam en perceel Rijksstraatweg no. 14 betrok.

De dorpsgemeenschap

Wat een overgang van de grote stad naar dat bekoorlijke dorp aan de boorden van het Noordzeekanaal! Iedereen kende iedereen en het duurde maar heel kort of we waren volledig in de dorpsgemeenschap opgenomen. De bakker, de slager, de melkboer kwamen vriendelijk vragen of we hen de klandizie wilden gunnen en zelfs de petroleumman kwam informeren of hij iedere week langs mocht komen.

Aan kameraadjes geen gebrek. Zij waren reuze nieuwsgierig naar die stadskinderen, die zelfs door de week nog op schoenen liepen. Het duurde dan ook niet lang of de schoenen werden verwisseld voor klompen en daarmee waren we echte dorpsjongens geworden.

Die kleine gemeenschap, hoewel op elkander ingesteld, was toch zeer heterogeen samengesteld. Tot de notabelen behoorden o.a. Dokter Heslinga. Hij woonde aan de Stationsweg en zijn praktijk had hij aan de Dwarsweg. Zijn huisbezoeken legde hij af per rijtuig, gereden door stalhouderij Van Gameren. Daar was notaris G. D. Boerlage, die in het statige huis 'Meerschoef' vlak bij de pont zijn kantoor hield. Ds. K. W. Erdman van de Ned. Hervormde Kerk bewoonde de pastorie, nu nog staande op de hoek Parkweg-Kerkesingel. Tot de aristocratie rekende Velsen Baron van Tuijl van Serooskerken, Jonkheer Boreel van Hogelanden en Mr. Van Veere van Veen. En waar stond het Raadhuis van die grote gemeente Velsen? Juist: in dat oude dorp. En wie zetelde in die dagen als hoofd van de gemeente in dat gebouw? Precies! Mr. Dr. H. Ver Loren van Themaat. Klin-kende namen allemaal.

Afdalend, maar niet minder respectabel, hadden we een gemeenteveldwachter, De Ruijter heette hij. Een robuuste verschijning die ik, compleet met geelgerande kepi en sabelrinkelend, nog steeds op de buis ontmoet in de persoon van 'Bromsnor'. Hij woonde in de Middendorpstraat en naast zijn woning stond het cachot, nu nog aan te wijzen. Ik schreef al, dat hij een grote, stoere vent was

met geheimzinnige, hoge en donkere ramen, de rusteloos heen en weer varende kettingpont, de bedrijvigheid aan de los- en laadsteiger, dat alles was te vinden aan de periferie van dat heerlijke dorp, in welks midden de eeuwenoude Engelmunduskerk als een parel geborgen ligt. De scheepvaart door het kanaal bood een altijddurend levend beeld, als de grote passagiersschepen statig het dorp voorbij voeren naar of komende van het verre Insulinde. Maar het mooiste en meest fascinerende schouwspel, wat me altijd is bijgebleven, werd opgevoerd wanneer de Urkervloot, bestaande uit 20 tot 30 botters, 's maandagsmorgens zeilend en laverend haar weg zocht naar de Noordzeevisgronden om dan 's zaterdags op dezelfde wijze weer naar hun thuishaven terug te keren. Dat was een staaltje navigatiekunst om stil van te worden. Met vele van mijn kameraadjes waren wij aangewezen op de R.K. school te Driehuis, een school die nu nog in gebruik is en destijds geleid werd door de Zusters van de Voorzienigheid.

Dus togen wij alle dagen in gesloten formatie en met het broodtrommeltje over de schouders op weg naar school. De kinderen van boer Dijkman, die in de polder bij zijkanaal B woonden, hadden er reeds een uur tippelen opzitten en sloten zich meestal bij ons aan. Men kan zich dergelijke toestanden vandaag de dag bijna niet meer voorstellen, maar men wist toen niet beter.

Omdat vrijwel alle bos en weiland particulier eigendom was, betekende het wel een uitdaging aan ons, om al die bordjes met 'Verboden Toegang' met ware onverschilligheid te trotseren. De plek van elk vogelnest, hoe diep ook in de bossen, struiken of heggen verscholen, was ons bekend.

Als we echter ontdekten, dat iemand een 'geheim nestje' bezat, werd zolang druk op hem uitgeoefend tot hij zijn geheim verkocht, meestal voor een aantal knikkers. Bij alle kattekwaad dat ons werd aangewreven bezaten we toch één deugd. Er mocht nooit een nestje worden uitgehaald. Wie dat gebod overtrad, kon rekenen op een flinke aframmeling. Over kattekwaad gesproken. In 1914 besloten de vroede vaders der gemeente om de donkere Driehuizerkerkweg van elektrische verlichting te voorzien. Dat ingraven van al die palen en dat spannen van al die draden werd door ons dagelijks met grote belangstelling gevolgd. 't Liep al tegen de winter toen eindelijk de verlichting ontstoken zou worden.

Onbegrijpelijk... maar het bleef die avond volslagen duister. Wat was er gebeurd? De lieve schooljeugd had daags tevoren bij hun terugkeer naar huis alle lampen één voor één stukgegooid. Ik moet bekennen, dat ik ook tot die lieverdjes behoorde. Mea culpa! Wie beweert toch dat de hedendaagse jeugd slechter is dan vroeger?

We keren terug naar de bossen, waar we precies wisten waar de bramen stonden en de rode en gele frambozen en de eetbare kastanjes en we wisten nauwkeurig het paadje dat ons voerde naar de moestuin van Meervliet, waarachter de hoge stenen muur de blozende appels en peren ons verleidelijk toelachten.

Als in de winter alles dichtgevroren was werd het park Velserbeek door Baron Van Tuijll opengesteld om op de vijver en de Bezaan te kunnen schaatsen. De Bezaan was (en is de nu uitgedroogde) waterpartij in de noord-west hoek van het park en slingert

zich als een lus om het eilandje heen, waarop nu nog dat hutje staat, dat de 'Hermitage' genoemd wordt. Het verhaal gaat, dat daar in de 18e eeuw een kluizenaar of 'eremiet' zou hebben gewoond, die dagelijks door een vrouw uit het dorp van een pannetje eten werd voorzien. Op de terreinen van hetzelfde Velserbeek, ter plaatse waar zich nu de kinderboerderij en de spartelvijver bevinden, voetbalde in die jaren de plaatselijke voetbalvereniging Kinheim, in die tijd een geduchte 3e klasser in de K.N.V.B. Spelers als De Bruin, Geertof, De Koning en de gebr. Groeneveld waren de Cruyffies in die dagen.

In 1913 werd op dezelfde plaats het 100-jarig bestaan van Nederlands Onafhankelijkheid herdacht en gevierd. Veel attracties en kinderspelen waaraan alle scholen uit de gemeente deelnamen, draaiorgelmuziek etc. en tot slot een daverend vuurwerk langs de Kanaaldijk.

De stoomtram en de pont

Ik breng deze twee afzonderlijke grootheden onder één noemer, omdat beide vervoermiddelen in vereniging een onmisbare schakel vormden in het verkeer met achterland.

IJspret op de vijvers van Velserbeek ± 1913. Dit voorrecht was alleen aan de kinderen van het dorp voorbehouden. Op de achtergrond is Velserbeek te zien. Rechts achter ziet men vaag het silhouet van het niet meer bestaande koetshuis.

Het tramstel bestond uit locomotief, kolenwagen en twee passagierscompartimenten met aan weerszijden een open balkon. Langer kon niet, want anders kon dat hele geval niet op de pont. Nog hoor ik dat doordringend gegil van de stoomfluit waarmee de tram zijn komst meldde en dat betekende wel dat je even van de straat afmoest. Dat rokerige monster schommelde en hobbelde namelijk zo dicht langs de huizen aan de oostzijde van de straatweg, dat ongelukken gewoon niet konden uitblijven. Vandaar ook geen stoepen voor de deur, geen spionnetje voor het raam, geen zonnenscherm of iets dergelijks. Dat kon gewoon niet, en als de vrouwen hun ruiten wilden wassen, moesten ze wel rekening houden met de tijd, waarop de tram langs kon komen.

En, o wee, als de bestuurder, tevens machinist, tevens stoker, de noodzaak inzag, om vlak voor het binnenrijden van het dorp nog wat vetkolen op het vuur te gooien, en het wasgoed op het bleekveld te drogen lag. Over luchtvervuiling gesproken! En toch, en toch hoorde dat logge, dampende, sissende en gierende vervoermiddel bij het dorpsbeeld. Het bracht weemoed bij een vertrek, vreugde bij een weerzien. Voor ons, jongens, een extra attractie, want die open voor- en achterbalkons waren uitnodigende springplanken om gratis een eindje mee te rijden. Totdat de conducteur zijn geduld verloor en ons eraf schopte. De pont vormde een apart probleem voor de tram, want er kwam nogal wat voor kijken om zonder ongelukken dat hele tramstel de pont te doen oprijden. Allereerst betrof dat de waterhoogte in het kanaal. De landhoofden moesten, al naar gelang het getij op gaf, omhoog of omlaag worden gedraaid. Twee stoere pontwachters, elk aan één kant, brachten met de hand een aantal kamwielen in beweging, zolang, tot de vereiste hoogte of diepte was bereikt. Vervolgens werden de rails van de pont en het landingshoofd in het verlengde van elkaar gewrikt door middel van een lange conische stalen pen en daarmee vergrendeld. Daarna werden er vanaf de pont hydraulisch werkende armen neergelaten op aan weerszijden in het kanaal staande ducdalven. Deze armen moesten de pont voor 'zakken'

behoeden als het kolossale gewicht van de hele tram bij het oprijden op de pont kwam te drukken. Ik had als jongen steeds groot respect voor de manier waarop de ingenieurs van vroeger dat systeem zo netjes hadden uitgedacht.

Het varken, het konijn... en de burgemeester

Op het pleintje, bij de Wilhelminaboom, woonde onze slager, slager Kooyman. Elke woensdagmiddag mocht ik hem helpen om wat bestellingen weg te brengen en elke woensdagmiddag hoorde ik het gillen van het varken, dat op de binnenplaats geslacht moest worden. Dat wekte altijd mijn nieuwsgierigheid en bracht me er eindelijk toe om te vragen of ik dat slachten eens mocht zien. Maar de slager wees dat resoluut af. Dat was geen gezicht voor zo'n kleine jongen! De aanhouder won echter en baas Kooyman gaf eindelijk toe, althans, dat dacht ik.

Op die afgesproken middag stapte ik kordaat, maar toch een beetje zenuwachtig de binnenplaats op en daar stond een groot varken mij aan te kijken met een paar ogen van: moet dat nou allemaal? Ik kreeg zo'n medelijden met dat beest, dat ik aanstalten maakte om terug te gaan, maar de slachter hield me tegen en zei: 'Je wilt met alle geweld dat slachten meemaken, nou zul je me helpen ook! Hier heb je een emmer. Je gaat daar in de hoek staan en zodra ik 'JA' roep, gooi je de emmer over je hoofd en wacht op me!' Trillend over mijn hele lijf wachtte ik het commando af. Ik heb nog gezien hoe dat arme beest met een touw om zijn poot aan een ijzeren ring werd vastgebonden. Plotseiling brulde de slachter 'JA' en op hetzelfde moment trok ik de emmer over mijn hoofd. Ik hoorde een ijselijk geschreeuw en stond stijf van de schrik. Na korte tijd, dat in mijn verbeelding wel een uur geduurd kan hebben, voelde ik dat de slachter de emmer van mijn hoofd haalde en lachend bedankte hij me omdat ik hem zo dapper en moedig geholpen had. Ik had gelukkig niets gezien en heb mijn verzoek nooit meer herhaald.

Het gebeurde op een ochtend, terwijl we ons, gewoontegetrouw, naar school begaven. Op het zgn. 'land van Gerrits', de tegenwoordige voetbalterreinen van V.V. Waterloo, zaten elke ochtend talloze konijnen, die zich tegoed deden aan het malse gras. Hoe we op het achteraf dollie idee kwamen weet ik niet, maar we besloten eenparig zo'n beestje te gaan vangen. De strategie was betrekkelijk eenvoudig, want vanuit de bosrand Schoonenberg gingen we onder indianengehuil de hele meute konijnen tegemoet. Piet (wij noemden hem altijd 'Poe-pie') kwam als held uit de strijd te voorschijn. Een flinke tik met de klomp betekende voor het slachtoffer: op de plaats rust! Erger nog: het konijn was totaal versuft, en wat nu? Je kon het toch niet aan zijn lot overlaten? Zó waren we nou ook weer niet. Teneinde raad besloten we dat Piet het konijn maar mee moest nemen en dat kon alleen door het beestje in zijn kiel te stoppen. Intussen waren we op school aangekomen en Piet had alle moeite om zich voorzichtig met zijn 'dikke buik' in de schoolbank te wrikken. Na korte tijd kwam er plotseling beweging in die kiel. Gegrinnik en gegiechel in de klas. Opeens rende Piet schreeuwend de klas uit en de zusteronderwijzeres hem achterna. Het verdere verloop van dit drama is daar-

door aan ons oog onttrokken. Piet vertelde later, dat hij, zijn tot leven gekeerde gevangene, aan de buitendeur heeft losgelaten en het konijn na enige aarzelende ogenblikken met grote sprongen zijn herkregeen vrijheid tegemoet ging.

In die jaren hadden we, zoals reeds gezegd, Burgemeester Mr. Dr. H. Ver Loren van Themaat. Wij, jongens, kenden hem alleen als *'de verloren auto-maat'*. 't Moet wel een geleerd man geweest zijn, maar wij vonden hem nogal een zonderling. Hij bewoonde de witte villa: 'Stormveld' aan de toen-gehete Velserveduinerbuurtweg, recht over de Willemsbeekweg. Tijdens de bezetting 1940-1945 viel het bouwsel in slopershanden. Hij had de gewoonte om heel dikwijls van zijn woning tevoet door de bossen naar het raadhuis te gaan. Dan liep hij met grote, halfdansende passen compleet met hoed en wandelstok, door het smalle pad van het kreupelbos: de Ratels, waar nu ongeveer de Cederstraat is. Op een keer besloten we onze burgervader een poets te bakken. Dat smalle paadje tussen dat hoge kreupelhout was een uitstekend décor voor onze 'grap'. Tijdstip van handeling: woensdagmiddag tussen elf twee en twee uur. We zochten twee boompjes, elk ter weerszijden van het pad en spanden op manshoogte een sterk, doch dun touw met de bedoeling om de hoed van de eerste burger van zijn doorluchtige hoofd te doen vallen. Toen alles in gereedheid was gebracht, trokken we ons in gespannen verwachting in het beschermend houtgewas terug. En ja hoor, na korte tijd zagen we de burgemeester met zijn opvallend grote stappen aankomen. Met ingehouden adem volgden wij zijn spoedende tred en toen... Wat een pech! Het touw was iets te hoog gespannen en onder diepe teleurstelling zagen we onze 'prooi' onder het spantouw doorwandelen. We moesten een volle week wachten om de poging te herhalen, maar nu zonder risico. Daarom spanden we het touw dicht boven de grond. En weer werd het wachten en gelukkig; weer kwam de burgemeester en ditmaal was het raak. Met een zwierige buiteling plofte hij in het mulle zand. Een oorverdovend lawaai steeg uit het struikgewas omhoog. Woedend zwaaide het hoofd der gemeente met zijn stok in onze richting, terwijl wij, al sluipend onze aftocht dekten. Natuurlijk verwachtten we repressailles, maar tot onze opluchting had de burgervader het geval nogal laconiek opgenomen. Op latere leeftijd werd ons wel duidelijk, dat de burgemeester, ondanks de moeilijke ambtsperiode, waarbij de gemeente tamelijk diep in de schulden zat, toch het nodige gevoel voor humor wist op te brengen.

De 'Koeienmarkt'

Een groot evenement in het dagelijkse leven van de Velservedvolking was de jaarlijkse koeienmarkt, waarbij het ganse dorp betrokken was. De markt werd gehouden op een zaterdag in november en dus een vrije schooldag. Centrum van de markt: rond de Wilhelminaboom.

De avond tevoren werden reeds allerlei voorbereidingen getroffen. De smalle straatjes werden hier en daar geblokkeerd en tussen de bomen werden touwen gespannen.

Op het pontplein verrezen de onontbeerlijke koeken palingskramen. Ten huize van de familie Mooij aan de ingang van de Noorderdorpstraat was het

één en al bedrijvigheid. Traditiegetrouw werd het hele benedenhuis ontruimd en al het huisraad, inclusief de vloerbedekking werd naar de zolder gebracht. Daarna werden lange schotten op schragen geplaatst, en klapstoelen er omheen gezet, terwijl de vrouw des huizes al voorbereidselen trof om haar klanten bij het eerste ochtendgloren te onthalen op haar specialiteit: warme chocolademelk. Al vroeg in de morgen werden we wakker door het geloei van de eerste koeien. Moeder had 's avonds tevoren al een stapel boterhammen klaargemaakt en dat werd door ons in de kortst mogelijke tijd naar binnen gewerkt. De oudste kledingstukken moesten we aantrekken, die speciaal voor de koeienmarkt bewaard gebleven waren, alvorens in de voddenzak te verdwijnen. Een jas met veel te lange mouwen, een oude pet van vader en ga zo maar door; zo en niet anders mochten we ons naar de markt begeven en dat was achteraf gezien maar goed ook.

Buiten die potsierlijke aankleding hadden we ook een functie op de markt, tenminste, dat dachten wij. De eerste de beste boer boden we aan om zijn koe te bewaken en dat bestond dan meestal in het vasthouden van het koetouw. Onderwijl koken we met grote belangstelling naar de onderhandelingen tussen koper en verkoper. Druk gebarend, lachend, soms tierend en grote stralen tabaksap wegspuwend, kwam dan wel eens ruil van eigenaar tot stand. Voor de 'bewezen' diensten kregen we, al naar gelang verkocht was, een vierduit of een stuiver en soms wel eens een dubbeltje.

En dan maar weer zoeken naar een volgende verkoper, die van onze dienst gebruik wilde maken. Gingen de zaken heel goed, dan veroorloofden wij ons de weelde, om bij vrouw Mooij een kop hete chocolademelk à 5 cent te gaan drinken. 't Mooiste kwam echter als na de middag de markt ten einde was. Ik behoef U de toestand van het plein en de omliggende straten niet te beschrijven. Wat een troep! Maar we hadden in het dorp ook nog een brandspuit en deze bleek die dag onmisbaar. In optocht werd de slangenwagen aangevoerd en begonnen de brandweermannen met krachtige stralen de wegen schoon te spuiten. Ook

De traditie van de Velservedkoemarkt wordt min of meer voortgezet met de pinkenmarkt die de Hervormde Gemeente Velsen ieder najaar organiseert en waarvan de baten zijn bestemd voor het restauratiefonds van de kerk.

het geïmproviseerde café van vrouw Mooij onderging dezelfde schoonmaakbeurt. Het betekende voor al die koejongens tegelijk een flinke afspoe-ling. Dwars door die stralen heenrennend werden ook wij van alle koeiendrek gezuiverd en pas daarna keerde de landelijke rust in het dorp weer.

't Licht voor de hand, dat we thuis nog eens grondig met boender en groene zeep behandeld werden, alvorens we weer tot het normale huiselijk verkeer werden toegelaten.

Mobilisatie

Augustus 1914. Een zwarte bladzijde in de vaderlandse geschiedenis. Het Nederlandse leger werd gemobiliseerd en in staat van paraatheid gebracht. Een zwarte dag in dubbele betekenis, want ook de natuur hulde zich in donkere wolken, de regen viel bij stromen en ratelende donderslagen knetterden door de lucht.

En bij zulk onheilzweer trok een afdeling infanterie, gepakt en gezakt, en gevolgd door een groot aantal legervoertuigen ons vredig dorpje binnen. Ik herinner me nog dat een ongewone nervositeit zich van de dorpsbewoners meester maakte. Groepjes vrouwen en mannen dromden samen en bespraken

op gedempte toon de nieuw ontstane situatie. Zalige onwetendheid echter bij de jeugd. Zij beschouwden dat bedrijvige militaire gedoe als een groot circusspel.

Langs de Kanaaldijk, vanaf de pont tot aan de spoorbrug, werd een groot tentenkamp opgericht, die de 'lagere' manschappen tot onderkomen moest dienen, terwijl de 'hogere' officieren bij de burgerij werden ingekwartierd. Op het pontplein kregen de keukenwagens met alles wat daarbij hoort hun standplaats. 's Morgens, al heel vroeg, werd reveille geblazen. Dan traden de manschappen aan en werd hun uitrusting gecontroleerd. Daarna stelden zij zich in lange rijen op voor de keukenwagen om hun ontbijt in ontvangst te nemen, bestaande uit kuch met een klont boter er bovenop, een homp kaas of een stuk worst. De veldflessen werden gevuld met koffie en daarna keerden de soldaten in gesloten gelid naar hun tenten terug. 's Middags het zelfde ceremonieel met dit verschil, dat zij voor de dampende keuken, met het meegebrachte eetketeltje in de hand, gelaten hun beurt stonden af te wachten. In dat keteltje verdween dan het soldatendiner: rats, bonen of snert. Als het eten aan zo'n paar honderd man was uitgedeeld bleef er altijd nog wel wat over. Met een pannetje uit moe-

De eerste compagnie van het tiende regiment infanterie was tijdens de mobilisatie van '14-'18 ingekwartierd in de Gemeenteschool aan de Stationsweg. Stalhouderij Van Gameren, ook aan de Stationsweg, deed dienst als wachtlokaal.

ders kast sloten we ons achter die soldatenrij aan in de hoop in het restant te kunnen meedelen. Mijn aanwezigheid in die rij had de aandacht getrokken van een luitenant die bij onze burens ingekwarteed was.

Hij was 'beroeps' zoals dat heet, getrouwd, en had een zontje van ongeveer mijn leeftijd. Ik denk, dat die overeenkomst in jaren en misschien ook wel mijn gedragingen een zekere invloed op hem hadden, althans, hij mocht me bepaald wel en ik vond hem ook wel een leuke man. Toen hij mij toevallig in die rij ontdekte, was dat meteen de laatste keer. Voortaan liet hij door zijn ordonnans een dubbele portie brengen, zodat ik met hem mee mocht eten, welk voorrecht ik zo af en toe met mijn jongere broertje moest delen. Doordat de voedselschaarste steeds groter begon te worden, was dit buitenkansje meteen een welkome aanvulling op het gezinsvoedselpakket. Ook de brandstoffenvoorraden werden steeds minder door stagnatie in de aanvoer en om dat tekort aan te vullen gingen we cokes zoeken op de stort. Elke morgen, heel in de vroege, werd door het pontpersoneel zgn. 'as gewipt' in de stortbak langs het kanaal. Dan werden de vuren schoongemaakt en de as in kipkarren naar de stort afgevoerd. 'Wie het eerst komt, het eerst maalt' zegt een spreekwoord en daarom zaten we al bij het kriecken van de dag, bij het schijnsel van een kaarslantaarn, in die hete as te wroeten om één of meer emmers cokes bij elkaar te zoeken. 't Was soms wel een koud karweitje, maar als je dat een poosje volhield, kreeg je toch een aardig voorraadjie bij elkaar, zodat we thuis niet in de kou behoeften te zitten. Lang heeft voor ons deze situatie niet geduurd, want in februari 1915 verhuisde ons gezin naar IJmuiden-oost, wat toen Velseroord heette.

Slot

En hiermee kom ik dan ook aan het eind van mijn verhaal. Eigenaardig toch, dat bij het klimmen der jaren, jeugdherinneringen steeds duidelijker voor de geest komen. En al schrijvende lijkt het alsof je het allemaal weer opnieuw beleeft. Nog vertoef ik graag in dat oude dorp Velsen, aangetrokken door de geest van weleer. Helaas heeft de verbreding van het Noordzeekanaal een zware tol geëist. Als ik nu aan het einde van de Hoofdbuurtstraat uitzie over het kanaal, zoeken mijn ogen vergeefs in de golven naar dat plekje, waar eens mijn ouderlijke woning stond. Heimwee? Ik weet het niet!

Herinneringen uit een wat latere periode worden weergegeven in een iets bekort stukje van de heer P. A. J. M. Maas:

'Herinneringen van een schooljongen uit de jaren dertig'

'Wij verhuisden in 1932 naar Velsen. Ik was toen negen jaar. Ik herinner mij dat vrije en grote huis met een grote kelder en een enorme tuin, grenzend aan het Park Velserbeek, en een niet meer in gebruik zijnd voetbalveld met toegang tot de manege van Van Gameren. Een veld, waar wij speelden, forten bouwden en elkaar met stenen bekogelden. Trots was je op de vriendschap met een indrukwekkende boswachter, die bijen en krielkippen hield

achter de oude stallen in Velserbeek, waarvan een deel in gebruik was bij de padvinderij. Bij deze herinnering ruik je de honing nog, proef je nog het hondebrood (scheepsbeschuit), dat in een grote zak in de stal stond en ook de lijnkoeken voor het paard van de Burgemeester.

De padvinderij, waar je een blauwe maandag bij was, maar waar je afscheid van moest nemen, omdat je op de vervolgschool huiswerk zou gaan krijgen. Daarvoor ging je in Velsen-Noord naar de lagere school nog met de oude kettingpont, waarvan er nog twee voeren. De hoge zwarte schoorsteen leende zich uitstekend om vette kleurkrijtjes op te laten smelten als de pontman je even uit het vizier gelaten had. Je liep langs de oude ponthekken, waarvan men je had verteld, dat je oom (later wethouder) in zijn eerste IJmuidense jaren aan het smeden daarvan had meegeholpen. Naast menig pak slaag, dat je als 'outsider' voor niets van de 'inboorlingen' kon krijgen, bleef er toch ook nog ruimte om met elkaar te spelen. We hielden op de fiets een ronde van Velsen. Met ware doodsverachting liepen we met Sint Maarten met onze uitgeholde suikerbiet langs de huizen van ons dorp. We waren blij met een kleinigheid, maar we scholden ook van 'kikkerbil' b.v. bij een huis aan de Stationsweg, waar men ons dreigde met de hond.

In de daarvoor bestemde tijd van het jaar – er waren ook in Velsen speciale perioden voor hoepelen, touwtje springen, vliegeren en knikkeren – hield de oudere jeugd van ons dorp zich met een soort van 'jeu de boule' bezig. De grote kogels waarmee zij wierpen noemde men 'Loje dije'. De jongeren knikkerden met de gebakken knikkers of de toen nog nieuwe gekleurde glazen stuiters, die vooraf werden gegaan door de kogels uit een kogelflesje (wie kent het nog?)

Wie herinnert zich niet onze knikkermarkt langs de oude – nu nog bestaande – muur aan de Kerkweg (nu Torenstraat), waar wij ons geluk konden beproeven om op de hoopjes stuiters te mikken of andere behendigheden uitvoerden?

De tuintjes achter die muur met in het midden een oude – voor mij geheimzinnige – woning. De tuinen, waaruit door de brutaalsten wel eens wat werd gepikt. Wie kent nog de boerderij van Van Weelderen, dwars daarnaast, achter een andere

De tuinen, waarover de heer Maas schrijft, bestaan nog steeds als volkstuinten. Zij waren oorspronkelijk de moestuinten van 's-Gravenlust en later Velserbeek. De 'oude geheimzinnige woning' was een schuur, die in de tweede wereldoorlog is afgebroken. Het pand komt al voor op de brandweerkartaal uit 1760. De foto dateert uit 1941. Op de achtergrond ziet men de Torenstraat met de boerderij van Van Weelderen. Het hoge dak is van de Normaalschool. Links ligt het park Velserbeek.

De boerderij van Van Weelderen vóór de brand van 1909. Dit pand was gelegen daar waar vóór 1969 de Torenstraat uitkwam op de Parkweg.

De boerderij van Van Weelderen na de brand. Rond 1908–1909 waren er zoveel branden in het dorp, dat het gerucht ging dat het hier het werk van een pyromaan betrof.

muur langs de Kerkweg, wat verscholen kleine huisjes. Het huis van De Vries bij een thans door de Parkweg weggevaagde ingang naar Velserbeek. De oude scholen aan de Stationsweg; het Postkantoor tegenover de stalhouderij; de nu nog bestaande Middendorpstraat met het huis van Bosman en daarnaast een echte cel. Aan de overkant de schoenmakerij van Van Heijst, waar je uren kon doorbrengen. Met een beetje geluk een warme krentebol van Boogaard op Luijakmorgen; het pontplein met een groentewinkel, ijssalon, sigarenzaak, een kroegje en het grote huis van notaris Boerlage. In vlagen komen de herinneringen weer boven. De sigarenman had nog heel oude ansichtkaarten; nog van de brug over het Noordzeekanaal, waarover ook nog de stoomtram naar Alkmaar reed. Voor die man destijds al een herinnering, voor ons

als jongen reeds een ver en vreemd verleden. Wij kinderen uit de dertiger jaren vinden het leuk als we elkaar nog eens ontmoeten en zijn blij met de jaarmarkt rond 'onze' kerk. Een kerk waarin je als kind het Kerstfeest beleefde; in de oude, stoffige banken opzag naar de kaarsen in de reuze kerstboom en je verheugde op tractaties als sinaasappels en koek.

Wij zijn blij met het kleine deel van het dorp dat nu gerestaureerd behouden blijft. Nostalgisch echter denken wij terug aan die niet zo rooskleurige tijd, waarin wij kind waren, waarin 'Het Rode Hert' nog het winkeltje van Bax was. Dat was een tijd, waarin de omgeving van het toenmalige Gemeentehuis er wat verloren en vergeten bijlag, maar toch een tijd waaraan wij met enig heimwee terugdenken.

Belangrijke informatie over het dorp Velsen is verschaft door de heer P. van Heijst. Hij stamt uit een familie die al sinds het eind van de achttiende eeuw in het dorp woont. Veel van de door hem verstrekte gegevens zijn verwerkt in de tekst bij het fotogedeelte. Een aantal onderwerpen uit de door de heer Van Heijst geschreven 'Herinneringen aan Oud-Velsen ± 1904–1914' zijn hier opgenomen.

'Brand en brandweer in het oude dorp Velsen'

'Wanneer er brand was in ons dorp en dat gebeurde meestal 's nachts, dan werd dat aangekondigd door de brandhoorn die een naargeestig schor geluid voortbracht. Men had nl. veel mensen nodig voor het bedienen van beide (hand) pompen. Ieder die door de burgemeester daarvoor was aangewezen was verplicht zich te melden en dat waren er heel wat.

Zag men het erg somber in dan werd de kerkklok geluid en daarna was werkelijk iedereen op de been.

De eerste brand, die ik van zeer nabij meemaakte was die van hotel 'De Prins' aan de zuidelijke ingang van het dorp (1908). De brandweer was toen meestal niet bij machte de brand zelf te blussen, maar men slaagde er meestal wel in de 'belendende percelen' te behouden. Dat was bij genoemde brand ook het geval.

Een zeer felle brand ongeveer in dezelfde tijd was die van de boerderij van Van Weelderen aan de Torenstraat. Dat gebeurde met een stormachtige westenwind die vonken van het rieten dak honderden meters ver deed neerkomen. We moeten bewondering hebben voor de mensen, die met hun primitieve blusmiddelen toch het in brand raken van de omstaande huizen wisten te voorkomen. Men beschikte over een hand-bediende zuig-pers-pomp, die aan het kanaal moest staan en een pers-pomp, die dicht bij de brand kwam te staan. Voor een behoorlijke watertoevoer was bediening door acht man gewenst. Die behoorden elk kwartier te worden afgelost. Dit werd geregeld door de kwartiermeester, die afriep: 'eerste kwartier, tweede kwartier enz.'. Men ontving voor dit werk één gulden per uur. Mijn vader was zo'n kwartiermeester. Als teken van zijn waardigheid droeg hij een twee meter lange stok, groen geverfd met rode banden aan de twee einden. In sommige plaatsen in Noord-Holland had de hoofdbrandmeester een zeer mooie

stok, vaak versierd met een uitgesneden gemeentewapen.

Daar de straatverlichting toen zeer miniem was, bezat de brandweer vele fakkels. Dit waren petroleumlampen zonder glas, schommelend in een ijzeren beugel op een ruim twee meter lange stok voorzien van een ijzeren punt om de stok eventueel in de grond te kunnen plaatsen.

Wanneer de hoofdbrandmeester rond ging had hij altijd een man met een fakkel bij zich. Bij bovengenoemde branden hadden wij als hoofdbrandmeester een martiale figuur, Andries van Zadel, schildersbaas en tevens kerkvoogd. De diverse brandmeesters waren de 'bazen' van het dorp. Van Zadel werd later opgevolgd door Smidsbaas Melgerd. Verder waren er Hendrik Bonarius, loodgietersbaas, H. Lering, olieman en smid G. D. Minkema, wiens zoon zo vaak de brandhoorn deed klinken. Mijn vader, Jacob van Heijst, deed altijd dienst aan de pomp bij het kanaal. Die plaats was niet populair bij de pomperen want het was er vaak koud en je zag niets van de brand. Als het wat lang duurde werd de ploeg steeds kleiner.

'Straatverlichting'

In het dorp kan ik mij niets anders herinneren dan een verlichting met elektrische lampen. Maar nota bene bij de ponten, waar de verlichting door Rijkswaterstaat werd verzorgd, waren er in de palen nog petroleumlampen. Wij woonden bij de pont omstreeks 1910. 's Wintersavonds zagen wij 'de oude Michielsens' gaan met een korte ladder om de lantaarns te gaan 'opsteken'. Wanneer het hard waaide had hij een grote cape aan die hij om de lantaarn kon slaan om de wind buiten te sluiten. De elektrische leidingen waren bovengronds. Bij het Raadhuis stond een hoge uit ijzer geconstrueerde mast en van daaruit gingen de draden door het dorp. Er stond een rond schakelstation van plaatijzer naast met een stenen voering. Wij noemden dat de bus en gebruikten het als honk bij het verstoppertje spelen.

'Cachot'

Het was voor ons altijd een grote gebeurtenis wanneer de zeer hoge en grote passagiersschepen als de 'Gelria', 'Brabantia', enz. door het toen nog vrij smalle kanaal voeren. Eens stonden wij weer eens te kijken toen de 'Gelria' op zijn uitreis naar Zuid-Amerika voorbij Velsen ging.

Plotseling sprongen er twee mannen over boord. Zij zwommen naar onze kant vlak bij de stoompont. Het bleken twee stokers te zijn die ruzie hadden met hun chef en die niet met hem wilden uitvaren. Zij waren behoorlijk beschonken en liepen in hun natte pak het dorp in tot bij het Raadhuis. In die tijd was onze raadhuisbode tevens veldwachter. De man was in zijn laatste dienstjaren en dus niet meer zo krachtig. Hij wilde de stokers ter ontuchtering 'in de bak stoppen', zoals toen de term was voor opsluiting in het cachot. Zij pleegden verzet en drukten de veldwachter over een lage schutting die toen om de tuintjes voor de woningen stond. Hij riep de hulp in van de omstanders en met vereende krachten werden de stokers in de cachots aan de Middendorpstraat gewerkt.

Tegen de avond werden ze weer losgelaten en wij als jongens stonden er met onze neus bovenop. Eén van de mannen maakte de opmerking: 'Zeg Willem er was nog een echt bed in dat hok. Maar ik kon er niet opkomen want m'n jas zat tussen de deur'. Over droge kleren werd niet gesproken. Waarschijnlijk zijn ze met de trein zo weer naar Amsterdam vertrokken.

'Over de woning Torenstraat 4'

Op de kaart van Velsen-dorp uit 1760 ziet men dit perceel als enige bebouwing op het blokje gevormd door Torenstraat, Middendorpstraat en Hoofdbuurtstraat. Het was toen hoogstwaarschijnlijk reeds een boerderij met een flink erf erachter, nodig voor de opslag van hooi en stro, evenals van mest. Tegenwoordig lijkt dat onmogelijk, een mesthoop midden in het dorp, maar in mijn kindertijd lag er nog vóór de, later afgebrande, boerderij van Van Weelderin in de winter steeds een grote mesthoop. Op Torenstraat 4 woonde rond 1905 een boer. Onder het trapgeveltje verzorgde zijn vrouw een winkeltje in melk en melkproducten.

De woningen Torenstraat 4-6-8 voor de restauratie in 1964. Voor 1910 was het linker pand een stal.

± 1905. De hit van Grapendaal, de melkboer. Op de achtergrond het pand Meer-vlietstraat 26, nu woonhuis, toen sigarwinkel.

± 1925. Slager Köhler voor zijn winkel.
Dit pand is nu woonhuis Meervlietstraat
56. Van 1877 tot 1958 is hier een slagerij
gevestigd geweest.

Haar man karnde zelf de melk voor boter en karnemelk. De vroegere koestal was verbouwd tot twee woningen (Torenstraat 6–8). Varkens werden gehouden in een deel van het vroegere 's-Gravenlust, waarin later de brandstoffenhandel werd gevestigd

'Winkels in Velsen'

Er waren vroeger in het dorp heel wat winkeltjes. Die dankten hun bestaan niet alleen aan de dorpsbewoners, zij hadden heel wat uitbrengklanten. Ook de schippers die aan de loswal ten Noordoosten van het dorp lagen, waren goede klanten. Naast de woning Torenstraat was de winkel van Kloek. Als kruidenier was zijn bijnaam 'Jan Krent'. Hij ventte ook in IJmuiden. Men kwam binnen door een niet al te brede gang met rechts een blinde muur en links een houten schot. Daarin zat op toonbankhoogte een grote opening waardoor de klanten bediend werden. Achter in de gang stond het bruingeschilderde karretje waarmee Kloek de uitbrengklanten bediende.

Er hing daar altijd een geur van stroop, bleekpoeder en zachte zeep. Ik haalde er wel eens stroop, toen onmisbaar in de bruine bonen en de grutjes. Ik had dan een witte stroopkan bij me. Die zette men eerst op een weegschaal, dan werd de balans gelijk gemaakt met wat grindstenen en stukjes tegel en als het pondsgewicht er op stond kwam het vullen van de strooppot. Met open mond keek je dan naar het kunststuk om met een grote houten lepel de stroop zonder morsen in de kan te gieten om dan op het juiste moment de stroop om de lepel te draaien wanneer het juiste gewicht bereikt was. Naast de winkel van Kloek was de winkel van 'Vrouw de Bruin'. Haar man was 'koude bakker' en hij was de hele dag met de broodkar op stap. Men kon daar dus brood krijgen, maar voor ons ging het om de snoepwinkel. Voor een halve cent kon je al wat kopen doch voor één cent mocht je uitzoeken 'van het blad' met allerlei heerlijkheden.

Later gingen wij in de Meervlietstraat wonen vlak bij de pont, naast het huis van notaris Boerlage. De snoepwinkel werd toen de winkel van weduwe Roels, die ook kruidenierswaren verkocht. Haar moeder dreef naast haar winkel een café 'Het Rode Hert'. In die tijd kwamen er 's zomers veel belgische mannen en vrouwen (meestal echtparen) bij de boeren op het land werken. Daar de overleden man van mevrouw Roels ook de belgische nationaliteit had bezeten, kwamen er veel Belgen bij haar hun kruidenierswaren halen. Zij hielden wel van een biertje, dus 's zondags was het daar een gezellige boel.

Verder waren er in die tijd twee bakkers (– Bogaard en Denkers, later v.d. Bijl –), twee slagers – Heck (later Kooyman) en H. Köhler – vier kruideniers – v. d. Wateren, Kloek, Tuin en Scheres – drie boerderijen – die van Duineveld (Meervlietstraat 41–53), den Broeder (Meervlietstraat) en Van Weelderen (Torenstraat) – één timmermanswerkplaats van Dirk van Heijst, later H. C. van Heijst, aan de Meervlietstraat – één bedrijf voor metselen en witwerk van P. van Heijst, later aannemersbedrijf Wed. P. van Heijst – één loodgietersbedrijf van J. H. Bonarius – de smederij van Jan Melgerd, tevens fietsenmaker en de smederij/wagenmakerij van P. Cats en de smederij van G. D. Minkema – de zadelmakerij annex stoffeerderij van Sigling bijgenaamd 'pekelharing' (Meervlietstraat) en het schildersbedrijf van Van Zadel (later Bresser) op het Wilhelminaplein. Cafés waren er ook genoeg. Vlak bij de pont was een echt kroegje van de weduwe Kat, toen Schoone en daarna Bruins. Dan waren er in de Meervlietstraat de 'Zwarte Os' en Hotel 'De Prins' (later 'Anneta'). Er was toen ook al een 'Rode Hert' in de Meervlietstraat naast Bresser. In de Hoofdbuurtstraat was café de 'Morgenzon'. Nabij het station Velsen was er dan nog het 'Stationskoffiehuis' waar niet alleen koffie geschonken werd. Ook was er nog 'Hotel Appel-doorn'.

Daar werd soms gedanst. Kort na 1907 brandde het gedeeltelijk af. Op de onderfunderingen werd toen het huis en kantoor van notaris Boerlage gebouwd (Meershoef). De eerste verlichting van dit pand was met gas en het ontsteken hiervan werd door de Velsense bevolking als een grote gebeurtenis beschouwd.

'De Kleuterschool' 1905-1908

Wij zaten in een rij van acht kinderen op lage banken. Het hoofd was juffrouw Velman. Er waren heel wat kinderen bij uit Wijkeroog (Velsen-Noord). De meesten van hen spraken het zaans dialect doordat hun ouders uit Wormer en omgeving kwamen om te komen werken in de nieuwe papierfabriek van de firma Van Gelder (1895-96). In de aardbeientijd kregen de kinderen een aardbeienfeest dat werd verzorgd door de familie 'Boreel'. Eén keer was dat op een graslandje naast de boerderij 'Lievendaal', die bij Waterland hoorde. Het volgend jaar was het weer op 'Waterland' zelf. Ik proefde toen voor het eerst 'prikellimonade'.

'De oude vrouwtjes komen!'

Zo'n aardbeienfeest werd door de familie Boreel ook gegeven aan een aantal oudere mensen uit Amsterdam. Die werden uitgezonden door *'Weldadigheid naar Vermogen'*. Soms namen zij het vaandel mee. Ze kwamen met wat wij toen een 'plezierboot' noemden uit de hoofdstad. Door de muziek gewaarschuwd liep het halve dorp uit om de stoet te zien passeren.

Meestal ging de vaandeldrager voorop, dan volgden twee of drie koperblazers die langzaam liepen

opdat de oudjes het ook bij konden houden. Men blies populaire deuntjes als 'Naar het Tolhuis' van Speenhof, 'Kom Carleneke Kom' of 'Daar komen de Schutters van Amsterdam' enz. De stoet werd gesloten door een ezelwagen met de bagage en diegenen die niet zover konden lopen. Later werd deze ezelwagen een rijtuig, dat men huurde bij stalhouderij Van Gameren.

Ik zie het tafereel nog voor mij. De meesten waren in het zwart, de dames met slepende rokken en hoedjes met trillende veertjes, de heren met bolhoed. Allen zeer opgewekt en velen meedeinend op de maat van de muziek.

'De Veemarkt'

Een grote attractie was voor ons de veemarkt. Ondanks de duisternis waren we al vroeg op om de 'koeienboten' te zien aankomen. De koeien stonden in twee rijen dicht opeen op het dek en soms kwamen ze langs een helling uit het ruim. Van tevoren hadden we al een stevige stok uit het bos gesneden want we mochten helpen met het opdrijven naar de markt, die werd gehouden op en rondom het 'pleintje van Bresser'. We liepen toen ook op klompen en we voelden ons echte boeren. Even opzij, tegen het gebouw voor 'Christelijke Belangen' stond meestal een kraampje met koek en chocolademelk en vaak weerklonk de roep *'Hete Melk van Koude Jan'*. Mijn jongste broer had een karretje waarin hij op de koemarkt mest verzamelde voor onze tuin. Hij ging daar zo in op, dat hij daarvoor zelfs een keer de school verzuimde. Hij zat toen op het zg. 'zevende leerjaar'

De leerlingen van de kleuterschool in 1908 gefotografeerd bij de *Kinderboom*, die nog staat bij de kruising van de Waterlandweg en de Driehuizerkerkweg. De Velsense kinderen zouden destijds uit de knoestige wortels van deze beuk worden *'geboren'*.

Ansichtkaart ± 1900. Het dorp Velsen heeft ook een fanfarecorps gehad, 'Euterpe' genaamd. In 1903-1904 werd het opgeheven omdat harmonie 'De Eendracht' van de papierfabriek Van Gelder de leden die ook bij Van Gelder gingen werken, wegzoog. De fanfare is gefotografeerd bij de schuur op de moestuinen van Velserbeek. De schoorsteen op de achtergrond is die van het huisje genaamd 'Overschotje', nu Torenstraat 14.

in IJmuiden. Zijn onderwijzer kon goed tekenen en had de gewoonte aan het einde van het schooljaar een soort stripverhaal te tekenen met de belevenissen van de leerlingen. Voor mijn broer tekende hij een koe die iets liet vallen met twee jongens erachter waarvan er een zei 'Nee, deze is nou voor mijn'.

'Standverschillen'

Voordat er industrie kwam in onze gemeente, waren vooral de middenstanders voor een groot deel afhankelijk van de bewoners der zg. 'Grote Huizen'. Mijn oudoom D. van Heijst was de timmermansbaas in het dorp Velsen en tevens diaken van de N.H. Kerk. Het meeste werk had hij aan de 'armenzorg' omdat ook Velseroord (IJmuiden-Oost) behoorde tot het gebied van de N.H. Gemeente van Velsen. En de meeste armen woonden in Velseroord.

Mijn oudoom moest zijn 'armenbezoek' gevoet doen. Toen er rijwielen kwamen die door massafabricage voor velen betaalbaar werden dacht oom Dirk erover zich zo'n vervoermiddel aan te

schaffen (± 1900). Maar wat zouden de mensen erwel van denken? In het bijzonder die van het 'Grote Huis'. Was het niet te veel luxe voor een gewone timmermansbaas.

Hij vroeg baron Van Tuyll te spreken en legde hem de zaak voor. Gelukkig kon de baron zich het grote voordeel indenken, in het bijzonder het voordeel voor de goede gang van zaken bij de armenzorg.

Enige tientallen jaren daarvoor was de zuster van deze oom Dirk het slachtoffer geworden van de toen veel voorkomende typhus. Zij was zo goed als genezen doch had nog veel last van de ogen. De huisarts raadde de ouders aan hun dochter een hoed met een brede rand te laten dragen. Toen ze, aldus uitgedost, een wandeling in 'Velserbeek' ging maken, werd zij door de familie Van Tuyll opgemerkt. Haar vader werd op het 'Grote Huis' geroepen en hem werd gevraagd of het niet boven zijn stand was zijn dochter zulk een hoed te laten dragen. Toen hij zei dat het op doktersadvies was, kon het dragen van 'zo'n hoed' de goedkeuring van de baron wegdragen.'

Fanfarekorps Euterpe

Velsen

Wat er van het dorp weg is het dorp van 1865 tot 1970

Als men de kaart van het dorp uit 1760 bekijkt, de kaart die (foutief) ook wel kaart van de brandmeester wordt genoemd, dan valt het op dat de vorm en grootte van het dorp zoals het ons nu nog rest, bijna dezelfde zijn als twee eeuwen geleden. Er zijn een paar verschillen: de open plekken die op de kaart van 1760 voorkomen, zijn opgevuld; aan de oostzijde en aan de noordkant is een deel van de bebouwing verdwenen, die in de achttiende eeuw nog wel aanwezig was.

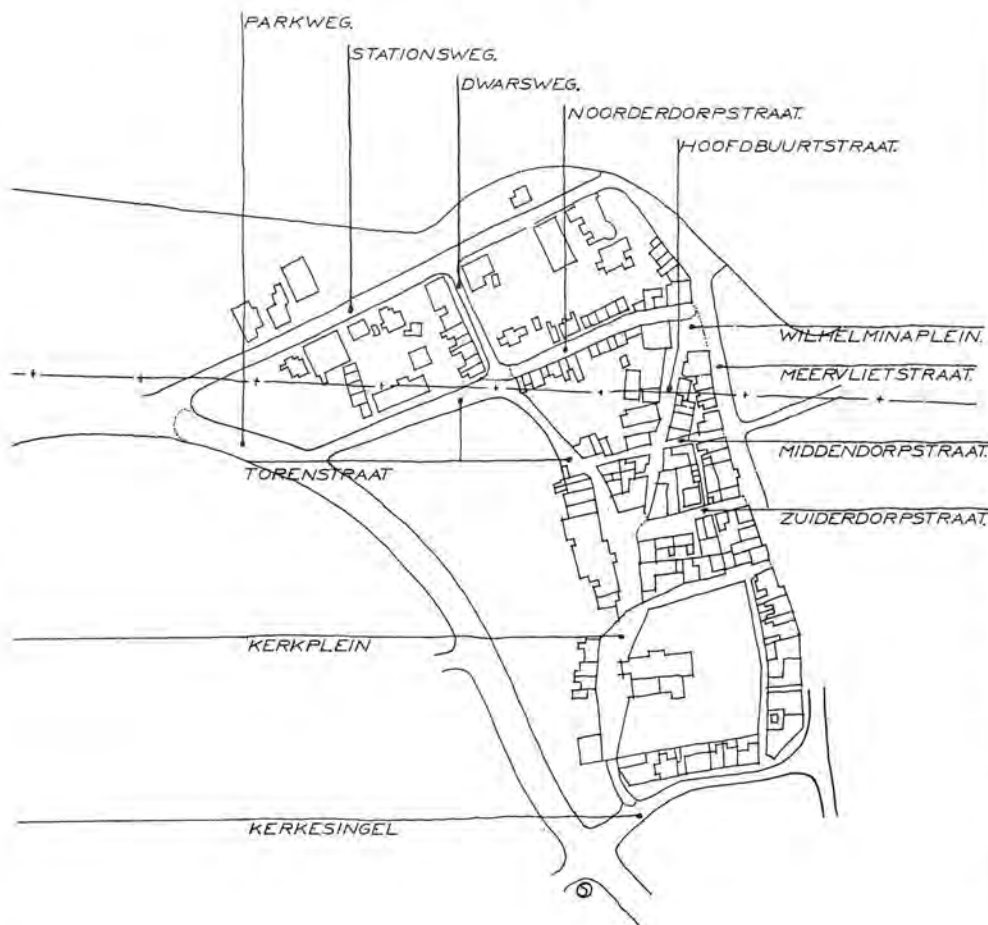
Het dorp was aan het eind van de vorige en het begin van deze eeuw een stuk groter. Dit was het gevolg van de activiteiten die het graven en het bestaan van het Noordzeekanaal met zich meebrachten. Het dorp steeg in die tijd nogal in aanzien – het werd het bestuurscentrum van een gebied dat economisch veel interessanter geworden was. Deze periode van betrekkelijke bloei duurde tot rond 1900. Na het gereedkomen van de vissershaven (1895) en het stichten van het Staatsvissershavenbedrijf (1899) werd IJmuiden het economisch hart van de gemeente Velsen. Tussen de plattegronden van het dorp Velsen uit 1867 en 1896 bestaat een veel groter verschil dan tussen die uit 1896 en 1915; in de laatste periode is er al sprake van een verminderde bouwactiviteit. De komst van de papierfabriek van Gelder en Zonen (1895–96) had voor de bebouwing van het oude dorp geen directe gevolgen. De arbeiders, die voor een groot deel uit de Zaanstreek kwamen, werden gehuisvest in Wijkeroog (Velsen-Noord), vlak bij de fabriek. Op de kaart uit 1915 is goed te zien dat het Noordzeekanaal door de vele verbredingen de bebouwing al zeer dicht was genaderd. De opeenvolgende reeks van verbredingen – vooral die van 1963 en 1969 – was er de oorzaak van dat de bebouwing aan de noordkant van het dorp verdween, merendeels panden uit het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, die door het aanleggen van datzelfde kanaal waren ontstaan. Bij de verbreding van 1969 verdween helaas ook het Wilhelminapleintje (pleintje van Bresser), dat wél uit de achttiende eeuw stamde (op het pleintje was ter gelegenheid van de geboorte van prinses Wilhelmina (1880) de zgn. 'Wilhelminaboom' geplant). Volgens de plattegrond uit 1760 waren er in die tijd een wagenmakerij, een slager en een bakkerij en het huis van de Schout. Tweehonderd jaar later bestond deze situatie nog steeds, zij het dat in het schoutshuis nu een schildersbedrijf gevestigd was.

De sloop van vooral het Wilhelminapleintje en de Noorderdorpstraat is de ernstigste inbreuk die gemaakt is op de oorspronkelijke achttiende-eeuwse vorm van het dorp. Niet alleen verdwenen er een aantal panden van historische waarde, het was

vooral het aanzien van het dorp aan de noordzijde, dat door deze afbraak ernstig werd geschaad. Het logische en evenwichtige stratenpatroon verdween.

Dit stratenpatroon bestond uit drie noord-zuid gerichte straten (Torenstraat, Hoofdbuurtstraat, Meervlietstraat) en drie oost-west gerichte straten (Zuiderdorpstraat, Middendorpstraat, Noorderdorpstraat). Aan de zuidkant was er het pleintje bij het oude Raadhuis, aan de noordkant het Wilhelminapleintje. Op deze twee pleintjes kwamen de noord-zuid gerichte straten paarsgewijze samen. De Noorderdorpstraat, die parallel liep met het Noordzeekanaal, verhinderde het gezicht op het kanaal en zorgde ervoor dat men het dorp ook daar als een besloten geheel kon ervaren.

Nu lopen de noord-zuid gerichte straten dood op het kanaal. Het dorp heeft aan de noordzijde een uiterst nauwkeurige aanpak nodig om althans iets van de vroegere beslotenheid ook daar terug te brengen.

De Ansichtkaarten, foto's, tekeningen en plattegronden die volgen, pogen een indruk te geven van die bebouwing die de laatste honderd jaar nog in of bij het dorp aanwezig was en die door afbraak en brand is verdwenen of door verbouwing aanzienlijk is veranderd.

De serie begint bij de kruising Kerkesingel/Meervlietstraat en volgt de Meervlietstraat tot de Velsse voetbrug/Pontplein. Daar gaat zij linksaf de Stationsweg in om via de Torenstraat en het plein voor het oude Raadhuis door de Hoofdbuurtstraat te eindigen bij het Wilhelminapleintje.

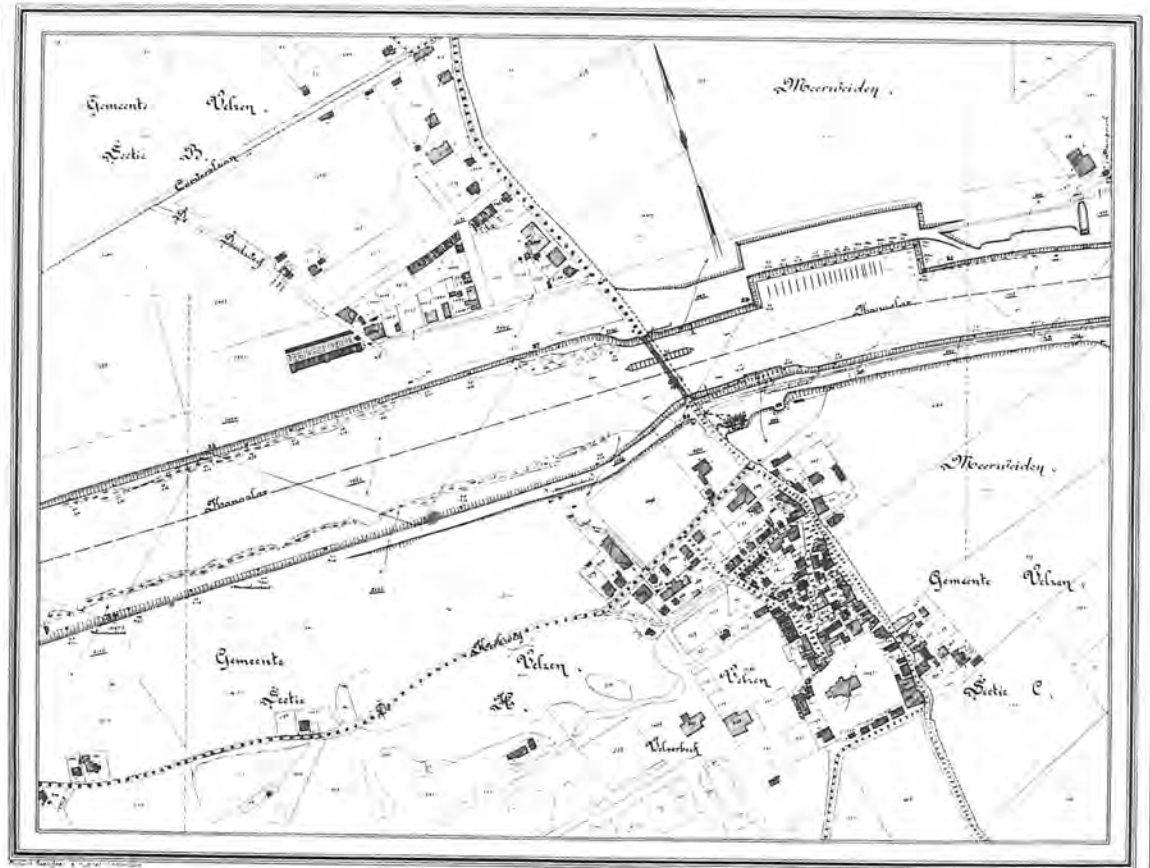

Na de brandweerkarta uit 1760 is deze kadastrakaart uit 1867 de oudst bekende plattegrond van het dorp Velsen. De bebouwing aan de oostkant van de Meer-vlietstraat is niet getekend.

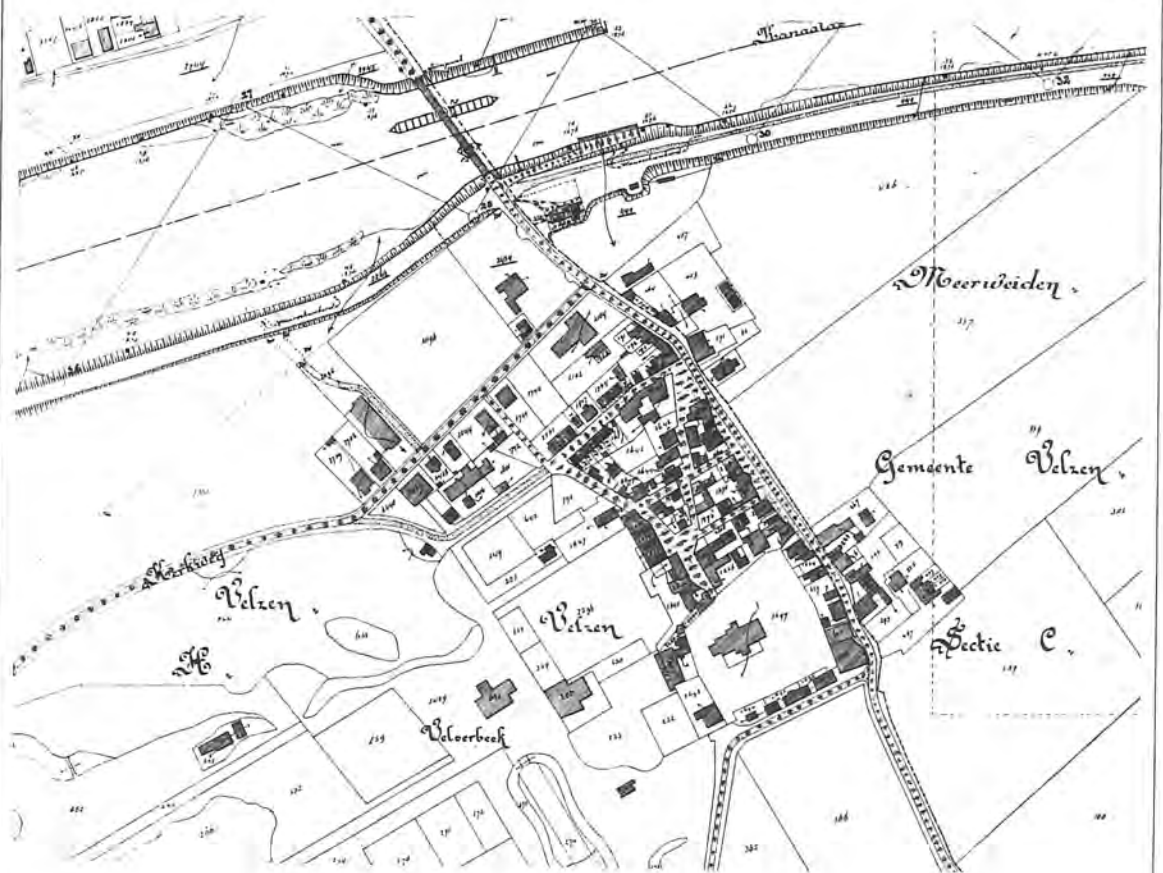
Bij A is het tracée van het Noordzeekanaal aangegeven, het deel B is op de kaart blauwgekleurd.

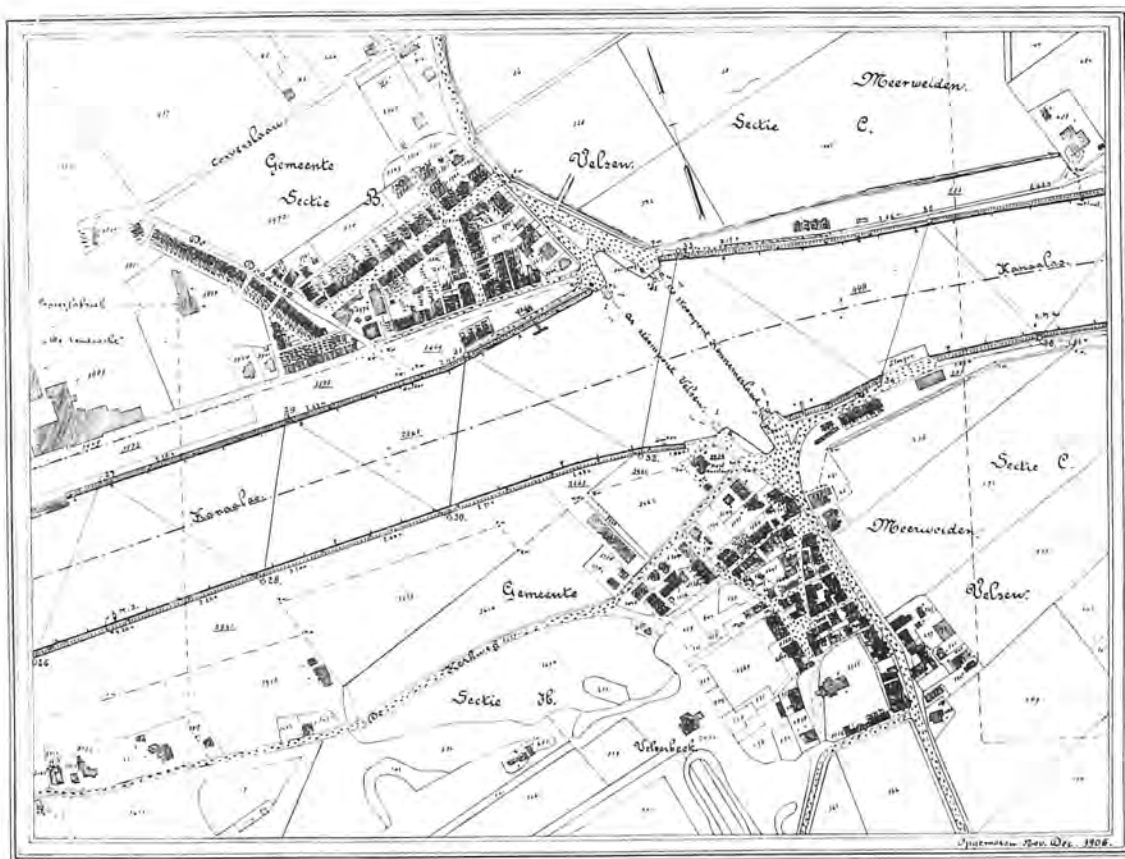
Fragment topografische kaart uit 1892. Het dorp Velsen en omgeving. Die omgeving was nog zeer landelijk, er waren nog veel buitenplaatsen. De bevolking van de gehele gemeente Velsen bestond in 1840 uit 2088, in 1865 uit 2500, in 1871 uit 4070, in 1890 uit 6961 en in 1911 uit 19.862 inwoners. Die sterke groei van de bevolking na 1900 was vooral te danken aan het zich zeer snel ontwikkelende IJ-nuiden.

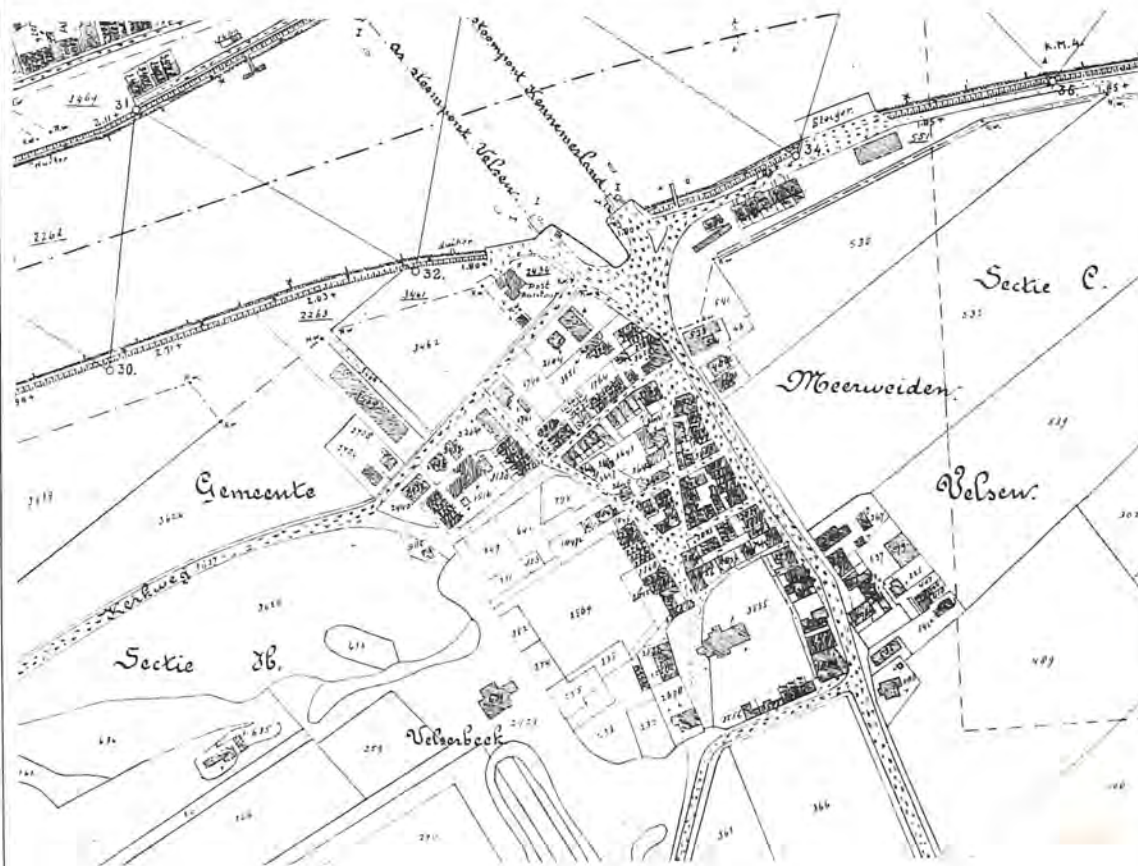
Het dorp Velsen en omgeving in 1896.

Détail.

Het dorp Velsen en omgeving in 1906. Duidelijk is te zien dat de groei van het dorp Velsen zich eigenlijk afspeelde ten noorden van het Noordzeekanaal.

Détail.

Het dorp Velsen 1915. Aan de zuid-oost kant van de Meervlietstraat was toen nog een stukje bebouwing waarvan geen afbeeldingen bestaan. P. van Heijst schrijft hierover: 'Aan de oostzijde van het dorp, achter de boerderij van Duineveld, was een groepje huizen waar men tevergeefs naar bestrating of riolering zou zoeken. Er was ook een huis bij met aangebouwde schuur, waarvan men vertelde dat daar de laatste turfschipper (zijn naam was Huyg) zou hebben gewoond'. Op deze plaats bevond zich inderdaad de Velsse haven. Het groepje huizen is gesloopt in 1934, toen het rijtje huizen werd gebouwd, dat de Meervlietstraat daar nog steeds begrenst.

± 1930. Het weiland aan de Kerkesingel in gebruik als dorpsijsbaan.

± 1925. Gezicht op de Kerkesingel vanuit wat later het nieuwe gedeelte van de Meervlietstraat zou worden. Rechts op de voorgrond ziet men het pand Meervlietstraat 73 dat net was gebouwd. Bij het hek midden op de foto liep de Rijksstraatweg. De Parkweg werd pas in 1939 aangelegd, toen werd het weiland vervangen door een plantsoen.

Ansichtkaart ± 1905. Op de hoek Meervlietstraat en Kerkesingel stond de 'Villa Maria', gebouwd in 1892. Vanaf 1946 is dit pand in gebruik als postkantoor. Het is jammer dat de vele details die dit soort huizen zo'n aparte charme geven, zijn verdwenen.

Velsen

Villa Maria

MEERVLIETSTRAAT.

Hotel de Prins

Velsen

Uitg. N. J. Boon, Amst.

Ansichtkaart ± 1905. Op de hoek van de Meervlietstraat en de Kerkesingel stond hotel 'De Prins' dat al voorkomt op de brandweerkarta uit 1760. Het brandde in 1908 af en werd aan de noordkant van het kanaal bij de pont herbouwd. De oude plek bleef braak liggen tot in 1926 café-restaurant 'Anneta' werd geopend. Rechts op de foto ziet men de boerderij-melksalon van Duineveld met daarvoor de 'honderdjarige boom'. Op de kaart van 1760 staat op die plaats ook al een boerderij. De 'gewone man' zocht zijn vermaak bij Duineveld, 'De Prins' ontving het 'betere' publiek.

UITG. NAUTA, VELSEN.

1494.

VELSEN. — Rijkstraatweg

Ansichtkaart afgestempeld 1907. De Meervlietstraat van het noorden uit gezien. Op de achtergrond ziet men het steldak van de boerderij-melksalon van Duineveld. De boerderij werd in 1934 afgebroken om plaats te maken voor de rij huizen die daar nu nog staat. Bij de karren rechts het vroegere logement-pension-café 'De Zwarte Os'. Het pand rechts met het uithangbord (nu no. 46) was naast woonhuis ook scheerwinkel. De twee huisjes met de puntaken komen voor op de kaart uit 1760 en zijn resp. in 1908 en 1910 verbouwd tot woonhuis en werkplaats van loodgieter Bonarius (nos. 42-44). Het huis rechts op de voorgrond is in 1936 vervangen door een nieuw pand (no. 40). Het stond op de hoek van de Zuiderdorpstraat. Linksvoor ziet men de boerderij van Den Broeder die in 1919 afbrandde en niet werd herbouwd.

Het enige wat er van de boerderij van Den Broeder nog rest. Dit pand zal binnenkort helaas worden gesloopt. Van de vroegere bebouwing aan de oostkant van het dorp zal dan alleen nog het postkantoor zijn overgebleven.

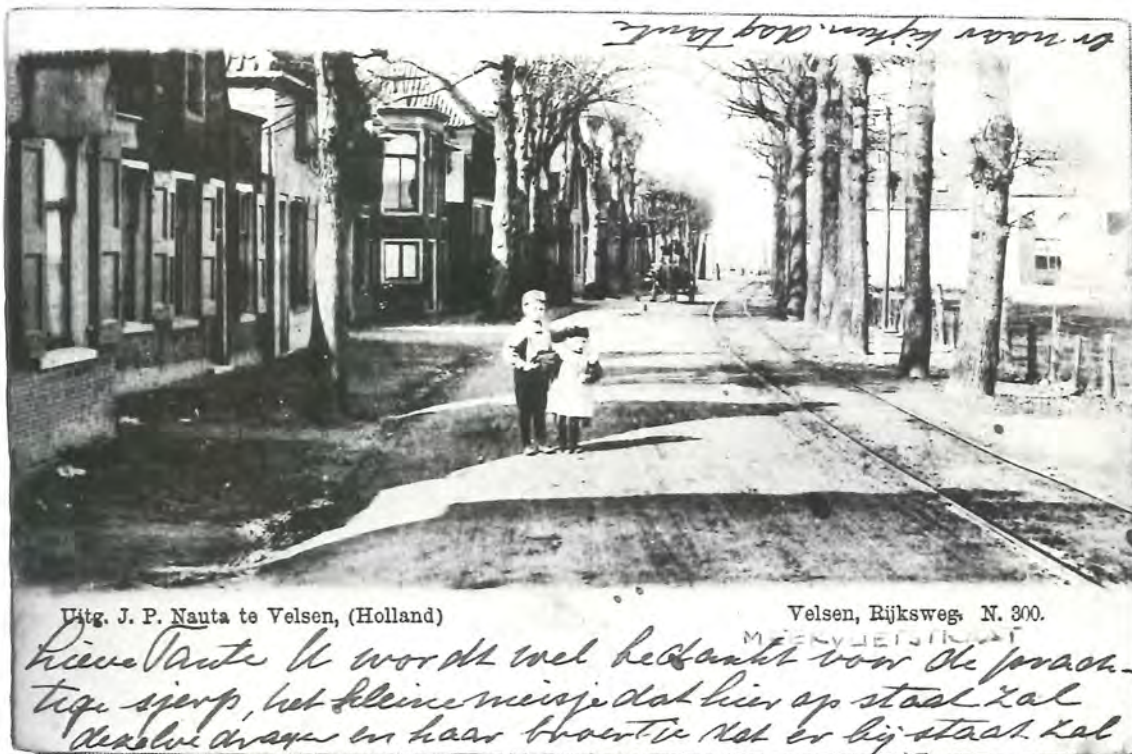
Ansichtkaart afgestempeld 1921. Meer-
vlietstraat vanuit het noorden gezien.

Meervlietstraat no. 40 ± 1907. De be-
bouwning wordt op de kaart uit 1760 al
vermeld. Boven de deur valt te lezen 'Wed.
P. van Heyst, timmerman, metselaar, aan-
nemer, verkoop van timmer- en metsel-
materialen'. Van het pand dat in 1936
door een ander werd vervangen, rest al-
leen het paaltje rechts op de hoek. Voor
het huis is de familie Van Heyst verzameld.
Op de achtergrond aan het eind van de
Zuiderdorpstraat ziet men 's-Gravenlust.

Ansichtkaart ± 1905. Aan de linkerkant
logement-pension-café 'De Zwarte Os',
ter rechter zijde de bakkerij van Denkers.
Op die plaats staat op de kaart uit 1760
ook een bakkerij. Opvallend is dat de uit-
hangborden allemaal dezelfde vorm had-
den.

Ansichtkaart afgestempeld 1902. Meervlietstraat vanuit het zuiden gezien. Links de panden die bij de vorige kaarten zijn beschreven (nos. 46-44-42-40). In het midden begint de Zuiderdorpstraat. Geheel op de achtergrond is nog net de hijsinstallatie van de laadbrug van de pont te zien. Ter rechterzijde het weiland van de boerderij van Den Broeder, waar nu de parkeer plaats is. Bij de bebouwing rechts ziet men de zadelmakerij van Sigling en het Evangelisatiegebouw.

Op de hoek van de Meervlietstraat en de Zuiderdorpstraat heeft een houten pand gestaan, dat in 1961 is afgebroken om een ruimere entree te scheppen voor het Raadhuis. Op deze plaats is een nieuw houten huis gebouwd (no. 38). Het oorspronkelijke pand diende als werkplaats voor aannemer-metselaar Van Heyst.

Zuiderdorpstraat hoek Meervlietstraat. De houten schuur is in 1967 afgebroken. De schuur stond oorspronkelijk op de plaats waar nu het pand Meervlietstraat 30 staat. Zij werd rond 1904 verplaatst. Op de plaats van de schuur is in 1968 het huis 'De Dageraad' gebouwd, dat aan de Torrenstraat 8 stond en door een verbreding van het kanaal daar moest verdwijnen. Middenachter ziet men de restauratie van het pand Hoofdbuurtstraat 5 (1965).

Meervlietstraat 1901 vanuit het zuiden gezien. Men ziet hier de leerlingen van de zondagsschool, die gehouden werd in het Evangelisatiegebouw dat aan de rechterkant was gelegen. Het pand links op de voorgrond dateert uit 1901 en werd in 1969 voor de helft gesloopt en voorzien van een plat dak (no. 24). Het talud van het Noordzeekanaal bevindt zich sinds 1969 op deze plaats. Ook in 1901 werd de lege plek links bebouwd (no. 26). Geheel links achter, bij de witgekopte paaltjes, bevindt zich het 'Wilhelminapleintje' (in de wandeling wel 'pleintje van Bresser' genoemd).

Dezelfde situatie rond 1965. De foto is genomen van de bunker die tot 1970 op de plaats van het huidige parkeerterrein stond

Ansichtkaart ± 1915. Meervlietstraat vanuit het noorden gezien. Rechts ziet men het 'Wilhelminapleintje' met de bakkerij van Boogaard. Links de smederij annex fietsenhandel van Melgerd in de verbouwde toestand van 1910. De smederij komt voor op de brandweerkart uit 1760.

Het Evangelisatiegebouw was gelegen aan de Meervlietstraat tegenover het 'Wilhelminapleintje'. Het gebouw nam een belangrijke plaats in bij allerlei dorpsactiviteiten. Het werd in 1868 gesticht door de drie 'grote' families: Van Tuyll van Seerooskerken, Boreel van Hoogelanden en Delcourt van Krimpen.

De smederij van Melgerd ± 1915. Op de gevel staat Smederij 1758-1910. Rechts van de smederij ziet men nog een deel van de gevel van het Evangelisatiegebouw en de zadelmakerij van Sigling. Deze panden werden in 1939 bij de aanleg van een nieuwe ponthaven en een pontplein, dat aansluiting gaf op de weg langs het kanaal naar Amsterdam, afgebroken. De Stationsweg werd doorgetrokken en kreeg daar de naam Parkweg.

Nota van hotel 'Appeldoorn' uit 1896. Het hotel bezat ook een stalhouderij, die later werd overgenomen door Van Gameren. De tekst van de nota luidt:
 'Nota voor het Kerkbestuur der Nederl. Hervormde Gemeente Alhier'.
 1895. Maart. 24. Rit naar IJmuiden en terug met Ds Loggers incl. het wachten = 2 1/4 uren ruim f3.25
 verscot aan stalling f0.30
 samen f3.55

Op het op de nota afgedrukte prentje ziet men op de achtergrond de Velser voetbrug en een zeilschip in het Noordzeekanaal.

STALHOUDERIJ VELSEN, den 24ten Sept 1895 UITSPANNING

HOTEL EN CAFE RESTAURANT APPELDOORN

SALONS
voor
FAMILIES,
DEJEUNERS, DINERS
en
SOUPERS.

LOKALEN
voor
PARTIJEN
en
VERGADERINGEN

In de onmiddellijke nabijheid van het Noordzee-Kanaal en Spoorweg-Station

Nota voor het Kerkbestuur der Nederl. Hervormde Gemeente Alhier

J. M. de Vries Haarlem

<i>1895 Maart 24 Rit naar IJmuiden en terug met Ds Loggers incl. het wachten = 2 1/4 uren ruim</i>	f 3.25
<i>Verscot aan stalling</i>	f 0.30
	f 3.55

Clamen
J. van der Vries
23/96

'Velsen 1901. Ingang van het dorp, gezien van de Velser voetbrug'. Gewassen pentekening naar een ansichtkaart door Heydannis (?). De Meervlietstraat eindigde in het noorden bij de Velser voetbrug, na 1906 het Pontplein. Links ziet men de rails van de stoomtram met de haltepaal. Geheel rechts staat het hotel 'Appeldoorn' met doortegenover links een café 'Sittenburg' genaamd. Dit moest verdwijnen toen rond 1903 de ponthaven gegraven werd. Het gebouw in het midden van de tekening was ook al een café. Geheel op de achtergrond ziet men het Evangelisatiegebouw met daarvoor — het pand met de drie dakjes — de oude situatie van de smederij van Melgerd uit 1758. Hier tegenover lag het 'Wilhelminapleintje'.

Velsen 1901. Ingang dorp, gezien van de Velser voetbrug.

Ansichtkaart ± 1905. Zie de vorige afbeelding.

Ansichtkaart ± 1905. Hotel 'Appeldoorn'. Het hotel werd in 1866 gebouwd en brandde in 1907 af. Op de fundamenteën verrees in 1908 de villa 'Meershoek' van Notaris Boerlage. Het hotel ontleende zijn naam aan de eigenaars, de drie gezusters Appeldoorn. Als men de ansichtkaarten van het hotel vergelijkt met de litho van Van Amand, die is afgedrukt in 'Hart van Kennemerland' van J. van Venetien op blz. 115, en met het prentje op de hierbij afgebeelde rekening, dan ziet men dat het hotel niet is afgebeeld in de vorm met de hoge vleugels. Of het hotel nooit in die vorm is gebouwd of dat het hier een verbouwing betreft na bijvoorbeeld een brand, is niet bekend.

1923. Het noordelijk deel van het dorp, dat in 1963 en 1969 werd afgebroken. Geheel links boven ziet men het nieuwe hotel *'De Prins'* dat na de brand van het oude hotel aan de Meervlietstraat (1908) aan de noordzijde van het kanaal werd herbouwd. Op de varende pont staat de stoomtram. Op deze plaats bevond zich oorspronkelijk de Velsse voetbrug. Het gebouw met het torentje het dichtst bij de zuidoever van het kanaal is het Post- en Telegraafkantoor uit 1908. Het oest bij een kanaalverbreding in 1939 al weer verdwijnen. Op deze plaats bevond zich oorspronkelijk de buitenplaats *'Meershoef'*, die tot dan toe als postkantoor had dienst gedaan. Het grote witte pand er tegenover is de villa *'Meershoef'* van Notaris Boerlage. Op die plaats stond tot 1908 hotel *'Appeldoorn'*. Achter villa *'Meershoef'* staat de stalhouderij van Van Gameren. Daar tegenover ziet men het dak van het *'huisje met de spreuken'*. Links onder ziet men met het schuine dak het *'Berehokje'* van achtereenvolgens dokter Heslinga en dokter De Weerd en met het platte dak het huis van dokter Boosman. Al deze panden waren aan de Stationsweg gelegen. Geheel rechts onder is nog een deel van de Noorderdorpstraat te zien.

Rond 1939. Deze foto is waarschijnlijk genomen van het dak van het Post- en Telegraafkantoor. Links op de voorgrond een deel van de villa van Notaris Boerlage, rechts de stalhouderij van Van Gameren.

VELSEN

Postkantoor.

Ansichtkaart 1912. Na 1906–1908 veranderde het aanzien van de plek van het dorp ingrijpend. Door een verbreding in 1906 kwam het kanaal dichterbij het dorp te liggen. De Velser voetbrug verdween en werd vervangen door een pontveer. Bij de op- en afritten werd een plein aangelegd. Het buiten *'Meershoef'*, dat tot dan toe als postkantoor had dienstgedaan, werd in 1908 afgebroken en vervangen door een nieuw Post- en Telegraafkantoor, hier rechts op de foto. Dit verdween weer in 1939. In het torentje kwamen de telefoondraden samen. Ook in 1908 werden de resten van hotel *'Appeldoorn'* gesloopt, dat in 1907 was afgebrand. Op de fundamenten ervan verrees de villa van Notaris Boerlage (hier links op de foto), die nu de naam *'Meershoef'* kreeg. Tussen deze beide gebouwen bevond zich het begin van de Stationsweg. Links op de voorgrond ziet men nog een deel van de locomotief van de stoomtram.

1961. De villa *'Meershoef'*. Rechts ervan ziet men de stalhouderij van Van Gameren. Geheel rechts het *'huisje met de spreuken'*. Dit deel viel in 1963–1964 ten offer aan een van de verbredingen van het kanaal.

± 1958. Het *'huisje met de spreuken'*. Het werd in 1871 gebouwd als opzichtershuisje in verband met de aanleg van het Noordzeekanaal en in 1964 gesloopt. Het huisje ontleende zijn naam aan een tweetal spreuken; de een stond op de buitenkant van de voordeur en luidde: *'Ist Wijf goet/ent Been quaet Hout ze bejde van de Straet'* en de andere boven de schouw vermeldde: *'Mans ende Honde/die doene de Ronde Katten ende Wijven/die moeten thuis blijven'*.

1955. Op dit détail van een grotere foto is de noordkant van het dorp voor de sloop van 1963–1964 goed te zien. Het witte pand links was de villa *'Meershoef'*, dan volgen Stalhouderij Van Gameren met het *'huisje met de spreuken'*, het *'Behohokje'* en het huis van dokter Boosman. Het gebouwtje rechts met de twee grote ramen was de schippersbeurs, een restje van wat eens Lagere School E was. Het grote gebouw rechts was de Normalschool.

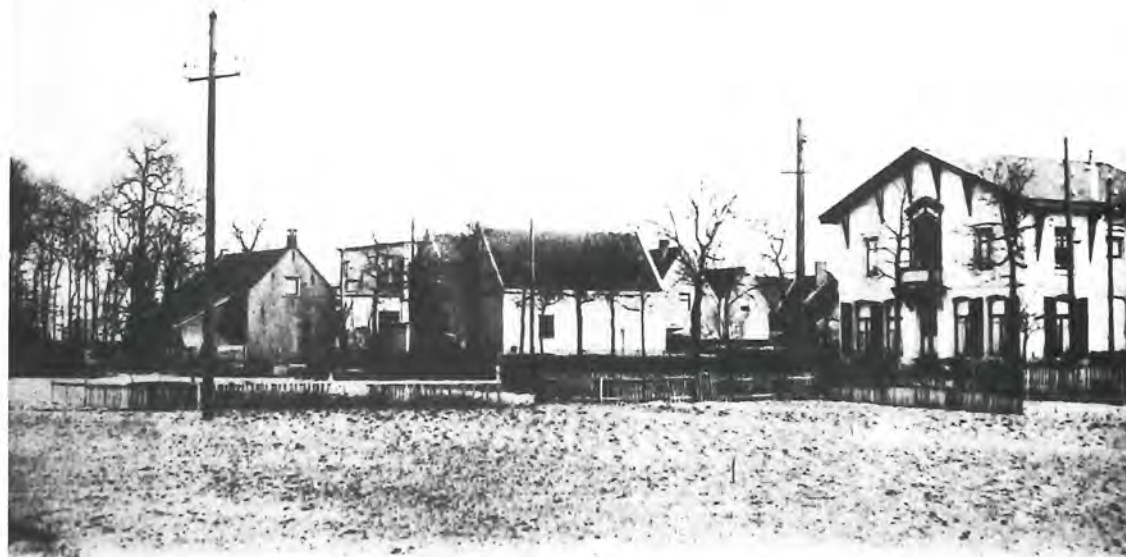
Zoon J. van Gameren was de eerste vervoerder van zieken in Velsen. Hij startte hiermee in 1910. Het transport naar ziekenhuizen in Haarlem en soms Amsterdam geschiedde (over zeer slechte wegen) met paard en wagen. In 1919 werd de eerste ziekenauto aangeschaft; deze deed dienst tot 1931.

J. van Gameren was tevens de oprichter en voorzitter van het eerste ziekenfonds in Velsen. Dokter Heslinga en later dokter De Weerd, die beiden naast de stalhouderij in het pand 'Berehokje' woonden, werkten voor dit ziekenfonds. Een koetsier was dag en nacht beschikbaar.

± 1910. Stalhouderij Van Gameren. In 1902 nam H. van Gameren de stalhouderij over, die tot dan toe bij hotel 'Appeldoorn' had behoord. In 1908 – hotel 'Appeldoorn' brandde in 1907 af – liet hij een nieuwe stalhouderij bouwen aan de Stationsweg, naast en achter de villa 'Meershoek', hier op de achtergrond zichtbaar. De naam 'Stalhouderij Appeldoorn' bleef gehandhaafd. De stalhouderij werd in 1947 – als gevolg van de tweede wereldoorlog was er een groot gebrek aan paarden – opgeheven. Het trouwen en begraven geschieden toen met auto's. In 1964 is het pand gesloopt.

Ansichtkaart ± 1905. De Stationsweg het westen uit gezien. Geheel rechts ziet men het 'Berehokje'. Het huisje links is het 'huisje met de spreuken'. Daar tegenover de zijgevel van hotel 'Appeldoorn'; de schuren met de puntdaken zijn de stalhouderij van hotel 'Appeldoorn'. Op het stuk land op de voorgrond heeft men ooit gedacht de koemarkt van Velsen aan te leggen.

Uitg. J. J. Nuss, Amsterdam.

VELSEN.

STATIONSWEG

Ansichtkaart ± 1910. De Stationsweg richting Velserbeek gezien. Links het 'Berehokje' met daarnaast het huis van dokter Boosman. Tussen de beide panden begon de Dwarsweg. Rechts op de achtergrond ziet men een deel van de Lagere School E, die in 1877 werd gebouwd. Deze panden zijn in 1969 afgebroken.

Stationsweg Velsen

± 1950. Als men de Torenstraat vanaf Velserbeek inliep, dan was er aan de linkerkant nog een klein doodlopend straatje. Op de achtergrond ziet men het hoge dak van de Normalschool. Afgebroken in 1969.

Stationsweg. *Huis van dokter Boosman* 1968. Potloodtekening door Paul Höhner (geb. 1943). Rechts op de tekening ziet men de achterkant van de huizen op de Dwarsweg.

± 1920. De Stationsweg van Velserbeek af naar de pont toe gezien. Rechts ziet men de Normalschool, later gebouw van de Woningstichting, gebouwd in 1881. Links achter het kleine huisje is nog net de gevel van Lagere School E te zien. Alles afgebroken in 1969.

Ansichtkaart ± 1905. Op de achtergrond de Noorderdorpstraat kruising Dwarsweg. Het gebouwtje rechts op de achtergrond is een tijdlang in gebruik geweest als waag. Alles gesloopt in 1969.

1968. Torenstraat vanuit het westen gezien. De nieuwe boerderij van Van Weelderen, gebouwd na de brand van 1909 en gesloopt in 1969. Aan de rechterzijde, niet zichtbaar, bevindt zich de nog bestaande muur langs de volkstuinten. Op de achtergrond is de kruising van Dwarsweg, Noorderdorpstraat en Torenstraat.

± 1960. Links begint de Dwarsweg, rechts de Torenstraat. Men kijkt in de Noorderdorpstraat. Het gebouwtje op de voorgrond is tot 1922 als waaggebouwtje gebruikt, daarna huisvestte het een tijdlang de tekenaars van Openbare Werken. Bij de boom voor de waag loopt nu het hek langs het Noordzeekanaal. Alles gesloopt in 1969.

Uitg. J. P. Nauta te Velsen, [Holland].

Velsen, Dorpsgezicht, N. 901

± 1960. Noorderdorpstraat naar het oosten gezien. Op de achtergrond links ziet men de witte gevel van het Schoutshuis dat gelegen was aan het *'Wilhelminapleintje'*. In dat pand was laatstelijk het schildersbedrijf van Bresser gevestigd. Het pleintje werd daarom ook wel *'pleintje van Bresser'* genoemd Alles gesloopt 1969.

Ansichtkaart ± 1910. Op de hoek van de Dwarsweg en de Noorderdorpstraat bevond zich een pand dat dienst heeft gedaan als wijkgebouw van de Witte-Kruis afdeling Velsen. Deze afdeling werd opgericht in 1894; het wijkgebouwtje werd in 1904 gebouwd en droeg het opschrift *'Door allen, voor allen'*.

± 1960. De Dwarsweg vanuit de Torenstraat gezien. Rechts ziet men een deel van het Waaggebouwtje en het begin van de Noorderdorpstraat. Links achter in de Dwarsweg is het huis van dokter Boosman zichtbaar, rechts achter ziet men nog een stuk van het *'Berehokje'*. Voor deze panden liep de Stationsweg.

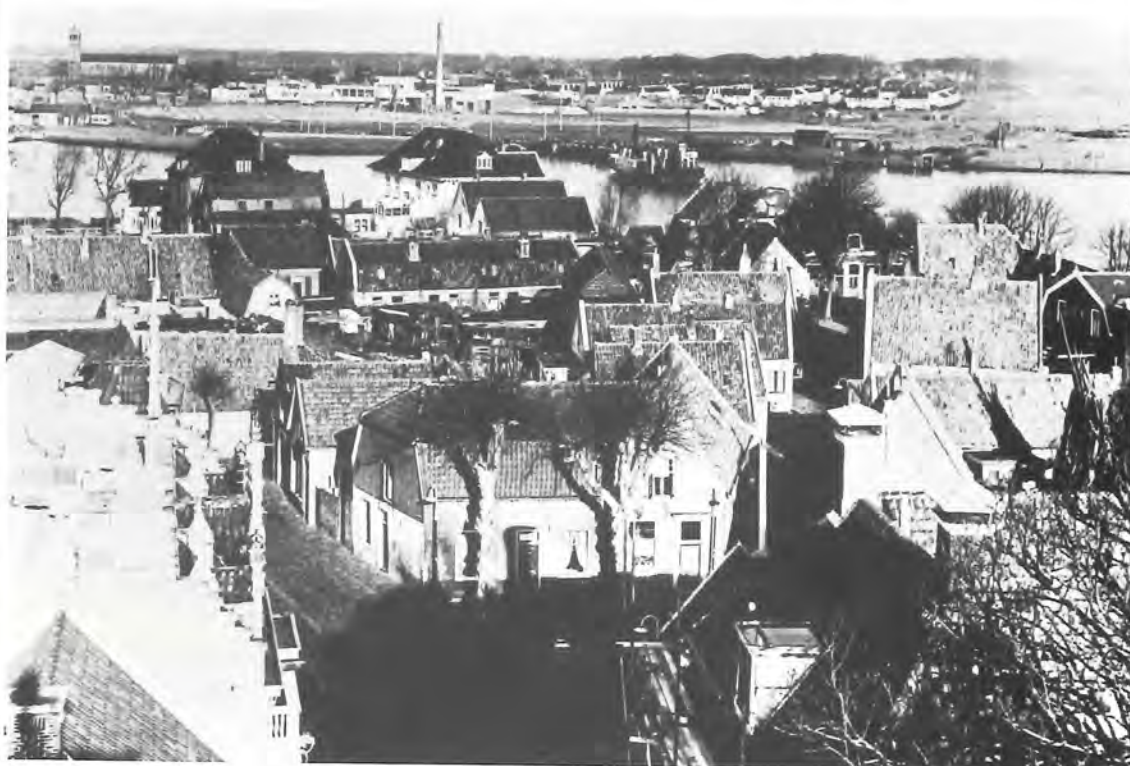

Velsen Torenstraat. Gewassen pentekening door P. D. Raadman, gedeeltelijk naar een Ansichtkaart. De tekening geeft een situatie weer van vóór 1907. In dat jaar werd het Rechthuis, dat hier geheel rechts is te zien, vervangen door het Raadhuis dat er nu nog staat. De twee huisjes links van het Rechthuis zijn in 1930 vervangen door nieuwere bebouwing.

Torenstraat no. 10. Dit woonhuis werd helaas in 1971 gesloopt om plaats te maken voor schuurtjes en binnentuintjes

± 1960. Op de voorgrond het plein voor het Raadhuis. De panden Torenstraat 4 (trapgevel) en Torenstraat 6-8 zijn nog niet gerestaureerd; dit gebeurde in 1964. Recht vooruit ziet men de Hoofdbuurtstraat met aan het eind het Schoutshuis. Geheel op de achtergrond iets links van het midden zijn de villa van Notaris Boerlage en de stalhouderij van Van Gameren zichtbaar.

Torenstraat 4 voor de restauratie van 1964.

± 1960. De situatie van de panden Torenstraat 4 en Hoofdbuurtstraat 5 voor de restauratie. Die geschiedde respectievelijk in 1964 en 1965. De panden werden nog door meerdere gezinnen bewoond en waren zeer bouwvallig.

VELSEN Dorpsgezicht.

Ansichtkaart ± 1910. Hoofdbuurtstraat. Rechts op de voorgrond het woonhuis van wagenmaker Cats, dat in 1969 is afgebroken. Op de plaats waar de fotograaf heeft gestaan, bevindt zich nu het hek langs het Noordzeekanaal.

± 1960. Op de voorgrond het huis van de wagenmaker. Op de kaart van 1760 wordt dit bedrijf al op die plek vermeld.

± 1905. De Hoofdbuurtstraat vanaf het Wilhelminapleintje gezien. Links de achterkant van bakkerij Boogaard met de uitgebouwde oven en een stal. Tussen de bomen is het huis van wagenmaker Cats te zien. Aan de rechterzijde bevond zich de slagerij (niet zichtbaar). Alles gesloopt 1969.

J N 81 Uitg. J. P. Nauta te Velsen (Holland)

Kerkweg — Velsen

HOOFDBUURTSTRAAT

1968. Bakkerij Boogaard. Links staat de Wilhelminaboom waaraan het pleintje zijn naam ontleende.

1968. Wilhelminapleintje. Links de slagerij, op de achtergrond het Schoutshuis. Hier eindigde de Noorderdorpstraat. Het pleintje met zijn bedrijfsjes komt al voor op de brandweerkart uit 1760.

± 1960. Meervlietstraat aan de westzijde tussen het Wilhelminapleintje en de villa van Notaris Boerlage, hier nog net op de achtergrond te zien. Achtereenvolgens ziet men het schildersbedrijf van Bresser, de groentezaak van Van Honk, de ijssalon van Ales en het cafeetje van Bruins. Alles gesloopt 1964.

Stichting "Het dorp Velsen"

De inventaris van het dorp Velsen had de oorlog van 1940-1945 redelijk goed overleefd. Weliswaar had de evacuatie tot een zekere verwaarlozing geleid, maar huizen waren er niet gebombardeerd of kapot geschoten.

Misschien kwam het daardoor, dat er kort na de oorlog zo weinigen aandacht schonken aan het rustige dorp. Een opmerking hier en daar in de Raad van Velsen was misschien meer het gevolg van het feit, dat de raadszaal in het raadhuis midden in het dorp lag en dat men vanuit de ramen van deze zaal door beeldvervagend glas in lood het dorpspleintje kon bekijken, luisterend naar een betoog van een mederaadslid. Een enkele maal stak iemand zijn vinger op, wanneer het over saneren van woonwijken ging. Dán dacht men ook aan dit dorp. Maar men dacht aan de krotten en niet aan de monumenten!

Weliswaar werd in november 1951 een gemeentelijke monumentencommissie geïnstalleerd, voor advies aan burgemeester en wethouders, maar deze commissie vond in de eerste plaats haar taak in het inventariseren van het totale bezit aan grote en kleine 'echte' monumenten, verspreid over de gehele, tamelijk uitgestrekte gemeente Velsen.

Pas in november 1959 zou deze commissie het college van B en W op diens verzoek van augustus 1959 meer in het bijzonder over de monumenten van het oude dorp adviseren. Inmiddels hadden zich in de gemeenteraad de meningen wat meer gevormd. Werd in januari 1957 bij de aankoop van enige huisjes in de Zuiderdorpstraat en de Hoofdbuurtstraat door de gemeenteraad voornamelijk nog gesproken in de trant van saneren ten behoeve van het verkeer, in februari van datzelfde jaar bij de aankoop van nog vier huisjes in de Zuiderdorpstraat werd de beoogde verbreding van deze straat min of meer als bijzaak beschouwd en ontstond zich een hele discussie, waarbij zelfs reeds het 'pittoreske' van het dorp ter sprake kwam. De probleemstelling werd duidelijk. Moest men normaal de verkeersmogelijkheden verbeteren en de woningtoestanden saneren en hier en daar een monument restaureren of moest men het geheel van het dorp bewaren? In het laatste geval mocht sanering van de woontoestanden evenmin uitblijven, maar het verkeer zou eenvoudig niet te saneren zijn. Men realiseerde zich, dat de kosten voor sanering en restauratie bijzonder hoog zouden zijn en men vroeg zich af of na alle eventuele moeite er voldoende mensen bereid zouden zijn in de niet goedkope gerestaureerde of gerenoveerde dorpse woningen te gaan wonen. Er werd aangedrongen op de vorming van een commissie van deskundigen om in ieder geval tot een plan te komen.

De geïnteresseerde burgers kwamen wel tot pu-

blicaties in de krant, maar niet tot bijvoorbeeld een vereniging voor het behoud van oud Velsen, evenmin tot het vormen van een commissie voor advies. Laat staan tot de vorming van een fonds! En de toenmalige wethouder R. Verbeek stond eigenlijk geen andere weg open dan slechts de verkeers- en woontoestanden wat te saneren, wilde hij niet voor een grote groep van de bevolking als sentimenteel en weinig voortvarend doorgaan. En zeker het laatste lag bepaald niet in zijn natuur.

Men kan het zich nu haast niet meer voorstellen, maar de vernieuwings- en opbouwdrang van de mensheid was zelfs nog in de jaren vijftig zo groot, dat men, en dus ook het bestuur van Velsen, politiek niet het risico kon nemen zaken als het conserveren van oude gebouwen en het bewaren van monumenten en monumentjes serieus preferent te behandelen. Ten hoogste kwamen in den lande enkele kerken, wagen en stadhuizen aan bod. Het verkrijgen van materiële zaken en een dak boven het hoofd en het organiseren van sociale voorzieningen en onderwijs voor iedereen hield een ieder zo bezig, dat zelfs de toch wel algemeen aanvaarde plannen tot spreiding van verschillende vormen van cultuur over alle lagen van de bevolking nauwelijks verwezenlijkt konden worden. Naar veler gevoelen kwam het restaureren van vervallen huisjes en buitens helemaal niet aan bod. Een rol speelde mogelijk ook wel eens, dat dorpshuisjes zowel als kapitale buitenverblijven de burger herinnerden aan minder goede sociale en maatschappelijke toestanden in het verleden.

Wethouder Verbeek had overigens zelf zeer goede andere redenen om zich ten opzichte van het herstel en behoud van het oude dorp wat passief op te stellen. De volmaakt onvoldoende toeganbaarheid van het raadhuis tijdens trouwpartijen en het uitblijven van een vergunning tot de bouw van een nieuw stadhuis in IJmuiden hebben hem zeker onder druk gezet iets te offeren van het dorp ten behoeve van het verkeer. Bovendien werd hem het vertrouwen in een toekomst voor oud-Velsen ontnomen door de plannen van Rijkswaterstaat om het Noordzeekanaal te verbreden, van welke plannen hij zeker in de laatste der vijftiger jaren kennis moet hebben gedragen. En tenslotte moet ook het feit, dat in het aan oud-Velsen grenzende gedeelte van de gemeente een subsidie van het Rijk voor de restauratie van Beeckestijn maar niet afkwam en dat in 1957 B en W zich genoodzaakt zagen, de Raad voor te stellen het maar te slopen, er niet weinig toe hebben bijgedragen om hem de lust tot restaureren te doen vergaan.¹

Het was dus alleszins begrijpelijk, dat het college van B en W het dorp rustig liet voortvegeteren.

¹ Overigens is het later juist wethouder Verbeek geweest, die de restauratie van Beeckestijn tussen 1960 en 1965, het jaar van zijn vertrek, actief heeft begeleid.

Het was duidelijk, dat een speciale behandeling van het probleem oud-Velsen, mede gezien het feit, dat ontwikkeling en uitvoering van her- en nieuwbouwplannen in IJmuiden en andere delen van de Gemeente alle aandacht vroegen, om politieke, organisatorische, technische en financiële redenen niet haalbaar was. Het College bereidde zich echter wel voor op een mogelijke kentering in de algemene opvattingen en deed in 1959 aan de gemeentelijke Monumentencommissie het reeds eerder vermelde verzoek, na te gaan of er in het dorp Velsen, buiten de reeds op de monumentenlijst voorkomende monumenten, nog gebouwen waren op het behoud waarvan prijs gesteld zou worden met het oog op de conservering van bepaalde dorpsbeelden.

Twee maanden later had de commissie een kaart gereed, waarop de panden van waarde in het kader van het totale dorpsbeeld waren aangegeven op basis van een voorlopig onderzoek door de heren J. Stapper en H. T. D. Dijkstra, resp. architect en stedebouwkundige en architect, beiden van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De commissie maakte zeker geen restauratieplan, zoals later wel beweerd is. Wel vroeg de commissie de gemeente een plan te doen ontwerpen. Het keerpunt leek inderdaad op de raadsvergadering van oktober 1960 te zijn gekomen. Mogelijk toch nog onverwacht voor het College van B en W; want een voorstel tot aankoop en sloop van het houten pand op de hoek van de Meervlietstraat en de Zuiderdorpstraat, een voorstel, dat een volkomen consequent gevolg was van het door de Raad tot dan toe goedgekeurd beleid, ondervond aanmerkelijke weerstand. Het werd zelfs drie weken aangehouden. Toch wist iedereen, dat het pandje niet waardevol was. Het ging echter nu uitsluitend om de vraag of in het totaal van de bebouwing een gat gemaakt kon worden zonder het geheel aan te tasten of de restauratie van een nabijliggend monument zinloos te maken. Men vroeg wéér om een plan. Het was duidelijk, dat dat er nog niet was. Het was helaas ook duidelijk, dat lang niet alle raadsleden en groeperingen dezelfde uitgangspunten voor de opstelling van een plan hadden en dat er dus wel enige tijd overheen zou gaan voor er een plan zou zijn. Het pand naar aanleiding

waarvan de discussies waren ontstaan, werd overigens uiteindelijk wél afgebroken, maar het was, in het gedeelte dat Rijkswaterstaat later van het dorp bliefde over te laten, wel het laatste pand, dat zulk een lot onderging.

De twijfel aan de noodzaak en de mogelijkheid tot behoud van het dorp kon echter nog tot 1965 voortduren. De twijfel werd zeer zeker versterkt doordat aan het eerste deel van de in 1960 door Rijkswaterstaat bekend gemaakte plannen tot verbreding van het Noordzeekanaal in 1963/1964 inderdaad uitvoering werd gegeven. Toen werd het pontveer dieper 'landinwaarts' geplaatst. De dreiging, dat een derde van Velsen misschien eens plaats zou moeten maken voor een stuk Noordzeekanaal veranderde hiermee in een zeker weten, dat dit eens zou gebeuren. Een lichtpuntje was in maart 1962 de mededeling, dat het nieuwe stadhuis gebouwd zou kunnen worden, zodat althans voor het oude raadhuis geen ruimere toegang meer gecreëerd behoeft te worden, ten kosten van huizen in het dorp. Het is eigenlijk zeer bijzonder, dat zich juist in deze periode de krachten voor het behoud van Velsen hebben weten te organiseren en dat juist toen de opvattingen van het gemeentebestuur meer en meer tot een plan kristalliseerden.

Eind 1965, begin 1966 vonden de eerste effectieve besprekingen plaats van geïnteresseerden tot de vorming van een stichting tot behoud van het dorp Velsen. In mei 1966 werden ontwerpstatuten ter beoordeling toegezonden aan het gemeentebestuur. Met enkele wijzigingen werden ze aanvaard. November 1966 wees de gemeenteraad drie van haar leden aan om zitting te nemen in het stichtingsbestuur, daarmee indirect haar goedkeuring hechtend aan doel en werkwijze van de stichting. Het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk zegde toe iemand van Monumentenzorg te zullen benoemen en ook Gedeputeerde Staten van Noordholland zouden iemand aanwijzen.

18 april 1967 passeerde de akte op het kantoor van notaris Boerlage en op 29 september 1967 hield de Stichting Het Dorp Velsen haar eerste officiële vergadering onder voorzitterschap van de heer C. Ockeloen in het inmiddels al weer twee

De Zuiderdorpstraat gezien naar het oosten ca. 1963. Om de entree naar het raadhuis te verruimen is het huis op de hoek van de Zuiderdorpstraat en de Meervlietstraat al gesloopt (1961). De houten schuur zou in 1967 volgen. De heuvel op de achtergrond is de bunker die in 1970 werd gesloopt. Op het vrijkomende terrein is het parkeerterrein aangelegd

jaar oude (nieuwe) Stadhuis. De bestuursleden kregen bij die gelegenheid reeds inzage van het ontwerp-bestemmingsplan voor het dorp Velsen. Het gemeentebestuur had namelijk gretig gebruik gemaakt van de mogelijkheid, welke de nieuwe wet op de Ruimtelijke Ordening bood voor het leggen van een bestemmingsplan op de bebouwde kom van het dorp, waardoor 'de waardevolle situatie kon worden beheerst en verbeterd'. Vanaf het moment van de in voorbereidingsverklaring van dit bestemmingsplan, in februari 1966 was het reeds mogelijk het verlenen van bouw- en verbouwvergunningen op te schorten. In april 1968 werd het definitieve bestemmingsplan door de gemeenteraad aanvaard.

De bescherming van het dorp werd nog meer gedetailleerd mogelijk nadat op 24 juli 1970 de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening Velsen aanwezen als beschermd dorpsgezicht. Uiteindelijk werd toen nog, mede op grond van deze aanwijzing in maart 1974 een ge-

wijzigd bestemmingsplan door de gemeenteraad goedgekeurd. Bij de totstandkoming van al deze plannen heeft de Stichting haar inbreng gehad. De Stichting probeerde financiële steun te krijgen van de burgerij en van de in en om Velsen gevestigde ondernemingen. Maar hoewel door de activiteiten van het bestuur belangrijke bijdragen werden verkregen, zijn die toch nooit van dien aard geweest, dat de Stichting ooit met een gerust hart zelfstandig de gehele restauratie van een woning heeft kunnen financieren.

Tallose malen slaagden gemeente en particulieren daarin wel. Dat heeft wel eens tot gevoelens van teleurstelling geleid bij enkele bestuursleden. Maar in het algemeen werd duidelijk beseft, dat door de samspraak, die er zich met op hun gebied deskundige gemeentelijke instanties ontwikkelde, juist dat bereikt werd wat de initiatiefnemers zich destijds voor ogen hadden en wat ook het eerste in de statuten als doel genoemd was: het herstel van de dorpskern en het voorkomen van 'karakterontnemende' veranderingen. Via de stevige binding, die de Stichting krachtens haar statuten met het gemeentebestuur had stimuleerde zij dit bestuur klaarblijkelijk de zaken zelf ter hand te nemen en een duidelijk beleid te voeren. En deze duidelijkheid heeft het weer mogelijk gemaakt, dat ook particulieren restauraties durfden financieren en uitvoeren, overigens met nagenoeg dezelfde steun van de rijksoverheid als die welke de gemeente mocht ondervinden.

De Stichting mag zich ondertussen verheugen in een redelijk gezonde financiële positie. Zij zou nu zeker in staat zijn zelfstandig restauraties ter hand te nemen. Misschien doet zij dat binnenkort ook wel, misschien ook acht zij het nuttiger de goede zaak te blijven dienen als voorheen: door overheid en particulieren te adviseren, de contacten met de inwoners te onderhouden en de betekenis van het beschermd zijn van het dorpsgezicht aan bewoners en autoriteiten te verduidelijken.

De Choctaw II en de Hoofdbuurtstraat.
Een groter contrast is nauwelijks denkbaar

Het dorp beschermd

De bewoners van Velsen hebben in het algemeen bewust gekozen om in het dorp te wonen. Velen van hen deden deze keuze al in een tijd dat het dorp er minder aantrekkelijk uitzag dan nu. Toch kwamen ze hier omdat ze in het dorp kwaliteiten ontdekten, die hen aanspraken. De waardering voor individuele huizen met een eigen karakteristiek, afmetingen van ruimte en bebouwing afgeleid van de grootte van mensen, smalle huiselijke straatjes, variaties in bebouwing en ruimte, beslotenheid enz. is een steeds algemener wordend verschijnsel. Het zegt waarschijnlijk iets over de gevoelens en wensen die vele mensen meer of minder bewust hebben over de plek waar ze wonen.

Het is alleen daarom al goed dorpen en steden met zulke karakteristieken te bewaren, omdat ze voor veel mensen hun tot steen geworden ideeën over het wonen zijn. Natuurlijk zijn er nog meer redenen om tot bewaren, beschermen en restauratie over te gaan. Eén ervan is dat het vanuit sociaal oogpunt onaanvaardbaar is mensen naar andere gebieden of wijken te laten verhuizen, omdat hun huizen door verwaarlozing onbewoonbaar zijn geworden. Tot op heden heeft dit probleem zich in Velsen gelukkig nog nauwelijks voorgedaan. Ook zijn oude dorpen en steden stille resten van het leven van onze voorouders. Zij maken het verleden meer voelbaar dan oude geschriften of voorwerpen in musea. Dit cultuurhistorische en oudheidkundige aspect geldt zeker voor het dorp Velsen in relatie met de buitenplaatsen Velserbeek, Waterland, Beeckestijn, Hoogergeest en Schoonenberg. Nog een reden tot behoud van dorps- en stadsgezichten is de manier waarop ze gebouwd zijn. Hieruit kunnen we esthetische principes, bouwkunstopvattingen en bouwtechnische regels leren die in een bepaalde tijd gebruikelijk waren. Dit geldt in geringe mate ook voor Velsen, omdat de huizen eenvoudig zijn en versiering en decoratie weinig voorkomen. Een laatste reden is de recreatieve en touristische aantrekkingskracht van oude dorpen en steden. Voor hen die deze aantrekkingskracht exploiteren, betekent dit een bron van inkomsten. Ook dit gaat slechts in geringe mate op voor Velsen.

Een groot deel van de bovenbedoelde dorpen en steden, of delen ervan, loopt door bepaalde ontwikkelingen, eigen aan deze tijd, de kans vernietigd of aangetast te worden. Bij het dorp Velsen waren dit de altijd al aanwezige kans van een nieuwe kanaalverbreding, een verlegging of verbreding van de Parkweg, sloop ten behoeve van nieuwbouw of de aanleg van leidingstraten tussen een mogelijke buitenhaven voor IJmuiden en Amsterdam. Het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, dat de waarde van het oude dorp Velsen inzag, besloot mede met het oog op

de gevaren die het dorp bedreigden, het dorp aan te wijzen als (Beschermd) Dorpsgezicht. Deze aanwijzing gebeurde in juli 1970 na overleg met diverse overheidsinstanties¹ en met de gemeente Velsen. Het is niet altijd zo geweest dat de zorg voor monumenten in brede kring weerklank heeft gevonden. Dit wordt geïllustreerd met een in De Gids verschenen artikel in het jaar 1873 van Jhr. Victor de Stuers dat heette 'Holland op zijn smalst'. Hij bedoelde hiermee niet het gebied ten noorden van Velsen, maar hekeld een benepen en beperkte manier van denken over het 'erfgoed der vaderen'. In zijn artikel schreef hij o.m.: *'Velen denken dat ervan de verzorging van onze kunstmonumenten geen andere winst te verwachten is dan die, welke door logementshouders en vigilantenkoetsiers uit de zakken van herwaarts gelokte kunstlievende vreemdelingen gehaald wordt. Voor hen is elk met sierlijkheid opgetrokken gebouw een verkwisting, elk museum een dure aardigheid, elk monument een slechts voor toeristen merkwaardige hoopsteen.'* Hoewel Victor de Stuers met dit artikel de stoot gaf tot het ontstaan van Monumentenzorg, duurde het toch nog erg lang voordat de bedoelingen en betekenissen daarvan een beetje begrepen werden. Zo zijn er bijvoorbeeld in 1941 in Velsen in de toenmalige gemeenteraad discussies geweest over de plaats voor een nieuw stadhuis. Gekozen moest worden tussen een situering achter het oude raadhuis of in het park Velserbeek, achter het buitenhuis. In beide gevallen zou nogal inbreuk gemaakt zijn op het karakter van het gebied. In later

¹ Monumentenraad, Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, De Rijksplanologische Commissie.

Op deze foto zijn vrijwel alle elementen die het gezicht van het dorp bepalen aanwezig: de bebouwing, de ruimte ertussen, de rangschikking van bebouwing en ruimte, de details van de bebouwing, het groen, de bestrating, de erfafscheidingen, de verlichting. Tezamen vormen deze elementen het (Beschermd) Dorpsgezicht

AANDUIDINGEN

	kadastrale situatie
	grens van het plan
	grenslijn van de bebouwing
	te slopen panden
	klinker (waaformaat)
	grind
	betontegels
	dwarsprofiel
	muur
	afsluithek

BESTEMMINGEN

	monumenten met erf: 1. kerk 2. woonhuis 3. woonhuis en/of bedrijf
	bebouwing met erf: 1. bijzonder gebouw 2. woonhuis 3. woonhuis en/of bedrijf
	nieuwe bebouwing met erf
	nutsgebouw met erf
	groenvoorziening
	volkstuinten
	wegen
	voet- en rijwielpaden

fragment van bestemmingsplan

Een fragment van de kaart behorend bij het bestemmingsplan beschermd dorpsgezicht Velsen

jaren toen de toestemming van hogere overheden voor de bouw van een nieuw stadhuis in IJmuiden maar niet afkwam en diengevolge het oude raadhuis moest blijven functioneren, zijn er zelfs plannen geweest om slechts rond het plein voor het raadhuis huizen te laten staan zodat er 'een brink zoals men die tegenkomt in Saksische streken en ook in het Gooi' zou ontstaan. De rest van de huizen in het dorp zou gesloopt worden om een goede en ruimte toegang tot het raadhuis te krijgen. Gelukkig zijn de opvattingen veranderd en via de zorg voor kerken, kastelen, raadhuisen, waaggebouw en buitenplaatsen ligt na 1961, het jaar waarin een nieuwe monumentenwet van kracht werd, de aandacht bij de (beschermd) stads- en dorpsgezichten. Het gaat nu om het geheel waarin kerk, kasteel, raadhuis, waaggebouw, buitenplaats en woonhuis een gelijke rol spelen, omdat het bewaren van het één zonder het ander als een zinloze

bezigheid wordt ervaren.

Hoe met een (beschermd) dorps- of stadsgezicht moet worden omgegaan, is te lezen in een bestemmingsplan. In Velsen is dit gemaakt door Burgemeester en Wethouders. Zij zijn daarin bijgestaan door Openbare Werken, de Plantsoendienst, de Bedrijven voor Gas en Water, Monumentenzorg en de Stichting. Dit plan is goedgekeurd door gedeputeerde staten van Noord-Holland, op 25 maart 1975 nadat de bezwaren die opgekomen waren bij de ter visielegging, gehoord en opgelost waren². Het bestemmingsplan bestaat uit een toelichting, voorschriften, een plankaart, een kappenkaart en een zogenaamd groenplan. In de toelichting staan de motivering tot behoud, waarover hiervoor al uitgebreid gesproken is, en de intenties van het plan; het dorp te conserveren, het voor verval te behoeden en waar mogelijk en noodzakelijk te verbeteren. In de voorschriften worden bindende uit-

² Tegen betaling is het bestemmingsplan verkrijgbaar bij Openbare Werken Velsen. Het plan is daar ook in te zien, evenals bij het secretariaat van de Stichting.

spraken gedaan over de bebouwing, de buitenruimten en het gebruik van beide. De kaarten zijn een samenvatting van toelichting en voorschriften en tegelijkertijd de illustratie ervan. De voorschriften zijn summier en daardoor niet alles bepalend. Een groot deel van de verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen van het dorp ligt in handen van een ook in de voorschriften genoemde begeleidingscommissie. Deze commissie wordt benoemd door de gemeenteraad en adviseert B&W in alles waarbij de bebouwing, het dorpsgezicht en de zorg ervoor aan de orde komen³. Door het verschuiven van de verantwoordelijkheid voor het dorp naar een commissie en voorschriften niet alles bepalend te laten zijn, is vermeden dat het dorp een statisch en onveranderlijk geheel wordt. Er blijft plaats voor veranderingen die het leven met zich meebrengt, met als enige beperking dat deze veranderingen min of meer moeten passen binnen het karakter van het dorp.

Niet alleen is het nodig de voorschriften, indien daar aanleiding toe is, soepel te hanteren, ook zal moeten worden nagegaan in hoeverre het bestemmingsplan en de uitgangspunten ervoor nog overeenkomen met de opvattingen over monumentenzorg van dit moment. In de laatste jaren valt er een verschuiving te constateren in het monumentenbeleid, die gaat van reconstructie naar consolidatie. Dit betekent dat er niet meer naar gestreefd wordt een gebouw te restaureren naar de toestand waarin het zich bevond toen het gebouwd werd, maar dat het met al zijn veranderingen die het in de eeuwen ondergaan heeft, gehandhaafd blijft. Die toestand wordt gerestaureerd en hersteld. Storende en wezensvreemde ingrepen uit het vaak recente verleden moeten uiteraard wel ongedaan gemaakt worden. Deze nieuwe opvattingen gelden niet alleen voor het monument op zich, maar ook voor de (beschermd) stads- en dorpsgezichten. De reconstructies van sommige dorpen in het oosten des lands maakten het de boeren onmogelijk hun bedrijf verder uit te oefenen en gelden als slecht voorbeeld. Ook in het bestemmingsplan voor Velsen, waarvoor de grondslagen al gelegd werden in 1959, zijn reconstruerende aspecten te ontdekken. Voor de bepaling welke huizen wel en welke niet gehandhaafd moeten blijven, is voornamelijk de 'kaart ter bepaling van de grootte van de brand-

slang' uit 1760 uitgangspunt geweest. Dit betekent in feite dat bebouwing jonger dan de 18e eeuw en bebouwing die niet zuiver een recentere stijlperiode vertegenwoordigt volgens het bestemmingplan gesloopt moet worden. Het is daarom ook nodig een vraagteken te zetten bij de voorgenomen sloop van een groot aantal huizen in de Meervlietstraat, zoals het bestemmingplan dit aangeeft⁴. Juist aan de huizen in de Meervlietstraat valt een tijd van voorspoed in het dorp af te lezen, waarin de oude bebouwing vervangen werd door een toen moderne. Dat dit juist hier gebeurde, is te verklaren uit het feit dat het de belangrijkste straat van het dorp was. Al het verkeer van en naar brug en pont passeerde de Meervlietstraat en hier was het grootste deel van de winkels en bedrijven gevestigd. Een bebouwing die deze ontwikkeling laat zien, is belangrijk genoeg om intact te laten, temeer daar achter de recente gevels de oude functie vaak nog aanwezig is en de menging van tijden en stijlen niet storend is⁵. De functie van Anneta bijvoorbeeld is niet anders dan die van hotel de Prins, zoals dit al voorkomt op de 'kaart ter bepaling van de grootte van de brandslang'. Het slopen van Anneta en er iets beter 'passends' voor in de plaats zetten zou geschiedvervalsing zijn. Van uit dit oogpunt zijn ook de consistorie van de kerk, gebouwd in 1967 en het houten huis op de hoek van Meervlietstraat en Zuiderdorpstraat, gebouwd in 1974, niet echt omdat ze oud lijken maar het niet zijn⁶. Hoewel ook het oude effect op verschillende manieren bereikt kan worden; bij de consistorie zonder reserve door de toepassing van een klein formaat steen, bij het houten huis ondanks de toepassing van een groot formaat steen en een houten beschieting door de houthandel uit voorraad geleverd, moet toch de voorkeur gegeven worden aan nieuwbouw die er ook als zodanig uitziet. Uiteraard zijn er criteria als gebruik, afmetingen, detaillering en kleur waaraan nieuwbouw moet voldoen wil ze passen in een dorpsgezicht.

Het hierbij opgenomen voorbeeld van een nieuw grachtenhuis in Amsterdam is modern vormgegeven en sluit zich desondanks uitstekend aan bij de belendende bebouwing. Om stijlmiddelen van vroeger te gebruiken zou in deze tijd een leugen zijn.

De Meervlietstraat gezien vanuit het oosten

Prinsengracht 421 te Amsterdam. Gebouwd in 1975, arch. Jan Brouwer te Den Haag. Door perceelbreedte, hoogte en detaillering (onderpui, raamgrootte, raamindeling, beëindiging en materiaalkeuze) sluit dit huis zich uitstekend aan bij de belendende historische bebouwing, zonder dat er stijlmiddelen uit het verleden zijn gebruikt

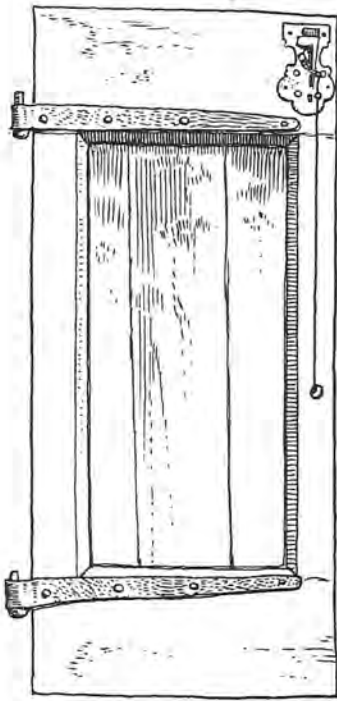
³ De in de voorschriften genoemde begeleidingscommissie moet nog benoemd worden.

⁴ De Gemeente kan pas tot sloop overgaan als ze de panden in eigendom heeft en tot sloop besluit.

⁵ Wel storend is de achterzijde van het voormalige Raadhuis. Merkwaardig genoeg worden in het bestemmingsplan geen verbeteringen voorgesteld.

⁶ Schrijver dezes is architect van het houten huis. Zoals zo vaak was ook in dit geval de praktijk harder dan de theorie.

Bouw en restauratie

De luiken zijn vrijwel verdwenen uit het dorp. Dit luik was in 1913 nog aanwezig, bij welk huis is onbekend

Een geveltekening van een niet bestaande gevel, een aantal raamtipes tonend en benoemend, benevens enkele andere details

Het merendeel van de monumenten in de oorspronkelijke staat heeft een begane grond, gevormd door stenen muren, waarboven een zolder gevormd door een *kap*. De muren van de *beganegrond* zijn één steens dik, gemetseld in *steensverband* met kleine steentjes en staan met een verbrede voet, de *fundering*, in het zand. In de muren zijn de deuren en ramen opgenomen. Zowel deuren als ramen zitten in een *kozijn* bestaande uit verticale houten *stijlen* en horizontale houten *dorpels*. Deurkozijnen hebben aan de onderkant vaak een natuursteen (hardsteen) *dorpel* en ter hoogte van de deur een tussendorpel, ook wel *kalf* genoemd. Het raam tussen kalf en bovendorpel heet *sier- of snijraam*. Ook het raam bestaat uit stijlen en dorpels. Het glas is met stopverf vastgezet in de *spinningen*, uitsparingen in de stijlen en dorpels. Grote ramen zijn opgebouwd uit kleine glasplaatjes met behulp van *roeden*. In de loop der eeuwen worden de afmetingen tussen de roeden groter. Dit is zowel

het gevolg van de veranderende mode als van de technische mogelijkheden om het glas in grotere afmetingen te maken. In grote kozijnen zitten twee ramen, waarvan de onderste langs de bovenste kan schuiven en zodoende een ventilatie mogelijkheid biedt. De ramen kunnen veelal aan de buitenkant met behulp van *luiken* geblindeerd worden. Deuren zijn gemaakt van verticale houten planken die *delen* worden genoemd en vastgespijkerd zijn op *klampen*. Zo'n deur heet *opgeklampte deur*. Later worden de delen vervangen door een boven- en een onderpaneel die in de stijlen en dorpels van de deur worden vastgezet. Zo'n deur heet *paneeldeur*.

De kap is opgebouwd uit *sporen*, dunne boomstammetjes waarop de *panlatten* zijn gespijkerd. De dakpannen worden door middel van een aangebakken neusje aan de panlatten opgehangen. De ontmoeting van de pannen aan de bovenkant heet *nok*, deze wordt waterdicht afgewerkt met *vorsten*.

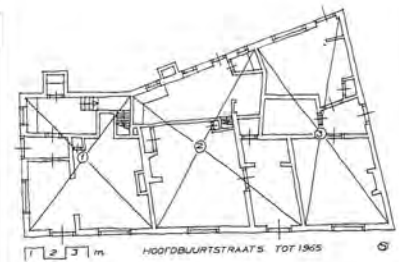

De houten balklaag waarop de vloerdelen van de zolder liggen, zijn in de langsmuren verankerd met ankers die veelal zichtbaar zijn. De belangrijkste kopgevel heeft een verhoogde en uitgemetselde top waarin het anker van de nokbalk een extra versierende rol speelt.

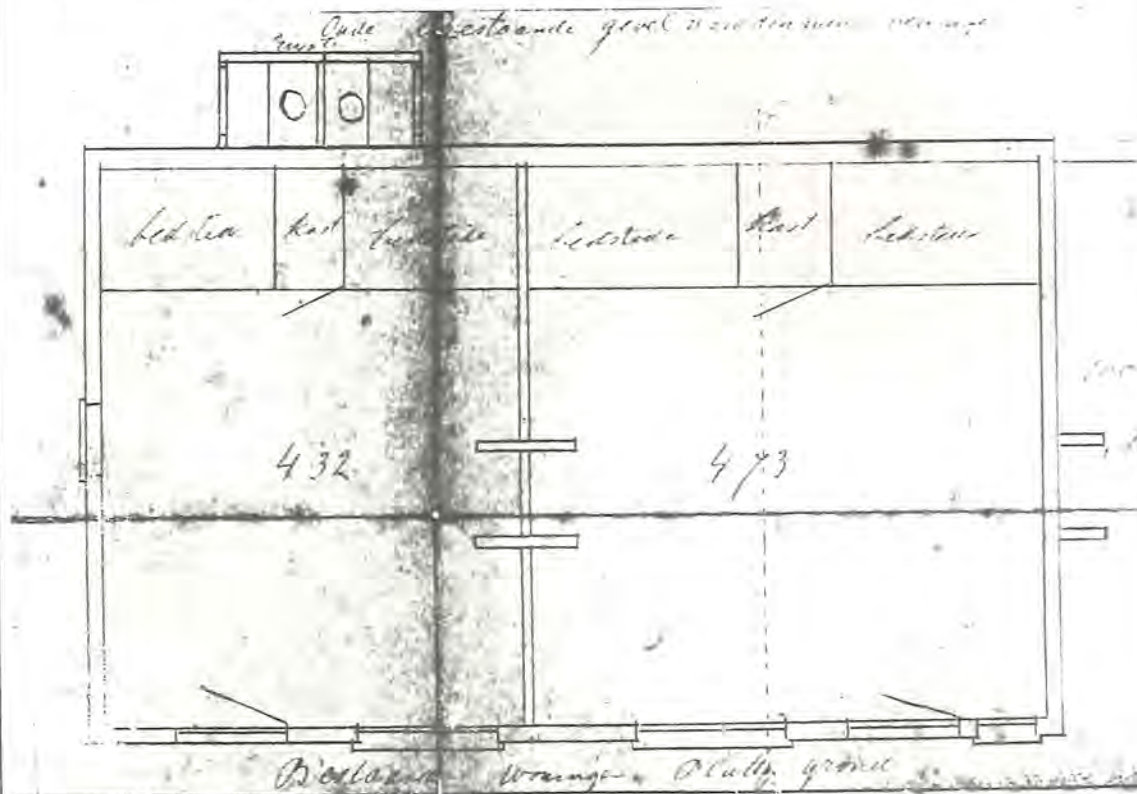
De zolder, meestal in gebruik als bergruimte, wordt bereikt via een ladder of stijl trap. De begane grond bestaat uit één of meer grotere of kleinere ruimten. De kleinste huizen, bijvoorbeeld de vier kleine huisjes in de Zuiderdorpstraat, die nu zijn samengevoegd tot twee, hebben slechts één ruimte. Op de plattegrond uit 1903 is te zien dat in die ene ruimte twee bedsteden zijn getimmerd, gescheiden door een kast. Verder is er een stookplaats. Daarmee houdt het op. In de grotere huizen is er een keuken-woonkamer en nog één en soms twee kamers. Vele huizen in het dorp hebben winkels of werkplaatsjes geherbergd, die nu niet meer als zodanig terug te vinden zijn. Ook in de grotere huizen wordt in bedsteden geslapen. In sommige huizen komt een opkamtje voor met daaronder een door een tongewelf overspannen keldertje meestal in gebruik als voorraadruimte. In het algemeen hebben de huizen begane-grondvloeren van hout. Bij wat meer welgestelden is de vloer gemaakt van plavuizen gelegd in een specielaag op het zand. In beide gevallen is de plint gemaakt van blauwe of veelkleurig tegeltjes. Het plafond bestaat uit de zichtbare balklaag waarop de vloer van de zolder is getimmerd. Begin vorige eeuw worden de balklagen soms aan de onderzijde met planken betimmerd, zodat er een gesloten plafond ontstaat.

De huizen zijn hierboven beschreven in een optimale staat. De werkelijkheid is meestal heel anders. Omdat ze jarenlang verwaarloosd zijn, is de bouwkundige toestand vaak uitermate slecht. Verrotte balklagen, lekke goten, doorhangende kapconstructies, vergane kozijnen, ramen en deuren en verkankerde muren. Ook de plattegronden zijn niet

meer wat ze waren. Ze worden gekenmerkt door vele te kleine en nauwelijks bruikbare ruimten. Deze opdelingen zullen ontstaan zijn vanuit de behoefte de huizen wat meer aan te passen aan nieuwe wensen zoals aparte slaapkamers, keuken en wc. Ook het effect van dubbele of driedubbele bewoning tot in deze eeuw is niet gering geweest. Bij restauratie, wat meestal erg lang uitgesteld onderhoud is, wordt de steensmuur vervangen door een spouwmuur, twee halfsteens muren met een tussenruimte. De sporen maken plaats voor *gordingen*. Dit zijn horizontale gekantelde balken opgelegd in de kopgevels en onderweg vaak gesteund door één of meer *spanten*. De nieuwe kapconstructie wordt betimmerd met houten delen waarop plastic folie wordt aangebracht, verder tengels, panlatten en pannen. Tengels zorgen er voor dat de panlatten iets opgetild worden, zodat water wat door de pannen heen gekomen is, tussen het dakvlak en de panlatten weg kan lopen naar de goot. Al deze veranderingen komen voort uit overwegingen van waterdichte muren, een goedkope kapconstructie, en de toekomstige bewoners een tocht- water- en stofdicht dak boven de hoofden te bieden. Indien nodig worden ook kozijnen, ramen en deuren vernieuwd, terwijl ook de balklagen, dikwijls vervangen worden. De luiken, zoals deze zichtbaar zijn op oude illustraties, keren meestal niet terug. De plattegronden worden aangepast aan de huidige eisen; aparte slaapkamers, woonkamer, keuken, bad- of doucheruimte, wc en berging. Al deze aanpassingen zijn op een eenvoudige wijze te realiseren zolang de constructieve gegevens als muren, balklagen en kap gerespecteerd worden. Van belang in dit verband is ook de plaats in de gevels van de raam- en deurkozijnen. Zij bepalen immers de toegangsmogelijkheden en de lichttoetreding van de nieuwe ruimten. Hoe de zolder ingedeeld wordt, hangt sterk af van de mogelijkheden licht- openingen in het dak aan te brengen. Dakkapellen

Het huis Hoofdbuurtstraat 5, opgedeeld in een drietal woningen. Deze situatie kon in 1965 nog worden aangetroffen

Plattegrond van de huizen Zuiderdorpstraat 7 en 9 (nu nummer 7). De plattegrond is getekend in 1903

en dakramen zijn er in het algemeen meer vanuit de huidige noodzaak, dan dat ze vroeger aanwezig waren.

Bij de latere restauraties is meer dan bij de vroegere gezocht naar mogelijkheden het monument intact te laten, terwijl toch het moderne comfort, zoals dat heet, ingebracht is. Zo zijn bij het huis Middendorpstraat 1 A het kelderjete met het gewelfje en het opkamertje er boven gespaard gebleven, terwijl beide elementen tien jaar eerder uit het huis Torenstraat 4 verwijderd zijn. Het hoog zittende raam in de achtergevel laat zien dat hier ooit een opkamer is geweest. Het is van belang te proberen het midden te vinden tussen dat wat echt monument is en dat wat naar de eisen des tijds ingebracht moet worden. Slaat de balans teveel door naar nu, dan passen omhulling en innerlijk slecht bij elkaar. Bij Torenstraat 4 en 6 zijn de gevels slechts decor. Wat dit betreft passen gevels en plattegronden van Middendorpstraat 1 A en die van Meervlietstraat 34 en 36 beter bij elkaar. Voorbeelden waarbij de balans te veel doorslaat naar toen, zijn er niet. Ook het handhaven van oude constructies en werkmethoden moet prevaleren boven soms voor de hand liggende voordelen van nieuwe constructies en methoden. Zo worden in het algemeen ook de oude kleuren teruggebracht zoals die uit onderzoek van oude verfresten gebleken zijn. Monumenten afwijkend in grootte en vorm van de karakteristieken zoals die hierboven aan de orde geweest zijn, komen er in het algemeen in detail wél mee overeen. De recentere bebouwing gaat zich sterker onderscheiden. Andere opvattingen en mogelijkheden zijn hier debet aan. Resultaten ervan zijn grote, niet gedeelde glasvlakken, andere dakvormen zoals platte daken en mansarde kappen, dikkere metselsteen (*waalformaat* in plaats van *vechtformaat* of *rijnformaat*) andere detaillering, versiering en kleur.

Het tijdens de restauratie ontmantelde gewelfje van Middendorpstraat 1a

Het keldertje met de plavuizen vloer, waarop een 17de eeuwse schaal staat, werd in 1969 aangetroffen bij graafwerkzaamheden door de A.W.N. afd. Velsen, onder de vloer van de slagerij aan het Wilhelminapleintje

Een rondgang door het dorp

De rondgang begint bij de pastorie van de Ned. Herv. Kerk op de hoek van Parkweg en Kerkesingel en gaat via de Kerkesingel naar de Meervlietstraat (die vroeger *Heereweg* heette). Door de Meervlietstraat naar het kanaal (misschien dat deze weg nog eens Noorderdorpstraat kan gaan heten) en door de Torenstraat naar het pleintje voor het voormalige raadhuis (dit plein heette ooit Dorpsplein). Vervolgens naar het Kerkplein (het gedeelte voor de toren heette vroeger Westerpas, over het kerkhof Dwarspad, vóór 'De Ark' langs Noorderpad en achter de percelen aan de Meervlietstraat, grenzend aan het kerkhof, Oosterpad, over het kerkhof terug naar het voormalige Dorpsplein. Vanaf dit plein de Zuiderdorpstraat in tot de Meervlietstraat en weer terug. Nu de Hoofdbuurtstraat in tot aan het kanaal en terug tot de Middendorpstraat. De Middendorpstraat in tot de Torenstraat en weer terug. Tenslotte via de Hoofdbuurtstraat terug naar het pleintje voor het raadhuis.

Van de percelen zijn de volgende gegevens opgenomen:

– Straat en huisnummer. Op de kaart behorend bij het Bestemmingsplan Beschermd Dorpsgezicht, opgenomen bij het hoofdstuk 'Het dorp beschermd', zijn de huisnummers in de percelen ingeschreven.

– Het kadastranummer. Alle percelen behoren tot sectie H.

– Eén van de volgende karakteristieken: *beeldverstorend*, *beeldondersteunend* of *beeldbepalend* (= Monument). In het hoofdstuk over deze materie is al aangeduid dat er over de juistheid van de

beoordeling gediscussieerd zou kunnen worden.

– De huidige bestemming.

– Het bouwjaar, zoals dit blijkt uit een gevelsteen of uit de gegevens in gemeentelijke archieven. Van de panden gebouwd na 1902 is in het algemeen het exacte bouwjaar na te gaan, omdat met ingang van dat jaar de gemeenten krachtens de Woningwet bouwvergunningen moesten verlenen voor alles wat men wilde bouwen. Het achterhalen van het bouwjaar door middel van de kadastrale leggers kon slechts incidenteel gebeuren, omdat de tijd ontbrak dit volledig te doen.

– Indien mogelijk de oorspronkelijk architect en in geval van restauratie de architect die hiervoor verantwoordelijk is. Omdat vroeger het beroep van architect als zodanig nauwelijks bestond was het meestal de dorpsstimmerman die een huis ontwierp en het bouwde. In de vorige eeuw werd ook de gewone bouwkunde tot de kunsten gerekend en de maker van het kunstwerk met naam en toenaam vermeld. Dit gebruik gaat door tot in onze tijd, vandaar dat ook de restauratie- of nieuwbouwar-chitect vermeld is.

– Verder nog toevallig bekende, interessante details, opgetekend uit de monden van oude dorpsbewoners, opgetekend uit de achttiende eeuwse *verpondingsregisters* van Velsen, of anderszins. Ook is het aanwezig zijn van het perceel op de 'kaart ter bepaling van de grootte van de brandslang en de situering van de brandputten in het dorp Velsen uit 1760' vermeld. De titel van deze kaart is bij de perceelsgewijze beschrijving verkort tot *brandweerkart van 1760*.

Kerkesingel 1. Kad. nr. 6241.

Beeldondersteunend.

Pastorie van de Ned. Herv. Kerk. Gebouwd in 1888 blijkens de eerste steen rechts beneden in de voorgevel.

Het huis is gebouwd op de plaats van de koepel en de tuin van de pastorie zoals deze voorkomen op de brandweerkart van 1760.

Kerkesingel 3. Kad. nr. 7308.

Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis. Gebouwd rond 1884.

Het huis is toendertijd gebouwd in de tuin van het naastliggende huis Kerkesingel

Kerkesingel 5. Kad. nr. 7309.
Beeldbepalend (Monument).
 Woonhuis. Gebouwd tussen 1760 en
 1808. Gerestaureerd en verbouwd in
 1970, architect Siem Schaafsma.

In het jaar van restauratie is de afbeelding
 van een metselaar ingehakt in het orna-
 ment. Voordien is dit wellicht beschilderd
 geweest met een wapen.

Kerkesingel 7 en 9. Kad. nrs. 7310 en
 7311.

Beeldondersteunend.
 Woonhuizen. Gebouwd in 1901. Archi-
 tect onbekend.

Bebouwing afgedekt door een mansarde-
 kap. Deze bebouwing kwam in de plaats
 van een stalhouderij, die in 1884 nog tot
 logement de Prins behoorde.

Kerkesingel 11 en 13. Kad. nr. 4376.
Beeldverstorend.

Beneden- en bovenhuis met winkel. Gebouwd in 1916, architect Rutger van der Ploeg.

In het bouwjaar woonde de architect, die in deze jaren meer huizen in het dorp bouwde, in één van beide huizen. Deze bebouwing kwam in de plaats van een stalhouderij, die in 1884 nog tot logement de Prins behoorde.

Meervlietstraat 62. Kad. nr. 4956.
Beeldverstorend.

Café-restaurant Anneta met bovenwoning. Gebouwd in 1926, architect Harry de Vries.

Op de brandweerkart van 1760 staat hier bebouwing aangegeven met de ingeschreven tekst 'De Herberg de Prins'. In 1908 brandde logement de Prins af. Van 1908 tot 1926 heeft het terrein braak gelegen.

Meervlietstraat 60. Kad. nr. 628.
**Beeldverstorend, achterzijde
beeldondersteunend.**

Woonhuis met magazijn. De voorzijde is het resultaat van verbouwingen uit het begin van deze eeuw en uit de jaren vijftig. Het oorspronkelijke huis, waar het achterste deel nog een restant van is, kan gedeeld worden tussen 1760 en 1832.

Het huis heeft lange tijd gefungeerd als doktershuis. Rond 1900 woonde er de latere schrijfster Anna van Gogh-Kaulbach, dochter van de toenmalige dorpsdokter. In haar 'Herinneringen' schrijft zij dat in het achterste, nog bestaande, gedeelte van het huis de apotheek en de stal waren gehuisvest.

Meervlietstraat 58. Kad. nr. 6145.
Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis. Gebouwd in 1821 blijktens de eerste steen, rechts beneden, in de linker zijgevel.

Na 1894 stond het huis op naam van J. P. Nauta, drukkerij en uitgeverij van vele Ansichtkaarten en van het 'Velser Nieuwsblad'. De linker deur in de voorgevel gaf toegang tot een winkeltje in schrijfbenodigdheden. Het sierraam boven de hoofdtoegangsdeur is empire. Een houten buitenraam, met daarachter een metalen binnenraam met pijlen, is wat dit betreft kenmerkend.

Meervlietstraat 56. Kad. nr. 6114.
Beeldbepalend (Monument).
 Woonhuis. Gebouwd tussen 1760 en 1832. De voorgevel en de pui dateren uit 1903. In 1968 verbouwd tot woonhuis, architect Siem Schaafsma.

Vanaf 1877 tot 1958 was er een slagerij in het pand gevestigd.

Meervlietstraat 52 en 54. Kad. nrs. 4809 en 4810.

Beeldverstorend.
 Woonhuizen. Gebouwd rond 1896. In 1907 verbouwd tot woonhuizen, architect Rutger van der Ploeg.

Huizen afgedekt door een mansarde kap. Vanaf 1896 tot 1907 was dit de zaal van het naastliggende café 'De Zwarte Os'. Het zaal-karakter komt nog tot uiting in de grote hoogte van de kamers.

Meervlietstraat 48 en 50. Kad. nr. 4808.

Beeldondersteunend.
 Woonhuizen. Gebouwd rond 1876 in de plaats van oudere bebouwing.

In de boogvulling boven de deur staat G. J. van Heijst, de eigenaar in 1876. In de boogvulling boven beide ramen de os, waaraan het café de naam van Zwarte Os ontleende, met een, naar het verhaal wil, door de Duitsers afgeschoten kop.

Meervlietstraat 46. Kad. nr. 6494.
Beeldbepalend (Monument).
Magazijn. Gebouwd tussen 1760 en 1832.

In het begin was het pand mede in gebruik als woonhuis. Zo was het van 1887 tot 1916 woonhuis annex scheerwinkeltje.

Meervlietstraat 42 en 44. Kad. nrs. 6112 en 6113.

Beeldverstoring.

Woning met werkplaats en beneden- en bovenwoning. Gebouwd in 1908, resp. 1910, architect Rutger van der Ploeg.

Deze bebouwing kwam op de plaats van oudere bebouwing die op oude ansichtkaarten nog zichtbaar is. Ook op de brandweerkart van 1760 staat hier bebouwing aangegeven.

Meervlietstraat 40. Kad. nr. 6043.
Beeldondersteunend.

Woonhuis. Gebouwd in 1936, architect Harry de Vries.

Deze bebouwing kwam in de plaats van oudere bebouwing. Ook op de brandweerkart van 1760 staat hier bebouwing aangegeven. De detaillering van het huidige huis is identiek aan die van het huis om de hoek; Zuiderdorpstraat 1.

Meervlietstraat 38. Kad. nr. 7582.
Beeldondersteunend.

Woonhuis. Gebouwd in 1974, architect Siem Schaafsma.

Het huis is van hout omdat er tot in de jaren zestig een houten huis heeft bestaan. Hoewel het huis groen geschilderd is, heeft het geheel niets uitstaande met de Zaanse houtbouw. Op de brandweerkarta van 1760 is hier ook bebouwing aangegeven. Het silhouet in de onderdorpel van de voordeur laat de oude situatie zien, met er doorheen de nieuwe toestand. In het interieur van het huis is veel kalkzandsteen verwerkt.

Meervlietstraat 34 en 36. Kad. nrs. 7258 (ged.).

Beeldbepalend (Monument).
Beneden- en bovenhuis. Gerestaureerd en verbouwd in 1971, architect Openbare Werken.

Naar de erker in de voorgevel heet het huis de Koepel. In dit huis woonde sinds 1734 Jacob Gaykema, die in 1767 de tekeningen maakte voor het diaconie-weeshuis en dit in 1769 bouwde. In een kamer op de begane grond zijn betimmerde wanden met voorstellingen die het bouwvak betreffen. Links van de schoorsteen zijn een inktpot met ganzerveer, een steekpasser, een winkelhaak en een schietlood zichtbaar. In de erker (de Koepel) is een gestucadoorde en gedecoreerde rococo schoorsteen. De bebouwing komt voor op de brandweerkarta van 1760, doch dateert al van voor 1734.

Meervlietstraat 30/32, 28/26 en 24.

Kad. nrs. 6110/6109, 6238 en 7380.

Beeldverstorend.

Woonhuizen. Gebouwd in 1903, resp. 1901, resp. 1901, architecten onbekend.

Dit zijn niet altijd alleen woonhuizen geweest. Op 30/32 is een bevrachtingskantoor gehuisvest geweest, op 28 en 26 een tabakswinkel.

Voormalig Noorderdorpstraat 2.
Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis met winkel.

Het huis is bij de kanaalverbreding van 1969 gesloopt. De afkomende waardevolle onderdelen zijn opgeslagen. Het huis komt voor op de brandweerkart van 1760 met de ingeschreven tekst 'De Schout'. De schout die toen in dit huis woonde heette Jacobus van Kalker. Het ligt in de bedoeling van de gemeente Velsen het huis te herbouwen aan de Torenstraat bij het kanaal. Het restauratie- en verbouwingsplan is van Openbare Werken.

Torenstraat 14, Kad. nr. 7352.

Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis, evenals het huisje om de hoek onder het zelfde dak.

De bebouwing komt voor op de brandweerkart van 1760. In 1870 waren beide huisjes eigendom van de kerk en woonde de kosteres in één ervan. Hetzelfde was weer het geval na 1914.

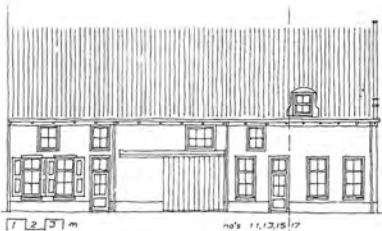
Torenstraat 17, Kad. nr. 2563.

Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis.

Met de achterliggende bebouwing is het huis onderdeel geweest van 's Gravenlust. Bebouwing met deze tekst ingeschreven komt voor op de brandweerkart van 1760, doch dateert al van voor 1734. Het renovatie- en verbouwingsplan is van J. Strootman. Van hem komt de constatering dat dit huis en de huizen er achter ooit rug aan rug bewoond zijn geweest. Beide daken zouden hierop eveneens kunnen wijzen.

Torenstraat 11, 13 en 15. Kad. nrs. 4803, 4803 en 2564.

Beeldbepalend (Monument).
Woonhuis, magazijn en woonhuis.

Met het al genoemde rechtsliggende huis Torenstraat 17 is deze bebouwing onderdeel geweest van 's Gravenlust. Bebouwing komt voor op de brandweerkart van 1760, doch dateert al van voor 1734. Het restauratie plan is van Openbare Werken. In het westelijke dak is de tekst 'Kolenhandel Geels' leesbaar. Deze spreekt voor zich zelf.

Torenstraat 12. Kad. nr. 1861.

Beeldondersteunend.
Magazijn.

Gebouwd voor 1900. Tot het tijdstip van bouwen maakte de bouwplaats deel uit van het erf van een boerderij. De bebouwing heeft altijd dienst gedaan als bedrijfsruimte.

**Torenstraat 3, 5 en 7. Kad. nr. 6343.
Beeldondersteunend.**

Woonhuis en kantoor. Gebouwd in (van links naar rechts) 1930, 1907 en 1926, architect Openbare Werken.

Het linker deel (de woning) dateert uit 1930. Voor de bouw werden twee kleine woonhuisjes gesloopt, die op diverse oude Ansichtkaarten nog voorkomen. Het middelste deel dateert uit 1907, blijkens het jaartal boven het balkon. Het rechter deel is gebouwd in 1926. Het middelste deel staat, globaal gesproken, op de plaats van het oude Regthuis, het rechter deel min of meer op de plaats van het vroegere 's Gravenlust. Dit blijkt uit de brandweerk kaart van 1760. De achtergevel heeft nog sporen in zich van het Gemeentehuis van 1894.

Kerkplein 3. Kad. nr. 2259.

Beeldondersteunend.

Woonhuis.

Op de brandweerkart van 1760 staat hier bebouwing aangegeven met de ingeschreven tekst 'School'. Bekend is dat in 1829 deze school verbouwd is in de huidige vorm.

Kerkplein 2 en 2a. Kad. nr. 2258.

Beeldondersteunend.

Woonhuis. Verbouwd in 1930, architect Openbare Werken.

Deze bebouwing staat gedeeltelijk op de plaats van het 'Predikantshuys' zoals dit voorkomt op de brandweerkart van 1760. De bebouwing is gesticht na 1888.

Kerkplein 1. Kad. nr. 7313.
Beeldbepalend (Monument).
 Ned. Herv. Kerk. Restauratie en verbouwing gereed in 1969, consistorie gereed in hetzelfde jaar, architect van beide werken H. W. van Kempen.

De kerk in zijn huidige vorm dateert uit de twaalfde eeuw en is gebouwd op de plaats waar in de achtste eeuw door Willibrord een houten kerkje was gesticht. De toren dateert uit de dertiende eeuw en is verhoogd in de veertiende. De muur om de binnenplaats geeft de in 1572 door de Spanjaarden verwoeste zijbeuk aan. De oostgevel is van 1773 toen de kerk zes meter werd verlengd. De uitbouw aan de noordgevel heet Watervliet-kapel en is achttiende eeuws. In de kerk valt het houten tongewelf op. De borstwering van de oostgalerij heeft een schildering uit 1773. De boven de galerij hangende klok is achttiende eeuws. Op de westgalerij, in 1769 gebouwd door Jacob Gaykema en bestemd als zitplaats voor de kinderen uit het diaconie-weeshuis, is in 1973 een nieuw Flentrop orgel geplaatst.

Kerkplein 7 en 8. Kad. nr. 4806/4807 resp. 745.

Beeldondersteunend.

Woonhuis resp. magazijn.

De woning is voor 1896 gebouwd, het magazijn tussen 1760 en 1832

Kerkplein 5. Kad. nr. 4805.

Beeldbepalend (Monument).

Jeugdsociëteit 'De Ark'. Gebouwd in 1860 blijkens de gevelsteen in de voorgevel.

Gesticht als bewaarschool door Jhr. Willem Boreel van Hogelanden en William Henry Charles Bohlen. De laatste was in dienst bij de Verenigde Staten van Noord Amerika als kolonel. De school heette aanvankelijk Velsener-Bewaarschool, na 1866 Sophia-Bewaarschool (Sophia Bohlen) en na 1926 Maria Bewaarschool (Maria Boreel).

Torenstraat 2. Kad. nr. 4804.

Beeldbepalend (Monument).

Vrijmetselaars-loge. Gebouwd in 1769, architect/aannemer Jacob Gaykema.

Gesticht als huis voor oude mannen en vrouwen en voor wezen, door de toenmalige diaconie van de kerk. Nadat het gebouw niet meer dienst deed als weeshuis, heeft het tot 1936 dienst gedaan als oude mannen- en vrouwenhuis. Tot in de jaren zestig woonde de koster van de kerk er, terwijl toen ook de ruimten aan het 'hofje' werden bewoond.

Zuiderdorpstraat 15. Kad. nr. 2817.
Beeldbepalend (Monument).
Herberg 'Het Rode Hert'. Gerestaureerd
en verbouwd in 1973, architect K. van
Keekum.

Al in 1592 wordt het huis genoemd. De
bebouwing komt ook voor op de brand-
weerkarta van 1760 met de ingeschreven
tekst 'Het Root Hart'. In deze eeuw heeft
het huis voornamelijk dienst gedaan als
kruidenierswinkel. Het in de top ingemet-
selde ornament met het wagenwiel komt
van de in 1969, ten gevolge van de ka-
naalverbreding, gesloopte wagenmakerij.

Zuiderdorpstraat 9. Kad. nr. 7293.
Beeldbepalend (Monument).
Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in
1968, architect Rijn Dekker.

Het huidige woonhuis is ontstaan uit de
samenvoeging van twee kleinere huisjes.
De bebouwing komt voor op de brand-
weerkarta van 1760 en maakt dan deel
uit van 'Het Root Hart'.

Zuiderdorpstraat 7. Kad. nr. 7294.
Beeldbepalend (Monument).
Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in
1968, architect Siem Schaafsma.

Het huidige woonhuis is ontstaan uit de
samenvoeging van twee kleinere huisjes.
De bebouwing komt voor op de brand-
weerkarta van 1760 en maakt dan deel
uit van 'Het Root Hart'.

Zuiderdorpstraat 3 en 5. Kad. nrs. 7293
en 7294.
Beeldondersteunend.
Magazijnen. Gebouwd in 1868 blijkens
de eerste steen in de gevel van het rechter
huisje.

Bebouwing is eerder in gebruik geweest
als woonhuis.

Zuiderdorpstraat 1. Kad. nr. 6042.
Beeldondersteunend.
Woonhuis. Gebouwd in 1936, architect
Harry de Vries.

Dit huis werd gebouwd in de tuin van
Meervlietstraat 40. De detaillering van het
huis in de Zuiderdorpstraat is identiek aan
die van het huis in de Meervlietstraat.

Zuiderdorpstraat 4. Kad. nr. 7258
(ged.).

Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in 1968, architect Openbare Werken. Dit huis is het voormalige huis Torenstraat 8, verplaatst uit het tengevolge van de kanaalverbreding gesloopte deel van het dorp. De afbeelding van de oude situatie laat zien dat het huis na verplaatsing gespiegeld is. De gevelsteen is een toevoeging uit de jaren dertig.

Hoofdbuurtstraat 5. Kad. nr. 7258
(ged.).

Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in 1965, architect Openbare Werken.

Bebouwing komt voor op de brandweerkkaart van 1760, doch dateert al van voor 1734.

Middendorpstraat 1a. Kad. nr. 210.

Beeldbepalend (Monument).

Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in 1972, architect Openbare Werken.

Van 1840 tot 1877 was in dit huis een metselaarszaak gevestigd, uit welke tijd het troffeltje aan de voorgevel waarschijnlijk dateert. De bebouwing komt voor op de brandweerkkaart van 1760, doch dateert al van voor 1734. In het interieur speelt de kap een grote rol.

Hoofdbuurtstraat 3. Kad. nrs. 7150 en 7151.

Beeldbepalend (Monument).
Woonhuis.

De bebouwing komt voor op de brandweerkart van 1760. Het restauratie- en verbouwingsplan is van Siem Schaafsma.

Hoofdbuurtstraat 6. Kad. nr. 6325.
Beeldbepalend (Monument).
Woonhuis.

De bebouwing komt voor op de brandweerkart van 1760, doch dateert al van voor 1734. Rond 1900 was in het huis café De Morgenzon gevestigd. In 1941 is het huis afgebrand en opnieuw opgebouwd. Over de herkomst en betekenis van de granaatappel als bekroning van de top en de gestileerde bloem aan het anker van de nokbalk is niets bekend.

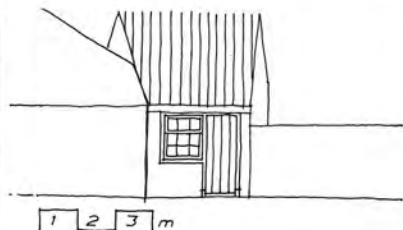

Hoofdbuurtstraat 8. Kad. nr. 4081.
Beeldbepalend (Monument).
Atelier.

De bebouwing komt voor op de brandweerkart van 1760, doch dateert al van voor 1734. Het huis is voor zover bekend altijd bewoond geweest door de veldwachter. De in 1975 omgewaaiden houten schuur deed eertijds dienst als hout- en turfberging. Het restauratie- en verbouwingsplan van het huis is van Openbare Werken.

Middendorpstraat 8. Kad. nr. 4082.
Beeldondersteunend.
 Voormalig gevangenisje. Gebouwd in 1926, architect Openbare Werken.

Het gevangenisje kwam in de plaats van de drie cachots tegen de voorgevel van 's Gravenlust toen deze tesamen met 's Gravenlust in 1926 werden gesloopt ten behoeve van de uitbreiding van het raadhuis. Er bestaat een verbouwingsplan van Openbare Werken om er een atelier van te maken. Wellicht verdient het aanbeveling het gevangenisje als curiosum te bewaren, temeer daar de cellen met hun met ijzer beslagen deuren en ingebouwd 'gemak' nog aanwezig zijn.

Middendorpstraat 3. Kad. nr. 1862.
Beeldbepalend (Monument).
 Woonhuis.

Het huis is gebouwd tussen 1760 en 1832. Het renovatie- en verbouwingsplan is van J. Strootman.

Torenstraat 6. Kad. nr. 4802.
Beeldbepalend (Monument).
 Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in 1964, architect Openbare Werken.

De bebouwing komt voor op de brandweerkaart van 1760. Voor 1910 was dit een stal. Na dit jaar werd de stal verbouwd tot woonhuis.

Torenstraat 4. Kad. nr. 4802.
Beeldbepalend (Monument).
Woonhuis. Gerestaureerd en verbouwd in
1964, architect Openbare Werken.

De bebouwing komt voor op de brandweerkart van 1760, doch dateert al uit de tweede helft van de zeventiende eeuw. Aan deze datering draagt de detaillering van het huis bij; het trapgeveltje, de pluizen afdekking, het siermetselwerk en de balkkoppen in de zijgevel. In de achtergevel is een duiventil opgenomen.

Landschap en beplanting

Een dorpsgezicht moet meer zijn dan een verzameling monumenten. Het is van oudsher niet alleen de woon- maar ook de werkplaats van de bewoners geweest. Zoals de mensen in relatie tot elkaar in een dorp leven, zo staan ook de woningen in een historisch gegroeide relatie tot elkaar. Een goede detaillering van de ruimte buiten de woningen is het middel om die onderlinge samenhang te behouden en te versterken. Van evengroot belang is de relatie die een dorp heeft met zijn omgeving, het landschap. Eenvoudig gesteld is het landschap opgebouwd uit twee hoofdelementen: ruimte en massa. Onder ruimte verstaan we de weiden, het water enz. en onder massa de huizen, de kerk en de beplanting. Tezamen vormen zij een landschapsbeeld en van dat beeld maakt een dorp deel uit.

Een landschap is voortdurend aan veranderingen onderhevig. Die veranderingen houden verband met de ontwikkelingen van de maatschappij, het economische leven en met de wisselingen in de natuurlijke omstandigheden (bodem, water, lucht). Zo traden ook in het strandwallenlandschap rond het dorp Velsen in de loop der eeuwen vele en grote veranderingen op. In de Middeleeuwen maakte het oorspronkelijke eiken-berkenbos op de strandwallen plaats voor nederzettingen, akkers en heidevelden. De strandvlakten ertussen bleven aanvankelijk nog begroeid met elzen- en essenbossen, die rond 1500 tot weiland werden ontgonnen. Omstreeks 1600 was dit binnenduingebied nagenoeg geheel ontbost. Sinds die tijd begon een ontwikkeling in omgekeerde zin op gang te komen: op de akkerlanden en heidegronden van de strandwallen, waar nog geen nederzettingen waren, werden buitenplaatsen gesticht. Met de aanleg van de grote buitens in de zeventiende en achttiende eeuw heeft de herbebossing van de binnenduinrand dus een aanvang genomen. Van een vrij open ligging tussen het Wijkermeer en de duinen is het dorp in de beschutting van de buitenplaatsen komen te liggen. Zowel de economische bloei als het leefklimaat van het dorp zijn sterk afhankelijk geweest van de buitenplaatsen. Hoewel door de ongunstige plannologische ontwikkelingen van de laatste tijd het dorp Velsen in een zeker isolement is komen te liggen, kan toch door de aanwezigheid van de betrekkelijk weinig geschonden buitenplaatsen van een unieke situering gesproken worden. De tekening van H. Dupré toont een kruispunt van landwegen rond Velsen in de achttiende eeuw. Heden ten dage kunnen we nog een vrijwel identiek plaatje maken op het kruispunt Waterlandweg-Boschweg, nabij de ingang van Hoogergeest. Het is een uniek

landschappelijk gegeven niet, omdat het zo bijzonder is dat er buitenplaatsen behouden zijn, maar omdat die buitenplaatsen samen met het dorp een aaneengesloten groencomplex vormen, door de eeuwen heen verbonden door landwegen die hun lommerrijke karakter behouden hebben en zelfs onverhard zijn gebleven.

Als men een dorp van een afstand bekijkt, zonder dat de twintigste-eeuwse uitbreidingen het beeld vertroebelen, dan valt het op dat het dorpsgezicht gevormd wordt door een groepering van de kerk met de lage bebouwing en daar tussen en eromheen de beplanting, vaak rond de kerk hoogopschietend geboomte, tussen de woningen struikgewas en lage bomen.

Het groen vormt het bindend element van een dorpsgezicht. Bescherming van de beplanting is daarom een voor de hand liggende, maar geen eenvoudige zaak. De moeilijkheid is dat bomen levende landschapselementen zijn. Hun bestaan hangt af van een aantal groeivoorwaarden: bodem, water, windkracht en luchtsamenstelling. Gunstige groeivoorwaarden zijn maar voor een beperkt deel te vangen in regels en voorschriften bij een (beschermde) dorpsgezicht.

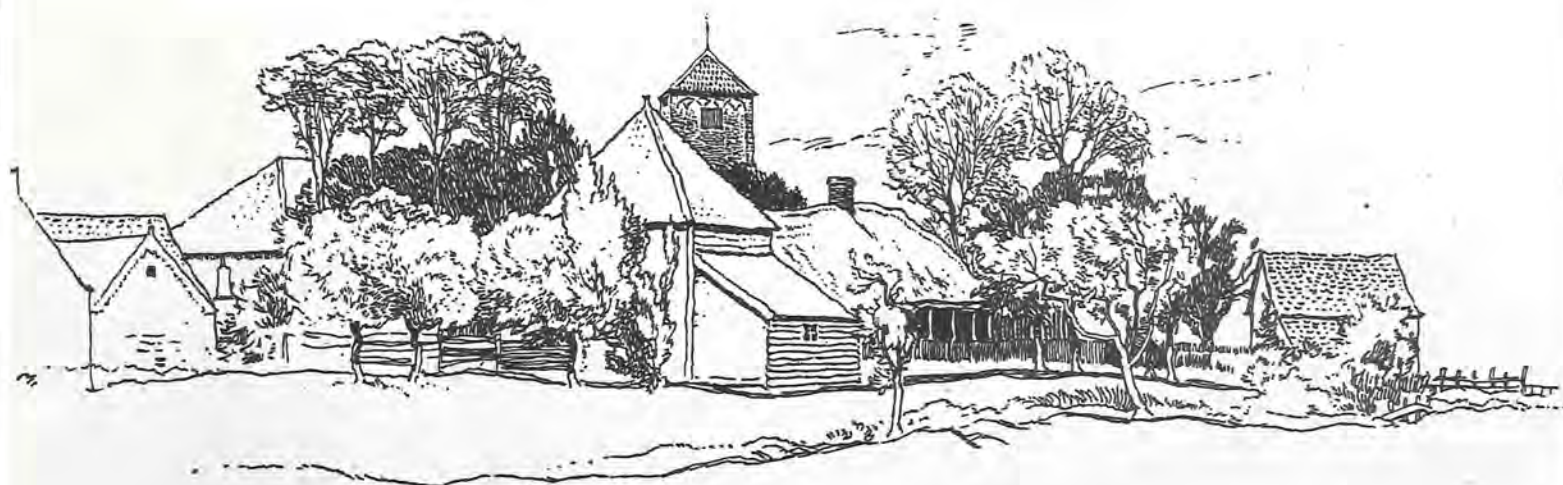
Zeker bij het dorp Velsen is de invloed van buitenaf op de groeivoorwaarden van de beplanting bijzonder groot. Dat is goed te zien aan het lindenlaantje langs de muur. Door de verbreding van het Noordzeekanaal is de bebouwing aan de noordkant verdwenen. De linden, en nog wel een zwakke variëteit "Tilia euchlora", te herkennen aan de hangende takken, zijn toen in de volle wind gekomen. De open trechter van het Noordzeekanaal zorgt voor extra windsterkte. Voorts hebben deze bomen nog te lijden van een sterke uitdroging, doordat ze nu eigenlijk op het talud van het veel dieper gelegen kanaal zijn komen te staan. Dat groeivoorwaarden plaatselijk sterk kunnen verschillen, blijkt uit het feit dat de linden op het kerkhof duidelijk profiteren van de beschutting van Velserbeek, hoewel deze bomen toch wel hinder ondervinden van de brede Parkweg.

De linde is een boomsoort die men overal in het land aantreft vooral in oude dorpskernen, op buitenplaatsen of bij boerderijen. De dorps(hoofd)straten zijn vaak aan weerszijden van een lindebeplanting voorzien, waarbij men ze óf vrij heeft laten groeien zoals in Santpoort en Driehuis óf sterk geknot heeft. Dit laatste vooral bij dorpen in Zeeland en Brabant. Direkt bij de zee wordt de linde als laanboom vervangen door iepen en grauwe abelen omdat deze bomen beter tegen de wind bestand zijn. Toch zijn er in het dorp Velsen nog jonge linden geplaatst o.a. langs de Meervlietstraat in de beschutting van de bebouwing.

Kruispunt van landwegen nabij het dorp
Velsen in de 18de en 20ste eeuw

Profiel Spaarnwoude – Het groen vormt het bindend element van een dorpsgezicht

Velserbeek – Kathedraalachtig beukenbos in plaats van begeleiding van de padenloop (rechter pagina, links boven)

Beeckestijn – Verschillende generaties linden (rechter pagina, rechts boven)

Beeckestijn – Baroktuin – zie 'tuintjes en plaatsjes' (rechter pagina, rechts onder)

Samengevat kan men stellen, dat alle grote bomen in het dorp er staan en tot volle wasdom zijn gekomen, doordat in het verleden de groeivoorwaarden gunstig waren. De omstandigheden zijn nu gewijzigd en alle bomen worden bedreigd. Bij velen is het verval al ingetreden, anderen zijn reeds gevallen. Deze ontwikkeling moet worden tegen gehouden, de bomen dienen te worden beschermd, maar hoe? In het algemeen roept men dan om de boomchirurg. Deze kan vaak nuttig werk doen door wonden te helen, beschadigingen weg te werken en takken te steunen. Wanneer bomen te lijden hebben van gaslekkages of verdichting van de bodem door de druk van bijvoorbeeld geparkeerde auto's, dan kan door beluchting van die grond de levenskans enigszins vergroot worden. De kostbare boomchirurgische ingrepen bestrijden in het algemeen de gevolgen van een kwaal, doch kunnen aan de oorzaak – de slechte(re) groeiomstandigheden – bijna niets doen. **Veel verstandiger is het om de oude aangetaste bomen te vervangen door jonge exemplaren van een boomsoort die wel een redelijke groeikans heeft in de plaatselijke aanwezige omstandigheden.** Daarmee zijn we bij het kernprobleem beland. Hoe moet de problematiek van een oude houtopstand of een enkele oude boom benaderd worden, gevoelsmatig of technisch verantwoord? Omdat oude bomen in historisch, ruimtelijk en zelfs biologisch opzicht zoveel waarde hebben, wordt hun afsterven vaak als een onvervangbaar verlies ervaren. Als voorbeeld nemen we de twee oude linden op het dorpsplein. Door de grillige vorm van de stam, de gegroefde bast, de gaten en bulten, zijn er in de loop der eeuwen geen mooie, maar wel uiterst boeiende bomen ontstaan. Zij hebben een eigen plaats op het plein verworven waaraan het verleden voelbaar is. Toch zal eens tot vervanging moeten worden overgegaan. Gesteld moet worden dat **in tegenstelling tot het restaureren van huizen, het opknappen van oude en zieke bomen als een nogal egoïstische daad van deze generatie te beschouwen is.** Het stervensproces wordt een aantal jaren, op zijn gunstigst tot een volgende generatie, uitgesteld en het gat dat dan ontstaat,

zonder dat op tijd voor passende vervanging is gezorgd, zal het dorps- of pleingezicht sterk in negatieve zin beïnvloeden. Men moet daarom in een zo vroeg mogelijk stadium meerdere jonge bomen in de nabijheid van een oude zieke boom aanplanten.¹ De laatste kan dan nog wel enigszins verzorgd worden, maar de vervangende jonge bomen zullen na verloop van tijd een tegenwicht kunnen vormen voor het wegvallen van de oude boom.

Een voorbeeld van een foute aanpak is de actie die gevoerd is voor het 'behoud' van de Haarlemmerhout. Het noodzakelijke onderhoud werd steeds weer uitgesteld. Het gevolg hiervan was dat het bos bij storm levensgevaarlijk was geworden en dat men toch tot kap en herplant moest overgaan, alleen nu veel rigoureuzer.

Dichtbij het dorp hebben we een voorbeeld van een vrij ideale generatie opbouw van de beplanting. Op het landgoed 'Beeckestijn' zijn door oorslogsschade en door ouderdom veel van de oude bomenlanen gesneuveld. Tijdens de restauratie van het park zijn er in de loop der jaren steeds groepen jonge bomen aangeplant. Zo kan men langs de centrale as, rond het huis en rond de grote vijver vijf of zes generaties lindebomen aantreffen van tien tot tweehonderd jaar oud. In het voorjaar als de linden uitlopen, levert dat een fraai gezicht op, omdat elke generatie bomen zijn eigen charme heeft.

Nog dichterbij, in Velserbeek, worden we op een andere wijze met het probleem van te oude en daardoor zieke bomen geconfronteerd. Eén van de meest boeiende elementen van het park, de grote lindenlaan, is nodig aan vervanging toe. Om alle gevoelens rond de laan te sparen zal dit op verantwoorde wijze en niet te rigoreus moeten gebeuren. Het probleem met een laan is, dat het om en om weglaten van bomen en het opnieuw inplanten van de gaten wellicht een aardige oplossing lijkt, maar dat door deze methode de jonge bomen een groot te kort aan licht en water zullen krijgen en derhalve niet kunnen groeien. In Velserbeek is nog een ander beplantingsprobleem aan de orde. Op-eenvolgende generaties tuinarchitecten² hebben

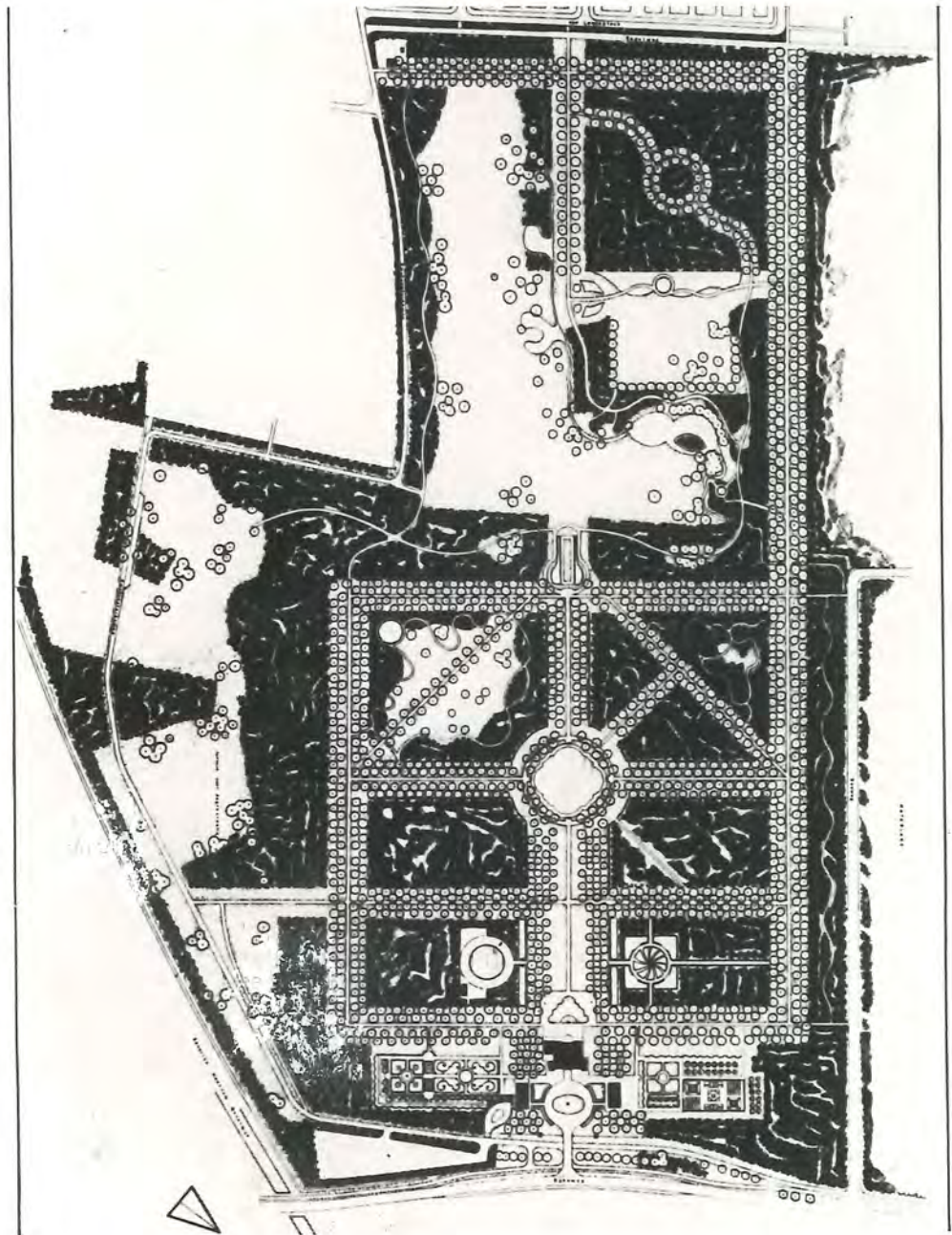
¹ Voor wat het dorp betreft is hierin enigermate voorzien door de aanwezigheid van een bestemmingsplan, waarbij een groenplan is opgenomen. In dit groenplan is behalve de meest gewenste ontwikkeling voor nieuwe aanplant van groen, ook de plaats opgenomen van lantaarnpalen, paaltjes, hekjes, banken en de aard van de bestrating. Deze elementen tezamen vormen het gezicht van de buitenruimte.

² J. G. Michaël 18e eeuw
J. D. Zocher sr. 1763–1817
J. D. Zocher jr. 1791–1870

vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw het oorspronkelijk in geometrische stijl opgezette buiten veranderd in een park in de toen zo populaire Engelse landschapsstijl. In plaats van rechte lanen kwamen er kronkelpaadjes, begeleid door o.a. beuken. Deze bomen zijn nu ongeveer tweehonderd jaar oud, maar de oorspronkelijke padenloop is nagenoeg onherkenbaar geworden. De beuken rond de muziektent vormen nu een kathedraalachtig bos, op zich aantrekkelijk, maar er is geen relatie meer met het oorspronkelijke landschapsplan. Zou men bij restauratie van het park het oorspronkelijke plan terug willen brengen, dan zal tot het kappen van deze beuken moeten worden overgegaan. De laantjes moeten dan opnieuw worden ingeplant. Een andere benadering is de huidige beplanting als historisch waardevol te beschouwen en met dit gegeven een nieuw plan te maken, dat aangepast is aan de behoefte en mogelijkheden van deze tijd.

Samenvattend kan gesteld worden dat het verstandig is het groenaspect op een genuanceerde en niet al te emotionele wijze te benaderen, waarbij een zorgvuldige vernieuwing van de beplanting te prefereren valt boven een kostbare restauratie. Daardoor zal een harmonische opbouw van het dorp, ook voor de volgende generatie, tot de mogelijkheden behoren.

Tuintjes en plaatsjes

'tuin' of 'tun' in de Alblasserwaard

De open ruimten in het dorp Velsen zullen in het verleden maar voor een zeer beperkt deel als siertuin benut zijn. Wellicht was er alleen sprake van groente- of moestuinen. Een beschrijving van de oude tuinen in het dorp zou daarom een slag in de lucht zijn. In het huidige dorpsbeeld zijn echter wel ruimten verschenen, die voor het predikaat siertuin in aanmerking zouden kunnen komen, ware het niet dat sommige een neerslag-vormen van de tegenwoordige kleine-tuintjescultuur. Een beschrijving van de grondbeginselen van de oude tuincultuur kan wellicht een aanleiding vormen om de huidige tuintjes een meer zeventiende- of achttiende-eeuws karakter te geven.

Ontwikkeling van de 'Tuin'

In het begin van onze jaartelling ontstond als gevolg van de uitputting van de natuur de behoefte om, naast de jacht en het verzamelen van vruchten in het vrije veld, de voedingsmiddelen zelf te gaan kweken. Daartoe werd in eerste instantie een *omheining* opgericht om de kweekgrond tegen wildvraat te beschermen. In het Hollandse deltagebied

bestond die omheining uit een vlechtwerk van wilgentenen, die *'tuin'* of *'tun'* genoemd werd. Later is dit begrip overgegaan van de omheining naar het omsloten terrein zelf. De omsluiting heeft in de geschiedenis van de tuincultuur altijd een belangrijke plaats ingenomen. Pas in de laatste decenia heeft men bij de collectieve tuinen en bij de tuinen die een spontane overgang met het omringende landschap vormen, de haag, het hek, het muurtje of de wal weggelaten.

Echt van harte is dat nooit gegaan. Bij dergelijke tuinen ontdekt men toch, dat er na enige tijd weer allerlei vormen van privaatbegrenzing optreden, zonder dat deze een duidelijke functie hebben. In wezen is de oerdrift van de mens om na het zwerfende nomadenbestaan de bescherming van het eigen terrein te ervaren, net zo wezenlijk als het hebben van een huis met een dak erop. Als we ons voor het dorp Velsen richten naar de tuintjes uit de zeventiende- en achttiende eeuw, dan zal ook daar veel zorg aan een duidelijke begrenzing van het perceeltje gegeven moeten worden. Even karakteristiek als de 'omtuining' was het *pa-*

Tuinaanleg in de 16e eeuw — P. Bruegel de Oude

Martius, Aprilis, Maius sunt tempora ueris -

VER
Pueritiae
compar

Vere Venus gaudet florentibus aurea fectis -

troon van de oude tuintjes. De grondvorm, een vierkant in vieren gedeeld door twee loodrecht op elkaar staande paden met op het kruispunt een centrum, blijkt in de loop van de geschiedenis steeds weer de inspiratiebron voor de tuinaanleg te zijn.

De oorsprong ligt in de Zuid-Europese landen, waar het centrale punt zuiver functioneel gevormd wordt door een waterput van waaruit de plantbedden bevoloed werden. Later komen we deze vormen ook tegen in de ommuurde kloostertuinen van Noord-Europa. Daar werd in het midden de waterput weggelaten en hij maakte plaats voor een rond bloembed.

Door de grotere welstand en de betere beveiliging in de renaissance-tijd konden er ook buiten de kloostermuren grotere tuinen ontstaan. Merkwaardig genoeg vertonen deze kasteeltuinen niet de schaal van de grote ruimte, maar zijn ze opgebouwd uit een groot aantal 'vierkanten,' in allerlei variaties. In de barok-tijd, de bloeitijd van de buitenplaatsen, treft men dit vierkante stramien nog aan, maar nu als grondvorm voor het gehele landgoed. De paadjes en het perk van de kloostertuin maken nu plaats voor de assen en de grote ronde vijver van de geometrische buitenplaats. Het wordt de 'Franse' stijl in de tuinarchitectuur genoemd. De vierkanten

in hun beperkte oorspronkelijke opzet blijven nog voortleven in de details van de parken en in de stadstuinjes. Tegenwoordig treft men ze nog aan in de specifieke kruidentuinen (o.a. Beeckestijn) en in de siertuinen voor boerderijen, o.a. in de Betuwe en het Land van Vollenhove.

Zoals reeds vermeld kan op deze grondvorm eindeloos gevarieerd worden, maar toch vertonen de tuinen zowel in vorm als in materiaal-gebruik steeds grote overeenkomst. Binnen de omheinde tuin worden de bloembedden op zich weer omsloten door *Buxushaagjes* of een andere perkplant. De planten worden met zorg gekozen, meestal staan enkele van een soort in het keurig opgemaakte bed. De plant wordt echt als individu beschouwd.

De tuin betreedt men door een hek, vaak geflankeerd door in een bepaalde vorm geknipte boompjes of een haag. Bij boerderijen zijn de paadjes meestal van aangestampte en aangeharkte grond, in steden en dorpen van klinkertjes gemaakt. Het centrum toont het pronkstuk van de tuin, een mooie solitaire plant zoals b.v. de Geitebaard (*Aruncus sylvestris*) of een stamroos. Tegenwoordig blijkt het vierkant ook te inspireren tot allerlei vormen van het 'tweede gebruik', (het opnieuw aanwenden van gebruiksgoederen in een andere dan hun oor-

Renaissance-tuin – Huis ter Nieuwburg
Rijswijk (Z-H)
Verzameling van een groot aantal 'vierkanten'

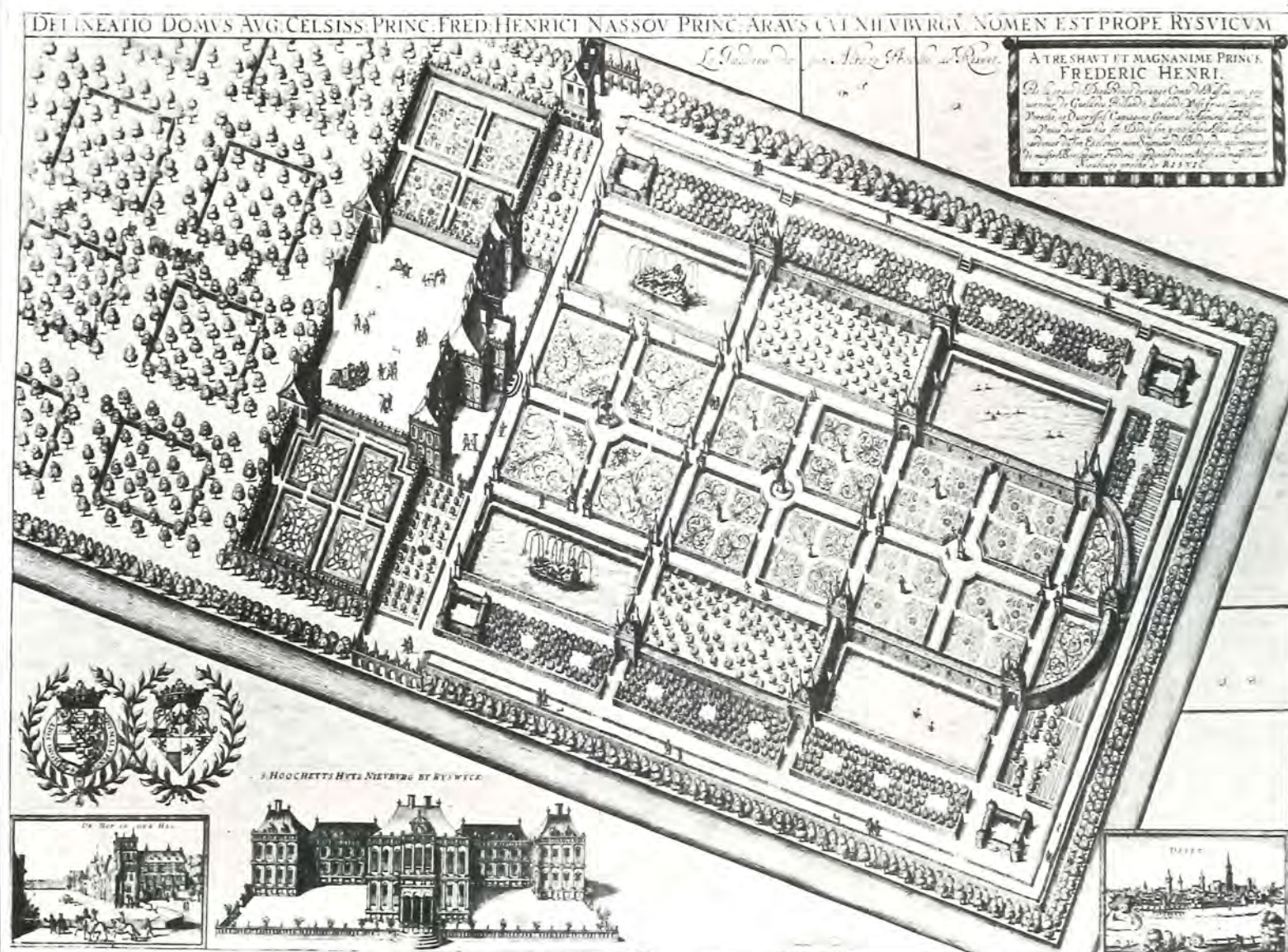

Fig. 273. Salomonszegel.

spronkelijke functie). Zo worden de Buxus-randen vervangen door bierflesjes en biels, de waterput wordt opgetrokken uit witgeverfde autobanden en op de hoeken verschijnen met geraniums gevulde kruiwagens, voedertroggen en pleetonnen. Sta-cavankampen en ook veel Belgische tuintjes zijn hiervoor zeer illustratief. Het behoeft geen betoog dat zeker bij een gerestaureerd dorp een weloverwogen keuze van oorspronkelijke materialen te prefereren valt boven het toepassen van de 'tweede gebruik'-artikelen. Dit geldt ook voor de typische twintigste eeuwse verschijnselen in de tuincultuur: de gewassen grindtegels, de hekken van aluminium en geplastificeerd gaas en de eerder genoemde biels. Deze fenomenen vinden hun oorsprong in respectievelijk het *schelpenpaadje*, het *lattenhek* en het *Buxushaagje*. De weg terug kan zowel in vorm als in materiaal verrijkend werken op het dorpsbeeld.

Ten aanzien van het plantmateriaal is er nog zeer veel keus bij de oorspronkelijke gewassen. Pas in de vorige eeuw hebben grote plantzoekers als een Von Siebold in Europa allerlei 'Exoten' (planten, die afkomstig zijn uit andere landen of werelddelen) geïntroduceerd. Toen verschenen de Japanse azalea's (*Azalea japonica*), de Japanse esdoorns (*Acer japonica*) en de Chinese duivelswandestokken (*Aralia elata*) in de Hollandse tuinen. De reizen van de plantzoekers zijn samen met de ontwikkeling van steeds meer en grotere tuinen, vooral in Engeland, een belangrijke stimulans geweest voor de boomkwekerijen. Voor iedere ondernemer, dus ook voor de boomkweker, is het belangrijk om op een bepaalde manier aan de weg te timmeren. De boomkweker doet dat o.a. door zijn sortiment steeds uit te breiden; door stekken, enten, selecteren en kruisbestuivingen ontstaan nieuwe gewassen, de z.g. 'Variëteiten'. Deze variëteiten moeten een naam hebben en niets is aantrekkelijker voor een handelaar dan de eigen naam, die van de firma of die van de vestigingsplaats aan het product te verbinden. Zo komt men de naam Von Siebold tegen achter vele plantnamen en omdat

hij de ontdekker van de plant geweest is en niet de kweker, wordt zijn naam in verbasterd Latijn als soortnaam gebruikt, 'sieboldiana, sieboldii'. Als een plaatselijke kweker een nieuwe, rijk besdragen- de variëteit van de gewone duindoorn introduceert, zou deze bij voorbeeld *Hippophae rhamnides* 'Velsens schoonheid' kunnen heten. Het bovenstaande is als illustratie bedoeld om aan te tonen dat alle nieuwigheden op het gebied van het plantmateriaal vrij gemakkelijk te herkennen zijn aan of de variëteitsnaam of het uiterlijk. Zoals veel bonte goudgerande planten, bomen met hangende of aan elkaar gegroeide takken met afschilferende en soms spierwitte bast, naaldbomen (*coniferen*) in dwerg- of zuilvorm (dit laatste vooral bij de schubconiferen, *Thuja en Chamaecyparis*). Al deze gewassen komen of uit het buitenland of stammen af van oorspronkelijke moederplanten. Deze laatste zijn over het algemeen wel zo gezond en ook wel zo fraai. Op oude prenten en vazen herkennen we een groot aantal zeer vertrouwde planten. Zo waren reeds in de Griekse oudheid bekend: de roos, het viooltje, de lelie, de crocus en de hyacint. De Romeinen hadden al pergola's met klimplanten en in de middeleeuwse bloemperken prijken de akeleien, de madeliefjes en de sleutelbloemen (*Primula's*). In de kruidentuinen zag men o.a. vingerhoedskruid. Op platen uit de renaissance ontdekt men de monnikskap, de kerstroos, lelietje van dalen, de korenbloem, maar ook tulpen, hyacinten en blauwe druifjes. Verder nog zonnebloem, afrikaan, balsemien, irissen, lupinen en salomonszegels.

Bleekveldjes

Naast de groente- en siertuinen vormden de bleekveldjes een even kenmerkend als functioneel onderdeel van de buitenruimte van een dorp. Deze milieu-vriendelijke witmakers van een nog niet zo lang vervlogen tijd werkten, door hun eenvoudige opzet, een grasveldje met een omheining, rustgevend op het totale dorpsbeeld. Het contrast met de sterk gedetailleerde siertuintjes kan verrassend zijn.

Plaatsjes

Soms is een buitenruimte zo klein, dat men niet meer van een tuin kan spreken. Het plaatsje bestaat voornamelijk uit verharding en de sierwaarde kan voor een groot deel slechts in het bestratingsspatroon tot uitdrukking gebracht worden. Toch behoeft in een plaatsje de verzachtende werking van het groen niet gemist te worden. Juist hier kunnen de potplanten, zo kenmerkend voor de renaissance-tuintjes, tot hun recht komen. Klimplanten, zoals b.v. de gewone druif, kunnen het scherpe contrast tussen muur en hemel verzachten en ze zullen, wanneer ze over een pergola geleid worden, het soms scherp invallende zonlicht verstrooien. Men moet bij zo'n plaatsje wel terdege rekening houden met de groeivoorwaarden van de plant. Het zullen voornamelijk schaduw- en vochtminnende planten zijn die daar tot volle wasdom kunnen komen.

Plaatsje in het dorp Velsen, ontworpen door Siem Schaafsma

Ideeën over de toekomst van het dorp

Het intact laten en verbeteren van datgene wat ons nog rest uit het verleden, is niet alleen een bezigheid van museale aard. Het komt, zoals blijkt, ook tegemoet aan de gevoelens van velen die zich temidden van deze restanten erg thuis voelen en ze op een hedendaagse manier weten te gebruiken. Als de gedachtengang waarin museaal behoud en huidige bruikbaarheid hand in hand gaan, toegepast wordt op Velsen en het gebied er om heen, dan is het mogelijk gevolgtrekkingen te maken die verder gaan dan Het Bestemmingsplan Beschermd Dorpsgezicht Velsen aangeeft. De werkwijze die hierna wordt toegepast bestaat uit het aangeven van de veranderingen destijds, die een negatief effect op het dorp nu hebben. Als de oude situatie hersteld zou worden, of wanneer er een variant op gemaakt zou worden, zou dit tegemoet komen aan de museale aspecten van het gebied, terwijl tegelijkertijd de huidige bruikbaarheid vergroot zou worden.

In 1939 werd de Parkweg aangelegd. Tot die tijd had het verkeer uit IJmuiden zijn weg gevonden via de straatjes van het dorp Velsen. In 1969 werd de weg verbreed tot de huidige vierbaansweg. De aanleg van 1939 had al tot gevolg dat het dorp werd losgesneden van Velserbeek waarmee het voor die tijd één geheel geweest was. Zou de situatie van voor 1939 nog aanwezig zijn dan zouden vanuit landschappelijk en ruimtelijk oogpunt Velsen en de buitenplaatsen Velserbeek, Waterland, Beeckestijn, Hoogergeest en Schoonenberg met de verbindende wegen een getrouwe weerspiegeling zijn van vroeger. Het zou zelfs voor de hand gelegen hebben voor het geheel een bestemmingsplan ter beheersing en verbetering vast te stellen. Hoewel er niets op tegen is dit alsnog te doen, omdat de samenstellende delen van dat landschaps- en monumentenpark er nog zijn, is het voorstelbaar dat de scheiding die de Parkweg teweeg brengt, zo'n bestemmingsplan tegenhoudt. Het ligt dan ook voor de hand te pogen om deze scheiding op te heffen. Omdat een gewijzigd tracé voor de Parkweg tot de onmogelijkheden behoort, zal naar een andere oplossing gezocht moeten worden. De aanleg van een viaduct zou in deze wel een oplossing betekenen. Het museale zit hem in het feitelijke herstel van de relatie tussen Velsen en de buitenplaatsen door de verkeersweg over het gebied heen te tillen. De huidige bruikbaarheid ligt in de vergroting van de recreatieve mogelijkheden van het huidige parkgebied en dan niet zozeer in oppervlakte als wel in het groter aanbod aan belevingsmogelijkheden. De veiligheid die zo'n via-

duct met zich meebrengt voor de bewoners aan de Velsense kant van de Parkweg behoeft geen betoog.

Met de verplaatsing van de ponten in 1963 en de aanleg van de tunnel in 1957, verdween niet alleen een hoeveelheid activiteiten die de voetgangers, fietsers en automobilisten tot gevolg hadden, ook de relatie van het dorp met het kanaal werd verbroken. Op het ogenblik gaat het kanaal onaan doenlijk aan het dorp voorbij. Een herstel van de relatie op een eigentijdse wijze zou iets terug kunnen brengen van de activiteiten die vaak voortkomen uit de ontmoeting van water en land. De meest sterke relatie zou ontstaan door de aanleg van een haventje. Het behoeft geen jachthaven te zijn, maar het zou een mogelijkheid kunnen bieden even in Velsen aan te leggen. Voor de bewoners van Velsen is het misschien een aanleiding een bootjes-cultuur

Velsen in relatie tot Velserbeek, Waterland, Beeckestijn, Hoogergeest en Schoonenberg

Boven. In 1939 werd met de aanleg van de Parkweg Velsen losgesneden van Velserbeek. Deze foto, gemaakt vanaf de eerste verdieping van het oude raadhuis, laat de toestand zien vlak voordat dit gebeurde. Let ook op het houten poortje op de achtergrond dat nu bij de tennisbanen in Velserbeek staat en op de volledig ommuurde volkstuinten met het stenen poortje dat momenteel rechts staat van huize Velserbeek.

Onder. Niet alleen bracht de pont drukte in het dorp. De aanwezigheid ervan was ook een blijk van Velsens relatie met het water.

Ponthaven Velsen

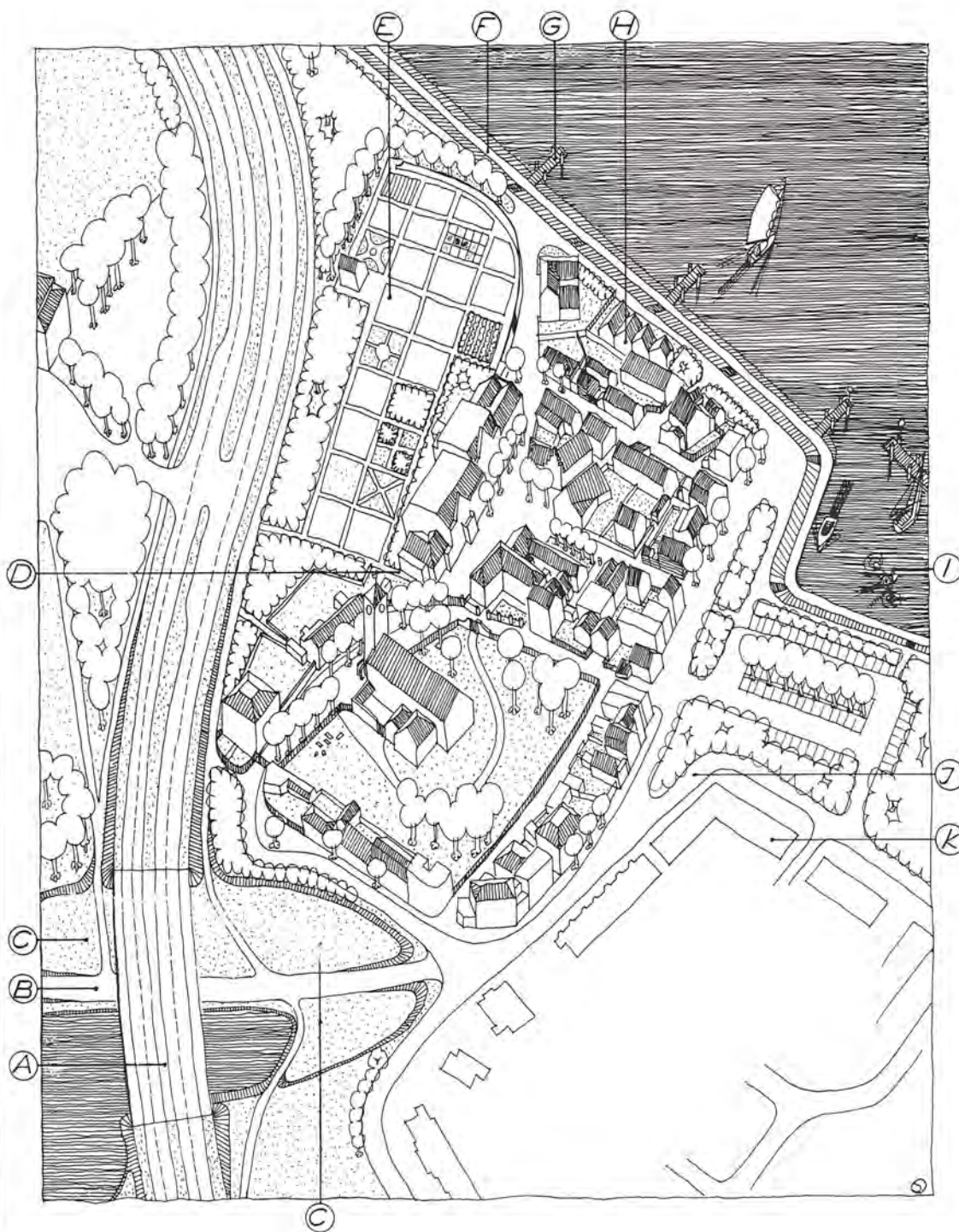
te ontwikkelen. Een minder optimale oplossing is een pad langs het kanaal, met enkele trapjes naar boven en een paar aanlegsteigertjes voor het te water laten van een rubber bootje of een kano. In combinatie met het haventje zouden het pad, de trapjes en de steigertjes helemaal een fraaie oplossing zijn. Dat het lelijke hek zoals dat nu ter hoogte van het oude dorp staat, moet verdwijnen of vervangen moet worden door een meer passende oplossing, is buiten kijf. Ook hier is het museale aspect weer een herstel van de relaties die Velsen in het verleden, hoe dan ook, met het water gehad heeft en die in deze tijd een vergroting van de kwaliteiten van Velsen als woongebied betekenen.

Bij de kanaalverbredingen van 1963 en 1969 verdwenen de volgende bedrijfjes en instellingen uit het dorp:

Stationsweg
stalhouderij + woning
dienst voor de Volkshuisvesting
Schipperbeurs

Huisvestingsbureau
Noorderdorpstraat
schilderbedrijf + woning
werkplaats
smederij
Torenstraat
boerderij
Hoofdbuurtstraat
schuur
slagerij + woning
werkplaats
wagenmakerij + woning
Meervlietstraat
notariskantoor + woning
werkplaats
café + woning
sigarenwinkel + woning
opslag consumptie goederen
groentewinkel + woning
voormalige bakkerij + woning

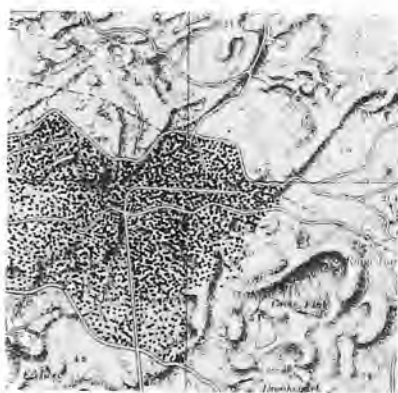
Dit lijstje is illustratief voor het veranderde karakter van het dorp. Was het tot 1969 een dorp waar het wonen gemengd was met anderssoortige activiteiten, nu is het 't wonen wat de boventoon voert. Voor deze vroegere menging van functies geldt, evenzeer als voor de relatie dorp-buitenplaatsen en voor de relatie dorp-water dat, indien deze aspecten nog aanwezig zouden zijn, de belevingswaarde van het dorp groter zou zijn dan nu het geval is. Een vergroting van de belevingswaarde is niet alleen van belang voor de bewoners maar ook voor de bezoekers van het dorp. De herberg het Roode Hert vergroot de mogelijkheden van het dorp zoals ook de tentoonstelling van archeologische vondsten dit doet. Ook de eens per jaar gehouden jaarmarkt draagt aan de belevingswaarde bij, maar is te incidenteel om effect op langere termijn te hebben. Hoewel de aanwezigheid van woningstichting, enkele magazijnen en bedrijfjes, de kerk en het gebouw van de vrijmetselaars positief gewaardeerd moeten worden, zijn ze toch niet algemeen en openbaar genoeg om het dorp erg te verlevendigen. De voorgestelde activiteiten aan het water zijn dit wel. Het zou ook kunnen gelden voor de nog in het dorp wonende kunstenaars als zij hun bezigheden iets meer naar buiten zouden brengen, door permanente exposities en door iets van hun kunnen aan anderen over te dragen. Dat hier ruimten voor geschapen zouden moeten worden, is duidelijk. Een aanbod van enkele ateliers aan hen die wat dit betreft nog zoekende zijn, zou het effect van deze kunstenaarsactiviteiten nog kunnen vergroten. Een grafisch atelier behoort dan zelfs tot de mogelijkheden. In deze sfeer past ook een beeldentuin, evenals een antiekwinkeltje of andere soortgelijke kleine bedrijfjes. Ook de aanwezige volkstuinten bieden een aanrijpingspunt tot verrijking van het dorp. In zekere zin zijn de tuinen een restant van het tuinbouwkarakter dat het dorp ooit gekenmerkt heeft. Hun effect zou versterkt kunnen worden door de aanleg van meer volkstuinten (waar voldoende vraag naar is) of door de aanleg van anderssoortige tuintjes als schoolwerktuintjes of een kruidentuin. Aan dit gebruiksgroen zou meer de voorkeur gegeven moeten worden dan aan de kunstmatige parkjes zoals die liggen bij de Kerkesingel, de Meervlietstraat en achter het oude Raadhuis.

De Parkweg (A) gaat door middel van een viaduct over de verlaagde Driehuizerkerkweg (B) heen, zodat twee ongelijksoortige activiteiten elkaar niet langer storen. De ontstane kom (C) kan gebruikt worden als permanente beeldentuin. Het verkeer voor het dorp gaat via 's-Gravenlust (de straat langs garage van Bugnum en de brandweerkazerne) en de Velserdijk of via de Meervlietstraat naar het parkeerterrein. Het terugbrengen van het pad (D) maakt het gebied achter het oude raadhuis meer toegankelijk, wat, ingeval de volkstuinten (E) een uitbreiding in aantal ondergaan ook nodig is. Het huisje dat vroeger op de tuin stond kan herbouwd worden en dan dienst doen als gereedschapsberging. In geval een deel van de tuin schoolwerktuin wordt kan het huisje een leslokaal herbergen. Het pad (F) langs het kanaal en enkele steigertjes (G) in het kanaal maken de oever meer bruikbaar voor vissers, wandelaars en kijkers dan nu het geval is, terwijl de trapjes naar het pad de hele oever als het ware bij het dorp betrekken. De lelijke wond aan de noordkant van het dorp als gevolg van de sloop van 1969 wordt met de toekomstige herbouw van het schoutshuis deels geheeld. De wond kan helemaal hersteld worden met een nieuwe bebouwing (H), die gebruikt kan worden als atelier of als één of twee woningen. Het haventje (I) is bestemd voor louter plaatselijk gebruik (zeilen, roeien, kanoën) en voegt een nieuw element toe aan het Velsense woongebied. Tevens wordt de onaandoenlijkheid van het kanaal omgebogen in een betrokken worden van het kanaal bij het dorp. De weg (J) vormt de verbinding tussen Meervlietstraat en Velserdijk zodat dat deel van het verkeer wat anders per ongeluk in het dorp komt weggeleid wordt. De weg tezamen met de nieuwe bebouwing (K) tenslotte laat het dorp zelfstandig ten opzichte van Velsen-oost.

De aandachtige beschouwer zal begrijpen dat dit alles een idee betreft en (nog lang) geen realiteit is.

Ideeën over de toekomst van de streek

Het landschap van de Binnenduintrand

Gesloten landschap (gearceerd)

buitenplaatsen

Velserbeek
Waterland
Beeckestijn
Hoogergeest
Schoonenberg
Westerveld
Duin en Kruidberg
Kennemergaarde met manége
Spaarnberg
Velserend met natuurbad
Schapenduinen
Lindenheuvel

bos

Burgemeester Rijkenspark
Bloemendaalse bos met Thijse's hof

duinen

Slingerduin
De Heerenduinen
De Midden Heerenduinen
Duin en Kruidberg
Nationaal park De Kennemerduinen
Caprera met openluchttheater

Open landschap

Weilanden
Duinvlakten
Tuinbouwgebieden
Volkstuinen
Sportcomplexen
Terreinen voor dagrecreatie

Met het groeien van de inzichten in monumentenbehoud wil men niet meer alleen één enkel monument bewaren of een aantal ervan samenbrengen in een openluchtmuseum. Steeds talrijker worden de pogingen om een concentratie van monumenten in een oorspronkelijke en natuurlijke omgeving tot stand te brengen. Dan duikt het probleem op; wat behoort tot de natuurlijke en oorspronkelijke omgeving? Bij het beantwoorden van die vraag is het onmogelijk voorbij te gaan aan het feit dat vroeger niet alleen monumentaal gebouwd werd – dus kerken, openbare gebouwen of regentenbehuizingen – maar uiteraard ook voor de gewone man: hetzij boer – dus boerderij –, hetzij ambachtsman – dus woning en werkplaats. Dat gegeven leidt tot het inzicht dat, wil een concentratie van monumenten tot haar recht komen, ook de omgeving zo moet zijn, dat deze daarmee een harmonisch geheel vormt. De restauratie van het dorp Velsen is in wezen de restauratie van een situatie en ondanks de ongelofelijke hoeveelheid industrie, huizen, wegen, e.d. die tot het moderne patroon van Kennemerland behoren, is er het haast niet te geloven en unieke feit dat de situatie van het dorp Velsen in het Kennemerland van ruim tweehonderd jaar geleden in wezen nog aanwezig, dan wel zonder excessieve uitgaven te herstellen is. Wat helaas te weinig zien, is het feit dat vanaf het dorp Velsen aan het kanaal tot voorbij Vogelenzang ondanks moderne bebouwing en enkele dwarsverbindingen veel van de luister van het oude Kennemerland nog terug te vinden is en zelfs het landschappelijk karakter hierdoor nog wordt bepaald. Indien er bewust naar wordt gestreefd, dan kan in enkele tientallen jaren een historisch cultuurlandschap (dus door mensenhand geschapen) worden hersteld en aldus bewaard, dat zonder de hekken van een openluchtmuseum, zonder stoornis voor en door het hedendaagse leven, een waardevolle situatie voor heel lange tijd vastlegt. Afgezien van monumenten- en landschapsbehoud wordt hierdoor een zeer wezenlijke bijdrage geleverd aan de leefbaarheid van Zuid-Kennemerland. Het is jammer dat deze visie nog niet algemeen verbreid is. Er worden immers telkens weer pogingen ondernomen om in het hier bedoelde gebied elementen van groot formaat aan te leggen (grote woonwijken, ziekenhuizen, wegen, spoorwegen) die door hun omvang het zojuist geschetste toekomstbeeld blokkeren. Anderzijds is het niet mogelijk om in deze tijd een compleet plan tot reconstructie van dit gebied in uitvoering te nemen. Deze generatie kan immers niet het volledig herstel betalen van wat door de groei van het maatschappelijk stelsel van de eerste helft van deze eeuw is bedorven of nagelaten is.

De zorg voor ons milieu heeft zo langzamerhand ieders aandacht. Een goed milieu is echter niet alleen schone lucht en schoon water, maar het is ook en vooral een omgeving die inspireert. Dat kan een stedelijke omgeving zijn, maar ook, en daar gaat het hier om, een landschap dat natuurlijk en evenwichtig is en waarin, als tweehonderd jaar geleden de elite, nu ieder met plezier kan verblijven om te genieten van het leven. Nu zijn de aandacht en de investeringscapaciteit nog gericht op het verbeteren van de kwaliteit van lucht en water, het bouwen van accommodaties voor de actieve recreatie, het verbeteren van de sociale structuur, van het onderwijs en van vergelijkbare belangrijke zaken. Maar sneller dan nu wordt gedacht, zullen deze doelen in zoverre zijn bereikt, dat nieuwe taken ter hand kunnen worden genomen. Dan zou de reconstructie van het landschap van de duintrand van Zuid-Kennemerland een heel zinvolle taak zijn, die het onbevredigende gevoel van veel mensen, dat in deze tijd alleen maar mooie dingen worden afgebroken en lelijke dingen worden gebouwd, zou kunnen wegnemen. Het zou een stuk evenwicht bevorderen. In deze tijd moet door alle overheden – het rijk, de provincie Noord-Holland en de betrokken gemeenten – een planologisch beleid worden gevoerd, dat erop is gericht geen dingen meer te bouwen of aan te leggen, die in de toekomst een reconstructie zinloos maken. Ook hier geldt immers dat alleen een redelijk aaneengesloten gebied van formaat de moeite en het geld van de reconstructie waard is. Daarbij is het van geen belang dat hier en daar aan de randen van het gebied moderne gebouwen te zien zijn of dat er nu al autowegen en spoorlijnen doorlopen. Immers in tegenstelling tot het openluchtmuseum of het echte landschaps-park is hier sprake van het reconstrueren van een stuk waardevol landschap te midden van een moderne woon- en werkcultuur. De reconstructie van het dorp Velsen en de restauratie van Beeckestijn zijn er de tastbare bewijzen van, dat het ook in deze tijd niet bij planologische maatregelen alleen behoeft te blijven. De reconstructie van het dorp Velsen is steeds bedoeld geweest als onderdeel van het grote kader dat hier geschetst is. Daarom is deze reconstructie een daad waarvan de betekenis ver uit kan gaan boven het alleen maar uit nostalgie bewaren van een kerk en een handvol huizen.

Literatuur, Bronnen, Afbeeldingen

Gebruikte afkortingen:

G.A.V. Gemeente archief Velsen
O.W.V. Openbare Werken Velsen

Uit de beschouwing van de illustraties blijkt of het een oorspronkelijke foto is dan wel een reproductie. De werkzaamheden van de hieronder genoemde fotografen zijn daarom niet nader gespecificeerd.

(R.D.) Rijn Dekker
(H.G.) Haije Gemser
(H.Gr.) Hanny Gräper
(J.G.) Mevr. J. Franse-Goldstein
(G.J.) Gerard Jol
(J.J.) J. Jonker
(M.K.) Maarten Karthaus
(P.K.) Piet Korpershoek
(W.K.) Wiard Krook
(Mon) Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist
(H.O.) Fotodienst Hoogovens
(H.P.) H. van de Put
(S.S.) Siem Schaafsma
(J.S.) Johan Stadtman
(G.T.) G. E. Terpstra
(P.R.) P. J. Roos
(F.R.) F. J. Rotgans
(W.R.) W. Zilver Rupe
(P.V.) P. Vons

Bronstijd, Opgravingen bij het Noordzeekanaal, De Romeinen, Een kano uit het Oer-IJ, Een muntvondst bij de kleine sluis, Een Vikinggraf bij de grote sluis.

P. C. J. A. Boeles, Friesland tot de elfde eeuw. Zijn vóór en vroege geschiedenis. 2e druk.
J. W. Boersma c.s., Terpen, mens en milieu, Haren Gn. 1970.
W. A. van Es c.s., Archeologie en Historie. Opgedragen aan H. Brunsting bij zijn zeventigste verjaardag. Bussum. 1973.
H. A. Heidinga, In: De Vikingen in de lage landen, 1971. U.v.A.
Honderd Eeuwen Nederland. Onder redactie van J. E. Bogaers, W. Glasbergen, P. Glazema en H. T. Waterbolk. 's-Gravenhage. 1959.
G. D. v. d. Heide, Speurtocht naar onze voorouders. Prehistorie van het lage westen. Amersfoort.
S. J. de Laet en W. Glasbergen, De voorgeschiedenis der lage landen. Groningen. 1959.
S. J. de Laet en W. Glasbergen, Archeologie en haar problemen. Antwerpen-Amsterdam. 1957.
Enkele algemene werken over de 'Romeinen in Nederland':
W. A. van Es. De Romeinen in Nederland. Grote Fibula Reeks. Literatuurverwijzing. Bussum. 1972.
A. W. Byvanck, Nederland in den Romeinschen tijd. Deel I en II Leiden. 1943.
H. J. Calkoen, Velsen, IJmuiden. 1967.
Speciale artikelen in: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.
Tijdschrift voor Amateur-archeologen: 'Westerheem', Uitgave van de Archeologische Werkge-meenschap voor Nederland.

Alle foto's: (WK)

Behalve:

Het R.O.B. complex (H.G.)

Grote sluis (H.G.)

Kleine sluis (H.G.)

Noordzeekanaal (P.V.)

Spaarnwoude (H.G.)

Bootje: Albert van Giffen instituut voor Pré- en Proto historie te Amsterdam.

Spaarnwouderbos (H.G.)

Kaartjes, strandwallen: Provinciale Geologische Dienst te Haarlem.

De lotgevallen van de Velskerkerk

D. P. Blok, De Franken; hun optreden in het licht der historie. 1968.

M. Brouerius van Nidek, Kabinet van Nederlandse en Kleefsche Outheden, dl. I, blz. 304 e.v.,

1727.

H. J. Calkoen, De Engelmunduskerk te Velsen, 1972.

Eer-liederen tot lof van den Heiligen Engelmundus, patroon tot Velsen, 18de eeuw; aanwezig in Alg. Rijksarchief, coll. Hoeufft 515 (versregels blz. 25).
M. Gysseling en D. P. Blok, Studies over de oudste plaatsnamen van Holland en Utrecht, 1959.
S. Jelgersma, J. de Jong, W. H. Zagwijn en J. F. van Regteren Altena, The coastal dunes of the western Netherlands; geology, vegetational history and archeology, Mededelingen Rijks Geologische Dienst. Nwe. Serie, no. 21, 1970, blz. 93 e.v.
A. C. F. Koch, Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, I, 1970 (citatens blz. 24).
P. P. V. van Moorsel, Willibrord en Bonifatius, 1968. Oudheden en gestichten van Kennemerland, Amsteland, Noordholland en Westfriesland, 1721, blz. 327 e.v. (citatens blz. 28 en 29).
K. von Richthofen, Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte, 1880-1886.

J. van Venetien, De oude dorpskerk van Velsen in de tachtigjarige oorlog, Noord-Holland, 1967, blz. 135 e.v.

H. A. van Vesseem, Engelmundus en het probleem van zijn historiciteit, Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, 1970, blz. 121 e.v.

H. A. van Vesseem, Het ontstaan van de Christelijke gemeente in Velsen; Toespraak gehouden op 2 juni 1973 in de kerk te Velsen, aanwezig in gemeentearchief Velsen.

Willibrord als aartsbisschop: miniatuur uit een 11de-eeuwse Graduale, Bibliothèque Nationale, Paris, Ms. lat. 10510, 20 vo.

Fragment uit een tekst volgens welke Karel Martel de kerk van Velsen aan het klooster Echternach schonk: Forschungsbibliothek, Gotha, D.D.R., hs. no. 71, fol. 44 vo.; vergel. A. C. F. Koch, Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, I, 1970, no. 4.

Fragment uit de oorkonde betreffende de schenking van de villa Adrichem aan Willibrord: Forschungsbibliothek, Gotha, D.D.R., hs. no. 70, fol. 18.; vergel. A. C. F. Koch, als boven, no. 3.

Engelmundus: gravure uit 1650 door C. Visscher naar een tekening van P. Soutman.

Tufstenen graf uit de 10de of 11de eeuw. (P.V.)

Oorkonde waarin de abdi van Echternach afstand doet van de aanspraken op haar kerken in Holland: Algemeen Rijksarchief, Den Haag, arch. abdi Egmond.

Aantekeningen uit ca. 1025 in een sacramentarium van Echternach: Bibliothèque Nationale, Paris, Ms. lat. 9433, 1 vo. en 2 vo.

Steen in toren met een afbeelding van Christus (P.V.)

Afbeelding van de in de Brederodekapel gevonden grafsteen. (P.V.).

Aarden pot uit de 14de eeuw, gebruikt als kindergraf. (P.V.).

De ruïne van de kerk omstreeks 1592: fragment van een kaart getekend door Pieter Bruinsz., Gemeentelijke Archiefdienst, Amsterdam, kaartboek ABW-B20.

De gedeeltelijk herstelde kerk omstreeks 1635: 18de-eeuwse kopie naar een 17de-eeuwse tekening, vermoedelijk vervaardigd door P. Saenredam; verblijfplaats onbekend.

H. Pola, 'Het dorp Velsen aan de noordzijde den 9 Junij 1718': Provinciale atlas van Noord-Holland, Rijksarchief Haarlem.

S. de Vlieger (1601-1653), tekening van een onbekende kerk: Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

'Velsen 1617': prent door A. Rademaker, uit M. Brouërius van Nidek, Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche outheden, dl. I, 1727.

A. Schooman (1710-1792), 'Ruïne van het choor van de kerk te Velzen': Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

J. Stellingwerf, 'Velsen 1649': Gemeentearchief Haarlem.

H. Tavenier (1734-1807), tekening van de kerk, gezien aan de noordzijde. G.A.V., Top. Hist. Atlas. (P.K.).

Anonieme tekening van een onbekende kerk, gedateerd 1874: Gemeentearchief Haarlem.

Anonieme 18de-eeuwse tekening van de kerk: Gemeentearchief Haarlem.

Ruïne van de kerk omstreeks 1592: fragment van een kaart getekend door Pieter Bruinsz., Gem. Archief Dienst Amsterdam, kaartboek A.B.W.-B20.

Enquête en Informatie

P. J. Blok, Het Kaas- en Broodvolk, Verslagen en mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, 1894, blz. 239.

Enquête ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, gedaen in den jaere 1494. Uitg. R. Fruin, 1876.

Gemeentearchief Velsen, inventaris P. N. van Doorninck, 24 en 26.

I. H. Gosses, Welgeborenen en huislieden; onderzoekingen over standen en staat in het graafschap Holland, 1926.

Informatie up den staet faculteyt ende gelegentheit van de steden ende dorpen van Holland ende Vrieslant, enz. Gedaen in den jaere 1514. Uitg. R. Fruin, 1866.

J. G. G. Jelles, Geschiedenis van beheer en gebruik van het Noordhollands duinreservaat, 1968.

Paulus Rodolphi van Rixtel, Proeliarius of strijdboek, bevattende de jongste oorlogen in Friesland in het jaar 1518; vertaald en uitgeg. door J. G. Ottema, 1855.

A. M. van der Woude, Het Noorderkwartier; een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw, 3 dln., 1972.

'Woede van 't Kaas- en Broodvolk te Haarlem': uit J. Wagenaar, Vaderlandsche historie, dl. IV, 1791.

Van scholen en schoolmeesters

W. Bartjens, De vernieuwde cyfferinge; tweede deel, handelende van verscheide regulen der reken-konst alle kooplyden nodig te weeten; hersteld, vermeerderd en verbeterd door Jan de Groot, schoolmeester tot Velzen, 1768.

L. W. de Bree, Het platteland leert lezen en schrijven, 1946.

Gemeentearchief Velsen, o.a.: Archief N.H. gemeente no. 26 ('Artyckelen van den schoolmeester', 1608), Inv. Doorninck no. 31 (berisping mr. Heijndrick), Inv. Doorninck no. 4, d.d. 20-7-1731 (ontslag Dirk de Zoete).

J. H. Geraets Jr., Poëzie (Für mir verwandte Seelen), z.j.

J. H. Geraets Jr., Poëzie; levenservaringen, overtuigingen, brieven en vertellingen in rijmen, 2e deel, 1910 (de geciteerde versregels vindt men op blz. 9, 34 en 89).

Haerlemse Saterdagse Courant van 22-7-1662: Archief Joh. Enschedé & Zonen, Haarlem.

P. A. de Planque, Valcooch's regel der Duytsche schoolmeesters; bijdrage tot de kennis van het schoolwezen in de zestiende eeuw, 1926.

R. Reinsma, Scholen en schoolmeesters onder Willem I en II, z.j.

J. van Venetien en R. M. T. Verwer, De stede Beverwyck affghetekent door Daniel van Breen 1648-1649, 1974.

M. J. A. de Vrijer, De storm om het crimen nefandum in de jaren 1730-1732, Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis, 1932, 193-238.

Schoolbord: Kennemer Oudheidkamer Beverwijk (P.K.).

Idem: G.A.V. Collectie Historische voorwerpen. Interieur van een 17de-eeuwse school, geschilderd door Jan Steen (1626-1679): collectie van de hertog van Sutherland, in bruikleen aan de 'National Gallery of Scotland', Edinburgh.

Titelpagina van de door Jan de Groot verzorgde uitgave van Bartjens' rekenboek (P.K.).

Enkele sommen uit het rekenboek van Bartjens (P.K.).

Foto van één van de klokken die tot 1943 in de toren van de Velser kerk hingen: G.A.V., Top. Hist. Atlas (P.K.).

Plattegrond van 't quartier van Velsen ... door P. Corver te Velsen (1810): Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage (H.O.).

School E. G.A.V. Top. Hist. Atlas (P.K.).

Stationsweg, ter hoogte van de Rijksnormaalschool te Velsen. G.A.V. Top. Hist. Atlas (P.K.).

Kinderprenten: G.A.V.

Van Rechthuis tot Raadhuis

Mr. H. J. J. Scholtens, Uit het verleden van Midden-Kennemerland, 1947; Mr. C. W. D. Vrijland, De Rechtbank te Haarlem, 1969; Mr. C. W. D. Vrijland, Gerecht in klein bestek, het kantongerecht te Haarlem en zijn voorgangers, 1974.

Verslag van de zitting voor de taljuw van Brederode en zijn leenmannen op 14 juni 1640: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 13.

'Ordonnantien, keuren ende Statuyten vanden Dorpe van Velsen ...', goedgekeurd 25 juni 1640: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 13.

Akte van overdracht van het nieuwgebouwde rechthuis van 12 februari 1642: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 56.

Verantwoording onderhoudskosten van het nieuwe gebouw: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 57.

Omwenteling van het plaatselijk bestuur tijdens de Bataafse Republiek 1795: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 4.

Reglement van het gemeentebestuur van 1805: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 5.

Aanschrijving van de commissaris-generaal van 15 januari 1814, inzake wijziging van de titulatuur van maire in burgemeester: G.A.V., ingekomen stukken chronologisch ged. 1814–1895.

Besluit van 9 augustus 1814 tot vervanging van burgemeester Ogelwight door fung. burgemeester W. L. Walraven: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 5.

Benoemingsbesluit van C. Schreuder tot schout van Velsen d.d. 19 februari 1817: G.A.V., ingekomen stukken chronologisch ged. 1814–1895.

Reglement op het bestuur ten plattelande in de provincie Holland van 23 juli 1825: G.A.V., ingekomen stukken chronologisch ged. 1814–1895.

Benoeming van H. op der Heyde als eerste gemeentontvanger van Velsen m.i.v. 1 januari 1839: G.A.V., reg. raadsnotulen 1817–1842.

Benoeming J. H. de Vidal St. Germain tot eerste gemeentesecretaris van Velsen m.i.v. 1 januari 1869: G.A.V., register raadsnotulen 1863–1872.

Aankoop stukje grond van Velserbeek door de gemeente van F. W. C. H. baron van Tuyll van Serooskerken in 1874: G.A.V., collectie eigendomsbewijzen, nr. 15.

Bestek tot verbouwing van het raadhuis in 1874: G.A.V., repertoire van de secretaris, nr. 190.

Verzoek van de ingezetenen van IJmuiden tot verplaatsing van de secretarie van Santpoort naar Velsen in 1892: G.A.V., ingekomen stukken, chronologisch gedeelte 1814–1895.

Aankoop grond van Velserbeek door de gemeente van F. W. C. H. baron van Tuyll van Serooskerken in 1894: G.A.V., collectie eigendomsbewijzen, nr. 24.

Bestek tot verbouwing van het raadhuis in 1894: G.A.V., repertoire van de secretaris, nr. 357.

Aankoop 's-Gravenlust en grond van Velserbeek door de gemeente van F. W. C. H. baron van Tuyll van Serooskerken in 1907: G.A.V., collectie eigendomsbewijzen, nr. 47.

Bestek tot verbouwing van het raadhuis in 1907: G.A.V., collectie overeenkomsten en contracten nrs. 91 en 95.

Bestek tot verbouwing van het raadhuis in 1926: G.A.V., collectie overeenkomsten en contracten nr. 601.

Bestek tot verbouwing van het raadhuis in 1931: G.A.V., collectie overeenkomsten en contracten nr. 871.

Plannen tot het bouwen van een nieuw raadhuis in Velserbeek in 1939: G.A.V., semi-statisch gedeelte, dossier 2.07.354.1 Gemeentehuis.

Wapenstein, 30 x 30 cm in interieur Raadhuis Plein 1945 (P.K.).

Charter met uithangend zegel. G.A.V. Inv. Doorninck nr. 56 (P.K.).

Gemeente stempels diameter 3 en 3,5 cm tussen

1810–1813 G.A.V. collectie stempels nr. 2 (P.K.).
Secretarie personeel 1897. G.A.V., Top. Hist. Atlas (H.O.).

Naamplaat. G.A.V., collectie historische voorwerpen. div. nr. 26 (W.K.).

Raadhuis 1894 G.A.V. Top. Hist. Atlas (H.O.).

Raadhuis 1907. G.A.V. Top. Hist. Atlas (H.O.).

Raadhuis 1926. G.A.V. Top. Hist. Atlas (H.O.).

Raadhuis 1975 (H.G.).

Raadhuis 1931. G.A.V. Top. Hist. Atlas (P.K.).

De Velsershaven

J. Craandijk, Over kalk en nog wat; iets uit de rekeningen van de grafelijkheid van Holland over het jaar 1345, Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, 1904, blz. 289.

Gemeentearchief Haarlem, kast 8.1 nr. 5, fol. LVII (rekwest stadsbestuur Beverwijk 1594).

Gemeentearchief Velsen, o.a. Inv. Doorninck 147 t/m 150; uitgaande brief aan Gedeput. Staten 20 febr. 1834, no. 41; brief door J. P. Hoeufft aan

C. Schreuder, schout van Velsen, 19 juni 1817.

Waterstaatsarchief, in Rijksarchief in Noord-Holland, Haarlem.

'Haven 1975' (H.G.).

Kaartfragment ca. 1730: uit 'Het Zegenpralant Kennemerland': (H.O.).

IJmuiden boot: G.A.V. Top. Hist. Atlas (P.K.).

Ordonnantie op de haven van Velsen 1710. G.A.V.,

Inv. Doorninck 149 (P.K.).

Velserbeek, Meershoef en Meervliet

A. J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 1839–1851.

M. Brouërius van Nidek, Het Zegenpralant Kennemerlant vertoont in 100 heerlyke gezichten van deszelfs voornaemste lustplaetzen, adelyke huizen, dorp- en stede-gebouwen, ca. 1730 (citaat blz. 55).

Catalogus der hofstede Meershoef, met derzelver boerenwoning en optrek, het fraaije gerenomeerde bosch van Watervliet... ter veiling in het logement

De Prins te Velsen aangeslagen tegen Vrijdag 7 en Zaterdag den 8 Augustus 1863 (citaat blz. 53).

Exempl. aanwezig in Alg. Rijksarch. Den Haag, coll. Hoeufft 514.

J. E. Elias, Het geslacht Elias, 1937.

J. E. Elias, De vroedschap van Amsterdam 1578–1795, 1903–1905 (citatoren blz. 56 en 53).

G.A.V., o.a. documentatiemappen Velserbeek, Meershoef en Meervliet.

C. J. Gonnet, Transporten van hofsteden enz. in den banne van Velsen, 17e–19e eeuw; gestencild, G.A.V.

D. Hoeufft en W. H. Hoeufft, Genealogie van het geslacht Hoeufft, 1905.

P. J. Lutgers, Gezigten in de omstreken van Haarlem, 1837–1844.

Notes sur la Nord-Hollande (juin 1822). Par un voyageur suisse, 1827.

Oud-rechterlijke archieven Velsen, in Rijksarchief in Noord-Holland, Haarlem.

H. Sander, Beschreibung seiner Reisen durch Frankreich, die Niederlande, Holland, Deutschland und Italien, etc., 2 dln., 1783–1784; dl. I, blz. 580.

L. A. Springer, Oude Nederlandsche tuinen, z.j.

(ca. 1937); blz. 33: Velserbeek.
Hollands Tempe verherelykt, vertoond in dertig uit-
muntende gezigten, 1728; Gedicht door G. Tysens,
prenten door A. Rademaker (versregels blz. 55).
J. van Venetien, L. H. Kloek en G. J. J. Nieuwen-
huis, Beeckestijn, 1975.

*Velserbeek thans: (H.G.).
Kaartfragment ca. 1730: uit 'Het Zegenpralant Ken-
nemerlant' (H.O.).*

*Plattegrond van Velserbeek door H. de Leth, ca.
1730: uit 'Het Zegenpralant Kennemerlant' (P.K.).
'Gezigt van de kom op de lustplaats Velserbeek',
aquarel door H. Numan, ca. 1790: Provinciale atlas
van Noord-Holland, Rijksarchief Haarlem.*

*'Gezigt op de hermitagie en 't eilandje van terzyde
op de hofsteede Velzerbeek te Velzen Ao. 1793',
aquarel door H. Numan: Provinciale atlas van
Noord-Holland, Rijksarchief Haarlem.*

*'Gezigt op de Chineesche tent van de hofsteede
Velzerbeek te Velzen, geteekend den 25 Julij 1798',
aquarel door H. Numan: Provinciale atlas van
Noord-Holland, Rijksarchief Noord-Holland.*

*'Gezigt in de hofstede Velserbeek': litho uit 'Gezig-
ten in de omstreken van Haarlem naar de natuur
geteekend en op steen gebragt door P. J. Lutgers',
1837-1844 (P.K.).*

*Foto van het vroegere koetshuis uit 1898, G.A.V.
Top. Hist. Atlas (P.K.).*

*Foto uit 1898 van de tegenover de Kerkesingel
gelegen ingang. Velsen. G.A.V. Top. Hist. Atlas.
(P.K.).*

*Foto van het aan de vroegere Kerkweg gelegen
huisje: G.A.V. Top. Hist. Atlas (P.K.).*

*Advertentie betreffende de verkoop van rijtuigen
etc.: uit 'Nieuws- en advertentieblad voor IJmuiden,
Velsen en Santpoort, 13 maart 1912, G.A.V.
(P.K.).*

*Prentbriefkaart 'Vogelvoederen in het park Velser-
beek', G.A.V. Top. Hist. Atlas (P.K.).*

*'Meerschoef': litho uit 'Gezigten in de omstreken
van Haarlem naar de natuur geteekend en op steen
gebragt door P. J. Lutgers', 1837-1844.*

*Titelpagina Catalogus der hofstede Meerschoef': Al-
gemeen Rijksarchief Den Haag, familiearchief
Hoeufft van Velsen 514.*

*Prentbriefkaart Meerschoef als postkantoor, G.A.V.
Top. Hist. Atlas (P.K.).*

*Prentbriefkaart Villa Meerschoef, G.A.V. Top. Hist.
Atlas (P.K.).*

*'De hofstede Meervliet': litho uit 'Gezigten in de
omstreken van Haarlem naar de natuur geteekend
en op steen gebragt door P. J. Lutgers', 1837-
1844.*

*Prentbriefkaart Meervliet: G.A.V. Top. Hist. Atlas
(P.K.).*

*'De hofstede Waterland': litho uit 'Gezigten in de
omstreken van Haarlem naar de natuur geteekend
en op steen gebragt door P. J. Lutgers', 1837-
1844.*

'Beeckestijn': litho uit hetzelfde werk.

's-Gravenlust

Beschrijving eigendommen van Pieter de Graaf in
het verpondingsregister van Velsen van 1704:
G.A.V., ged. vóór 1813. Inv. Doorninck nr. 64.
Vergroting en verbouwing van 's-Gravenlust tussen
1704 en 1734: G.A.V., ged. vóór 1813. Inv. Door-

ninck nr. 64.

Beschrijving van de bezitting 's-Gravenlust in het
verpondingsregister van Velsen van 1752: G.A.V.,
ged. vóór 1813. Inv. Doorninck nr. 64.
Aankoop in 1907 door de gemeente van het ge-
bouw 's-Gravenlust van F. W. C. H. baron van
Tuyl van Serooskerken: G.A.V., collectie eigen-
domsbewijzen, nr. 47.

Andere geraadpleegde archieven: Rijksarchief
Haarlem, oud-rechterlijk archief gemeente Velsen.
Johan E. Elias, De Vroedschap van Amsterdam
1578-1795: uitg. 1903-1905 (herdruk 1963).

*Detail brandweerkart 1760: G.A.V., ged. vóór
1813. Inv. Doorninck nr. 46 (P.K.).*

*Resolutie van 2 november 1712: G.A.V., ged. voor
1813. Inv. Doorninck nr. 4 (P.K.).*

*Beschrijving Verpondingsregister 1734: G.A.V.,
ged. voor 1813. Inv. Doorninck nr. 64 (P.K.).*

*Doorkijk Zuiderdorpstraat naar het westen: G.A.V.,
Top. Hist. atlas (P.K.).*

Muur: G.A.V., Top. Hist. atlas (J.J.).

De Dorpsbrandspuit

Aanstelling nachtwaker in de Velskerkerbuurt:
G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 45.
Resolutie van schout en schepenen van 28 juli 1757
inzake het vuren en stoken op bekwame hardste-
den: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr.
19.

Plattegrond van het dorp Velsen ter bepaling van
de lengte van de waterslangen en de situering van
de waterputten: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Door-
ninck nr. 46.

Keure en Reglement Op de exercitie van de Brand-
spuyten, En het blusschen van Brand, ontstaande
in en onder Velsen' van 27 maart 1761: G.A.V.,
ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 46.

*Brandweerkart 1760: G.A.V., ged. voor 1813. Inv.
Doorninck nr. 46, Afm. 29 x 35,5 cm (P.K.).*

*Negentiende eeuwse flambouw: G.A.V., coll. hist.
voorwerpen nr. div. 15. Lengte 2.65 m (P.K.).*

*Brandweerpennning 1762, voor- en keerzijde:
G.A.V., coll. munten en penningen no. 4. Diameter
4,5 cm (P.K.).*

*Titelblad en eerste pagina keur 1761: G.A.V., ged.
vóór 1813. Inv. Doorninck nr. 46 (P.K.).*

Het wapen van Velsen

De Hoge Raad van Adel; geschiedenis en werk-
zaamheden, 1966.

J. J. M. Timmers, Symboliek en iconographie der
Christelijke kunst, 1947.

Het wapendiploma van 1816 berust in het stadhuis
van Velsen.

*Wapen ontworpen door Karel van den Sigtenhorst
(H.G.).*

*Vaandel der Patriotten: Stadhuis Velsen (W.K.).
Achttiende eeuwse collectiebus: G.A.V., coll. Hist.
voorwerpen div. nr. 4 (W.K.).*

*Afbeelding van het wapen van Velsen uit een hand-
schrift van Gerrit Schoenmaker: Koninklijke Biblio-
theek, H.S. 129. C21, Den Haag.*

De koemarkt

Resolutie van schout en schepenen van 23 maart 1735 tot het instellen van koemarkten: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 4.

Stukken betreffende de veeziekte in 1769: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 50.

Opgave aan de Landdrost van het departement Amstelland van 12 juli 1808 inzake de veehandel te Velsen: G.A.V., Inv. Doorninck nr. 5.

Stukken betreffende de aankoop van de gronden van Meerschoef voor de aanleg van een koemarkt enz. en de bestrijding van de runderpest in 1866/1867: G.A.V., ingekomen stukken chronologisch ged. 1814–1895 en de serie raadsnotulen uit die periode.

Stukken betreffende het niet doorgaan van de aanleg van een marktplein en het heffen van marktgeld 1894/1895: G.A.V., ingekomen stukken chronologisch ged. 1814–1895 en de serie raadsnotulen uit die periode.

Stukken betreffende het afschaffen van het marktgeld in 1910 en de herinvoering daarvan in 1921: G.A.V., Inv. raadsbesluiten tot en met 1939, belastingen doss. 71, stuk C8.

Stukken betreffende de verbetering van de marktgelegenheid naar aanleiding van het verzoek van de Noord-Hollandschen Bond van Veehandelaren 1920/1921: G.A.V., ingekomen en uitgaande brieven, rubrieksgewijs gedeelte 1920, V 1/6 en inv. raadsbesluiten tot en met 1939, diversen, doss. 24, stuk J85.

Stukken betreffende het vaststellen van regels voor het veeartsenijkundig toezicht en de afschaffing van de voorjaarsveemarkten in 1922: G.A.V., inv. raadsbesluiten tot en met 1939, diversen, doss. 24, stuk J92.

Stukken betreffende de afschaffing van de tweede najaarskoemarkt in 1924: G.A.V., inv. raadsbesluiten tot en met 1939, diversen, doss. 24, stuk J109.

Stukken betreffende de afschaffing van de eerste najaarskoemarkt in 1929: G.A.V., inv. raadsbesluiten tot en met 1939, diversen, doss. 24, stuk J130. G.A.V.: documentatiemap 'Markten'.

Andere geraadpleegde archieven: Gemeentearchief Alkmaar.

A. J. van der Aa: Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 1848.

Resolutie van schout en schepenen van 23 maart 1735: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 4 (P.K.).

Advertentie: G.A.V., documentatiemap 'In Velsen en omgeving verschenen en verschijnende kranten, nieuws- en advertentiebladen' (P.K.).

Bekendmaking inzake veeziekte in 1769: G.A.V., ged. vóór 1813, Inv. Doorninck nr. 50 (P.K.).

Merkijzer: G.A.V., collectie hist. voorwerpen div. nr. 9 (lengte 46 cm) (W.K.).

Tekening van een overkapping voor de Veemarkt: G.A.V., documentatiemap 'Markten' (P.K.).

Laatste koemarkt 26 oktober 1929: G.A.V., Top. Hist. atlas (P.K.).

Bestaansmiddelen en bestuur

M. Brouërius van Nidek, Kabinet van Nederlandse en Kleefsche Outheden, 1e deel, 1727, blz. 304 e.v. G.A.V., Inv. Doorninck 73 en 11 t/m 20.

H. Gerlings Cz., Haarlems omliggende dorpen tijdens de omwenteling van het jaar 1795, in: Gerlings, Verscheidenheden van Haarlems bodem, 1862.

J. Kok, Vaderlandsch woordenboek, dl. 29, 1743, blz. 191 (citaat blz. 70).

P. Langendyk, De gedichten, 1e dl., 1721, blz. 44 (versregels blz. 70).

A. Porta, Joan en Gerrit Corver: De politieke macht van Amsterdam (1702–1748), diss. G.U. Amsterdam.

H. J. J. Scholtens, Uit het verleden van Midden-Kennemerland, 1947.

R. Schuiling, Handboek der aardrijkskunde, 1915, blz. 301.

A. C. de Vooys, De bevolkingsspreiding op het Hollandse platteland in 1622 en 1795, Tijdschrift v.h. Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 1953, blz. 316.

A. C. J. de Vrankrijker, Geschiedenis van de belastingen, 1969.

A. M. van der Woude, Het Noorderkwartier: een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw, 3 dln., 1972.

Publicatie en reglement op een personeele quotisatie: G.A.V. (P.K.).

Keur op de dorpsasbak: G.A.V., inv. Doorninck (P.K.).

Benoeming van Abraham van Kalker tot schout: G.A.V., inv. Doorninck 30 (P.K.).

Het diaconie-weeshuis

Het octrooi van 1 november 1766: Archief van de diaconie van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, Brouwer nr. 51.

Verklaring van timmerman Jac. Gaykema omtrent de wijze, waarop hij de bouw van het tehuis op zich neemt (voorgelezen in de kerkeradsvergadering van 3 augustus 1767): Archief van de kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 1, fo. 76 verso.

Resolutie van schout en schepenen van 13 augustus 1767 inzake het verplaatsen van de brandput bij het nieuw te bouwen diaconiehuis: Gemeentearchief vóór 1813, Inv. Doorninck, nr. 4.

Concept 'Reglement en Instructie concernerende het Nieuw Gebouwde Diaconie Weeshuys' van 16 februari 1769: Archief van de kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente Velsen, inv. Brouwer nr. 1, fo. 82 e.v.

Concept-lijst van de voedingsmiddelen uit 1769: Archief van de diaconie van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 96, fo. 7.

'Conditien waarop de kinderen, die door de Aalmoesmeesteren van de Gereformeerde gemeene armen sullen werden ingenomen en mogen komen in 't Diaconie Weeshuys te Velsen' van 12 juli 1769: Archief van de diaconie van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 99.

'Reglement voor het Diaconie-Weeshuis te Velsen van 1799: Archief van de kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 5, fo. 1–44.

Nieuw reglement voor het diaconie-weeshuis van 1836: Archief van de kerkeraad van de Ned. Herv.

Gemeente van Velsen, inv. Brouwer, nor. 2, fo. 150-152.
Reglement voor het diaconiehuis van 18 september 1905: Archief van de diaconie van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 93.
Nieuw reglement voor 'Het tehuis voor ouden van dagen der Ned. Herv. Gemeente te Velsen' van 1928: als bij het bovenstaande.
Besluit tot beëindiging van de exploitatie van het tehuis m.i.v. 1 november 1935: Archief van de diaconie van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 69.
Afbeelding gebouw voor 1913: Illustratie uit het boek 'Old Houses in Holland' door S. R. Jones, pag. 67, uitgegeven Londen 1913 (P.K.).

Octrooi van 1 nov. 1766: Charter met uithangend grootzegel in rode was van de Staten van Holland en West-Friesland. Archief van de diaconie van de Ned. Herv. Gemeente van Velsen, inv. Brouwer nr. 51 (P.K.).

Achttiende eeuwse collectiebus: G.A.V., collectie historische voorwerpen div. no. 4 (W.K.).
Bejaarden in de tuin van het huis 1907: G.A.V., Top. Hist. atlas (P.K.).

Het dorp Velsen van 1865 tot 1970

Leven en werken in Nederland 1813-1963 door Prof. Dr. L. J. Rogier, Dirk Couvée, Dick Elffers, Juriaan Schrofer. Uitgegeven in opdracht van het Rijksmuseum te Amsterdam.
Velsen, Grepen uit de geschiedenis van oude woonplaats in Kennemerland door H. J. Calkoen. Vermande Zonen-Uitgevers-IJmuiden 1967.
Hart van Kennemerland door drs. J. van Venetien. Uitgegeven bij het 50-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. te IJmuiden 1918-1968.
De Velsertunnels. Uitgave N.V. De Technische Uitgeverij H. Stam te Haarlem, in samenwerking met Het Nederlands Instituut van Middelbare en Hogere Technici 1957.
Oude foto's en prentbriefkaarten IJmuiden, Velsen, Driehuis, Santpoort door G. J. Bremerkamp. Vermande-Uitgevers-IJmuiden 1968.

Alle illustraties: G.A.V., Top. Hist. Atlas (P.K.) (J.G.), behalve kaarten v/h dorp van 1896 en 1906: Archief K.v.K. A'dam (W.K.).
Middendorpstraat 1a (J.S.).
Torenstraat-Stationsweg vroeger (H.P.).
Grafsteen, Villa Maria nu. Boerderijtje nu. (H.G.).
Torenstraat 4, 6, 8 vroeger, Bakkerij met Wilhelminaboom (S.S.).
Meervlietstraat 38 (Mon.).
Meerschoof (G.T.).
Dorp met m.s. Oranje (F.R.).
Torenstraat 10 (R.D.).
Torenstraat 4, 5 vroeger (W.R.).
Torenstraat 4 (H.Gr.).
Alle geschematiseerde kaartjes (S.S.).
Lichtfoto met pont (K.L.M. Aerocarto).
Houten schuur (P.R.).

Stichting Het Dorp Velsen

Notulen van de raadsvergaderingen van: 29 jan. 1957, pag. 50 e.v., in gemeenteblad nr. 31.

19 febr. 1957, pag. 104 e.v., in gemeenteblad nr. 53.
14 mei 1957, pag. 369 e.v., in gemeenteblad nr. 143.
11 juni 1958, pag. 381 e.v., in gemeenteblad nr. 145.
26 nov. 1960, pag. 1420 e.v., in gemeenteblad nr. 266.
12 dec. 1960, pag. 1636 e.v., in gemeenteblad nr. 318.
12 dec. 1960, pag. 1650 e.v., in gemeenteblad nr. 316.
3 april 1963, pag. 631 e.v. in gemeenteblad nr. 83.
Trouwstoet ca. 1963 (Articapress).
Choctaw 1975 (M.K.).

Het dorp beschermd

Monument en Samenleving. Discussie nota van de Raad der Europese Gemeenten 1974.
Het tijdschrift BOUW. 25 januari 1975.
Bestemmingsplan Beschermd Dorpsgezicht Velsen. Gemeente Velsen, d.d. 25 maart 1975.

Fragment kaart Bestemmingsplan Dorp Velsen: O.W.V. (P.K.).
Diakonie: (H.G.).
Prinsengracht 421: (J.S.).
Meervlietstraat 38: (J.S.).

Bouw en Restauratie

Vijf eeuwen binnenhuis en meubels in Nederland 1450-1950 van Prof. Willem van der Pluym, uitgegeven in 1954 door Allert de Lange in Amsterdam.
Bouwkunde voor het Middelbaar Technisch Onderwijs de delen 1 t/m VIII onder redactie van R. Jellema, Ir. M. C. A. Meischke en Ir. J. A. Muller. 6e druk, uitgegeven door Waltman in Delft.

Gewelfje Middendorpstraat 1^A: (H.G.).
Hoofdbuurtstraat 5: opmeting O.W.V. tek. (S.S.).
Zuiderdorpstraat 5 en 7: archief O.W.V. (P.K.).
Luik: 'Old Houses in Holland' door S. R. Jones, London 1913 (P.K.).
Geveltekening (S.S.).
Zeventiende eeuwse schaal in keldertje (P.V.).

Een rondgang door het dorp

Alle foto's (H.G. en S.S.) (gemaakt in het voorjaar van 1975).
Torenstraat 14, Middendorpstraat 15, Hoofdbuurtstraat 3 en Torenstraat 4 (M.K.).
Meervlietstraat 38, Middendorpstraat 1a, Hoofdbuurtstraat en Middendorpstraat 2 (J.S.).
Voormalige Noorderdorpstraat 2 en voormalige Torenstraat 8: G.A.V., Top. Hist. Atlas (P.K.).
Tekeningetjes (S.S.).

Landschap en beplanting

Beeckestijn, uitgave van de Nederlandse Kastelenstichting en de A.N.W.B. 1975.
Dr. B. K. Boom en H. Klein, Bomen, hun vorm en kleur. Becht, Amsterdam 1966.
Dr. ir. J. T. P. Bijhouwer, Nederlandse tuinen en buitenplaatsen, Amsterdam 1946.
Dr. H. Doing, De buitenplaatsen en bossen langs de binnenduinrand van Noord- en Zuid Holland, Natuur en Landschap no: 4, 1962/1963.

© Stichting 'Het Dorp Velsen' 1975

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de stichting 'Het Dorp Velsen'.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the stichting 'Het Dorp Velsen'.

L. Springer, Oude Nederlandse tuinen, z.j. (ca. 1937).

E. Taveerne, Het landschap als speelruimte voor de stad tijdschrift Wonen-TABK no: 8, 1975. Een sociaal-culturele verhandeling over de mens en het landschap in de loop van de geschiedenis.

Drs. J. van Venetiën, Hart van Kennemerland, IJmuiden 1968.

Ir. J. F. Woltersen, Ons levende bos. Staatsbosbeheer Utrecht, 1974.

Jhr. drs. H. W. M. van der Wyck, Bescherming van de Nederlandse buitenplaatsen. Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming 1973.

Profiel Spaarnwoude: 'Old houses in Holland' door S. R. Jones, London, 1913 (P.K.).

Kruispunt van landwegen nabij Velsen: H. Dupré 1783, Gemeente Archief Haarlem.

Kruispunt Waterlandweg. Bosweg en beuken in Velserbeek (H.G.).

Oude Linden (G.J.).

Verskillende generaties Linden en Lindenlaan Velserbeek: G.A.V., Top. Hist. Atlas.

Huidige tuin Beeckestijn: Plantsoenbedrijf (P.K.).

Tuintjes en plaatsjes

A. G. Bienfait, Oude Hollandse tuinen, Den Haag 1943.

Dr. ir. J. T. P. Bijhouwer, Nederlandse tuinen en buitenplaatsen, Amsterdam 1946.

J. H. R. van Koolwijk, Geschiedenis van de tuinkunst- Tuinen I, Kosmos Amsterdam.

Mien Ruys, Het vaste plantenboek, Moussault Amsterdam/Baarn 1973.

'Tweede gebruik', grafisch Nederland 1974.

Tuin in de Alblasserwaard (G.J.).

'Lente': van Pieter Bruegel de Oude, gravure P. v. d. Heyde, 1565 (P.K.).

Huis te Nieuweburg in vogelvlucht, Rijswijk.

Gravure van J. J. Millenaar (?) 1644 (P.K.).

Restauratieplan van het landgoed Beeckestijn gebaseerd op het tuinplan van J. G. Michaël (1772).

Plantsoenbedrijf Gemeente Velsen. (P.K.)

Tuintje Zaanse Schans (G.J.).

Bleekveldje Zaanse Schans (G.J.).

Plaatsje in Velsen (J.S.).

Ideeën over de toekomst van het dorp

Vogelvlucht (S.S.).

Foto's: G.A.V., Top. Hist. Atlas (P.K.).

Ideeën over de toekomst van de streek

Fragment topografische kaart van Kennemerland.

omslag

Combinatie van Bodemprofiel gemaakt bij oever Noordzeekanaal: (P.V.) en Ruïne v. d. kerk omstreeks 1592: fragment van een kaart getekend door Pieter Bruinsz, Gem. Archief Dienst Amsterdam, kaart boek A.B.W.-B20

Colofon

Het boek is gezet uit de letter Universe, corps 9 door het Internationaal Zetcentrum te Wormerveer. De litho's zijn gemaakt door Chemez te Haarlem. Het boek is gedrukt door drukkerij Groen te IJmuiden.

Het bindwerk is verzorgd door binderij Meeuwis en Zonen Amsterdam

Het papier voor het omslag en het 135 grams halfmat printoset papier voor het binnenwerk is beschikbaar gesteld door Van Gelder Papier Amsterdam.

De zeefdruk op het omslag is gemaakt door Gejus IJmuiden

Vormgeving Ronald Timmermans

Afbeeldingen

blz. 13

legenda bij het ideaalprofiel ;
padzol moet zijn podzol.

blz. 24

in het bijschrift bij de 17e eeuwse afbeelding van Engelmundus dienen de haakjes te vervallen.

blz. 42

beschrijving foto secretariëpersoneel 1897 :
achter 'G. van Schinkel' opnemen 'commies W. Steen'.

'Wynoldi' moet zijn 'Wijnoldy'.

blz. 55

in het overzicht van de relaties tussen de leden van het geslacht Trip zijn in de 2e druk enige foutjes hersteld.

blz. 62 en 63

het titelblad en de eerste pagina van de keur en het reglement op de brandspuiten moeten in de 1e druk worden omgewisseld.

blz. 68

bijschrift bij laatste koemarkt:

Hoewel op veel plaatsen in het boek voor dit pleintje de naam 'Wilhelminapleintje' wordt gebruikt, is dit historisch gezien niet juist daar deze naam in de bronnen niet voorkomt.

blz. 79 e.a.

Van Gelder en Zonen moet zijn Van Gelder Zonen

blz. 81

bijschrift bij het huis van bakker Boogaard 1968 :
in plaats van 'Boogaard' moet in het hele boek deze naam als 'Boogert' gelezen worden.

blz. 85

de afbeelding van de Velser voetbrug van ± 1890 is geen ansichtkaart doch een foto.

blz. 101

de bijschriften moeten worden omgewisseld.

blz. 111

ansichtkaart afgestempeld 1907, laatste zin.
linksvoor ziet men de bakkerij van Denkers. De boerderij van Den Broeder is hier net niet zichtbaar.

blz. 120

2e bijschrift: 1955. Deze foto moet waarschijnlijk een 3 tot 5 tal jaren later gedateerd worden.

blz. 121

2e bijschrift:
± 1910 moet zijn ± 1960.

blz. 142

Velser Nieuwsblad moet zijn:
Velsens- en IJmuidens- Nieuws- en Advertentieblad.

blz. 148

bijschrift: de tekst in het dak is v. Geel's Kolenhandel.

blz. 153

K. van Kekum moet zijn K. van Kekem

blz. 157

Hoofdbuurtstraat 8 moet zijn Middendorpstraat 6.

blz. 170

Het landschap van de binnenduïnrand.
Tot het gesloten landschap behoort ook de volgende bebouwing: Velsen, Driehuis, Santpoort, Bloemendaal en Overveen.

blz. 172

Provinciale Geologische Dienst moet zijn
Rijks Geologische Dienst

blz. 177

1e kolom na regel 60:
Meervlietstraat rond 1965 (J.G.)
1961 Villa Meerschoef (J.G.)
± 1958 'Huisje met spreuken' (J.G.)

blz. 177

2e kolom, na regel 48:
Torenstraat 17 (M.K.)
Zuiderdorpstraat 15 (M.K.)
Zuiderdorpstraat 9 (M.K.)
Voormalig Noorderdorpstraat 2 (J.G.)

blz. 178

1e kolom,
regel 43 en 44 vervallen.

Tekst

Rebus

In de oplossing van de rebus moet wees weest zijn.
De heer P. van Heijst uit Velsen gaf ons een aardige oplossing:

*'Weest welkom vrienden en vriendinnen
wie ongestoord dit huis treden binnen
uit wagen, schuit 't zij als wandelaar
eischt naar uw smaak, gij vindt het klaar'.*

blz. 19

1e kolom regel 1 :
De vindplaats kanovijver kan juister omschreven worden als de waterpartij ten westen van het golf-terrein.

blz. 20

1e kolom, regel 44
11 49 moet zijn 1, 493
11 30 moet zijn 1, 306

blz. 24

2e kolom, regel 24
situam = sitam

blz. 27

1e kolom, regel 36 :
verzwezen = verwezen

blz. 32, blz. 173

hoewel op de titelpagina van Fruin's boek 'enquête ende informatie' staat vindt men de oorspronkelijke titel correcter aan het begin van de tekst van de uitgave van Fruin, nl. 'informatie ende enqueste'.

blz. 41

1e kolom, regel 33
tussen 'die' en 'tevens' moet het woord 'meestal' worden ingevoegd.

blz. 131

de laatste 18 regels van dit hoofdstuk die per abuis aan het einde van de 2e kolom van blz. 131 nogmaals waren afgedrukt zijn in de 2e druk verwijderd.

Verbeteringen bij de tweede druk

De eerste oplage van 2135 exemplaren werd te koop aangeboden op de Pinkenmarkt van 27 september 1975 in het dorp Velsen en in diverse boekwinkels in de omgeving.
Veertien dagen later was deze oplage vrijwel uitverkocht, zodat de Stichting Het Dorp Velsen besloot een derde duizendtal te laten drukken.
In deze oplage zijn een aantal zeer storende fouten in de tekst verbeterd. Hier volgen een aantal correcties van minder storende fouten.
Beide categorieën zijn hieronder aangegeven omdat deze tekst ook als los vel verkrijgbaar is voor diegenen die in het bezit zijn van de eerste druk.
Voor de goede orde moet tevens nog worden vermeld dat bij het derde duizendtal het kaartje op het omslag in een andere kleur gedrukt is.

Velsen, oktober 1975.
De samenstellers.

Verbeteringen bij de derde druk

Door de aanhoudende vraag naar het boek heeft de Stichting Het Dorp Velsen besloten een derde druk te laten aanmaken in een oplage van 600 exemplaren. Ten opzichte van de vorige drukken bleken de volgende verbeteringen nodig:
blz. 118 en 121, bovenste foto's Dokter Heslinga heeft nooit in het 'Berehokje' gewoond, maar in het huis op de andere hoek van de Dwarsweg (zie blz. 123 Het huis van dokter Boosman). De naam 'De Weerd' moet zijn 'De Weerd'.
blz. 123 foto boven
De bebouwing rechts behoort bij het huis. De Dwarsweg ligt links van het pand.
blz. 122 foto midden
In 1910 woonde niet dokter Boosman maar dokter Heslinga naast het 'Berehok'.
(Bovenstaande verbeteringen komen van mevrouw F. Abbing Spaik-Heslinga te Heemstede)
Ten opzichte van de tweede druk bleken de vorige verbeteringen nodig:
In de vetgedrukte tekst op blz. 179 wordt gesproken over een los vel met correcties. Dit vel is nooit verschenen. Evenmin is het kaartje op de omslag in een andere kleur gedrukt.

Velsen, juli 1977
De samenstellers.

